Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Національна академія правових наук України
Західний регіональний науковий центр
Національної академії правових наук України
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників
Центр українсько-європейського наукового співробітництва
Академія Гуспол (Чехія)
Європейський гуманітарний університет (Литва)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

ЗБІРНИК ТЕЗ

Міжнародної науково-практичної конференції

Двадцять другі осінні юридичні читання

«Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України»

м. Хмельницький
13 жовтня 2023 року

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ЗАХІДНИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ЄВРАЗІЙСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ ТА ПРАВНИКІВ
ЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА
АКАДЕМІЯ ГУСПОЛ (ЧЕХІЯ)
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (ЛИТВА)

Збірник тез

Міжнародної науково-практичної конференції

ДВАДЦЯТЬ ДРУГІ ОСІННІ ЮРИДИЧНІЧИТАННЯ

«Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України»

м. Хмельницький
13 жовтня 2023 року

УДК 341.231.14
А 43

Рекомендовано до друку вченою радою
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
(протокол № 4 від 04 жовтня 2023 року)

А 43 **Актуальні проблеми юридичної науки. Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України**: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять другі осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 13 жовтня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. 321 с.

ISBN 978-617-7572-67-0

У збірнику представлені тези доповідей, які були подані на Міжнародну науково-практичну конференцію Двадцять другі осінні юридичні читання «Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України», що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 13 жовтня 2023 року. Розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти і наукових установ, здобувачів вищої освіти, практичних працівників і широкий читацький загал. Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції Двадцять другі осінні юридичні читання «Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України» не завжди поділяє думку учасників конференції. Основний матеріал доповідей подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи закладів вищої освіти і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 341.231.14

© Колектив авторів, 2023 ©
©Хмельницький університет управління таправа імені Леоніда Юзькова, 2023

ISBN 978-617-7572-67-0

ПРИВІТАННЯ

учасникам та співорганізаторам
Міжнародної науково-практичної конференції
Двадцять другі осінні юридичні читання
«Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України»

Шановні представники наукової спільноти! Маю сьогодні приємну можливість привітати Вас із значимою подією у науковому просторі – проведенням Міжнародної науково-практичної конференції Двадцять другі осінні юридичні читання на тему «Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України». Тематика наукового заходу охоплює найактуальніші питання у пошукуваних напрямах, а й підкреслює об'єктивну необхідність підготовки до нових викликів, які стоять перед науковим товариством країни. Переконаний, що це чудова нагода поспілкуватися на науковому рівні, обмінятися ідеями і обговорити наукові проблеми, оволодіти практичними навичками у сфері юриспруденції, зрештою, започатковувати або зміцнити дружні стосунки з науковцями з інших навчальних закладів. Цьогоріч конференція відбувається у складний для нашої держави час, коли усі зусилля влади та суспільства спрямовані на захист суверенітету й незалежності України, відновлення цілісності державних кордонів та необхідності відбудови та відродження України.

Сучасна юридична наука не в змозі розвиватися без обміну досвідом між різними науковими школами та пошуку можливостей для апробації та впровадження результатів досліджень. Особливої популярності набувають компаративістські дослідження, у зв'язку з чим вбачається за доцільне залучення представників наукової сфери зарубіжних країн. Конференція проводиться з метою здійснення комплексного наукового розгляду сучасного стану юридичної науки в Україні та світі з залученням зусиль науковців з усіх куточків України та зарубіжних держав, які займаються дослідженнями в усіх без виключення галузях юридичної науки. Сподіваємося, що плідна робота конференції її учасників залишить тільки позитивні враження і дасть поштовх до подальших наукових досліджень. Висловлюю особливу подяку співорганізаторам конференції, а саме Національній академії правових наук України, Західному регіональному науковому центру Національній академії правових наук України, Євразійській асоціації правничих шкіл та правників, Центру українсько-європейського наукового співробітництва, Академії ГУСПОЛ (Чехія) та Європейському гуманітарному університету (Литва), оскільки проведення наукового заходу такого рівня свідчить про значну увагу, яка приділяється науковим дослідженням вчених у сфері права. Учасникам науково-практичної конференції бажаю плідної роботи та нових творчих здобутків задля забезпечення прав та свобод людини і громадянина, зростання правової свідомості, розбудови демократичної правової держави та безумовного дотримання закону.

З повагою
ректор університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України **Олег ОМЕЛЬЧУК**

ШАНОВНІ ОРГАНІЗАТОРИ ТА УЧАСНИКИ КОНФЕРЕНЦІЇ!

Від імені Національної академії правових наук України щиро вітаю Вас з початком роботи Міжнародної науково-практичної конференції Двадцять другі осінні юридичні читання «Політико-правові передумови європейської та євроатлантичної інтеграції України», організатором якої є Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова.

Євроінтеграція є головним і незмінним пріоритетом України та спрямована на подальшу розбудову та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС. Конституція України визначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Основним орієнтиром зовнішньополітичної діяльності України є забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права.

Українське суспільство підтримує курс на повноправне членство України в ЄС та НАТО, усвідомлюючи, що це є ключовою гарантією забезпечення миру та безпеки, розбудови демократичної правової держави. Широка суспільна підтримка в Україні європейського та євроатлантичного вибору зумовлена європейською цивілізаційною ідентичністю України, її тісними і тривалими відносинами з членами європейської та євроатлантичної спільнот, які ґрунтуються на спільних загальнолюдських цінностях.

Без належних наукових розробок та ідей і їх подальшого впровадження у практику неможливий успішний розвиток України. Сьогодні державі і суспільству потрібні нові ідеї, перспективні проекти та зважені прогнози. Адже роль і значущість наукового пошуку набувають особливої ваги у час, коли необхідно забезпечувати захист та економічне зростання України, нарощувати її оборонний потенціал.

Маю надію, що головним результатом наукової конференції стане науковий пошук науковцями та практичними працівниками шляхів подолання тих проблем, які існують в науці та практиці. Бажаю учасникам миру, творчого натхнення та здобутків, щастя і життєвих гараздів, нових відкриттів на благо нашої держави!

Вистоїмо та переможемо! Слава Україні!

З повагою,
Президент Національної академії
правових наук України Володимир Журавель

СЕКЦІЯ 1

РУХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ, ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Андрійко Ольга Федорівна,
докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
провідна наукова співробітниця
Інституту держави і права Національної академії наук України

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

У преамбулі до Конституції України чітко зазначено незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Згідно зі змінами, внесеними Законом України №2680-VIII від 07.02.2019 року, «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешнім поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 01 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України».

З проголошенням незалежності України розпочалася робота побудови правової системи її на базових принципах і цінностях, що лежать в основі правопорядку держав – членів Європейського співтовариства.

У становленні та розвитку правовідносин між Україною та ЄС науковці виділяють такі основні історичні періоди: становлення співпраці України та Європейського Співтовариства (1991–1998 рр.); розвиток співпраці України з ЄС з Угодою про партнерство і співробітництво 1994 року (1998–2004 рр.); інтенсифікація співпраці після розширення Європейського Союзу на Схід у 2004 році (2004–2014 рр.); поглиблення інтеграційних відносин між Україною та ЄС за угодою 2014 року про асоціацію.

Відповідно до ст. 85 Конституції України, до повноважень Верховної Ради України належить визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організацію Північноатлантичного Договору.

Верховна Рада України, визначивши євроінтеграцію стратегічним напрямом, який відповідає національним інтересам України, прийняла постанову «Основні напрями зовнішньої політики України та забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір».

Президент України є гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в організації Північноатлантичного Договору (ст.102 ч.3 Конституції України).

Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного Договору (ст.116 Конституції України).

Отже, Конституція України визначає правову основу реалізації європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також завдання державних інституцій в реалізації стратегічного курсу України.

Однією із значущих передумов європейської інтеграції України з проголошенням її незалежності та прийняттям Конституції України в 1996 році значну допомогу у проведенні реформ в Україні, зокрема адміністративної реформи, надав ЄС, головним чином, через програму ТАСІС. У 1994 році була підписана угода про Партнерство та співробітництво України з ЄС, яка набула чинності 01 березня 1998 року. Однією з перших була започаткована адміністративна реформа. Підготовлена концепція адміністративної реформи була схвалена Кабінетом Міністрів України і затверджена Указом Президента України в 1998 році.

За роки, що минули, було багато зроблено для того, щоб Україна посіла гідне місце в колі європейських країн.

Водночас мають місце явища, які складно піддаються поясненням. Ми розпочинаємо реформи і рухаємось за визнаним планом, однак реформи, що проводяться, не дали очікуваних результатів. Починаємо використовувати досвід інших країн і не узгоджуємо його з нашими реаліями.

За час, що минув з проголошення незалежності України, реформи проводилися майже в усіх сферах нашого життя. Щоразу навіть «передовий» досвід інших країн у сфері впровадження реформ у нас чомусь не мав належного результату або такого, який очікувався. Так, адміністративна реформа вже проводиться десятки років, але ми не маємо очікуваних позитивних результатів у діяльності органів виконавчої влади. Судова реформа, яка розпочалася в Україні теж понад двадцять років тому, сьогодні потребує ефективного кадрового забезпечення. Створені антикорупційні органи сьогодні потребують як кваліфікованих кадрів, так і ефективної діяльності в подоланні корупції в Україні. Та, власне, і децентралізація влади потребує сьогодні подальшого удосконалення.

В умовах воєнного стану в Україні та повномасштабної війни, які розпочала РФ проти України та всього світу, складно проводити реформи. Затим, є сфери, де проведення їх є нагальною необхідністю. Свідченням цього є вимога зарубіжних партнерів щодо реформ, які є невідкладними.

Так, посольство США в Україні офіційно оприлюднило на сайті список реформ, які слід провести Україні. Список був наданий як основа для консультацій з Урядом України та ключовими партнерами в рамках країни та її зусиль щодо інтеграції в Євросоюз. Цей список містить 25 пунктів з конкретними рекомендаціями заходів, які потрібно здійснити Україні, щоб досягти позитивних змін у тій чи тій сфері. Це стосується, зокрема, антикорупційних органів, судової системи тощо. Серед пріоритетів визначені реформи, що сприятимуть боротьбі з корупцією та створення умов для комфортної роботи бізнесу, отримання американських та європейських інвестицій.

До пріоритетів віднесено, зокрема, і ухвалення закону про спеціалізовану антикорупційну прокуратуру (САП), вдосконалення процедури відбору керівників та ключових її осіб, створення механізму підзвітності керівництва прокуратури (йдеться про зовнішній аудит), підвищення ефективності роботи НАБУ та її кримінальну здатність до міжнародних стандартів. Реформи мають стосуватися і Національного агентства з протидії корупції, Вищого антикорупційного суду, Вищої ради правосуддя та Верховного суду.

Реформаційні процеси, які мають відбуватися в Україні, потребують належного правового супроводу, а отже, й реформування такої фундаментальної галузі, як адміністративне право.

Вінник Оксана Мар'янівна,
докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
головна наукова співробітниця відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄС В ПЛАНІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗА УЧАСТЮ КІЛЬКОХ ДЕРЖАВ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Актуальна для України проблема пошуку ефективних правових механізмів, спроможних забезпечити вирішення стратегічних завдань в умовах повномасштабної російської агресії проти України та повоєнної відбудови зруйнованих війною економічної та інших сфер суспільного буття України, може бути вирішена із застосуванням досвіду ЄС щодо використання інституційного державно-приватного партнерства/ДПП (або публічно-приватного/ППП) за участі дружніх держав (в ЄС – насамперед країн-членів) та бізнесу, врегульованого Регламентом ЄС 2021/2085 від 19.11.2021 р. [1]. Зазначений акт закріплює особливості застосування інституційної форми ППП загальноєвропейського рівня в рамках програми Horizon Europe [2] щодо заснування 9 спільних підприємств як публічно-приватних партнерств з метою зміцнення та інтеграція наукового, інноваційного та технологічного потенціалу та співпраці; вирішення проблем глобальних викликів; покращення впровадження інноваційних рішень, спрямованих на вирішення проблем клімату, навколишнього середовища, охорони здоров'я та інших глобальних проблем; сприяння стратегічним пріоритетам Європейського Союзу (ЄС) та економічному зростанню тощо.

Учасниками передбачених зазначеним Регламентом спільних підприємств є держави-учасниці ЄС; члени-засновники (будь-які юридичні особи, засновані в державі-члені, країні, асоційованій з Horizon Europe, або міжнародній організації, яка визначена як член спільного підприємства відповідно до зазначеного Регламенту або одного з його додатків); асоційовані члени (юридичні особи, засновані в державі-члені, країні, асоційованій з Horizon Europe, або міжнародній організації, яка приєднується до спільного підприємства шляхом підписання листа-зобов'язання відповідно до встановлених вимог). Отже, засновниками та учасниками подібних інституційних ППП можуть бути кілька дружніх держав та суб'єкти підприємництва, спроможні виконати інвестиційні зобов'язання та інші обов'язки приватних партнерів.

Для України цей досвід важливий, зважаючи на можливість залучення до реалізації пріоритетних інвестиційно-інноваційних проєктів великої вартості не лише суб'єктів бізнесу (вітчизняного та іноземного) та України в особі уповноважених органів, а й дружніх держав, що мають намір та можливість надати підтримку нашій країні в реалізації таких проєктів в іншій, ніж безоплатна допомога, формі.

З метою контролю за реалізацію проєктів ППП і відповідно цільовим використанням коштів партнерства зазначений Регламент встановлює досить жорсткі вимоги до спільного підприємства/СП за участі партнерів інституційного ППП шляхом встановлення ґрунтовних загальних вимог та такого СП, а саме: щодо мети і принципів створення СП, оперативних мети та завдань таких СП, правового становища членів та партнерів СП, їхніх внесків; організаційної структури СП, в тому числі органів СП (правління, виконавчий директор, дорадчі органи, серед яких – група представників держав-членів та асоційованих держав, які беруть участь у СП, науковий консультативний орган, а також група зацікавлених осіб як факультативний орган); фінансового забезпечення, звітності, аудиту,

внутрішніх ревізій та ін.; до персоналу СП, їхніх привілеїв, імунітету, відповідальності, порядку вирішення конфлікту інтересів; припинення СП.

Якщо перша частина зазначеного Регламенту встановлює загальні для всіх СП вимоги, то друга частина присвячена особливостям правового становища окремих СП (Circular Bio-based Europe, «Чиста авіація», СП з виробництва чистого водню, Європейського залізничного СП, СП Global Health EDCPT3, СП «Інноваційна ініціатива у здоров'ї», СП «Ключові цифрові технології», СП щодо дослідження Єдиного європейського неба ATM Research 3 Joint Undertaking, СП Smart Networks and Services). Частина 3 Регламенту містить Прикінцеві положення, зокрема: щодо моніторингу та оцінки діяльності СП, підтримки з боку приймаючої держави, особливості початкової роботи СП Global Health EDCPT3 та СП Smart Networks and Services; щодо скасування низки регламентів; щодо правонаступництва всіх СП, правове становище яких регулюється зазначеним Регламентом, а також положення щодо набрання ним чинності.

Аналіз Регламенту 2021/2085 від 19.11.2021 р. [1] свідчить про визнання Європейським Союзом важливості інституційної форми ППП для вирішення стратегічних завдань ЄС, можливість залучення до реалізації проєктів ППП в межах одного партнерства кількох дружніх держав (членів ЄС), а також про ґрунтовність регулювання відносин (175 статей) з метою забезпечення ефективності функціонування такого партнерства, попередження зловживань у процесі функціонування СП, а також урахування особливостей окремих СП щодо реалізації поставлених перед ними завдань у певних сферах.

Необхідність інновацій, інвестицій та високого професіонального підходу до вирішення проблем повоєнної відбудови України потребує величезних коштів, зважаючи на завдані збитки [3; 4; 5; 6]. Сподіватися в цій справі слід не лише на зарубіжну допомогу [7; 8], а й на власні ресурси, враховуючи зарубіжний досвід і акумулюючи власні можливості.

Одним з ефективних апробованих на практиці економіко-правових механізмів залучення інвестицій шляхом об'єднання зусиль кількох дружніх держав та бізнесу є інституційна форма ППП, що використовується в ЄС згідно з Регламентом ЄС 2021/2085 від 19.11.2021 р. [1] завдяки:

- залучення до реалізації певного проєкту стратегічного ППП не лише однієї (певної) країни та бізнесу, а й дружніх держав і відповідно значних коштів/ресурсів;
- використанню переваг інституційної форми партнерства, що передбачає додаткові (порівняно з договірною формою ППП) форми контролю, зокрема внутрішньокорпоративного;
- ґрунтовності регулювання відносин конкретних ППП на рівні акта законодавства вищої юридичної сили, що, у свою чергу, забезпечує участь в обговоренні проєкту такого акта громадськістю та спеціальну (більш складна) процедуру його прийняття, якщо порівнювати з актами Уряду чи спеціально уповноваженого органу з питань ППП.

Використання зазначеного досвіду ЄС в Україні обумовлено:

- євроінтеграційними процесами в нашій державі;
- складними умовами, спричиненими російською агресією проти України (великі руйнування, колосальні втрати, необхідність відновленні економічної та інших сфер суспільного життя, що потребує зовнішніх інвестицій у розмірі, що значно перевищує внутрішні резерви України і відповідно потребує залучення зовнішніх ресурсів);
- перевагами інституційної форми ППП (з погляду більш ґрунтовного контролю за використанням інвестицій з боку партнерів та громадськості і можливості їхнього впливу на ефективність інвестування);
- можливість надання Україні підтримки з боку дружніх держав на інших засадах, ніж обтяжлива для країни-донора безоплатна допомога (учасники такого ППП – інвестори, які не лише вкладають кошти/ресурси в проєкти партнерства, а й контролюють цей процес та мають можливість отримати вигоди від такого інвестування).

Водночас чинний Закон України «Про державно-приватне партнерство» [9] не регулює відносини інституційної форми партнерства, а також не передбачає можливість участі в ньому на боці державного партнера інших, крім України, держав. Заповнення цієї прогалини в українському законодавстві дозволить використати потенціал економіко-правового механізму ППП для повоєнної відбудови України, залучити значні за розмірами іноземні інвестиції та просунутися у справі євроінтеграції.

Література:

1. Council Regulation (EU) 2021/2085 of 19 November 2021 establishing the Joint Undertakings under Horizon European and repealing Regulations (EC) No 219/2007, (EU) No 557/2014, (EU) No 558/2014, (EU) No 559/2014, (EU) No 560/2014, (EU) No 561/2014 and (EU) No 642/2014 . ST/12156/2021/INIT. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32021R2085 (дата звернення: 26.03.2023).
2. Public–private partnerships under Horizon Europe. URL : https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/public-private-partnerships-under-horizon-europe.html (дата звернення: 26.03.2023).
3. Скільки Україні коштує війна: Шмигаль ошелешив сумою. URL : https://tsn.ua/ato/skilki-ukrayini-koshtuye-viyna-shmigal-osheleshiv-sumoyu-2383519.html (дата звернення: 03.08.2023).
4. Прямі збитки, нанесені інфраструктурі України в ході війни, складають майже $63 млрд. Загальні втрати економіки $543-600 млрд. URL : https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd/ (дата звернення: 03.08.2023).
5. Завдані російським вторгненням збитки екології сягають 2 трильйонів гривень. Міндовкілля. URL : https://censor.net/ua/news/3439896/zavdani_rosiyiskym_vtorgnennyam_zbytky_ekologiyi mindovkillya (дата звернення: 27.08.2023).
6. Собенко Н. Світовий банк назвав суму, потрібну на відновлення України. https://suspilne.media/422325-svitovij-bank-nazvav-sumu-potribnu-na-vidnovlenna-ukraini/ (дата звернення: 11.08.2023).
7. Повоєнна відбудова: дослідження досвіду та поточного стану. URL : https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2022/12/post-war-reconstruction-of-economy-case-studies.html (дата звернення: 11.08.2023).
8. Обух В. Чим прислужиться Україні світовий досвід повоєнної відбудови. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690887-cim-prisluzitsa-ukraini-svitovij-dosvid-povoennoi-vidbudovi.html (дата звернення: 11.08.2023).
9. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01 липня 2010 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text (дата звернення: 07.06.2023).

Головко Павло Вадимович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РОЛЬ САНКЦІЙ ЯК ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ

Варто розпочати із тлумачення етимології слова «санкція», адже воно є іншомовною категорією. Санкція (від лат. sanctio – непорушна постанова; найсуворіший припис) [2, с. 234]. У юридичній науці це слово має чотири основні значення: а) заходи, що застосовуються до правопорушника і тягнуть для нього певні несприятливі наслідки; б) структурна частина загальної норми права, яка вказує на можливі заходи впливу на

порушника цієї норми; в) термін «санкція» використовується в процесуальній сфері для визначення згоди компетентного державного органу на вчинення тих чи тих юридично значущих дій, наприклад, санкція судді на обшук. Щодо останнього тлумачення слід вказати на його моральну застарілість, оскільки законодавець у чинному КПК поняттям «санкція» більше не оперує; г) у міжнародному праві як заходи впливу щодо держави, яка порушила міжнародну угоду. Розкриваючи цю тему, будемо розглядати санкцію в міжнародно-правовому контексті.

Загальновідомим є той факт, що притягнути до відповідальності певну країну за порушення нею норм міжнародно-правових договорів, посадивши її до в'язниці, неможливо. Натомість міжнародна спільнота запровадила санкційний механізм покарання країн-порушниць. Він передбачає три типи міжнародних санкцій: а) дипломатичні санкції – зменшення дипломатичної присутності чи припинення дипломатичних відносин на рівні посольств; б) економічні санкції – повне припинення торговельних відносин або їх обмеження в окремих секторах; в) військові санкції – військова інтервенція [5]. Усі вони застосовуються залежно від виду порушених норм договорів, угод тощо. Також тип застосованої санкціїї залежить від рішучості та здатності міжнародної спільноти протидіяти країні-порушниці.

Вийшло так, що всі українці зараз потребують захисту від зовнішнього ворога в обличчі близького сусіда – Московії. В умовах сучасної російсько-української війни вся гуманна та розумна частина міжнародної спільноти, яка, на щастя, виявляється в більшості, допомагає українському народові подолати ворога шляхом гуманітарної, військової, дипломатичної, економічної підтримки тощо. У списку інструментів для протидії сучасному ворогу людства є і санкційний механізм тиску, який з початку повномасштабного вторгнення діє проти Російської Федерації (фактично імперії), послаблюючи та знищуючи при цьому її економічні, торговельні, туристичні, ділові та ін. зв'язки і здобутки. Сучасний російський політикум, на чолі якого стоїть кровожерливий вбивця, вирішив, що буде боротися до втрати останньої репутації їхнього лідера, вбиваючи та руйнуючи при цьому свою власну економіку та життя для майбутніх поколінь. Спричинивши багато лиха як для українського, так і для свого народу, голова Російської Федерації «прославився» ще й тим, що здобув для Росії «славу» країни, на яку накладено найбільшу в історії сучасного світу кількість санкцій. Міжнародна спільнота, починаючи з російського вторгнення в Україну у 2014 році, почала накладати їх на державу терориста. Станом на 14 березня 2023 року, за даними української газети «Дзеркало тижня», проти російських фізичних та юридичних осіб діє 14 081 санкція. Це в п'ять разів більше, ніж до визнання т.зв. Л/ДНР 22 лютого 2022 року [1]. Сумарно налічується 11 санкційних пакетів проти Російської Федерації та ще низка персональних, проти її політичного керівництва, олігархів, державних компаній-спонсорів війни тощо [6]. У сучасному світі Росія стоїть перед викликами, які, безперечно, визначають її міжнародну політику та економічну долю, як би вона не намагалась цього не демонструвати. Однією з найгостріших проблем, з якими стикається Російська держава, є дійсно масштабна кількість санкцій, які були накладені на неї з боку різних країн та міжнародних організацій. Ця ситуація створює серйозні виклики для Росії як політичної, економічної та соціальної сили. Вона стала об'єктом найбільшої кількості санкцій усіх типів.

Все ж таки відкрите питання: як це допомагає Україні захиститися від ворога, а українцям зберегти свої життя? Наразі ніяка армія світу не допомагає нам прямим фізичним втручанням у конфлікт; українці самі, своїм життям захищають свою незалежність та виборюють гарантії подальшого миру шляхом знищення армії агресора. Але функціонування нашої економіки, яка дає можливість нашій країні триматися на плаву, є важливою складовою нашої з Вами майбутньої перемоги. Економіка країни вже давно потонула б, якби не фінансова підтримка наших стратегічних партнерів, яка допомагає зберегти нашу критичну інфраструктуру, економічний та соціальний сектор тощо. Простими словами, поки наші воїни борються за нашу свободу, тим часом тил надійно

прикритий, що неабияк сприяє бойовим здобуткам на фронті. Знову ж таки, тут прослідковується і роль санкцій, які послаблюють можливість терористичного режиму проводити масивні ракетні атаки, диверсійні заходи та ІПСО проти України та її міжнародної підтримки, адже завдяки тому, що російський режим недоотримує зайвих грошей для фінансування своїх деструктивних організацій, відповідно створювати, відновлювати чи нарощувати свої потужності стало неможливо зовсім або ж досить проблематично й невигідно. Щоб частково зрозуміти масштаби користі санкцій, необхідно звернутися до наявної інформації. Станом на березень 2023 року, за даними аналітиків з Центру протидії дезінформації, загальні збитки Росії, обумовлені зовнішніми санкціями, перевищили 500 мільярдів доларів, і відтік капіталу за кордон збільшився на 143 мільярди доларів. Загальна сума, якої позбулася Росія через свою агресивну політику, сягає 643 мільярди доларів [4]. За наявними підрахунками, вартість ракети Х-47 Кинджал становить 10 мільйонів доларів США [3]. Цієї суми могло б вистачити на виготовлення приблизно півсотні тисяч таких ракет або ж на не менш значну кількість виготовлення чи придбання інших видів озброєння, які б грали на стороні Московії.

У підсумку варто зазначити, що Росія іде своїм природним шляхом занепаду. Вплив від санкцій не позначається настільки швидко, як того хотілося б, але все найцікавіше ще попереду. Глобальне скорочення ВВП, спадок економіки та кризи не зможуть обійти країну, яка пішла не тільки проти всіх принципів людства, але й проти законів ринку. Нафто-газовий придаток людства не зможе вічно все покривати грішми, тим більше в тій затяжній війні, яку вони намагаються вести. Повалиться економіка, а за нею повалиться і вся імперіалістична машина диктаторського режиму Путіна. Саме таким чином санкції і відзначаються в контексті війні за захист самобутності українського народу та його прав.

Література:

1. «Дзеркало тижня» – суспільно-політичний тижневик. URL : https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/proti-rosiji-vvedeno-najbilshe-sanktsij-u-sviti.html#:~:text=%D0%A3%20%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%B3%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0,%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%88%D0%B5%2C%20%D0%BD%D1%96%D0%B6%20%D0%B4%D0%BE%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%82.

2. Сопорнюк О. Фахове видання юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. *Історико-правовий часопис.* 2016. № 1(7). 234 с.

3. Українська правда – українське інтернет-видання. URL : https://www.epravda.com.ua/news/2023/03/9/697837/#:~:text=%D0%93%D1%96%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B7%D0%B2%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%D0%B0%20%D0%A5%2D47%20%22%D0%9A%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BB,8%20%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2%20%2D%204%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD%20%D0%B4%D0%BE%D0%BB.

4. Центр протидії дезінформації. URL : https://cpd.gov.ua/main/yak-diyut-sankcziyi-zaprovadzheni-zahodom-proty-rosiyi/.

5. Вікіпедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96_%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97.

6. Санкції проти Росії через вторгнення до України 2022 року. *Вікіпедія.* URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97_%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7_%D0%B2%D1%82%D0%BE%

D1%80%D0%B3%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B4%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_2022_%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83#2-%D0%B9_%D0%BF%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82.

Захаркевич Володимир Васильович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОГЛЯД ВИМОГ ДО ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНИ ТА ЄС

Як зазначають вітчизняні дослідники [2, с. 121], нормативно-правове середовище у сфері енергозбереження та енергоефективності в Україні потребує вдосконалення.

Низкою вітчизняних актів у цьому напрямі встановлені рамкові правила надання послуг з енергоаудиту. Це ДСТУ 4713:2007 «Енергозбереження. Енергоаудит промислових підприємств. Процедури та вимоги до організації роботи» (2007), Загальні вимоги до організації та проведення енергоаудиту (2010) та ISO 500024 «Енергетичні аудити. Вимоги та настанова щодо їх проведення» (2016). Водночас, незважаючи на наявність цих актів, встановлено, що вимога Закону України «Про енергозбереження» (наразі стаття 10 Закону) [1] виконується недостатнім чином. Проте кроком вперед для гармонізації норм енергоефективності в Україні з нормами ЄС слід вважати прийняття ДБН В.2-31:2016 «Теплоізоляція будівель», яким імплементується Директива 2010/31/ЄС Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про енергетичну ефективність будівель» та забезпечуються єдині стандарти розрахунку показників енергоефективності з країнами ЄС [2, с. 121].

Що стосується вимог до енергоефективності, які наразі діють у ЄС, то запровадження так званого Третього енергетичного пакету, про який йдеться в українській літературі [1, с. 7], спричинено необхідністю відповісти на тиск Росії з її метою змусити ЄС погодитися на будівництво обхідних газопроводів за межами території України.

Третій законодавчий пакет складається з п'яти документів:

- Директива 2009/72/ЄС, що встановлює загальні правила внутрішнього ринку електроенергії;
- Директива 2009/73/ЄС, що встановлює загальні правила внутрішнього ринку природного газу;
- Регламент ЄС № 713/2009 про заснування Агентства з регуляторної співпраці в енергетичному секторі;
- Регламент ЄС № 714/2009 щодо умов доступу до транскордонних мереж обміну електроенергією;
- Регламент ЄС № 715/2009 щодо умов доступу до мереж транспортування природного газу.

Оцінюючи специфіку Третього пакету, дослідники відзначають, що його основною особливістю є заборона компаніям одночасно продавати, транспортувати газ і електроенергію. Мережі передачі повинні бути або відчуженні, або передані в управління ними незалежному оператору, в результаті чого запроваджено існування двох Європейських мереж операторів систем передачі – ENTSO (Європейська мережа операторів систем передачі) – окремо в секторі електроенергії та в секторі газу.

Ці керівні принципи також містять низку положень щодо екологічних питань, енергоефективності, відновлюваних джерел енергії, статистичну інформацію про стан енергетичних ринків та їхню відкритість для споживачів [1, с. 7]. Стверджується, що реалізація Третього пакету дозволило створити безпекове постачання на рівні 99,9% (Данія), що, у свою чергу, заклало основи для розробки (з 2019 року) Четвертого пакету «Чиста енергія для всіх європейців».

В умовах нинішніх реалій енергетичні ресурси стали зброєю, яку використовує країна-агресор проти Української держави під час широкомасштабної збройної агресії. Тому вдосконалення законодавчої бази з енергоефективності в Україні та приведення її у відповідність з нормативно-правовими документами країн ЄС стало частиною національної безпекової політики України у сфері енергоефективності.

Література:

1. Про енергозбереження: Закон України від 21.10.2021 р. № 1818-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2022. № 2. С. 8 (станом на 27.07.2023).

2. Павлюк С., Хорольський Р. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері енергоефективності. К. : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2015. 32 с.

3. Толпигін О.П. Європейський досвід застосування стандартів для стимулювання енергозбереження на підприємствах: висновки для України. *Приазовський економічний вісник.* 2020. Вип. 5. С. 118-125.

Лозінська Світлана Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Зовнішня політика кожної держави перебуває у безумовному тісному зв’язку з її внутрішнім життям і внутрішньою політикою. Саме остання зумовлює напрями і засоби здійснення зовнішньої політики держави. З іншого боку, зовнішня політика не лише задовольняє інтереси внутрішнього життя, а й вносить певні корективи до внутрішньополітичних курсів, впливає на зміну загальнополітичної ситуації в країні. Підтримуючи зв’язки з іншими державами та їх об’єднаннями, кожна з держав впливає також на міжнародний клімат, визначає характер міждержавних відносин.

Активна політика будується на пошуку балансу сил між внутрішньою та зовнішньою діяльністю держави, успішному виконанню нею ролі суб’єкта міжнародної політики.

Визначення пріоритетів зовнішньої політики України та шляхів їх досягнення є обов’язковою умовою для обґрунтованого і наполегливого просування та захисту національних інтересів країни. Таке визначення передбачає розуміння місця української держави у світі, її сприйняття з боку інших держав, аналіз поточних світових тенденцій, усвідомлення викликів та перспектив у різних сферах.

Повномасштабне російське військове вторгнення у 2022 році значно активізувало увагу вищого політичного керівництва України до дипломатичного фронту роботи з іноземними та міжнародними партнерами. З перших годин військової агресії дипломатична комунікація перейшла у формат цілодобового менеджменту з великою кількістю контактів із партнерами та широким порядком денним.

Пріоритетними напрямками в зовнішньополітичній стратегії країни стали надання військово-технічної допомоги у протистоянні з агресором; зменшення масштабів гуманітарної катастрофи в Україні; фіксація та документація фактів воєнних та інших тяжких злочинів, вчинених російськими окупантами; формування механізмів притягнення до відповідальності керівництва Росії за злочин агресії; питання фінансової та гуманітарної допомоги Україні від іноземних партнерів та міжнародних організацій. Окремого

моніторингу потребують питання щодо умов перебування українських біженців за кордоном, залучення іноземних коштів для відновлення пошкодженої інфраструктури в Україні, питання конфіскації російських активів за кордоном; розробка та просування гарантій безпеки України.

У географічному контексті зовнішньої політики велика увага приділялася співпраці з партнерами, які входять до Групи семи (Велика Британія, Італія, Канада, Німеччина, США, Франція, Японія), Європейського Союзу та Північноатлантичним альянсом.

Водночас зберігалася важливість використання в дипломатичних комунікаціях універсальних механізмів, зокрема ООН, її агенцій та інституцій щодо припинення війни Росії проти України та зменшення кризових гуманітарних наслідків не тільки для України, але і для світу. Загалом спостерігався значний політичний консенсус щодо питань пришвидшення інтеграції України до ЄС та НАТО.

Цікавим інструментом у переговорному процесі є телефонна дипломатія глави держави В. Зеленського. Регулярні онлайн-виступи перед парламентами іноземних держав, різноманітні заходи в соціальних мережах та постійні інтерв'ю міжнародним ЗМІ дозволили просувати національні інтереси України та зберегти увагу іноземної аудиторії.

Іноземні парламенти багатьох країн стали успішним «майданчиком» для оголошення звернень глави держави. Як політичні інституції парламенти мають безпосередній зв'язок із виборцями у своїх країнах. Також у багатьох випадках парламенти формують уряди та відіграють вагому роль у затвердженні рішень про надання допомоги Україні. Такий формат комунікації із західними аудиторіями став доволі популярним і викликав високий інтерес. За 2022 рік Президент В. Зеленський виступив 35 разів у законодавчих органах держав Європи, Азії, Північної Америки, а також Ізраїлю, Австралії та Нової Зеландії [1]. Одним із способів привернення уваги лідерів ЄС та НАТО та інших партнерських країн стали відвідини звільнених від окупації міст Київської області.

Уся зовнішньополітична діяльність протягом 2022 року була спрямована на побудову міжнародної коаліції протидії російській агресії, отримання необхідної безпекової та гуманітарної допомоги, подолання негативних наслідків війни.

Вагомим результатом дипломатичної праці стало засудження партнерами України повномасштабного вторгнення Росії як на рівні міжнародних об'єднань, так і на національному рівні. Політичним проривом року стало надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Важливим здобутком у дипломатичних відносинах воєнного періоду стало запровадження та активна діяльність формату «Рамштайн», за допомогою якого вдалося посилити спроможності Збройних сил України. Вказаний захід зміг об'єднати понад 50 партнерів, які погоджували та скоординовували постачання зброї та боєприпасів. Біля 30 країн світу надали нашій країні як летальну, так і нелетальну військову допомогу. НАТО активно долучилось до роботи контактної групи «Рамштайн»[3]. Україна стала асоційованим членом спеціальної багатосторонньої програми НАТО щодо технологічної взаємосумісності і таким чином отримала можливість не лише впроваджувати стандарти НАТО, а й брати участь у розробці нових стандартів.

У березні ЄС затвердив Директиву про тимчасовий захист, що надає можливість громадянам України, які рятуються від війни, право на проживання в державах-членах ЄС, доступ до необхідних послуг та допомоги. У жовтні ЄС продовжив дію директиви до березня 2024 року. Станом на кінець 2022 року на території країн ЄС було зареєстровано близько 4 млн осіб, які потребують тимчасового захисту.

Окремо слід згадати підтримку економіки України та бюджетної сфери зокрема. Протягом року надана або гарантована підтримки з боку ЄС склала 11,6 млрд євро, з яких до України надійшло 10,4 млрд (макрофінансова допомога 7,2 млрд євро, 1,8 млрд євро кредитів та 1 млрд у вигляді грантів). У рамках Механізму цивільного захисту ЄС з початку повномасштабного вторгнення до України було доставлено понад 82 тис. тонн гуманітарних вантажів з держав ЄС та партнерів на загальну суму близько 527 млн євро.

Отже, ЄС з початком повномасштабної агресії Росії підтвердив свій статус стратегічного партнера України. Створення міжнародної коаліції для відбудови України, санкційна політика та воєнна дипломатія стали основними пріоритетами у зовнішньополітичній діяльності нашої держави.

Література:

1. Українська призма: Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження. ГО «Рада зовнішньої політики «Українська призма», Фонд ім. Ф. Еберта. ТОВ «Вістка». Київ, 2023. 308 с.

2. Концепція зовнішньої політики України. Під заг. ред. Є. Габер, С. Корсунського, Г. Шелест ФОНД ІМЕНІ ФРІДРІХА ЕБЕРТА. Київ, 2020. 108 с.

3. Що таке зустрічі у форматі Рамштайн і як вони допомагають Україні: все, що відомо про 15 засідань. URL : https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20230919-pidtrymka-ta-ozbroyennya-shho-take-zustrichi-u-formati-ramshtajn-ta-yak-vony-dopomagayut-ukrayini/.

Омельчук Олег Миколайович,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, Президент Міжнародної громадської організації «Євразійська асоціація правничих шкіл та правників»,

Данілова Анна Вікторівна,
в.о. старшого викладача кафедри теорії та історії держави і права,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

Спрямування векторів розвитку України на розбудову демократичної та правової держави є не тільки її закономірною внутрішньою потребою, а й зовнішньою вимогою, дотримання якої дозволяє бути рівноправним партнером у світовій спільноті. Інтенсивні глобалізаційні процеси, які сьогодні є відчутними у всьому світі здійснюють неабиякий соціальний та правовий вплив.

Глобалізація має вплив і на профілактику та боротьбу з особливо небезпечними інфекційними хворобами, адже без співпраці держав вирішити ці виклики неможливо. Як свідчить практика, такі хвороби мають транскордонний характер, а тому здатні спричиняти надзвичайні епідемічні стани не тільки локального, а й міжнародного і навіть світового масштабу. Саме тому особливого значення як на національному, так і на міжнародному рівнях, набуло питання забезпечення та підтримки громадського здоров’я, зокрема у напрямку епідемічної безпеки.

На важливості міжнародної співпраці у сфері протидії виникненню та поширенню особливо небезпечних інфекційних хвороб акцентується увага у чинному національному законодавстві. Зокрема у статті 79 Основ законодавства України про охорону здоров'я констатується факт про те, що Україна є учасником міжнародного співробітництва у сфері охорони здоров’я [1], а у статті 42 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» розкривається безпосередній зміст такого співробітництва у сфері захисту населення від інфекційних хвороб, яке здійснюється шляхом укладання міжнародних

договорів, забезпечення участі в міжнародних програмах і проектах, обміну інформацією та досвідом роботи, надання взаємодопомоги, тощо [2].

Варто відмітити, що попри воєнні дії, в Україні продовжується робота з трансформації сфери охорони здоров’я. Так, з 1 жовтня 2023 року введено в дію Закон України «Про систему громадського здоров'я», у якому у ч. 2 статті 2 також міститься чітка вказівка на пріоритетність правил міжнародного договору України, належним чином ратифікованого Верховною Радою України стосовно національного законодавства. До того ж, частиною 2 статті 46 цього ж Закону визначено те, що державні медико-санітарні нормативи повинні розроблятися з урахуванням міжнародних стандартів, інструкцій або ж рекомендацій, окрім тих випадків, коли такі міжнародні норми є недостатніми для забезпечення належного рівня захисту здоров’я населення України [3].

Також, важливо наголосити на тому, що у зв'язку з орієнтацією України на вступ до Європейського Союзу, зобов'язання з забезпечення громадського здоров'я є вагомою частиною зобов'язань, визначених в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами (далі − Угода) [4]. У рамках Угоди Україна зобов'язана адаптувати своє законодавство до європейських норм, включаючи закони та інші регуляторні акти, які стосуються різних аспектів попередження виникнення та поширення особливо небезпечних інфекційних хвороб. Зокрема, відповідно до підпункту b) першого пункту частини 1 статті 427 Угоди співробітництво у цьому напрямку охоплює попередження і контроль над інфекційними хворобами, такими як ВІЛ/СНІД і туберкульоз, підвищення готовності до ризику спалахів високо патогенних хвороб та імплементацію Міжнародних медико-санітарних правил. На практиці важливим кроком у цьому напрямку, стало те, що 24.лютого 2023 року Кабінет Міністрів України, з метою налагодження ефективної міжнародної співпраці з реагування на надзвичайні ситуації у сфері медицини та санітарії прийняв розпорядження «Про затвердження Національного плану дій щодо імплементації Міжнародних медико-санітарних правил» № 173-р. Як слушно стверджує Сенюта І. Я., реалізація плану дасть змогу створити надійну систему міжсекторальної співпраці під час реагування на надзвичайні ситуації у сфері громадського здоров’я, сформувати належну правову базу, яка надаватиме Україні можливість реалізувати всі права та обов’язки відповідно до вимог Міжнародних медико-санітарних правил [5].

Крім цього, участь України в Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) також породжує зобов'язання України до глобальної співпраці у галузі громадського здоров'я та боротьби з особливо небезпечними інфекційними хворобами разом з іншими країнами та міжнародними організаціями. Так, Україна, як член ООН, приєдналася до реалізації Цілей сталого розвитку, що також передбачає розробку відповідних програм у сфері громадського здоров'я. Зокрема, Ціль 3 «Міцне здоров'я та благополуччя», безпосередньо стосується громадського здоров'я та запобігання особливо небезпечним інфекційним хворобам, оскільки з-поміж інших ставить завдання зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у тому числі, за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування [6].

Таким чином, вважаємо, що в сучасному глобалізованому світі, ускладненому пандемічною небезпекою, посилення міжнародної співпраці виступає важливою державною місією у сфері забезпечення світової безпеки та громадського здоров'я. Спільна діяльність та координація зусиль держав та міжнародних організацій у боротьбі з особливо небезпечними інфекційними захворюваннями не лише дозволяє діяти системно та узгоджено, а й неодмінно сприяє підвищенню ефективності таких заходів.

Література:

1. Основ законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text.

2. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text.

3. Про систему громадського здоров’я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014 р. № 984_011. URL : https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/984_011#Text.

5. Сенюта І. Я. Правові новини у сфері медичного права URL : https://www.hsa.org.ua/blog/pravovi-novini-u-sferi-medicnogo-prava-2002-27022023.

6. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку. Україна, 2020». URL : https://www.unicef.org/ukraine/media/11481/file/SDG%20Ukraine%20Monitoring%20Report%202020%20ukr.pdf.

Остапенко Каріна Русланівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБОРОНИ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Дискримінація (лат. *discriminatio* «розрізнення») − будь-яка відмінність, виключення, обмеження або перевага, що заперечує або зменшує рівне здійснення прав. Поняття охоплює виключення або обмеження можливостей для членів певної групи щодо можливостей інших груп.

Існує декілька видів дискримінації: статева, мовна, релігійна та расова. Ми розглянемо останню. Расизм – це політична ідеологія, що стверджує вищість одних рас чи етносів над іншими та упередження й дискримінація, пов'язані з такою вірою. Підставою для расизму є науково необґрунтовані політичні теорії, що виводять з біологічних особливостей людських рас (колір шкіри, структура та колір волосся, риси обличчя, будова тіла тощо) їхню нерівноцінність.

До прикладу, можемо взяти негроїдну расу. У них колір шкіри не такий, як у всіх інших націй, через це, вони часто піддаються цькуванню та зневазі зі сторони інших націй. До них ставляться з неповагою, все це через столітні нав'язування, що люди з темним кольором шкіри є рабами. Історія Стародавнього Єгипту говорить, що будівництвом пірамід займались люди негроїдної раси. До них ставились як до непотробу, який має свого власника, а саме: без поваги, їхня думка не враховувалась, їх могли дарувати, продавати, знущатись, вбивати, не давати води, морити голодом за провину та багато іншого. Вважалось, що саме темношкірі є найбільш витривалішими. Тому й вони займались будіництвом. Піраміди були споруджені близько 2560 року до н.е. Відтоді пройшло багато часу, але негроїдна раса досі вважаються 2-м сортом людей. Теперішнє суспільство дуже занепокоїне цією ситуацією, тому активно бореться з такою формою дискримінації та докладає максимум зусиль проти булінгу в суспільстві. Цим займається міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (МКЛРД), — вони засуджують будь-які її вияви і зобов'язує держави негайно проводити політику, спрямовану на ліквідацію всіх форм дискримінації всіма можливими засобами.

Загальна декларація прав людини 1948 року була одним з перших міжнародних документів, який вказав на неприпустимість будь-якої дискримінації, а стаття 7 проголошує, що «Всі люди рівні перед законом і мають право на рівний захист закону без будь-якої дискримінації. Кожна людина має право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від підбурювання до такої дискримінації» [12]. Водночас у частині 2 статті 23 цієї Декларації зазначено, що «кожна людина має право на рівну оплату за рівну працю без будь-якої дискримінації».

Заборони расової дискримінації є важливим принципом міжнародного права та прав людини.

Існують організації, які активно борються з расовою дискримінацією та сприяють її ліквідації:

- Офіс Високого комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). Ця організація веде зусилля щодо моніторингу та допомоги у вирішенні порушень прав людини, включаючи расову дискримінацію. Вона також надає консультації та рекомендації державам для запобігання та боротьби з цим явищем.
- Міжнародна організація «Ліга оборони прав людини» (FIDH). FIDH є однією з провідних міжнародних організацій, яка займається захистом прав людини. Вона веде боротьбу проти расової дискримінації та веде моніторинг порушень прав людини у всьому світі.
- Міжнародна правозахисна організація. Ця організація з прав людини активно займається спостереженням, звітуванням та запобіганням расової дискримінації та інших порушень прав людини.
- Human Rights Watch. Ця організація веде систематичний моніторинг та розгляд ситуацій з порушенням прав людини, включаючи расову дискримінацію, та вносить цю інформацію до загального обговорення та розслідувань.

Ці організації, разом з численними іншими, звертають увагу на проблему расової дискримінації та активно долучаються до дій для її подолання, а також сприяють усвідомленню суспільства щодо її наслідків та шляхів боротьби з нею.

Расова дискримінація визнається однією з найсерйозніших порушень прав людини і засуджується численними міжнародними угодами та організаціями. Декілька ключових документів та засад, які встановлюють заборону расової дискримінації, включають:

− Всесвітня декларація прав людини (ВДПЛ):

Стаття 2 ВДПЛ наголошує, що кожна людина має право на всі права та свободи, які визнані у цій Декларації, без будь-якої форми расової дискримінації.

− Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП):

Стаття 2 МПГПП забороняє будь-яку форму расової, етнічної та національної дискримінації та надає всім особам рівні права на захист від такої дискримінації.

− Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (МПЕСКП):

Аналогічно до МПГПП, стаття 2 МПЕСКП гарантує всім особам рівні права та забороняє расову дискримінацію у сфері соціальних, економічних та культурних прав.

− Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (КМРД).

Ця конвенція прийнята в 1965 році та забороняє всі форми расової дискримінації та зобов'язує держави-учасниці приймати ефективні заходи для її ліквідації.

Сьогодні Комітет охоплює 175 держав-учасниць. Усі держави-учасниці зобов'язані регулярно подавати доповіді про реалізацію відповідних прав до Комітету, який розглядає їх і надає свої висновки та рекомендації державам-учасницям у формі заключних зауважень. Крім того, Комітет виконує три наглядові функції:

1) процедури раннього попередження;

2) розгляд скарг між державами;

3) розгляд індивідуальних скарг [32, с. 93].

Єдиною підставою для звернення громадянина до Комітету з ліквідації расової дискримінації за захистом своїх прав є наявність расової дискримінації, що призвела до порушення прав людини. Порушень прав людини на ґрунті расової дискримінації в Україні не виявлено.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що практично всі країни сьогодні прямо забороняють расову дискримінацію у своїх конституціях, а країни, які безпосередньо зіткнулися з цією крайньою нетерпимістю, чітко пояснили заборону расової дискримінації у своїх конституційних текстах у світлі власного негативного історичного досвіду.

Література:

1. Визначення «Расизм». URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Расизм.
2. Заєць С., Мартиновський Р. Практичний посібник з аргументації у справа щодо дискримінації. URL : https://rm.coe.int/16803034ea.
3. Несторович В.Ф. Заборона Дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип у галузі прав людини. URL : https://maup.com.ua/assets /files/expert/11/6.pdf.

Рябцев Геннадій Леонідович,
доктор наук з державного управління, професор
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
Європейського гуманітарного університету (Вільнюс, Литва)

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОВНОГО ЦИКЛУ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У нормативно-правових актах, підписаних Україною в рамках реалізації стратегічного курсу держави на набуття її повноправного членства в ЄС [1, ч. 5 ст. 85], відсутні згадки про врядування як спосіб організації влади. І це природно, адже системи врядування держав-членів ЄС не підлягають гармонізації. Втім, це не означає, що на шляху європейської та євроатлантичної інтеграції Україна не має перейняти низку стандартів технологічних процедур, що є уособленням спільних для цивілізованого світу цінностей. На думку автора, до них варто віднести права та свободи людини – у сфері взаємодії між державою та громадянином; стандарти демократії – у формуванні органів влади й управління; належне врядування (good governance) – у діалозі влади і громадянського суспільства; соціальну відповідальність, сталий розвиток – у взаємодії між владою і бізнесом; верховенство права – у ставленні влади й громадян до права; вироблення доказової політики (evidence-based policy-making) – у формуванні й реалізації суспільної політики.

У рамках такого підходу суспільну політику розглядають як базований на доказах і цінностях (evidences and values) курс дій влади з вирішення проблем порядку денного. Цей курс «має впливати на «реальний» світ, орієнтуючи на нього рішення, що ухвалюються» [2, с. 298]. Доказова суспільна політика є предметом її аналізу, який встановлює, «що уряд робить, чому він це робить і який вплив це має» [3, с. 1]. Або, іншими словами, «все, що уряди вирішують робити чи не робити» [4, с. 4]. Термін «уряд» у наведених цитатах вживають у широкому розумінні, як сукупності органів, що здійснюють владу.

В Україні аналіз політики, який «визначає, яка з альтернатив політики дозволить найкраще досягти встановленої сукупності завдань…, генерує інформацію й докази, здатні допомогти політику вибрати найбільш вигідну дію» [5, с. 6], є сутністю державної служби як практичної діяльності з виконання завдань і функцій держави [6, ч. 1 ст. 1]. Він передбачає використання даних як доказів для вибору найкращого з-поміж можливих варіантів вирішення суспільної проблеми, адже саме «міцність доказової бази є запорукою успішного вироблення політики» [7, с. 25].

На жаль, в Україні встановлена законом норма не перетворилася на усталену технологічну процедуру. Через недостатню підготовку виконавців і невимогливість дієвців, рекомендації (поради) органам влади часто нагадують перелік закликів до «реформування», «удосконалення», «покращання», «посилення», незважаючи на наявні обмеження. Зокрема, аналіз ефективності обмежено переважно описовим окресленням очікуваних вигод і витрат без кількісних розрахунків. Ігноруються ризики заподіяння шкоди окремим групам інтересів, потреби у витратних адміністративних, антикорупційних діях. Наслідком цього є

значні втрати в суспільному добробуті, формування негативного ставлення до влади, зневіра в правильності вибраного курсу.

Щоб змінити ситуацію, варто скористатися напрацюваннями держав-членів ОЕСР, які послідовно формують уряди, базовані на даних (data-driven public sector) [8, п. II, 3]. Такі уряди визнають інформацію ключовим стратегічним активом у створенні спільних для суспільства цінностей і застосовують її на всіх етапах вироблення доказової політики, керуючись етичними принципами [9, с. 14]. Кращою практикою в цьому плані є закон [10], згідно з яким у всіх федеральних установах США працюють Chief Data Officers, відповідальні за ефективне використання даних для вироблення політики.

Зважаючи на зазначене вище, необхідною передумовою європейської та євроатлантичної інтеграції України варто визнати реальне (а не декларoване) опанування службовцями «аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проєктів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів» [6, ч. 1 ст. 1]. Із цією метою варто:

– використати кращі практики, викладені в настановах [7], для запровадження повного циклу аналізу доказової політики під час визначення концептуальних засад її реалізації, пріоритетів і напрямів соціально-економічного розвитку, вибору найкращих механізмів та інструментів вирішення суспільних проблем, проведення реформ, розроблення цільових програм, дослідження регуляторного впливу;

– розробити механізми та інструменти політичної й дисциплінарної відповідальності керівників, які займають відповідно політичні посади й посади державної служби, за недотримання Регламенту Кабінету Міністрів України в частині проведення аналізу та розрахунків [12, § 34];

– забезпечити професійну підготовку майбутніх державних службовців з акцентом на вироблення доказової суспільної політики (evidence- and values-based public policy-making) та її фаховий аналіз, гармонізувавши результати навчання за стандартами вищої освіти з вимогами чинних професійних стандартів.

Література:

1. Конституція України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

2. Lowi T. J. Four Systems of Policy, Politics, and Choice. Public Administration Review. 1972. № 32 (4). P. 298-310.

3. Dye T. R. Policy Analysis: What government do, why they do it, and what difference it makes. Tuscaloosa : The University of Alabama Press, 1976. 122 p.

4. Anderson J. E. Public Policymaking. 8th ed. Stamford, CT : Cengage Learning, 2015. 384 p.

5. Geva-May I., Pal L. A. Good Fences Make Good Neighbours: Policy Evaluation and Policy Analysis – Exploring the Differences. Policy Analysis Methods / S. S. Nagel (ed.). Nova Science Publishers. 1999. 302 p.

6. Про державну службу : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text.

7. Quality of Public Administration: A Toolbox for Practitioners. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. URL : https://ec.europa.eu/esf/BlobServlet?docId=18587&langId=en.

8. Recommendation of the Council on Digital Government Strategies. URL : https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0406.

9. The OECD Digital Government Policy Framework: Six dimensions of a Digital Government. *OECD Public Governance Policy Papers*. 2020. No. 02. URL : https://read.oecd.org/10.1787/f64fed2a-en?format=pdf.

10. The Foundations for Evidence-Based Policymaking Act of 2018. URL : https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/4174.

12. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 18 лип. 2007 р. № 950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text.

Слінько Тетяна Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВА І БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ І ПРІОРИТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ

Широкомасштабна війна, розв'язана росією проти України, змінила картину світу, перед демократичними державами постала низка викликів і загроз, як наслідок, у політичному, економічному, безпековому середовищах відбуваються турбулентні процеси, вплив яких на життя і звичайний порядок нині важко спрогнозувати. Пояснюється сказане тим, що через російську агресію поглибилися протиріччя, погіршилася соціально-економічна ситуація не лише на регіональному, а й глобальному рівнях. Зокрема, зростання вартості енергоресурсів, спровокована криза на ринку продуктів харчування спричинили подорожчання споживчих товарів, передусім зерна, що суттєво вплинуло на рівень добробуту громадян багатьох країн світу, перш за все країни, як про це йдеться в заяві речника Генерального секретаря ООН Стефана Дюжарріка, Глобального Півдня [1]. Більш того, високопосадовець наголосив, що армія росії, знищуючи цивільну інфраструктуру (порти, зерносховища тощо) порушує міжнародне гуманітарне право, тобто нехтує принципи і норми, спираючись на які регулюються відносини між державами з приводу захисту прав і основних свобод людини, що, звісно, не сприймається і не підтримується демократичним світом.

Зрозуміло, так було не завжди. Як свого часу зауважував І. Кант, між людьми, що живуть по сусідству, мир не є природним станом, навпаки, природним станом є війна. На думку філософа, «стан миру має бути встановлено примусово», що й «було зроблено в загальному масштабі Статутом ООН, який поставив війну поза законом, обмежив правомірне застосування збройних сил необхідністю самооборони» [2]. Зокрема, згідно з розділом IX Статуту ООН урегульовуються відносини держав у важливій сфері – взаємодії між державою і людиною. Положення гуманітарного характеру відображають і закріплюють загальнолюдські цінності і пріоритети, оскільки спрямовані на забезпечення дотримання прав людини і сприяють вирішенню широкого спектра проблем, як-от «міжнародних соціально-економічних питань, боротьба з масовими порушеннями прав людини внаслідок вчинення злочинів проти людства, захист прав людини у збройних конфліктах, визначення правового статусу окремих прошарків населення – апатридів, біпатридів, трудящих-мігрантів, емігрантів, іммігрантів, біженців та ін.» [2].

Однак нині доводиться констатувати, що, незважаючи на просування людства цивілізаційним шляхом, сучасні збройні конфлікти вирізняються жорстокістю, прояви якої набувають нових форм. Вбачається, що це стосовно міждержавних конфліктів пояснюється використанням досягнень науки і техніки, а щодо неміжнародних – із застосуванням варварських способів ведення воєнних дій, ігноруванням елементарних правил захисту жертв війни. У свою чергу, в ЄС із часу заснування основоположними цінностями визнаються такі, як: повага до людської гідності, свобода, демократія, рівність, солідарність, верховенство права, примат прав людини, включаючи пієтет прав меншин, тобто універсальність і єдність прав

людини та основоположних свобод, також відомі як «європейські стандарти». Перераховані цінності, що цілком логічно, є спільними для всіх держав-членів, в яких переважають плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність і рівність прав чоловіка й жінки (так звана гендерна рівність). Більш того, країни – члени Євросоюзу не лише координують усі свої дії на міжнародній арені, а й прагнуть того, щоб вони відповідали й узгоджувалися з принципами, які майже 20 років тому надихнули чи підштовхнули до його створення і які вони намагаються зараз поширити і закріпити в якомога більшій кількості держав світу. Усе сказане зайвий раз підтверджує особливу значущість гуманітарному праву і важливість дотримання його норм.

У контексті наведеного досвід євроінтеграції України, що триває в умовах війни, унікальний. Чинячи опір збройним силам країни-агресора (що, до речі, визнала світова спільнота), потерпаючи від величезних людських і фінансово-економічних втрат, наша країна набула статусу кандидата на вступ до ЄС, продовжує інтеграцію в різних сферах, поглиблює партнерство на секторальних напрямах із державами – членами ЄС, США, Великою Британією тощо, виконує рекомендації Єврокомісії і запроваджує на практиці положення Угоди про асоціацію. Цілком зрозуміло, що специфіка нинішнього етапу розвитку України зумовлена комплексом різноспрямованих впливів, викликів і загроз.

Передусім нагадаємо, що європейська й євроатлантична інтеграція – це вибір українського народу, обраний ще у 2004 році і підтверджений Революцією Гідності. Більш того, нині положення про це закріплене в Конституції України. Шлях до цього був тривалим. Як відомо, ще 17 липня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини, яка набула чинності для України 11 вересня того самого року. Проте реальні кроки почалися саме під час Помаранчевої революції (чергова річниця якої відзначатиметься 22 листопада).

Однак євроінтеграція – це не лише підвищення стандартів, а й процес впровадження європейських норм в українське законодавство, що має забезпечити стабільність економіки, формування правової держави, чистого довкілля, а також якість харчових продуктів, соціальну захищеність громадян, високий рівень життя й відсутність корупції [3]. Крім того, наведене сприяє створенню єдиного економічного, соціального й гуманітарного простору, де немає кордонів і зайвих умовностей для вільного переміщення товарів, людей, послуг і капіталів, а обмін інформацією, культурними й науковими надбаннями необмежений. Додамо, що Рада Європи через співпрацю всіляко сприяє зусиллям України з узгодження свого законодавства, інституцій та практики з європейськими стандартами у сфері прав людини, утвердження верховенства права й демократії, підтримує Україну у виконанні своїх зобов'язань як держави – члена Ради Європи. Для цього Радою Європи з 2005 р. реалізуються плани дій як стратегічні програмні документи із чітко визначеним періодом дії. Нині, наприклад, виконується План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» [4]. У рамках Плану імплементується низка проєктів щодо сприяння дотриманню в Україні прав людини, демократії і верховенства права. Він передбачає чотирирічну програму співпраці й забезпечує гнучкість, необхідну для реагування на мінливі потреби у поточному нестабільному контексті й середовищі високого ризику. Наголосимо, що План – це динамічний документ, який оновлюватиметься відповідно до ситуації у країні, щоб адаптувати пріоритети до нових потреб. Однак ключове те, що стратегії зменшення ризиків і загроз, а також механізми управління оцінюватимуться й обговорюватимуться з органами державної влади України. Загальний бюджет чотирирічної програми співпраці становить орієнтовно 50 мільйонів євро.

Окремо зупинимося на кроках нашої країни. Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020 введено в дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни». Згідно зі Стратегію серед пріоритетів національні інтереси України й забезпечення національної безпеки. Так, у даному документі закріплено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні.

Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки». Крім того, Стратегія визначає цілі й основні напрями державної політики у сфері національної безпеки [5].

Не менш важливо, що інтеграцію України до ЄС сьогодні підтримують всі структури влади та переважна більшість українського населення. Однак у цьому стратегічному напрямі розвитку нашої держави виникає багато труднощів об'єктивного й суб'єктивного характеру. Причому їх подолання залежить не тільки від України, а й від зовнішніх чинників, які знаходяться за її межами. Так, Міністерство соціальної політики активно веде роботу щодо реалізації низки важливих реформ і запровадження європейських стандартів і норм, що підвищать якість життя громадян на новий рівень.

Не можна не згадати й того, що 12 червня 2020 року НАТО надало Україні статус партнера розширених можливостей. Це рішення визнає значний внесок України у місії НАТО, а також демонструє відданість Альянсу своїм партнерам. Отже, наша країна впевнено йде цивілізаційним шляхом, закріплюючи європейські стандарти і докладає зусиль до їх дотримання.

Література:

1. Речник Генерального секретаря ООН Стефан Дюжаррік заявив, що Антоніу Ґуттеріш рішуче засуджує напади Росії на портові споруди в Одесі та інших портах Чорного моря України. URL : https://tsn.ua/politika/v-oon-zasudili-napadi-rf-na-porti-strazhdayut-ne-lishe-ukrayinci-ale-i-krayini-globalnogo-pivdnya-2375254.html.

2. Міжнародне гуманітарне право : підручник. URL : https://arm.naiau.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_7.html.

3. Європейська та євроатлантична інтеграція. навч. посібник / О.В.Баула, Т.В. Божидарнік, Т.М. Вісина, Н.М. Галазюк, О.М. Зелінська О.Я.Кравчук, П.Я. Кравчук, Л.В. Корольчук, О.М. Лютак, Т.Л. Никитюк, Л.В. Савош, О.А.Урбан. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2016. 328 с. URL : https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-01/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2016.pdf.

4. План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова». URL : https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282.

5. Про Стратегію забезпечення державної безпеки : рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року, затв. Указом Президента України №56/2022. URL : https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377.

Черняк Олена Юріївна,
кандидатка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІРИ

Гендерна рівність у сфері вищої освіти гарантується як на рівні ЄС в цілому, так і на рівні законодавства у державах-членах ЄС. Однак варто говорити про складність цього питання, оскільки воно комплексно пов'язане з низкою чинників: від доступу до освіти для дівчат в окремих країнах, що розвиваються, до вибору професії хлопцями і дівчатами, просування по кар'єрних щаблях жінками, що працевлаштовані у сфері вищої освіти.

За останні понад 20 років ЄС розробив комплексну політику гендерної рівності у сферах досліджень, інновацій та вищої освіти. Тоді як країни північної Європи активно впроваджували політику в цьому напрямку, країни південної та східної Європи були

набагато менш активними та досягли обмеженого прогресу, що призвело до збільшення політичних прогалин між країнами [1]. Вказане також стосується й України, де лише у 2022 році Кабінетом Міністрів України схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022−2024 роки. З одного боку, необхідно вітати таку додаткову і надважливу увагу до питань гендерної рівності з боку урядових інституцій, з іншого – зараз є дуже очевидним гендерний розрив не тільки серед обраних здобувачами вищої освіти професій, але зберігаються стійкі гендерні розриви в професійних колах вищої освіти.

До обґрунтування гендерних відмінностей в освіті в основному підходили з двох поглядів − біологічних відмінностей і соціально-культурних впливів. У минулому поширеною була думка, що біологічні відмінності є причиною різних освітніх результатів, але останнім часом стався зсув до іншої сторони спектру. Останні наукові дослідження показують, що відмінності між чоловіками та жінками недостатньо значні, щоб пояснити відмінності в освітніх результатах та прагненнях опанування різних професій [2].

Європейська комісія включила гендерну рівність як ключову мету в Дорожню карту Європейського дослідницького простору на 2015−2020 роки, а також у Порядок денний політики Європейського дослідницького простору на період 2022−2024 років.

ЄС акцентує постійну увагу на нерівності у дослідженнях, науці інноваціях та вищій освіті як причину марнування талантів. У 2015–2016 роках ЄС заохочував країни-члени створити рамки національної політики щодо гендерної рівності у науково-дослідницькій діяльності та включати їх як ключову мету в національні плани дій у науково-дослідній сфері. Національним органам влади було рекомендовано інтегрувати гендерну рівність у дослідження та вищу освіту шляхом створення правового та політичного середовища та надання стимулів для усунення правових та інших перешкод для прийняття на роботу та кар’єрного зростання жінок при повному дотриманні законодавства ЄС щодо гендерної рівності в межах переглянутої Директиви 2006/54/ЕС про реалізацію принципу рівних можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок у питаннях працевлаштування та зайнятості [3].

Серед заходів урядам країн було запропоновано розробити концепт-плани гендерної рівності, що є системою заходів, спрямованих на розробку:

– механізмів координації політики для підтримки всіх аспектів гендерної рівності через інклюзивні плани та політику гендерної рівності, а також спеціальну мережу ЄС щодо їх реалізації;

– стратегії протидії насильству за ґендерною ознакою, включаючи сексуальні домагання, через забезпечення гендерної рівності та інклюзивності робочого та навчального середовища шляхом проведення інституційних змін в будь-якому закладі освіти та/або науковій установі;

– принципів інтеграції та оцінки гендерного виміру з погляду актуалізації досліджень.

Загальною метою таких заходів можна назвати усунення гендерного дисбалансу в процесах прийняття рішень, посилення гендерного виміру в дослідницьких програмах, залучення до партнерства з фінансовими агенціями, науково-дослідницькими організаціями та університетами для сприяння культурним та інституційним змінам щодо питань гендерної рівності, де принаймні 40% представників недостатньо представленої статі брали б участь у цих процесах [4].

Основними стратегічними завданнями національної Стратегії можна назвати в загальному вигляді такі:

– укорінення та унормування ідеї гендерної рівності у локальних та інших актах закладів освіти;

– розробка та поширення політик та практик, спрямованих на гендерно чутливі питання, у закладах освіти;

– акцентування уваги на доцільності підвищення кваліфікації науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників закладів освіти з питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

– сприяння закладів освіти забезпеченню рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, а також запобіганню та протидії всіх форм дискримінацій серед усіх учасників навчального процесу.

Заради справедливості необхідно ще раз наголосити на важливості та непересічності впровадження вказаної нами Стратегії у вітчизняну систему освіти. Однак нам видається, що заходи, розраховані до 2030 року, лише закладуть підґрунтя до усвідомлення в освітньому середовище важливості питань гендерної рівності. І лише тільки після цього можна буде говорити про напрацювання тих практик, які будуть зменшувати гендерні розриви як при обранні професії, так і при працевлаштуванні у сфері освіти.

Література:

1. Anagnostou D. EU Policy and Gender Mainstreaming in Research and Higher Education: How Well Does it Travel from North to South? Wroblewski, A. and Palmén, R. (Ed.) *Overcoming the Challenge of Structural Change in Research Organisations.* URL : https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/978-1-80262-119-820221005/full/pdf?title=eu-policy-and-gender-mainstreaming-in-research-and-higher-education-how-well-does-it-travel-from-north-to-south (data access : 21.09.2023).

2. Woman and education in the EU. URL : https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2015/551301/EPRS_ATA(2015)551301_EN.pdf (data access : 21.09.2023).

3. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation (recast). URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054 (data access : 21.09.2023).

4. A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52012DC0392 (data access : 21.09.2023).

СЕКЦІЯ 2

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО. ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Богуцький Павло Петрович,
доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової
лабораторії військового та міжнародного гуманітарного права
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Проблема цінностей у сучасному житті стала проблемою соціального значення. Аксіологія по-різному інтерпретує правове значення цінностей – від закріплених у нормативах потреб до світоглядного, більшою мірою етичного вираження значущих для людини соціальних явищ, предметів матеріального та нематеріального характеру, що знаходять реалізацію у праві.

Останнім часом цінності стали часто вживаним поняттям у політологічних, соціологічних науках, у національних та міжнародних відносинах. Цінності стали метою та об'єктами цивілізаційного розвитку, метою та об'єктами зіткнення цивілізацій. Цінності в умовах кризи світового правопорядку, обумовленої порушенням міжнародного права РФ, насамперед, вчиненням агресії проти України, виявились уразливими не лише для маніпуляцій у політичних та ідеологічних дискурсах, але й для застосування в маніпулятивному обґрунтуванні самого факту агресії. За цих обставин актуальною постає проблема рефлексії загальнолюдських цінностей – від найбільш простого сприйняття цінності людського життя до розуміння свободи, рівності та справедливості, які неодмінно супроводжують соціальне існування людства.

Рефлексія загальнолюдських цінностей передбачає формування надійної соціальної платформи для їхнього впровадження у відносинах, а ще більшою мірою – спонукає до формування системи захисту, охорони від актуальних загроз. Світ у своєму існуванні переконався не лише в можливості реалізації реальних сценаріїв знищення життя на планеті, але й у можливості знищення основи людського життя – цінностей, що мають морально-етичне обґрунтування та саме в такому значенні стають основою соціальних комунікацій, стають основою права.

У сучасних умовах кризи світового правопорядку цінності потребують всезагального визнання як першооснова людського життя і потребують захисту від посягань, що мають різні соціальні форми. Такими посяганнями є викривлення, підміна, знищення цінностей, зокрема і знищення у збройній агресії, коли справжні цінності, досяжність яких стала можливою як результат цивілізаційного розвитку, знищуються із застосуванням зброї, внаслідок агресивної підміни антицінностями, якими є домінування сили в людських відносинах, у відносинах держав.

Для цінностей небезпечними є поширення в соціальних відносинах насильства, страху, що є закономірним наслідком тоталітарних політико-правових режимів, а в найбільш концентрованому вираженні – політичних режимів, що застосовують терор як спосіб соціального управління або ж як спосіб досягнення певних завдань у міжнародних відносинах [1, с.123-125].

Цінності міжнародної безпеки завжди домінували в побудові певної конструкції міжнародних відносин в історичній ретроспективі. Ігнорування значущості таких цінностей, невжиття необхідних заходів для їх захисту призводили до міжнародних

збройних конфліктів, останній з яких у 20-му столітті забрав десятки мільйонів життів на планеті, насамперед, у Європі.

Ілюзія щодо майбутніх цінностей міжнародної безпеки зникла уже, що обумовлено російською агресією проти України.

Боротьба за цінності людського життя, за мирне співіснування на планеті набула чітких, зрозумілих усім ознак і є, по суті, боротьбою за майбутнє людства.

Водночас окупація РФ під час агресії значної території України, знищення окупантами населених пунктів, численні жертви серед мирного населення, мільйони біженців з тимчасово окупованих територій, вчинення воєнних злочинів і геноциду окупаційним військом – все це формує новий погляд на значення цінностей національної безпеки, які багато в чому кореспондують цінностям міжнародної безпеки. Цінність життя людини в умовах знищення людей під час постійних ракетних, артилерійських невибіркових обстрілів міст і сіл України, шантаж застосуванням ядерної зброї як зброї масового знищення, використання з цією метою захопленої агресором найбільшої у Європі атомної електростанції нині має більший сенс, ніж у звичайних умовах, неускладнених для життя людини збройною агресією.

За умов міжнародного збройного конфлікту, причиною якого є агресія РФ з метою знищення держави Україна у геополітичних координатах світу, дискусія про загальнолюдські цінності та їхню реалізацію в соціальних комунікаціях набуває нових соціальних відтінків, які формують відповідну правову палітру ціннісної картини світопорядку і правову ціннісну палітру окремих держав.

В умовах кризи світового правопорядку, відсічі російській агресії виявилося, що правові цінності національної безпеки – обороноздатність, бойова готовність Збройних сил, національна стійкість, національні інтереси, поряд з цінностями суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу стають невід'ємними від таких цінностей, як: життя людини, її права та основоположні свободи.

Цінності національної безпеки і оборони знаходять своє нове прочитання в умовах кризи світового порядку, відсічі збройній агресії. Цінності безпеки існування суспільства, безпеки життєдіяльності людини підтверджують визначені правом національної безпеки та військовим правом [2, с. 141-145] нормативи і правила, що дозволяють реалізувати весь ціннісний спадок, який отримало людство внаслідок цивілізаційному розвитку.

Література:

1. Богуцький П.П. Війна і тероризм: теорія та практика юридичної кваліфікації. *Право України*, 2022. №8. С.121-139.

2. Богуцький П.П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.

Бондар Вікторія Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УКРАЇНА – ЗАСНОВНИЦЯ ООН

Організація Об'єднаних Націй (ООН) – міжнародна організація, основною метою діяльності якої є забезпечення миру та безпеки у світі, налагодження співробітництва та зв'язків між державами.

ООН була створена після ліквідації Ліги Націй, яка довела свою недієздатність. Основною метою створення Ліги Націй як першої міжнародної та міждержавної організації, було забезпечення миру та вирішення повоєнних конфліктів. Але вона не впоралась з цими

функціями, тому була ліквідована, а на заміну їй було створено правонаступницю – Організацію Об'єднаних Націй.

Україна (УРСР) була включена до складу ООН 1945 року як співзасновниця організації. Така честь була надана республіці через її вагомий внесок у боротьбі з фашизмом під час Другої світової війни. Відомо, що тоді Україна була у складі Радянського союзу (СРСР), де була жорстка централізація влади та заборонена будь-яка діяльність, яка б «нашкодила єдності» Союзу. Саме тому вихід УРСР на міжнародну арену було продуманим рішенням партійного керівництва.

Завдання, які переслідувала Москва, розширюючи права окремої республіки:

1. Отримати додаткові голоси в ООН (вплив на міжнародну політику);
2. Нейтралізувати український національно-визвольний рух і його підтримку з боку третіх держав;
3. Обґрунтувати приєднання Західної України до СРСР (акт возз'єднання);
4. Розколоти українських діаспорян;
5. Продемонструвати «реальність» національно-політичних прав у союзних республіках (пропаганда, спрямована на власних громадян і світову спільноту) [1].

Таким чином, можна дійти висновку, що після вступу України до ООН:

1. Зародилася сучасна українська дипломатія, яка розвивалася за радянськими лекалами та жорстко обмежувалася союзним центром. Однак новітню дипломатичну школу було започатковано.
2. УРСР перестала бути об'єктом у зовнішньополітичних іграх. Вона ввійшла до повоєнної системи міжнародних відносин. Українська державність стала певним доконаним фактом, який допоміг Україні швидко влитися в міжнародну спільноту після 1991 року [1].

Здобувши незалежність, Україна неодноразово доводила свою значущість на міжнародному рівні.

Україна – активний учасник діяльності органів системи ООН у сфері прав людини, сторона всіх основних документів ООН з прав людини, включно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права, Факультативними протоколами до них та Міжнародною конвенцією з ліквідації всіх форм расової дискримінації [2].

Україна також порушує питання щодо вирішення завдань з охорони довкілля, боротьби з тероризмом, з ВІЛ/СНІД та інші суспільно важливі проблеми.

З початком повномасштабної війни Росії проти України дипломатичною службою України активно використовуються всі можливі політико-дипломатичні заходи у рамках міжнародних організацій з метою відсічі повномасштабної збройної агресії РФ та блокування Росії на міжнародних майданчиках [2].

Однак сама ООН виконує свої функції несумлінно. У статті 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй йдеться про те, що завданнями Організації Об'єднаних Націй є підтримка міжнародного миру і безпеки і з цією метою – вжиття ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз миру, а також для придушення актів агресії чи інших порушень миру, а також мирними засобами, а також відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, врегулювання чи вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру [3].

Але, попри добре прописаний механізм забезпечення миру, сучасна геополітична ситуація як в Україні, так і у світі нестабільна, а збройні конфлікти продовжуються.

Отже, ООН – міжнародна та міждержавна організація, яка має всі повноваження та можливості задля забезпечення й підтримання миру, для регулювання вже наявних конфліктів та унеможливлення їх повторення. Беручи до уваги активну участь України в діяльності Організації, можна дійти висновку, що вона займає одну з провідних ролей у її діяльності.

Література:

1. Україна – співзасновниця ООН. URL : https://mtt.in.ua/ist-ukr_1945-1953_ukraina-ta-start-oon/.
2. Організація Об'єднаних Націй. URL : https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij.
3. United Nations Ukraine. United Nations Charter. United Nations Charter, Chapter I: Purposes and Principles. URL : https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-1.

Гулько Наталія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ З 1991 РОКУ

На початку повномасштабного вторгнення російських військ на українську територію багато хто помилявся із прогнозами та розрахунками щодо України, яка вистояла й дала таку відсіч російським окупантам, на яку ніхто не розраховував. Зазнавши величезних людських, фінансових та економічних втрат, Україна все ж таки продемонструвала свою стійкість та дієздатність, що виявляється в отриманні нею статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, реалізації рекомендацій Єврокомісії, продовженні євроінтеграції в усіх сферах і в поглибленні партнерства з ЄС. Очевидно, що головною метою європейської інтеграції є вступ України до Європейського Союзу.

У 1991 році з порадянського хаосу виникла незалежна Українська держава. Вона мала всі об’єктивні передумови, особливо економічні, щоб швидко пройти етап становлення і відіграти роль важливого самостійного суб’єкта європейської політики. Зарубіжні політологи та економісти небезпідставно вважали, що Україна з усіх колишніх союзних республік Союзу РСР мала найкращі «стартові» передумови для становлення і розвитку своєї державності [1, с.534].

Сучасні стосунки між Україною та ЄС ґрунтуються на широкій політичній та міжнародно-правовій базі. Основою двосторонніх відносин є Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (УПС), підписана 14 червня 1994 року в Люксембурзі і ратифікована 10 листопада 1994 року Верховною Радою України. Вона передбачає співробітництво з широкого кола політичних, економічних і гуманітарних питань і є правовою основою для органічного включення України в європейські інтеграційні процеси. УПС набула чинності 01 березня 1998 року і при цьому потрібно було 4 роки, щоб усі держави-члени ЄС ратифікували цей документ у своїх національних парламентах [2, с.29].

Передумовою успішної інтеграції економіки України до ринкової системи ЄС, забезпечення гарантованого доступу українських товарів до ринку ЄС є входження України до правового поля багатосторонньої торговельної системи ГАТТ/СОТ у 2008 році [2, с.29]. Уряд України здійснює активну зовнішньоторговельну політику шляхом участі нашої країни в багатосторонніх торговельних переговорах та проводить ефективну роботу, спрямовану на реалізацію переваг членства України у СОТ, з метою розширення експортних можливостей вітчизняних товаровиробників та захисту економічних інтересів держави на зовнішніх ринках [3].

21 березня 2014 року у Брюсселі було підписано політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС за участі українського прем'єр-міністра Арсенія Яценюка. 27 червня 2014 року — Президент України Петро Порошенко підписав другу (економічну) частину цієї угоди. 16 вересня 2014 року Європейський парламент ратифікував Угоду про асоціацію між Україною і Європейським Союзом синхронно з Верховною Радою України. З 01 листопада

2014 р. вступило в силу її тимчасове застосування. Угода про асоціацію між Україною та ЄС дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції [4].

Євроінтеграція спрямована на дуже практичні речі, які ведуть до покращення життя українців. Безвізовий режим з Європейським Союзом (2017 рік); сучасні Центри надання адміністративних послуг; державні сервіси, які можна отримати без черг онлайн через додаток Дія; дороги, які будуються у відповідності до стандартів ЄС – це перші результати євроінтеграції, здійснені за підтримки Євросоюзу [5].

Євросоюз є головним торговельним партнером України. Завдяки євроінтеграції українські виробники отримали спрощений доступ на ринок Євросоюзу – один із найбільших ринків світу. Україна вже стала одним із лідерів експорту сільськогосподарської продукції до ЄС. Лише у 2019 році від торгівлі з ЄС Україна отримала понад 20 млрд євро. Це означає створення нових робочих місць та підвищення зарплат завдяки експорту нашої продукції до країн ЄС з високою купівельною спроможністю. Ще більше переваг Україна отримає, коли повністю інтегрується до внутрішнього ринку ЄС і стане повноправним членом Євросоюзу [5].

28 лютого 2022 року Україна подала заявку на вступ до ЄС, а у червні вже отримала статус кандидата на членство в Євросоюзі. Навіть попри нинішню війну, ми продовжуємо ухвалювати євроінтеграційні закони й продовжуємо інтеграцію до європейського ринку. Отримання статусу країни-кандидата є значущим, але не завершальним етапом євроінтеграції. Таким чином, навіть в умовах війни, необхідно не втрачати нашу головну мету – вступ у ЄС, скористатися перевагами нового статусу та провести необхідні для вступу реформи.

Безумовно, російська інтервенція має великий негативний вплив на процес євроінтеграції. Людські втрати, падіння економіки України, енергетична криза та багато іншого є наслідками страшної війни. Попри всі труднощі, мужність та незламний дух українського народу доводить здатність та готовність українців захищати незалежність України та європейський шлях її процвітання.

Література:

1. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С. 534.

2. Шлях України до Європейської інтеграції. URL : http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2000/7/articles/5.pdf.

3. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. Світова організація торгівлі (СОТ). URL : https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/svitova-organizaciya-torgivli-sot.

4. Україна на шляху Європейської інтеграції. URL : https://bogodukhivrda.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5375:ukrayina-na-shljahu-evropejskoyi-integratsiyi&catid=17:vistupi-v-zmi&Itemid=67.

5. Державна регуляторна служба України. Про Євроінтеграцію простими словами. URL : https://www.drs.gov.ua/yevrointegratsiya/pro-yevrointegratsiyu-prostymy-slovamy/.

Іщук Сергій Іванович,
доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОЦЕС КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Громадянське суспільство є складною системою суспільних відносин, які спрямовані на мобілізацію і захист представниками суспільства своїх приватних та колективних інтересів у всіх сферах суспільного життя. Водночас така ідея потребує доповнення, оскільки ця сфера суспільних відносин також передбачає рівноправну співпрацю між громадянським суспільством та державою, в результаті чого таке суспільство конструктивно впливає на процеси суспільного та державного розвитку.

Питання розвитку громадянського суспільства набуває особливої актуальності в контексті сьогоднішніх подій, тобто в умовах війни України та російської федерації. Досвід останніх місяців нашої боротьби ще раз підтвердив, що у критичних ситуаціях громадянське суспільство може якщо не заміняти державу, то суттєво її підтримувати у питаннях оборони та національної безпеки. У таких ситуаціях, як нинішня, особливо чітко можна спостерігати особливий потенціал громадянського суспільства, який реалізований через волонтерський рух, різні форми самоорганізації у сфері оборони держави.

Також у контексті євроінтеграційного розвитку нашої держави однією з основних умов інтеграції Української держави у європейський демократичний простір є зміцнення правових основ функціонування інститутів громадянського суспільства. Безпосередньо у положеннях Угоди передбачено обов’язкову участь представників громадянського суспільства договірних сторін у процесах виконання цього документу.

Партнерство між державою та громадянським суспільством є вагомим чинником реалізації демократичних цінностей, закріплених у положеннях Конституції України, зокрема, щодо свободи та особистої недоторканності громадян, свободи слова і думки, свободи вираження поглядів і переконань, свободи світогляду і віросповідання, свободи об'єднання, участі громадян в управлінні державними справами тощо.

Таке багатогранне явище, як громадянське суспільство, не може бути визначено як політико-правова категорія в межах однієї концепції. Саме тому існує необхідність застосування інтегративного концептуального підходу, який дає можливість визначити низку ключових характеристик поняття «громадянське суспільство». Виходячи із таких міркувань можливо запропонувати авторський підхід до розуміння цієї багатогранної та складної суспільної категорії.

По-перше, громадянське суспільство є складною системою суспільних відносин, які спрямовані на мобілізацію і захист представниками суспільства своїх приватних та колективних інтересів у всіх сферах суспільного життя. При цьому ця система суспільних відносин також передбачає рівноправну співпрацю між громадянським суспільством та державою, в результаті чого таке суспільство конструктивно впливає на процеси суспільного та державного розвитку.

По-друге, виходячи із досвіду України останніх років, слід констатувати, що ефективне громадянське суспільство не завжди потребує чітких інституціоналізованих форм, оскільки поряд із такими формальними його інституціями, як громадські об’єднання та інші, ключове значення у процесах державотворення відіграють інші, менш формалізовані форми суспільної організації – волонтерські рухи, благодійні ініціативи та інші специфічні практики громадськості. Саме тому, окрім формальної інституційної структури, категорія громадянського суспільства повинна охоплювати додаткові форми соціальної організації, які спрямовані на задоволення колективних (суспільних) інтересів.

По-третє, для сприйняття терміна «громадянське суспільство» саме як правової категорії важливо розуміти, що низка ціннісних характеристик громадянського суспільства є його конституційно-правовою основою. Серед основних таких ідей варто виділити

свободу самоорганізації, вільний комунікаційний простір, демократію, дієвий механізм реалізації та захисту прав та законних інтересів особи.

Загальноприйнята ідея про необхідність сприяння держави у процесі побудови та розвитку інститутів громадянського суспільства потребує переосмислення, оскільки громадянське суспільство повинно створюватися і функціонувати незалежно, якщо не як опонента, то рівного партнера держави. У випадку постійної підтримки та сприяння від держави громадянське суспільство буде постійно кволим та нерозвинутим.

Подальший процес оновлення Конституції України потребує, на погляд автора, чіткого визначення двох концептуальних питань: по-перше, зіставлення громадянського суспільства та державної влади у процесі суспільного розвитку; по-друге, визначення доцільності та меж конституційно-правового регулювання відносин у сфері становлення та розвитку громадянського суспільства. Головне юридичне навантаження інституту громадянського суспільства в Конституції України повинно полягати в тому, щоб на конституційному рівні затвердити положення про те, що громадянське суспільство – це асоціація вільних і рівноправних людей, яка забезпечує узгодженість їхніх різноманітних інтересів на засадах самоорганізації і державно-правового регулювання. Держава існує в такому суспільстві постільки, поскільки саме суспільство визнає необхідність демократичної та правової держави.

Конституційно-правове закріплення загальних засад функціонування громадянського суспільства та його взаємодії з державою необхідно здійснити у процесі модернізації Основного Закону України, оскільки Конституція повинна бути не тільки актом держави, а насамперед правовим актом громадянського суспільства, нормативним чинником встановлення та підтримання горизонтальних ринкових відносин, гарантом свободи та недоторканності індивіда та громадянського суспільства. Стосовно обсягу конституційно-правового регулювання процесу становлення та розвитку громадянського суспільства варто вказати, що поряд із нормами розділу II Конституції України, які визначають базові гарантії функціонування громадянського суспільства, у розділі I «Загальні засади конституційного ладу» оновленої Конституції варто передбачити статтю, яка б визначала концептуальні засади функціонування громадянського суспільства та його взаємодії з державою.

За результатами розгляду доктринальних підходів до моделей зіставлення держави та громадянського суспільства слід констатувати, що громадянське суспільство та державна влада як два суспільних феномени, попри очевидні відмінності між ними, впродовж усього свого існування перебувають у тісному взаємозв'язку, що, в першу чергу, зумовлено їхньою спільною правовою природою. За безпосередньої участі громадянського суспільства державна влада перетворюється з влади авторитету в легітимну організацією публічної влади, натомість – за сприяння державної влади громадянське суспільство еволюціонує від суспільства, в якому панує свавілля, «війна всіх супроти всіх», до суспільства, в основі якого функціонують правомірні відносини між людьми, правопорядок та законність.

Кіт Поліна Василівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ МАПУ ЄВРОПИ

Тридцятилітня війна, або Тридцятирічна війна — перша загальноєвропейська війна у 1618–1648 роках між союзом католицьких і коаліцією протестантських держав.

Початком війни стало повстання в Чехії проти Габсбургів, де вони перебували з 1526 р. Чеським дворянам було обіцяно зберегти старі вольності – сейм, що мав

формальне право обрання короля, обласні станові збори, недоторканність гуситського віросповідання, самоуправління міст. Але за Рудольфа II почався наступ на права чеських протестантів. Це розпалило дворянську опозицію в Чехії, яка почала об'єднуватися з протестантським табором в імперії.

Тридцятилітню війну поділяють на чотири періоди: чесько-пфальцький (1618—1625), данський (1626—1629), шведський (1630—1635), франко-шведський (1636—1648).

Перший період: чехи повстали проти імператора Фердинанда II Габсбурга. Обрали замість нього вони обрали нового богемського короля Фрідріха V Пфальцького, голову Протестантської унії. У союзі з Католицькою лігою імператор розбив чехів на Білій Горі (1620), а пізніше – разом з іспанцями захопив Пфальц (1621—1623). Нідерландські протестанти вели війну за незалежність від Іспанії.

Другий період: проти Габсбургів виступила Данія-Норвегія. Вона прагнула захопити узбережжя Балтійського моря. Під командуванням Альбрехта Валленштейна імператорські війська та сили Католицької ліги на чолі з Йоганном Тіллі розбили данців, а також уклали з ними Любекський мир (1629). У 1628—1631 Франція вела з Габсбургами війну за Мантуанську спадщину. Вона намагалася втягнути у війну проти Габсбургів протестантську Швецію, але остання була зайнята війною з Річчю Посполитою.

Третій період: шведи з поляками уклали Альтмаркське перемир'я, тоді шведський король Густав II Адольф вдерся до Північної Німеччини. У 1631 році до протестантського блоку приєдналася Саксонія. Шведи хоч і розбили імперські війська під Брейтенфельдом і Лютценом, але втратили в битві короля. Московія почала війну проти Речі Посполитої, сподіваючись на підмогу Швеції, але зазнала поразки й уклала Поляновський мир. Саксонія підписала з імператором Празький мир, коли імперсько-іспанські війська розбили шведів під Нердлінгеном, до якого приєдналися протестантські князівства, зокрема Бранденбург-Пруссія.

Четвертий період: проти Священної Римської імперії відкрито виступила Франція, яка до цього підтримувала повстанців у Нідерландах. Франція вела війни з Італією. Шведи уклали з Річчю Посполитою Шмутсдорфський договір та кинули проти імператора всі сили. Французькі, українські та шведські війська здобули перемоги під Брейтенфельді (1642), Рокруа (1643), Янквом (1645). Попри це, сили Габсбурзького союзу та антигабсбурзької коаліції сильно виснажилися, тому 1645 року розпочалися мирні переговори, що закінчилися підписанням Вестфальського миру.

Вирішальна битва відбулася 08 листопада 1620 року на Білій горі біля Праги. Армія протестантів зазнала нищівної поразки, перемогу здобули протестантські сили. Імперський військовий трибунал Чехії стратив понад 600 представників чеської шляхти. Старий європейський порядок, який тримався на авторитеті Католицької церкви та імператорів Священної Римської імперії, було зруйновано. Утворилися європейські суверенні держави. Посилилася децентралізація імперії та почався занепад Іспанії. Протестанти отримали свободу віросповідання, але католики опинилися гнаними у протестантських країнах. Франція та Швеція укріпилися коштом Габсбургів, які втратили провідну роль у європейській політиці. Нідерланди одержали незалежність від Іспанії й перетворилися на одну з великих держав. Війна була найжахливішою в історії тогочасної Європи, в ході якої загинуло до 8 мільйонів людей. Нищення та непоправних втрат зазнали німецькі, чеські та північноіталійські землі, тому що там велися основні бойові дії.

Тридцятилітня війна була першою загальноєвропейською війною, вона принесла багато втрат і руйнувань. Німецький письменник Ганс Грімельсгаузен, учасник війни, хоча й не зі своєї волі, водночас жертва війни, оскільки втратив у війні своїх батьків і рідний дім, писав про жахи війни, грабунки у книзі «Пригоди Сімпліуса Сімпліциніуса». Це була перша масштабна війна із застосуванням вогнепальної зброї.

Політичні наслідки війни змінили карту Європи. Затвердилися незалежні держави Голландія і Швейцарія, відбулося формування кордонів. Німеччина залишилася роздробленою країною. На Південному Сході і Південному Заході населення скоротилось

удвічі. У найгіршому становищі були селяни, оскільки збереглася кріпацька залежність. Провідна роль перейшла до таких держав, як: Франція, Англія, Швеція. У багатонаціональній Австрії виник занепад. Вплив Габсбургів значно послабився. Більш помітну роль в економіці й політиці Європи почали відігравати Англія, Республіка З'єднаних провінцій, Данія.

Література:

1. Тридцятилітня війна. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Тридцятилітня_війна.
2. Тридцятилітня війна. URL :https://uk.wikipedia.org/wiki/Тридцятилітня_війна#:~:text=Тридцятилітню%20війну%20поділяють%20на%20чотири,шведський%20(1636—1648).
3. Всесвітня історія : тридцятилітня війна (1618 – 1648 рр.). URL : https://osvita.ua/vnz/reports/world_history/31021/#google_vignette.

Костицький Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
дійсний член (академік) НАПрН України,
член-кореспондент НАПН України, заслужений юрист України,

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПУ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ СИНТЕЗ

Курс України на євроінтеграцію, закріплений в Конституції України як підтвердження європейської ідентичності Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, свідчить про повернення нашої країни до «Європейського Дому», від якого вона була відірвана впродовж майже трьох століть.

Євроцентризм (європеїзм) є теоретичною концепцією суспільно-політичного розвитку, яка розвинулась у XVII–XIX ст. з виділенням авангардної ролі Європи в світовому розвитку. На фоні підняття Китаю, Південно-Східної Азії, Індії появляються погляди та ідеї про вузькість ідей євроцентризму, про кризу європейської культури і присмерк європейської цивілізації. При цьому упускається з виду, що всі культури і цивілізації на Землі користуються добутками європейської культури та цивілізації не лише в техніці і технологіях, але й в духовній сфері.

Історія українців свідчить про те, що вони впродовж століть належали до європейської культури і цивілізації. За часи Київської Русі держава русичів (українців) вже від IX століття була європейською, але більш розвиненою, про що свідчать, зокрема, листи Анни Ярославівни, дружини французького короля Генріха. І такою вона була до середини XIV ст. (держава короля Данила). Після татаро-монгольської навали, вже у другій половині XIII ст. більшість українських земель не дістались татаро-монголам, а перебували у складі Великого князівства Литовського, яке за своєю суттю було литовсько-руським. Адже тип суспільного і державного устрою, право і законодавство було запозичене у русичів. І в такому союзі з литовцями русичі (українці і білоруси) перебували навіть після Люблінської унії (1569 р.) та створення нової держави – Речі Посполитої фактично до середини XVII ст. (часи національно-визвольної революції). Цей період у радянській історіографії тотально замовчувався. І зрозуміло чому. У вказаний період – XII–XVII ст. українці перебували в гроні європейських народів, хоча із релігією запозиченою з Візантії (православіє), але з достатньо високою (як на той час) культурою, освітою і наукою.

Антиподом євроцентризму (європейськості) є євроазійство, яке оформилося як ідейний і суспільно-політичний рух у XX ст., але його витоки сягають XV ст., коли Московія після 1480 р. формально звільнилася від ординського іга. Але залежність від держав-наступників Золотої орди напевно ще тривала майже ціле століття. У літературі висловлюються міркування, що Московія в XIII–XV ст. була *de jure* і *de facto* улусом Золотої орди. У творенні московського етносу спрацював татарський (тюркський), монгольський, угро-фінський фактори. Слов'янський фактор був представлений елітою північно-східних руських князівств (князі, дружина), які прийняли участь у творенні московського етносу. Хоча слов'яни були в значній меншості.

У XV–XVI ст. формується й ідеологічне обґрунтування діяльності Московії як „собирательницы" земель, останнім з яких є теорія «Москва – третій Рим», придумана монахом Філофеєм. Умовно ці часи можна трактувати як зародження євразійства. Хоча остаточно воно сформувалося у 20-ті роки XX ст. у середовищі російської інтелектуальної еміграції. Правда, до кінця 30-х рр. XX ст. євразійський рух повністю згас. У 90-х рр. цього ж століття після розпаду СРСР євразійський рух відновився. І тепер ідеї євразійства чи не є офіційною ідеологічною доктриною Росії, що призвело до цивілізаційного, ідеологічно-культурогічного конфлікту, і зрештою – до війни.

Конституція України, чинне законодавство, міжнародні договори лише юридично закріплюють те, що існує на рівні ідеології, культури і цивілізації. У чинному законодавстві України нині закріплено шлях саме європейського розвитку, який репрезентується як антипод євразійському. Безумовно, процеси європеїзації, глобалізації, урбанізації тощо є об'єктивними реаліями, і Україна активно включена в них. Але слід пам'ятати геніальні слова Тараса Шевченка із поеми-послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Украйні і не в Украйні моє дружнєє посланіє»: «Не дуріте самі себе, учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь». Адже сьогодні, як ніколи, йдеться про збереження національної, культурної ідентичності українців, що є складною, багатоаспектною проблемою, від вирішення якої залежить майбутнє українців як нації, як етносу.

Отже можна констатувати, що культорологічний синтез триває, як і пошук відповіді на питання, як максимально зберегти культурну спадщину українського народу в умовах війни і привнести до неї нові здобутки у часи повоєнного відновлення.

Миколайчук Дар'я Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ГАДЯЦЬКА УГОДА ЯК ПРОЄКТ СОЮЗУ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ І ЛИТВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Гадяцька угода, укладена Іваном Виговським 16 вересня 1658 року в м. Гадяч, стала початком нових взаємовідносин між Гетьманщиною та Польщею. Договір передбачав повне оновлення Речі Посполитої та входження до її складу на так званій рівноправній основі «Великого Князівства Руського» [3].

Насамперед, це був шлях до примирення обох сторін у справі їх десятилітнього конфлікту, який розпочався з національно-визвольної війни проти гноблення українців поляками. Також це свідчило про розрив та припинення відносин з Московією, які встановив при своєму правлінні Богдан Хмельницький, підписавши Переяславську угоду. Більшість як козацтва, так і сучасних істориків вважала це помилкою, тому підтримувала союз з Польщею, вбачаючи для себе спектр нових можливостей та широких перспектив для кращого та вдалого існування своєї держави [1].

Україна за договором становила автономну частину троєдиної монархії та отримувала певні права та повністю створювала нову певну форму свого функціонування, що підштовхнуло б вийти на новий рівень свого існування.

Дослідивши зазначені нижче джерела, можемо виокремити такі передумови, що дали поштовх до підписання Гадяцької угоди:

- загроза з боку сусідньої держави у справі повної асиміляції та припиненні існування Гетьманської держави;
- пошук нових союзників для кращого існування Козацької держави;
- пріоритетність у примиренні України і Польщі;
- можливість Гетьманщини перейти до нового етапу становлення своєї державності;
- можливість оновлення ладу та державного устрою Речі Посполитої.

Гадяцька угода передбачала певний проєкт союзу з Польщею і Литвою, що є прикладом європейської інтеграції України.

На нашу думку, якби договір набув чинності, то Україна мала б змогу наблизитись раніше до процесу політичного та економічного зближення з європейськими країнами.

Проте варто зауважити, що в зазначених статтях угода набуває певних недоліків, адже Україна у союзі не виступала як самостійна держава, а входила на автономній основі до складу Речі Посполитої і так чи інакше обмежувалась у певних прав. Польщі ніколи не було вигідно, аби Гетьманщина встановлювалась як окрема, самостійна держава і представляла себе на міжнародній арені. Тому Гадяцький договір міг означати планову потребу Польщі в усуненні ворога та асиміляції українського суспільства [2].

Угоду можна розглядати як ще одну спробу Гетьманщини захистити себе від впливу зовнішніх політичних чинників та як метод закріплення української державності. Це був неабиякий внесок в історію та можливо мав би успіх, якби не складне становище Козацької держави в світовій політиці та незмога поляків допустити ще одного союзника з такими ж рівними правами.

На сьогодні ми можемо помітити актуальність цієї угоди, у зв’язку з тісними взаємовідносинами України з Польщею, яка допомагає зброєю та гуманітарною допомогою у важкий для країни час, а також пов’язана з одним із основних прагнень нашої країни – інтеграцією до Європейського Союзу.

Отже, Гадяцька угода виступає певним інтеграційним проєктом України та певним союзом із Польщею та Литвою. Договір міг стати підґрунтям для затвердження української державності, що відіграло б важливу роль у подальшому її розвитку.

Література:

1. 360-річчя Гадяцької угоди: велич задуму і причини краху. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/istorychna-svoboda-gadiatska-ugoda/29490322.html.

2. Гадяцький договір. URL : https://studies.in.ua/shpora-hukr/305-48-gadyackiy-traktat.html.

3. Укладено Гадяцький договір між Україною та Річчю Посполитою. URL : http://www.nbuv.gov.ua/node/4283.

Наджафлі Емін Муса огли,
кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДИГІТАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Концепція дигіталізації судової влади є однією з чільних сучасних юридичних науково-правових концепцій [1, с. 77], розвиток якої стимулювався, з одного боку бурхливим розвитком ІКТ, потребами конвергенції їх із особливостями судового провадження в розрізі функціонування судової влади та її інститутів, а, з другого боку, дигіталізацією законодавчої та виконавчої влад в єдиному державному механізмі. Відтак, це концепція, в якій питання юридичного розвитку судової влади та її окремих інститутів суміщені й поєднані із широкомасштабним застосуванням ІКТ у практиці діяльності судових органів з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема доступу до правосуддя, гарантування реалізації конституційних принципів судочинства, відповідно до досягнутого суспільством і державою рівня технологічного розвитку.

Основними її ознаками вважаємо такі:

а) обумовленість технологічним розвитком суспільства і держави;

б) поширенням ІКТ у сфері права загалом і судової системи зокрема;

в) наукова обґрунтованість;

г) системний характер керівних ідей та положень, які відображають сутність та форми взаємодії ІКТ у сфері судочинства;

д) спрямованість на реалізацію прав і свобод людини і громадянина, оптимізацію функціонування судової влади в умовах інформаційного суспільства, ефективність і доступність судочинства, його розвиток у системі електронної демократії та цифрової (електронної) держави;

е) поєднання цілей електронного правосуддя з іншими (як процесуальними, так і судоустрійними) аспектами модернізації судової влади держави.

Основою ідеєю концепції дигіталізації судової влади стало запровадження електронного суду та розвиток його інститутів, що розглядається як важливий крок у сфері реформування системи судочинства, яка досі суттєво відстає від світового інформаційно-комунікаційного розвитку [2, с. 91]. Ця концепція, відповідно, ґрунтується на тлумаченні сучасних технологічних елементів електронної комунікації як придатних для забезпечення належної правової процедури в судочинстві, здійснення судочинства в розумні строки, забезпечення доступності до правосуддя та гарантування прав і свобод людини і громадянина на всіх етапах судового провадження від його початку до виконання судового рішення. Вона передбачала здійснення судочинства з використанням новітніх ІКТ та автоматизованих баз даних.

В системі електронного суду зазвичай виокремлюють три групи елементів:

1) елементи, що застосовуються та використовуються для вчинення процесуальних дій, пов’язаних з розглядом та вирішенням судової справи (електронна подача процесуальних документів; автоматизоване формування складу суду; електронні докази);

2) елементи, які пов’язані з участю в судовому процесі (застосування відеоконференції, інформування учасників процесу за допомогою ІКТ);

3) елементи, які мають допоміжний характер (розміщення на сайті суду інформації про діяльність судів, розміщення зразків процесуальних документів, електронних сервісів розрахунку судового збору; публікація текстів судових рішень у Єдиному реєстрі судових рішень тощо) [3, с. 119].

Отже, концепція електронного суду втілюється в ході дигіталізації судової влади в Україні відповідно до логіки розгортання судово-правової реформи та супроводжує її. Ця

концепція суду передбачає комплексне упровадження у практику судочинства правових рішень та організаційно-технологічних і процесуальних змін, що потребує синтезу багатьох правотворчих, організаційних, правозастосовчих та інших заходів.

Література:

1. Євграфова Є. Доктрини та концепції у правовій системі України : форми і сфери застосування. *Право України*. 2010. № 5. С. 77–84.

2. Козакевич О. М. Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 – Право. Національний університет «Одеська юридична академія», Міністерство освіти і науки України. Одеса, 2021. 220 с.

3. Дутко А. О., Шукалович Б. В. Застосування інформаційних технологій в цивільному процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 118-120.

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

Налуцишин Роман Вікторович,
магістр права, в.о. асистента кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ВИДИ ЗА МУСУЛЬМАНСЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ

Злочин (кримінальне правопорушення) справедливо розглядається як одна з основних категорій кримінального права будь-якої держави, оскільки саме кримінальне право слід вважати галуззю права, що притаманна будь-якій правовій системі сьогодення, включно з мусульманським правом. Одним із широко обговорюваних питань у мусульманському праві є поняття злочину. Від початку в ісламі поняття злочину було ідентичним поняттю гріха. Пізніше мусульманські правознавці почали називати злочинами тільки гріхи, що посягають на чиїсь права і за які Кораном або Суною передбачено земне покарання.

Насамперед, варто відзначити, що всі вчинки, зокрема й думки людей, зумовлюються волею Аллага. Тому будь-яку серйозну провину розглядають як каране порушення заборон, що виражають загальні принципи ісламу, спрямовані на захист п’яти основних цінностей – релігії, життя, розуму, продовження потомства і власності.

У мусульманській юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття злочин. Так, Адель Кадер Авда вважає, що «злочин – це вчинення діяння (дії або бездіяльності), забороненого Аллагом під загрозою покарання» [1]. Йорданський юрист Мухаммед Субхі Наджм зазначає, що «злочин – це дія (бездіяльність), вчинена осудною особою, що завдає шкоди соціальним відносинам і карається законом кримінальними покараннями або заходами безпеки». Відомий арабський юрист Джунді Абдель-Малек виділяє такі ознаки злочину: вираженість діяння в певній об’єктивній формі (об’єктивність), протиправність, заборонність [2].

Презюмуємо, що під злочином у мусульманському кримінальному праві варто розуміти суспільно небезпечне, винне діяння, вчинене мусульманином або іновірцем, яке перебуває в межах дії шаріату і заборонене Кораном та іншими джерелами мусульманського права під страхом покарання.

Незважаючи на те, що всі приписи нормативно-правового характеру в Корані розташовані без певної системи та поділу на галузі, на сьогодні існує кілька видів класифікацій злочинних діянь, розроблених як мусульманськими законознавцями середньовіччя та сучасності, так і ісламознавцями.

Найбільшого поширення набула класифікація, згідно з якою всі правопорушення, залежно від типу порушених прав та інтересів (1) і ступеня визначеності відплати (2), поділяються на три групи. Перша з них включає злочини, які становлять найбільшу суспільну небезпеку. Вони посягають на «права Аллага», тобто інтереси всієї мусульманської громади і караються точно визначеною санкцією – хадд [3, с.182].

Друга група об'єднує злочини, що також тягнуть за собою фіксоване покарання – кісас, але порушують права окремих осіб.

І, нарешті, третю категорію становлять усі інші правопорушення, покарання за вчинення яких – тазір – не встановлено ні в Корані, ні в Суні. Ці діяння можуть зачіпати як «права Аллага» (до них відносять порушення релігійних обов'язків, що не становлять попередніх двох категорій), так і приватні інтереси.

Злочини категорії худдуд. Більшість сучасних дослідників мусульманського права розуміють під цією категорією діяння, які, по-перше, посягають тільки на інтереси всієї громади («права Аллага») і, по-друге, тягнуть за собою покарання, або однозначно визначені Кораном чи Суною, або нормативно точно встановлені правозастосовчою практикою «праведних» халіфів [4]. Дослідники мусульманського права одностайні у віднесенні крадіжки до злочинів, за які Кораном встановлено суворо визначену міру покарання. У Сурі «Трапеза», аят 38 говориться: «Крадію і крадійці відрізайте руку як покарання за їхній злочин. Покарання – це як приклад від Аллага, адже Аллаг – Великий, Мудрий!». У тій самій Сурі, аят 39 сказано: «А в того, хто покається після злочину свого й виправиться, прийме Аллаг каяття. Воістину, Аллаг – Прощаючий, Милосердний!» [5]. До злочинів цієї категорії (найнебезпечніших злочинних діянь), крім крадіжки, віднесено віровідступництво, перелюб, заколот, вживання алкоголю, розбій і неправдиве обвинувачення в перелюбстві.

Злочини категорії кісас. До цієї категорії входять злочини, за які шаріат встановлює суворо визначену санкцію – кісас, що означає, за загальноприйнятим визначенням, «відплату», тобто покарання, що «дорівнює» за тяжкістю скоєному протиправному діянню [3]. Основним злочином цієї категорії є вбивство. Аллаг заборонив убивати невинну душу – це є найтяжчим гріхом і злочином в ісламі. Убивство є другим за тяжкістю смертним гріхом в Ісламі, – багато аятів Корану говорять про це. Всевишнім Аллахом сказано: «Які не звертаються замість Аллага до іншого бога, які не вбивають живої душі, не маючи на те права, які не чинять перелюбу, – а хто робить так, того спіткає кара! У день Воскресіння його кара примножиться, і він назавжди залишиться принижений. Окрім тих, хто покаявся, увірував і робив добро, Аллаг замінить їхні лихі вчинки на добрі справи. Аллаг – Прощаючий, Милостивий!» Сура Розрізнення 68–70-й аяти [5].

Злочини категорії тазір. Теорія мусульманського права визначає тазір як злочини, що посягають як на «права Аллага» (всієї громади), так і приватні інтереси. З арабської мови тазір можна перекласти як «виправлення», «повчання». За ці злочини в Корані та Суні немає точно встановленого покарання. Відповідальність за ці злочини визначається тільки з урахуванням їхньої об'єктивної сторони. Такі заходи покарання називають тазір [3, с.182]. Зокрема це, наприклад, такі правопорушення, як невиконання деяких релігійних обов'язків (несплата податку, відмова від здійснення молитви, недотримання посту тощо), а також правопорушення, що посягають на «права Аллага»: нанесення будь-якої матеріальної шкоди окремим особам (за винятком крадіжки та розбою, за які слідує покарання санкцією хадд); порушення обов'язків за угодами; несплата викупу за кров; обмірювання; обважування та шахрайство, хабарництво й розтрата коштів скарбниці та сиріт; навмисне винесення неправомірного судового рішення та неправдиве свідчення; порушення правил поведінки в громадських місцях.

Література:

1. Абдель Кадер Авда. Мусульманское уголовное право. Ч.1. Бейрут: Аррисаля, 2000. 818 с.
2. Тургумбаев Марлен Ерланович. Проблемы понятия и признаков преступления в мусульманском праве. Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. Том 1 № 33, 2014. С.212-216.
3. Сюкияйнен Л.Р. Мусульманское право: вопросы теории и практики. М.: Наука,. 1986. 254 с.
4. Атийа Мустафа Машрафа. Правосудие в исламе. Бейрут, 1966.
5. *Коран.* Переклад смислів українською мовою / пер. з арабської Михайла Якубовича. Київ : ДУМУ «УММА», 2017. 608 с.

Сенюк Олександра Олександрівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ: ПЕРШИЙ СОЮЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ

«Священна Римська імперія германської нації» (Sacrum imperium Romanum nationis Germanicae) — політичне об’єднання конфедеративного типу, яке існувало в Західній Європі впродовж 962—1806 років. Заснована в 962 році німецьким королем Оттоном I після підпорядкування Північної та Центральної Італії. Цей акт тлумачився як відродження імперії Каролінгів, заснованої королем франків Карлом I Великим, а нова імперія проголошувалася наступницею Римської імперії.

Тому німецькі королі у 962—1508 років отримували титул імператорів тільки після коронації в Римі (Італія). Перші імператори носили титул «imperator augustus», із 1034 року з’явилася назва «Romanum imperium», а з часів Фрідріха I Барбаросси імперія стала називатися «Священною», що мало підкреслити її характер як універсальної християнської імперії [1].

Спочатку імперія складалася з трьох королівств: Східного Франкського (Німеччини), (Італії) і Бургундії. Згодом – поступово перетворилася на конгломерат державних утворень із різним ступенем суверенітету до влади імператора. У період найбільшого розширення своєї території до складу імперії входили частини таких сучасних держав: Німеччини, Австрії, Ліхтенштейну, Швейцарії, Люксембургу, Нідерландів, Бельгії, Монако, Сан-Марино, Ватикану, Чехії, Словенії, Північної та Центральної Італії, частини західної Польщі та частини східної Франції.

У ранній період свого існування імперія мала феодально-теократичний характер держави, а правителі претендували на найвищу владу в західному християнському світі. Посилення папського престолу і багатовікова боротьба за володіння Італією при одночасному зростанні могутності територіальних князів у Німеччині значно послабили центральну владу в імперії.

У період пізнього середньовіччя запанували тенденції дезінтеграції, які погрожували перетворити Священну Римську імперію на конгломерат напівнезалежних державних утворень. Однак проведена наприкінці XV — початку XVI століття («імперська реформа») дозволила підсилити єдність держави і створити новий баланс влади між імператором і суспільством, що дозволило імперії відносно успішно конкурувати з національними державами Західної Європи [2].

Епоха Відродження ознаменувала початок ослаблення і стагнації Священної Римської імперії. Варто зазначити, що думки мислителів Середніх віків щодо майбутнього імперії розділилися. Великий італійський поет Данте мріяв про державотворення, засноване

на добровільному підпорядкуванні людей волі правителя, джерелом влади якого є воля Господа Бога, а не римського первосвященика.

У 1306 році французький юрист П.Дюбуа розробив план «Повернення святої землі», в якому головною була ідея утворення в Європі «Християнської Республіки», мета якої – підтримувати мирне співіснування християнських держав у спільній боротьбі проти мусульман.

Відомим нам проєктом об’єднання феодальної Європи був договір «Про союз і конфедерацію» між королем Людовиком XI, королем Богемії Іржі та Радою Венеції для протидії туркам [3].

Ймовірність швидкого краху імперії, або принаймні краху влади Габсбургів у Німеччині, після «Завершальної постанови» імперської верхівки 1803 року стала очевидною навіть для самого імператора Франца II. У 1804 році він прийняв титул імператора Австрії, прагнучи залишатися на рівних за рангом з Наполеоном. Хоча акт прийняття титулу імператора Австрії не порушував безпосередньо імперську конституцію, а свідчив про усвідомлення можливості втрати Габсбургами престолу Священної Римської імперії.

Проте смертельного удару Священній Римській імперії завдав не акт заснування Австрійської імперії, а війна третьої коаліції 1805 року. Армія Франца II була розгромлена в битві під Аустерліцом, а Відень захоплений французами.

06 серпня 1806 року Франц II оголосив про відмову від титулу і повноважень імператора Священної Римської імперії, пояснивши це неможливістю виконання обов'язків імператора після укладення Рейнського союзу. Одночасно він звільнив імперські князівства, класи, чини і посадових осіб імперських установ від обов'язків, накладених тоді на них імперською конституцією. Хоча акт про зречення і не був бездоганний з юридичного погляду, в Німеччині вже не було політичної волі підтримувати існування імперської організації. Так і перестала існувати Священна Римська імперія [4].

Отже, аналізуючи історію Священної Римської імперії, можна визначити, що вона становила строкате об'єднання різних економічно не пов'язаних між собою *держав.* Вона ніколи не мала характеру національної держави, як Англія або Франція, до прикладу, тому й не досягла якого-небудь високого ступеня централізації системи врядування. Вона стала цілісною державою, що об'єднала весь цивілізований і християнський світ, що пережила друге народження за Карла Великого, збереглася і після краху Франкської імперії Каролінгів.

Література:

1. Священна Римська імперія германської нації. URL : http://surl.li/gvump.
2. Священна Римська імперія. URL : http://surl.li/lvxch.
3. Еволюція поглядів на єдиний «старий світ» : історичний огляд. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/51154/1/79-89.pdf.
4. Священна Римська імперія. URL : http://surl.li/lvxcn.

Стеньгач Надія Олександрівна,
кандидатка історичних наук, доцентка,
професорка кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПЕРША ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ДО ІСТОРІЇ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ

Маємо довгу, більш ніж тисячолітню, історію вітчизняної державності з яскравими і харизматичними постатями державних діячів. Безперечно, що серед них Володимир Святославович посідає досить поважне місце, – князь, який увійшов у нашу історію як

Великий, церква канонізувала як Святого, а в народі його називали « Красним Сонечком». Насамперед, Володимир Великий – це воїн, який перші 10 років свого правління особисто очолював військові походи, в ході яких розширив і зміцнив кордони свого князівства і внаслідок чого Україна-Русь стала найбільшою державою в Європі із площею понад 800 тис. км. Щоб централізувати державу, провів низку реформ: адміністративну, військову, судову, грошову – першим почав карбувати золоті і срібні монети з гербом – тризубом [1].

Чудово розуміє силу ідеології і намагається запровадити монотеїстичну релігію, яка об'єднала б суспільство. Безпосереднім поштовхом до запровадження церковної реформи став зовнішній чинник: візантійський імператор Василій II просить у Володимира військової допомоги для боротьби з опозицією. Той надає 6 тис. підрозділ найкращих своїх воїнів, натомість просить руки сестри імператора Анни. Але після придушення заколоту Василій II відмовляється від обіцяного. У відповідь Володимир проводить блискучу військову операцію: на чолі військової дружини йде на Херсонес, який на Русі називали Корсунем, бере його в облогу і невдовзі захоплює місто, перекриває всі шляхи постачання хліба з Північного Причорномор'я у Константинополь і погрожує, що сам скоро, як його славні предки, приб'є свого щита на його воротах. Врешті, була досягнута компромісна угода: Василій II разом із великим почетом відправив сестру в Корсунь, а Володимир там же охрещується, отримавши у хрещенні ім'я Василь на честь імператора, після чого бере шлюб, а місто повертає Візантії як викуп за наречену. Після повернення до Києва князь проголошує християнство державною релігією. Прийняття нової релігії населенням країни розтягнулося на кілька століть, як стверджують археологи, остаточно християнство увійшло в побут українців лише в XIII–XIV столітті [2].

Приблизно в 996 році була створена Київська митрополія у підпорядкуванні Константинопольського патріархату; і тоді ж приблизно завершилося будівництво першої кам'яної церкви, присвяченої Успінню Пресвятої Богородиці і відомої як Десятинна. Запровадження християнства дало могутній поштовх для розвитку культури, науки, архітектури, церковно-державного права. Але ще більше значення воно мало для утвердження зовнішньополітичного авторитету України-Руси, яка тепер стала повноправним суб'єктом європейської спільноти [3].

Точної дати канонізації Володимира ми не знаємо, перша згадка про нього як рівноапостольного з'явилася в джерелах під 1261 роком. Десятинна церква згоріла разом із останніми захисниками Києва під час монголо-татарської навали у 1240 році. І перші її розкопки на початку XVII ст. організував визначний церковний діяч і реформатор київський митрополит Петро Могила, під час яких були віднайдені останки князя і перепоховані спочатку в церкві Спаса у Берестові, а згодом – в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Саме Петро Могила проголошує Володимира Великого патроном Київської митрополії та України-Руси [4, с.175].

Цікаво, що оскільки запровадження християнства відбулося ще до розколу церкви в 1054 році, то князь вважається святим у всіх християнських конфесіях, про що свідчить розміщені мозаїки Володимира Великого і княгині Ольги у Ватикані, виконані на замовлення греко-католицької діаспори і освячені Папою Римським Іоанном Павлом II у 1989 році до річниці тисячоліття хрещення Русі [5].

Вже за правління Ярослава Мудрого Київ стає центром європейської політики. Саме з цього часу київська правляча династія поєдналася із багатьма європейськими родами, недаремно князя назвали «тестем Європи».

У часи монгольської навали Галицько-Волинська держава стала надійним щитом захисту Європи від азійського ворога. Високо оцінюючи геополітичну діяльність Данила Галицького, Папа Римський надіслав йому королівську корону, і Данило коронується папським легатом як «король Русі». А королівська посада – суто європейська традиція [6].

Слід відзначити, що в епоху пізнього середньовіччя і нового часу майже всі українські міста й містечка володіли Магдебурзьким правом – привілеєм на самоврядування, правом, безперечно, європейським.

Із XVI і до початку XIX століть на території України діяли Литовські статути, які декларували рівність громадян, незалежно від соціального стану й надавали підзахисному право на адвоката [7].

З початком XVII століття в Україну проникає і міцно пускає коріння культура бароко – абсолютно європейське світське явище [8].

А Конституція Пилипа Орлика – перший демократичний конституційний акт у світі, який ґрунтувався на ідеї поділу влади задовго до праць Шарля Монтеск'є і Конституції США [9].

Можна ще наводити багато прикладів, але безперечним є одне: українська нація розвивалася в контексті європейської цивілізації, була невід'ємною часткою європейської спільноти сотні років. Ми – європейці не тільки географічно, а й політично, культурно і ментально. Ми свій вибір зробили тисячу років тому і сьогодні знову його виборюємо.

Література:

1. Князь Володимир Великий. URL : https://myukraine.org.ua/knyaz-volodymyr-velikiy/.
2. Слюсаренко В. Володимир Великий у новітніх реформах України. URL : https://uain.press/articles/volodimir-velikij-u-novitnih-reformah-ukrayini-946576.
3. Володимир Великий. Запровадження християнства на Русі. URL : https://pidru4niki.com/75920/istoriya/volodimir_velikiy_zaprovadzhennya_hristiyanstva_rusi.
4. До історії канонізації та церковного вшанування святого рівноапостольного князя Володимира. URL : http://kyiv-pravosl.info/2015/09/24/do-pytannya-istoriji-kanonizatsiji-kyjivskoho-knyazya-volodymyra/.
5. Св. Володимир у Ватикані як символ належності українського народу до великої християнської сім'ї. URL : https://kyrios.org.ua/literature/articles/37358-vivtar-sv-erazma-odyn-iz-symvoliv-nalezhnosti-ukrainskoho-narodu-do-velykoi-khrystyianskoi-simi.html.
6. 1253 – коронація князя Данила. URL : https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/zhovten/7/1253-koronaciya-knyazya-danyla.
7. Литовські статути та їх застосування в Україні. URL : https:// www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsy/02_2008/08mkvzvu.pdf.
8. Феномен українського бароко. URL : http://politics.ellib.org.ua/pages-4252.html.
9. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін. URL : http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html.

Шевченко Евеліна Олегівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЮРІЙ НЕМИРИЧ – АВТОР КОНЦЕПЦІЇ ТРИЄДИНОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Юрій Немирич – український магнат, державний діяч і дипломат доби Хмельниччини [2].

Триєдина Річ Посполита (Республіка Трьох Націй) – політичний проєкт перетворення конфедерації Польського Королівства, Великого Королівства Литовського в триєдину державу в результаті створення на українських землях Великого Князівства Руського [3].

Саме Юрій Немирич опрацював теорію й концепцію утворення на теренах українських Великого Князівства Руського й із допомогою гетьмана Виговського і навіть його проголосив. Саме рукою Немирича було написано первісний варіант договору, ухваленого 06 вересня 1658 р. на Раді в Гадячі. Гадяцька угода передбачала: «Україна, тобто

землі у воєводствах Чернігівському, Київському і Брацлавському, стає вільною і незалежною країною і знову єднається з Королівством Польським і Великим Князівством Литовським під назвою Великого Князівства Руського під зверхністю короля польського, котрого обирають усі три народи разом; Велике князівство Руське саме порядкує своїми найвищими законодавчими внутрішніми справами. Влада належить Раді, котра складається з послів од усієї України» [1].

Один із дослідників Гадяцької угоди, В'ячеслав Будзиновський, дав характеристику пактам: «Гадяцькі статті доводять, що під цим поглядом наша нація випередила всі інші нації Європи майже на двісті років. Вони є першою ясною і найповнішою національною програмою Європі» [4].

Після смерті Богдана Хмельницького у тому ж році Юрій Немирич стає соратником гетьмана Івана Виговського – виступає за денонсацію (припинення дії міжнародного договору шляхом повідомлення однієї держави іншій про припинення дії укладеного договору здійснена в порядку і в термін обумовлені цим договором) Переяславських угод, бере участь у битві під Конотопом (1659 р.). До цього у пошуках союзників у боротьбі проти Москви керівництво тогочасної України звертається до Речі Посполитої. І тут політична зрілість Немирича дається взнаки – він разом із полковником Павлом Тетерею стає одним з лобістів (цілеспрямований легальний або нелегальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування, а також на їхніх посадових осіб, спрямований на них від імені іншої особи, організації) Гадяцької угоди. Цей унікальний документ фактично визнав козацьку державу як частину федерації трьох держав – Річ Посполиту, Велике Князівство Литовське та Велике князівство Руське [4].

Дослідники цього періоду вважають, що поєднання з Короною Волині, Брацлавщини і Київщини розпочало процес утвердження національної української свідомості, допомогло створити культурно-політичну спільноту, світську суспільність, необхідну для формування національної свідомості [5].

На підставі вищесказаного, можна зробити такі висновки:

1. Концепцією є об’єднання трьох князівств, де Україна стає вільною і незалежною державою під керівництвом І. Виговського.
2. Велике Князівство Руське керувало найвищими законодавчими органами.
3. Гадяцькі статті є першою зрозумілою і найповнішою національною програмою Європі.

Література:

1. «Юрій Немирич» із серії «Діячі реформації на теренах України». URL : https://www.slideshare.net/library_darnitsa/ss-80362307.

2. Юрій Немирич. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%AE%D1%80%D1%96%D0%B9_%D0%9D%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B8%D1%87.

3. Polish – Lithuanian – Ruthenian Commonwealth. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Polish%E2%80%93Lithuanian%E2%80%93Ruthenian_Commonwealth.

4. Газета «Український інтерес». URL : https://uain.press/articles/954350-954350

5. Унія народів — майбутнє Європи. ВІКНА. Новини Калуша та Прикарпаття. URL : https://vikna.if.ua/blog/author/379/11270/view.

Щербанюк Оксана Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор
Вільнюського університету,
член Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України,
член Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України

РОЛЬ ПРЕАМБУЛИ В ТЛУМАЧЕННІ КОНСТИТУЦІЇ

В сучасній конституційній практиці преамбули використовуються у тлумаченні Конституції. У багатьох країнах преамбула все частіше використовується для конституціоналізації прав. Глобальне дослідження функції преамбул демонструє зростаючу тенденцію до того, щоб вони мають більшу обов'язкову силу – або окремо як джерело права, або в поєднанні з іншими конституційними положеннями, або як основа для тлумачення конституції.

Особливою перевагою преамбули є її інтегративна сила. Преамбула – це частина конституції, яка найкраще відображає конституційне розуміння авторів, те, що Карл Шмітт називає «фундаментальними політичними рішеннями». Її умови мають далекосяжні соціальні наслідки. Преамбули були додані або змінені в деяких країнах або на вимогу населення (зміни знизу вгору), або через конституційний дизайн під керівництвом влади (зміна зверху вниз).

Формально преамбула це вступ до конституції та зазвичай має офіційний заголовок «Преамбула» або інший еквівалентний заголовок (Преамбула до конституцій Албанії та Бахрейну називається «Передмова Foreword.». Преамбула до Конституції Японії називається «Передмова. Preface».), тоді як в інших випадках вона виглядає без назви.

Формальна класифікація забезпечує просту та технічну ідентифікацію преамбули. Окрім формальної класифікації, можна ідентифікувати преамбулу за її змістом. З точки зору змісту, преамбула вимагає не конкретного місця в конституції, а скоріше конкретного змісту.

Інтерпретаційна роль преамбул вкорінена в традиції загального права. Едвард Коук стверджував, що преамбули до акту парламенту є «хорошим засобом для з'ясування значення закону та «ключем до його відкритого розуміння»; вони є «ключем до статуту та ключем до творців [1].

Вільям Блекстоун посилався на преамбули як на те, щоб «допомогти в побудові акта парламенту» [2]. В. Блекстоун зазначив, що щоразу, коли статут є сумнівним, «проема, або преамбула, часто використовується, щоб допомогти побудувати акт парламенту». парламенту». Однак у випадку конфлікту між преамбулою та основною частиною акта перевагу має основна частина акта. Це все ще вважається добрим правом у державах загального права. Деякі мають спеціальне положення, яке вказує на важливу роль преамбул у законодавчому тлумаченні (с. 5(е) Закону Нової Зеландії про тлумачення актів 1924 року, 1924 R.S. № 11; с. 13 Закону Канади про тлумачення, R.S.C. 1985 рік; с. 8 Закону Канади про тлумачення, R.S.N.L. 1990 р.; с. 15A(а) Закону Австралії про тлумачення актів 1901 року.).

Ця норма загального права залишається чинною на конституційному рівні в штатах, у яких преамбула конституції втілює керівну основу для тлумачення конституції. За наявності кількох тлумачень суди віддають перевагу варіанту, співзвучному преамбулі. В Ірландії суди посилаються на преамбулу для тлумачення Конституції Ірландії та як інструмент, який допомагає зрозуміти її дух [3]. Пропозицію внести зміни до преамбули шляхом прийняття преамбули, яка не підлягає судовому розгляду, запропоновану Групою перегляду Конституції, було відхилено [4].

Використання преамбул як інструменту тлумачення конституції також є поширеним у системах романо-германського права. В Естонії преамбула, в якій естонський народ

зобов'язується «гарантувати збереження естонської нації та її культури протягом століть», була використана Верховним судом для підтвердження конституційності акту, який вимагає належного володіння естонською мовою як передумови для обрання до ради місцевого самоврядування. Суд постановив, що володіння естонською мовою – офіційною мовою держави є законною вимогою у світлі преамбули [5].

Однак в іншій справі Верховний суд оголосив, що акт, який забороняє естонцям змінювати своє естонське прізвище на неестонське прізвище назва є неконституційною, незважаючи на положення преамбули щодо захисту естонської національної ідентичності [6]. У цій справі була заміжня громадянка Естонії, яка бажала додати своє дівоче прізвище до свого нового прізвища. Міністр внутрішніх справ відмовився це дозволити. Суд постановив, що збереження естонської ідентичності, як того вимагає преамбула, не може перешкоджати додаванню дівочого прізвища.

У Македонії Верховний суд Республіки підтримав обмеження свободи політичних асоціацій, оскільки певна діяльність сприймалася як така, що суперечить преамбулі. Він постановив, що політичне об'єднання, яке відверто заперечує право на самовизначення Македонії, є законодавчо забороненим [7].

В Україні Конституційний Суд України послався на преамбулу, щоб проголосити конституційність використання української мови як державної, акта, який вимагає її використання центральними та місцевими урядовими установами, і, як наслідок, значне обмеження використання інших мов, наприклад російської [8]. Вирішуючи порушені в конституційному поданні питання, Конституційний Суд України виходить із цілості й неподільності Конституції України, обумовлених системним зв'язком між приписами її преамбули, принципами й нормами інших приписів Конституції України, що містяться, зокрема, у статтях 1, 8, 10, 11, 19, 24, 53, 54, 85, 92, 93, 102, 116, 133, та, відповідно, ґрунтує свою позицію на такому.

В рішенні Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р. Суд визнав Закон в цілому таким, що відповідає Конституції України, а «мовне питання» − одним із головних політичних інструментів геополітичної експансії російської федерації. Конституційний Суд України ствердно наголосив, що «загроза українській мові рівносильно є загрозою національній безпеці України».

Конституційний Суд України закцентував увагу на тому, що українська мова є невіддільним атрибутом української державності, оскільки мовне питання завжди було присутнім у національно-культурній та політичній боротьбі українців за власну державу, а в бездержавний період саме українська мова заступала собою відсутність Української держави. Конституційний Суд України чітко вказав: «Україна є унітарною державою, в якій немає об'єктивних передумов для запровадження офіційної двомовності. Тому пропаганда або інша практична діяльність, спрямована на юридичне запровадження в Україні другої державної мови, фактичне насаджування українсько-російської двомовності в будь-якій ділянці публічного спілкування, а також проголошення діалектів української мови окремими мовами є несумісними з конституційно визначеним статусом української мови як державної».

Конституційний Суд України розставив усі крапки над «і» у принизливих щодо української мови та громадян України суперечках:

«Виокремити «російськомовних громадян» України як соціально-демографічну групу неможливо… Слід брати до уваги те, що штучне творення в Україні «російськомовних громадян» є результатом тривалої політики зросійщення не тільки етнічних українців, а й представників різних національних меншин. … Словосполука «російськомовні громадяни» є виразом зі сфери політичної риторики, що перейшов у побутове використання, проте йому бракує не тільки юридичної, а й семантичної визначеності». Таким чином, Конституційний Суд України дійшов висновку, що теза

авторів клопотання про дискримінацію «російськомовних громадян» є юридично неспроможною. Рішення Конституційного Суду України торкнулося всіх без винятку важливих державотворчих складників України. Епохальне рішення Конституційного Суду України від 14.07.21 року щодо конституційності закону про мову поставило крапку в усіх дискусіях, обґрунтувавши, що українська - засадничий елемент української державності.

Містячи основні цінності та принципи, на які спирається конституція, преамбула може також забезпечити конституційні органи рамками для тлумачення. Преамбули задають тон подальшому конституційному тексту. Таким чином, вони можуть слугувати орієнтиром для інтерпретації конституційного тексту. Преамбула також може сприяти тому, що німці називають єдністю конституції (Einheit der Verfassung). Цей принцип вимагає, щоб німецьку конституцію, Основний закон, читали та тлумачили як єдине ціле: жодна стаття не повинна тлумачитися окремо. Принцип єдності конституції слугує для вирішення можливих суперечностей або напруженості всередині конституції.

Нарешті, преамбула може також слугувати конституційному закріпленню. Цінності, принципи та права, записані в преамбулі, можуть вважатися такими, що мають вищу юридичну цінність, таким чином, що вони виключають поправки до конституції, які суперечать їм.

Слід навести приклад інтерпретаційної ролі преамбул походить з Німеччини. 30 червня 2009 року Конституційний суд Німеччини вирішив, що в принципі не існує несумісності між німецьким Grundgesetz і Лісабонським договором, і таким чином заклав основу для завершення процесу ратифікації [9]. Договір надає Європейському Союзу (ЄС) повноважень у питаннях зовнішньої політики та політики безпеки та зобов'язує держави-члени брати участь у європейській інтеграції. Питання полягало в тому, чи договір скасовує конституційний порядок Німеччини таким чином, що вимагає внесення змін до конституції. Суд постановив, що договір не порушує суверенітет Німеччини, хоча для його підтвердження потрібні деякі законодавчі процедури. Він посилався на статтю 23(1) Основного закону, а також на преамбулу, беручи до уваги намір останнього «служити світовому миру як рівноправна частина об'єднаної Європи». У світлі цих застережень Суд дійшов висновку, що німецький народ бажає бути частиною ЄС. Він зазначив, що преамбула наголошує «не лише на моральній основі відповідального самовизначення, а й на готовності служити світовому миру як рівноправний партнер об'єднаної Європи». Суд зазначив, що Німеччина пориває з «політичним макіавеллізмом і жорсткою концепцією суверенітету» та прагне реалізувати «об'єднану Європу, що випливає зі статті 23.1 Основного закону та преамбули». Отже, Конституційний суд постановив, що досягнення «європейської інтеграції та міжнародного мирного порядку» є волею преамбули.

Німецька преамбула, як правило, не має юридичної сили в німецькому конституційному праві. Однак рішення Лісабонського договору не було першим, у якому використовувалася преамбула. Іншим прикладом було рішення щодо договору, підписаного між Федеративною Республікою Німеччина та Німецькою Демократичною Республікою.

У преамбулі 1949 року об'єднання вказано як найвищий пріоритет, стверджуючи, що «весь німецький народ покликаний здійснити шляхом вільного самовизначення єдність і свободу Німеччини» [10]. Хоча в преамбулі від імені німецького народу говориться, що загалом – діючи «від імені тих німців, яким було відмовлено в участі» - це стосовувалося лише Західної Німеччини. У грудні 1972 року, після підписання договору про відносини між Федеративною Республікою та Німецькою Демократичною Республікою, до Конституційного суду було подано петицію з оскарженням договору, відповідно до якої договір, який мав підтримувати ідею про те, що Західна та Східна Німеччина були двома окремими та незалежними державами, порушуючи положення про об'єднання преамбули. При визначенні сумісності договору з Основним законом Суд звернувся до преамбули [11]. Спочатку він вирішив, що преамбула є основним джерелом для вирішення справи, а потім постановив, що «преамбула до Основного закону має не лише політичне значення, але

також і юридичне значення». Таким чином, «возз'єднання є конституційним наказом». Суд зазначив, що договір був відправною точкою для майбутніх відносин між Західною та Східною Німеччиною та надав політичним гілкам широкі повноваження щодо прийняття подальших необхідних політичних дій. здійснити об'єднання Німеччини.

Постає питання щодо нормативності і юридичної сили преамбули Конституції України. Під час обговорення проекту Конституції України була дискусія щодо природи преамбули. Ф. Бурчак наголошував, що вона має нормативний характер, а І. Заєць заперечував. Як стверджує М.І. Козюбра, як і інші положення Конституції, положення її преамбули мають нормативний характер, хоча їх нормативність виражена в найзагальнішій формі. Інша справа, що механізм реалізації положень преамбули має істотні особливості порівняно з іншими положеннями Конституції. Преамбули насамперед є орієнтиром у практичній діяльності державних органів і органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, посадових і службових осіб та громадян, визначає загальну лінію правотворчої діяльності, вказує стратегічний напрям конституційного і нормативно-правового регулювання в цілому.

Свого часу преамбула Конституції відіграла велику роль для позиціювання Конституції України як акта установчої влади. У рішенні від 11 липня 1997 року № 3-зп Конституційний Суд України зазначив, що «прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття». Зв'язок Конституції України з концепцією установчої влади став можливим завдяки преамбулі, в якій йдеться про прийняття Конституції парламентом від імені Українського народу. Опосередкування суверенної волі народу під час прийняття Конституції 28 червня 1996 року Конституційний Суд України підтвердив з посиланням на преамбулу і в п. 4.1, 4.3 мотивувальної частини рішення від № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 року (справа про здійснення влади народом).

У абз. 3 п. 3.1.1 висновку від 13 листопада 2019 року No 5-в/2019 КСУ, висловлюючи застереження до законопроекту (щодо законодавчої ініціативи народу), звернувся до тлумачення поняття «народ» виходячи з його визначення у преамбулі – «Український народ – громадяни України всіх національностей». Преамбула згадувалася і при тлумаченні поняття «юридична відповідальність» (абз.2 п.2 мотивувальної частини рішення КСУ No 7-рп/2001 від 30 травня 2001 року (справа про відповідальність юридичних осіб)). Це положення прямо вказує на неконституційність змін до конституції, які могли б змінити преамбулу України всіх національностей». Преамбула згадувалася і при тлумаченні поняття «юридична відповідальність» (абз.2 п.2 мотивувальної частини рішення КСУ No 7-рп/2001 від 30 травня 2001 року (справа про відповідальність юридичних осіб)).

Проблема нормативного характеру преамбули постала знов у зв'язку із конституційним поданням 142 народних депутатів України № 3/172(20) від 05 травня 2020 р. щодо офіційного тлумачення положень абзацу четвертого преамбули Конституції України у їх системному зв'язку з положеннями частини другої статті 3, частини четвертої статті 13, частини п'ятої статті 17 Конституції України, проте рішення ще не ухвалено, справа розглядається Великою палатою Суду з 22.09.2020. Підставою для звернення до КСУ автори клопотання називають потребу у роз'ясненні та офіційній інтерпретації положень абзацу четвертого преамбули основного закону, а саме сполучення слів «гідних умов її життя». Велика палата Конституційного суду почала розгляд справи за конституційним поданням 142 народних депутатів щодо офіційного тлумачення окремого положення абзацу четвертого преамбули Конституції, в якому фігурує поняття «гідних умов життя».

Підставою для звернення до КСУ автори клопотання називають потребу у роз'ясненні та офіційній інтерпретації положень абзацу четвертого преамбули основного закону, а саме сполучення слів» гідних умов її життя.

Згідно з ним, «гідні умови життя» вивчаються у системному зв'язку з такими положеннями Конституції:

− права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (частина друга статті 3);

− держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; усі суб'єкти права власності рівні перед законом (частина четверта статті 13);

− держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (частина п'ята статті 17).

У цій справі суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

Отже, преамбула містить і підкреслює цілі, принципи та філософію, які лежать в основі розробки інструменту.

Література:

1. Anne Winckel, *The Contextual Role of a Preamble in Statutory Interpretation*, 23 MELBOURNE L. REV. 184 (1999).

2. William Blackstone, Commentaries on the laws of England 59–60 (1765) (1979).

3. John M. Kelly, The Irish Constitution 49–64 (by Gerald Hogan & Gerry Whyte, 4th ed., 2003).

4. Звіт Групи перегляду Конституції, 1–4, 1996. URL : http://www.constitution.ie/reports/crg.pdf.

5. EST-1998-3-007 (Official Gazette) 1998, CODICES. URL : http://codices.coe.int.

6. EST-2001-2-004 (Офіційна газета) 2001, база даних CODICES.

7. MKD-2001-1-004 (Official Gazette) 27/2001, CODICES database. The decision was made before the amendment of the preamble of the Macedonian Constitution in 2001.

8. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text

9. BVerfG, 2 BvE 2/08 vom 30.6.2009, Absatz-Nr. (1-421). URL : http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html.

10. European Navigator. URL : http://www.ena.lu/basic-law-frg-23-1949-020003177.html.

11. BVerfGE 36, 1 2 BvF 1/73 Grundlagenvertrag-decision East-West Basic Treaty. URL : http://www.utexas.edu/law/academics/centers/transnational/work_new/german/case.php?id=589.

СЕКЦІЯ 3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО. ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Волкова Дарія Євгенівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка, кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

СИСТЕМА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ВИДОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Сучасна Україна, як і багато інших зарубіжних країн, на сучасному етапі свого розвитку стикається з різноманітними викликами і завданнями, коли йдеться про правовий статус релігійних організацій, особливо в частині їхнього впливу на суспільство. У цьому контексті дослідження системи релігійних організацій та їхньої видової класифікації стають надзвичайно важливим завданням. Ця робота присвячена аналізу системи релігійних організацій в Україні та їхнього місця в сучасному конституціоналізмі.

Сучасний конституціоналізм України визнає важливість гарантування релігійних свобод громадян. Забезпечення права на вільне вираження власної релігійної переконаності є одним з головних завдань цього напрямку. Також варто зазначити, що держава відіграє важливу роль у регулюванні відносин між релігійними організаціями і суспільством. Забезпечення релігійної нейтральності та рівних можливостей для всіх релігійних груп є ключовим завданням у контексті конституціоналізму.

Система релігійних організацій в Україні. Для кращого розуміння сучасної системи релігійних організацій в Україні необхідно звернутися до історичного контексту. Україна має довгу історію релігійних традицій, яка включає православ'я, греко-католицтво, католицизм, іслам та інші віросповідання. Історичні події, такі як: Реформація та Конфесійні війни, – мали великий вплив на формування релігійної ситуації в регіоні. Усе це викликало існування так званої «сучасної релігійної мозаїки» – у цьому Україна подібна до більшості європейських країн.

Сучасна Україна є багатонаціональною і багатоконфесійною країною, що відображається в різноманітності релігійних організацій. Основні релігійні спільноти включають православ'я, греко-католицтво, римсько-католицтво, протестантизм, іслам, та інші конфесії. Кожна з цих релігійних груп має свою віру, обряди та культурні особливості.

Видова класифікація релігійних організацій може бути проведена за різними підставами. Узагальнивши напрацювання сучасних вчених, можна дійти висновку про те, що наразі найбільш популярними підставами для систематизації релігійних організацій є такі:

1. За кількістю вірян.

Релігійні організації можуть бути класифіковані за кількістю вірян. Деякі конфесії мають масовий характер і мільйони вірян, тоді як інші є меншими групами.

2. За регіональною присутністю.

Релігійні організації також можуть бути поділені за регіональною присутністю. Деякі конфесії можуть бути більш поширеними в певних регіонах країни, тоді як інші є загальнонаціональними.

Інколи в літературі цю підставу іменують «за географічним поширенням» та виокремлюють:

− локальні релігійні організації: діють на обмеженій, невеликій території;

− національні релігійні організації: мають «присутність» у всій країні завдяки розгалуженій системі осередків, тобто релігійних громад;

− міжнаціональні або міжнародні релігійні організації: діють і в Україні, і у багатьох країнах.

3. За конфесійним спрямуванням.

Важливо розглядати релігійні організації також з погляду їхнього конфесійного спрямування. Наприклад, в Україні існують релігійні організації різних християнських конфесій, а також ісламські та інші релігійні спільноти.

Інколи цю підставу для класифікації називають «за типом віросповідання» та виокремлюють:

− православні церкви;

− католицькі церкви (у тому числі римсько-католицьку церкву та греко-католицьку церкву);

− протестантські церкви (у тому числі баптисти, пентекосталі та інші);

− ісламські організації (у тому числі суніти, шиїти та інші ісламські групи);

− інші релігійні спільноти (у тому числі буддисти, індуїсти, сикхі та інші).

Вчені пропонують угруповувати релігійні організації у межах класифікаційної підстави «за конфесійним спрямуванням» також і залежно від того, наскільки вони еволюціонують з погляду обрядів тощо. У літературі є думка про доцільність виокремлювати:

− ортодоксальні релігійні організації: строгі у дотриманні традицій і вчень своєї релігії;

− ліберальні або прогресивні релігійні організації: схильні до інтерпретації вчень з більшою гнучкістю;

− секти і релігійні групи: можуть мати нетрадиційні вчення і практики;

− еклектичні релігійні організації: поєднують елементи різних релігій.

4. За головними завданнями і діяльністю:

− церкви: зосереджені на богослужіннях та релігійних обрядах;

− релігійні благодійні організації: займаються благодійністю, допомогою найбільш вразливим групам населення;

− релігійні освітні організації: пропагують вчення своєї релігії і надають релігійну освіту.

Ця класифікація дозволяє розуміти різноманітність релігійних організацій і їх різні ролі в суспільстві та культурі. Важливо враховувати, що ця різноманітність може сильно відрізнятися в різних країнах і регіонах світу. Також варто зазначити, що ця класифікація не дуже поширена в Україні – ймовірно, через те, що Закон «Про свободу совісті та релігійні організації», починаючи з 1991 року, наводить дещо інший перелік видів релігійних організацій в Україні, а саме: релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Також у цьому Законі зазначено, що релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

Резюмуючи, слід зазначити, що система релігійних організацій в Україні є різноманітною та складною, і вона має велике значення для суспільства та конституціоналізму. Вивчення її структури та розвитку важливо для забезпечення релігійних свобод і гармонії в суспільстві. Розуміння ролі релігійних організацій у сучасному конституціоналізмі допомагає сприяти подальшій розбудові толерантного та багатокультурного суспільства.

Гопанчук Василь Степанович,
кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ,

Матвієнко Ренат Артурович,
здобувач ступеня вищої освіти на магістерському рівні
за спеціальністю 081 «Право»
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВО НА КОМПЕНСАЦІЮ ЗА ЗНИЩЕНЕ ЧИ ПОШКОДЖЕНЕ НЕРУХОМЕ МАЙНО

Без перебільшення можна стверджувати, що нині в Україні найбільшу проблему становить порушення права українських громадян на гідне життя через втрату житла.

За інформацією заступника міністра юстиції з питань виконавчої служби Андрія Гайченка, внаслідок російської агресії в Україні вже зруйновано або пошкоджено 116 тисяч житлових будинків, у яких мешкали близько 3,5 млн людей. Лише внаслідок підриву Каховської ГЕС постраждало понад 19 тисяч будинків. У зоні лиха найбільше постраждали житлові будинки населення – 57% всіх об’єктів, на другому місці – малі нежитлові споруди (42%), решта – громадські об’єкти. Загальна площа затоплених будинків становить 2 тис. 532 тис. м² [1].

Законом України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України» встановлено, що право на отримання компенсації за знищені / пошкоджені об’єкти нерухомого майна майно мають:

фізичні особи – громадяни України, які є власниками пошкоджених / знищених об’єктів нерухомого майна; замовники будівництва – у разі отримання компенсації за пошкоджені об’єкти нерухомого майна або за знищені об’єкти нерухомого майна; в) власники спеціального майнового права на неподільні житлові об’єкти незавершеного будівництва, майбутні об’єкти житлової нерухомості або особи, які сплатили часткову ціну такого об’єкта та на користь яких зареєстровано обтяження речових прав на такий об’єкт; г) особи, які здійснили інвестування / фінансування будівництва об’єктів будівництва; ґ) члени житлово-будівельних (житлових) кооперативів, які викупили квартиру, інше житлове приміщення в будівлі, будинок садибного типу, садовий або дачний будинок кооперативу, але не оформили право власності на нього; д) спадкоємці осіб, визначених ч. 1 ст. 2 названого Закону;

об’єднання співвласників багатоквартирних будинків, управителі багатоквартирних будинків, житлово-будівельні (житлові) кооперативи, які здійснюють утримання відповідних будинків, особи, уповноважені співвласниками багатоквартирних будинків відповідно до Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» (в разі, якщо співвласники самостійно здійснюють утримання багатоквартирного будинку та в цьому будинку не створено об’єднання співвласників багатоквартирного будинку, не призначено управителя, відсутній житлово-будівельний (житловий) кооператив, який здійснює його утримання) [2].

Варто зауважити, що перелік осіб не є вичерпним. Кабінетом Міністрів України в Порядку надання компенсації за пошкоджене/знищене майно можуть визначатися додаткові категорії осіб, яким може надаватися компенсація за пошкоджені / знищені об’єкти нерухомого майна. Крім того, для кожної з наведених вище категорій осіб Закон

передбачає, за пошкодження / знищення яких саме об'єктів вони можуть претендувати на компенсацію та за яких умов. Наприклад, громадяни, які є замовниками будівництва, мають право на отримання компенсації за пошкоджені або знищені об'єкти будівництва (будинки садибного типу, садові та дачні будинки), в яких на момент пошкодження / знищення зведені основні та зовнішні огороджувальні конструкції (крім світлопрозорих конструкцій та заповнення дверних прорізів), щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 названого Закону, отримувачами компенсації не можуть бути: особи, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції»; особи, які мають судимість за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України» Кримінального кодексу України; спадкоємці щодо пошкоджених / знищених об'єктів нерухомого майна, які належали за життя спадкодавцям, визначеним вище категоріям осіб.

Необхідно зазначити, що іноземні громадяни та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах та могли бути власниками, замовниками будівництва або інвесторами у відповідні об'єкти нерухомості, на сьогодні не наділені правом отримання відповідної компенсації.

Література:

1. Гайченко А. Українці обов'язково отримають компенсацію за втрачене майно. URL: https://lb.ua/news/2022/06/20/520575_ukraintsi_obovyazkovo_otrimayut.html

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. *Офіційний вісник України.* 2023. № 33. Стор. 7 стаття 1751. Код акта 117314/2023.

Грох Антон Олександрович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

У сучасному світі інформаційні технології посідають важливе місце в житті кожної людини. Вони змінили абсолютно всі сфери людської діяльності, починаючи з повсякденного спілкування та розваг, закінчуючи такими напрямками, як: освіта, наука та медицина. Державний сектор не залишився осторонь, адже з розбудовою глобальної мережі та стрімким розвитком технологій почали виникати новітні форми взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадянами та суб'єктами господарювання.

Відповідно, з урахуванням вимог сьогодення, трансформувалось публічне управління та з'явилось поняття електронного урядування, яке, згідно з національним законодавством, визначається як форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [1].

Дослідження історії виникнення та порядку становлення електронного урядування на місцевому рівні та вивчення досвіду його впровадження в Європейському Союзі є

надзвичайно актуальним питанням у нашій країні, адже Україна на сучасному етапі розвитку позиціонує себе державою з європейськими цінностями та прагне до повноцінного членства в ЄС.

Згідно з визначенням, прийнятим у Європейському Союзі, електронний уряд є застосуванням інформаційних і комунікаційних технологій у державному управлінні в поєднанні з організаційними змінами і новими навичками з метою підвищення якості державних послуг і демократичних процесів, зміцнення підтримки політики держави [2. с. 66].

Формування системи електронного уряду ЄС здійснюється за декількома пріоритетними напрямками, розвиток яких має забезпечити позитивні зміни в життєдіяльності як держави, так і суспільства. Зокрема, важливим вважається забезпечення можливостей усіх бажаючих користуватися послугами електронного уряду, що переважно залежить не від створення відповідної системи, а від сприяння розвитку сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та забезпечення їх доступності. Завдання щодо підвищення ефективності діяльності публічних адміністрацій завдяки впровадженню інформаційних технологій згідно з цим планом передбачає створення систем та способів оцінки цієї ефективності, відстеження позитивних та негативних тенденцій [3, с. 182].

Варто погодитись, що публічне управління з використанням інформаційно-комунікаційних систем повинно здійснюватися на всіх рівнях із чіткою взаємодією між собою. На нашу думку, місцевий рівень відіграє надзвичайно важливу роль у становленні та розбудові електронного урядування, адже саме на цьому рівні здійснюється безпосередня взаємодія держави з громадянами, представниками бізнесу та комерційними організаціями.

Для детальнішого дослідження побудови електронного урядування на місцевому рівні нами було обрано Естонію як країну, яка досягла значного успіху в цьому питанні та є однією з лідерів серед країн Європейського Союзу, відповідно до «UN E-Government Survey 2022» [4].

Естонія почала розбудову електронного урядування майже одразу після здобуття незалежності з повною відсутністю необхідних для цього ресурсів та технологій. У 1994-ому році уряд розробив та ратифікував стратегічний план розвитку інформаційних технологій під назвою «Principles of Estonian Information Policy» [5]. Цим документом визначався базис зі встановлення інформаційного суспільства, реалізація якого сприяла створенню стабільного економічного середовища та зменшення бюрократії. Головні принципи, визначені в документі, – це доступна інформація для всіх громад та регіонів, розроблення інформаційної політики відповідно до потреб естонського народу та досвіду інших країн, вирівнювання розвитку Естонії з іншими розвинутими державами.

Безумовно, для повноцінного створення інформаційного суспільства необхідна відповідна інфраструктура, підтримка уряду, готовність та навченість населення. Естонія задля вирішення цих питань розпочала у 1997-му році реалізацію національної програми інформатизації під назвою «Стрибок тигра». Цей проєкт був спрямований на всеохоплююче впровадження інформаційних технологій у суспільстві, заснування відповідних освітніх програм у школах та розширення мережевої інфраструктури. Пізніше десятьма приватними і державними підприємствами було засновано фонд «Look@World», основна діяльність якого – це популяризація інтернету та інформаційно-комунікаційних технологій.

У наступні роки спільними зусиллями уряду та бізнесу з беззаперечною підтримкою населення було запроваджено низку проєктів, таких як: електронний банкінг, електронний кабінет уряду, електронна податкова панель, e-ID та цифровий підпис, електронне голосування, цифрова система охорони здоров’я, онлайн-сервіс для водіїв тощо.

Окремої уваги заслуговує система «X-tee», яка покликана об’єднати всі необхідні дані, уникнути повтори в різних реєстрах та централізувати керування ними з метою збільшення ефективності взаємодії суб’єктів публічного управління, бізнесу та громадян між собою. Законодавство Естонії визначає «X-tee» як технічну інфраструктуру та

середовище між членами X-tee, що забезпечує безпечний та надійний обмін даними в інтернеті. При управлінні «X-tee» враховуються такі принципи, як: незалежність від платформи та архітектури, багатосторонність, відкритість і стандартизація та безпека [6].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі висновки. З глобальним розповсюдженням інформаційних технологій змінились методи та способи здійснення публічного управління. Низка провідних країн Європейського Союзу впровадили використання інформаційно-комунікаційних технологій задля покращення ефективності керування державою. Значного успіху в створенні цифрової держави досягла Естонія, власним прикладом продемонструвавши, що це можливо досягти шляхом рішучих реформ, ініціативи уряду, готовності та обізнаності населення, підтримки бізнесу. Вітчизняним органам публічного управління, зокрема місцевим органам державної влади та органам місцевого самоврядування слід враховувати досвід країн Європейського Союзу, особливо Естонії, при побудові електронного урядування. Зміни в управлінні повинні відбуватись на всіх рівнях, починаючи з місцевого, адже саме на цьому рівні важливо залучати місцеві громади та ініціативи, створювати партнерські відносини з громадськістю, організовувати навчальні програми та тренінги для населення, які будуть сприяти успішній імплементації цифрових рішень у публічному управлінні.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р.

2. Коновал В.О. Методологічні засади електронного урядування на місцевому рівні: поняття, принципи, моделі та передумови. *Theory and practice of Public Administration.* 2016. № 2(53). С. 65-72.

3. Андреєва О. Європейські перспективи розбудови електронного уряду. *Політичний менеджмент.* 2013. № 1-2. С. 179-186.

4. UN E-Government Survey 2022. URL : https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Reports/UN-E-Government-Survey-2022 (дата звернення – 20.08.2023).

5. PRINCIPLES OF ESTONIAN INFORMATION POLICY. URL : https://issuu.com/egovernanceacademy/docs/eesti_infopoliitika_p__hialu sed (дата звернення – 21.08.2023).

6. Infosüsteemide andmevahetuskiht. URL : https://www.riigiteataja.ee/akt/127092016004 (дата звернення 23.08.2023).

Гуменюк Оксана Григорівна,
кандидатка психологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Ленчук Анастасія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні факультету публічного управління
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Європейська та євроатлантична інтеграція є ключовим пріоритетом зовнішньої політики України, який передбачає проведення системних реформ в усіх сферах відповідно до норм і стандартів Європейського Союзу. Найбільш вагомими перевагами євроінтеграційного процесу є закріплення надійних механізмів політичної стабільності й

безпеки. Відповідно однією з ключових проблем у контексті тих, що мають принципове значення для ЄС, є системна корупція в публічному та приватному секторах України, навіть в умовах воєнного стану. Корупційні вияви вражають усі сфери суспільного життя, призводять до поширення організованої злочинності, створюють соціальне напруження, породжують у населення зневіру в здатність влади здійснити організаційні та практичні заходи щодо подолання системної кризи і відродження держави, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Враховуючи актуальність теми, нами визначена мета дослідження: визначити та проаналізувати психологічні аспекти подолання корупції на шляху євроінтеграції України.

Протягом тривалого часу не лише зарубіжні, але й вітчизняні науковці досліджують механізм виявлення та боротьби з корупцією. Найбільшу увагу було приділено такими вченими, як: С.Д. Дубенко, В.М. Мартиненко, М.І. Мельник, Т.В. Мотренко, Н.Р. Нижник, В.В. Нонік, В.М. Олуйко.

Корупція є серйозною загрозою для сучасного суспільства; і це соціальне явище має давню історію. Багато країн намагалися боротися з нею, іноді досягаючи певних успіхів, але з часом з'являлися нові форми корупції та методи її здійснення. Ця проблема потребує детального аналізу та системних заходів для її подолання [2, с. 3-8].

Важливо відзначити, що серед українських вчених і практиків немає чіткого визначення поняття «корупція». Основні підходи до розуміння корупції можна узагальнити таким чином: корупція може розглядатися як підкуп і продаж державних службовців або як зловживання владою і посадовим становищем в особистих або чужих інтересах. Корупція також може визначатися як використання посадових повноважень, статусу та авторитету для задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб [3, с. 7].

Ю.П. Мірошник розглядає корупцію як складне соціально-психологічне явище, що виникає внаслідок надання особами владних повноважень та їхнього протиправного використання для особистих інтересів або інтересів третіх осіб. Це асоціальне, аморальне і протиправне явище [4, с. 15].

Закон України «Про запобігання корупції» визначає її як використання особою, зазначеною у частині першій статті третій цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей [1].

Психологічні аспекти корупційних діянь мають різні форми і види, включаючи зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади чи службових повноважень, розкрадання майна, незаконне одержання матеріальних благ та інші дії, спрямовані на задоволення особистих чи корисливих інтересів. Корупція також включає хабарництво, надання неправомірних переваг, нерухомість, використання влади для підприємницької діяльності та інші злочини, пов'язані зі зловживанням службовим становищем.

Корупція завжди завдає серйозних шкідливих наслідків для розвитку будь-якої держави. Вона підриває довіру до інститутів влади та ускладнює ефективне управління державою, порушуючи легальні процедури та порядок. Корупція в політичних сферах може підірвати відповідальність посадових осіб та створює негативний вплив на судову систему та правоохоронні органи.

Поширеність корупції в різних аспектах суспільного життя та її статус як масового явища призводять до того, що корупція стає нормою, прийнятою в суспільстві. Це стає психологічною частиною життя і призводить до конформізму – діяти так само, як і інші. Навіть якщо люди розуміють, що це неправильно на моральному рівні, на психологічному рівні вони все одно діють згідно із загальною традицією. Психологічні мотиви корупції

різняться залежно від посадових можливостей і соціального статусу державних службовців. Керівники вищої ланки часто не спираються лише на матеріальну вигоду, оскільки їхня робота більше пов'язана з прийняттям важливих рішень.

Отже, корупція – це не лише соціальне явище, але і психологічне, оскільки вона відображається на поведінці та способі мислення громадян. Ця проблема може бути вирішена через зміну соціальних норм і підвищення відповідальності за корупційну діяльність.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити висновки, що корупція постійно розвивається й адаптується до змін у законодавстві, суспільстві та державі, але її сутність та негативний вплив на психіку пересічних громадян залишаються незмінними. Зміни у видах і формах корупційних діянь відбуваються під впливом антикорупційних заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем та його обмеження. Ми вважаємо, що необхідно розширити наявне антикорупційне законодавство, визначивши можливі форми корупційної поведінки та встановивши адекватні санкції за такі дії, оскільки актуальність дослідження психологічних аспектів подолання корупції на шляху євроінтеграції України полягає в тому, що корупція – це не лише соціальне, але і психологічне та моральне явище, яке суттєво впливає на стиль мислення і спосіб життя особистості.

Література:

1. Про запобігання корупції : Закон України. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700–18.

2. Андрійко О. Ф. Правові засоби протидії корупції. Київ. 2017. No 4. 3-8 с.

3. Різак М. І., Бисага Ю. М., Палінчак М. М.Корупція як негативне соціальне явище: шляхи її подолання в Україні та міжнародний досвід. Ужгород : Ліра, 2014. 7 с.

4. Мірошник Ю. П. Корупція в Україні: погляд із-за кордону. *Південноукр.правн. часоп*. 2017. № 1. 12-15 с.

5. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. URL : http://www.kmu.gov.ua/ kmu/control/uk/publish.

Давидчук Зоряна Юріївна,
заступник керівника апарату Хмельницької обласної державної адміністрації,
здобувач вищої освіти на магістерському рівні
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РОЗВИТОК КОМАНДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ

Ефективність управління державою – величина, що не має виміру. В усі часи теоретики та практики вели дискусію стосовно того, яка модель управління може вивести державну службу у максимально продуктивне русло. Однією із таких моделей є впровадження командного менеджменту на державній службі.

Командний менеджмент покликаний дещо децентралізувати владу, чітко розподілити функціональні обов’язки між посадовими особами та визначити зону їх відповідальності за виконанням поставлених завдань. Зупинимося тільки на деяких аспектах розвитку командного менеджменту в сучасних умовах.

Детальну систематику сутнісних ознак команд пропонують Л.М. Карамушка та О.А. Філь. Авторки виокремлюють три диференційних параметри. Перший – цілі діяльності, які є спільними для команди та приймаються кожним із її членів на мотиваційному рівні.

Другий – взаємодія в ході досягнення цілей, яка в команді базується на принципах партнерства та можливостях особистісного і професійного зростання. Третій – рольова структура, яка у команді задається зсередини, є гармонійною, і в якій керівник є реальним лідером [1; 13].

Характерними ознаками команди І. І. Драч визначає: наявність спільної мети; інтенсивне співробітництво; визначені статусно-рольові відносини; лідерство (формальне чи неформальне); згуртованість колективу; відпрацьовані комунікативні зв'язки; групові норми поведінки, усталені традиції; схожість основних життєвих цінностей, установок; специфічні методи вироблення колективних рішень; сприятлива соціально-психологічна атмосфера [2; 9].

Торкаючись питання управління в окремих органах державної влади, можна прийти до висновку, що, у переважній більшості, ці органи діють за моделлю єдиноначальності. Єдиноначальність забезпечує оперативність керівництва, використання індивідуальних здібностей та досвіду керівників і водночас підвищує їх персональну відповідальність, оскільки на особу керівника лягає відповідальність за діяльність усього органу державного управління.

Проте, в єдиноначальних органах виконавчої влади єдиноначальність поєднується з колегіальністю. В міністерствах та інших єдиноначальних органах створюються колегії у складі керівника органу, його заступників, інших керівників та спеціалістів. Колегія розглядає найбільш важливі питання управління галуззю, сферою та ін.

Колегіальні органи - організаційно і юридично оформлені групи осіб, яким належить пріоритет у прийнятті рішень за всіма питаннями компетенції цих органів. У колегіальних органах рішення обговорюються і приймаються на засіданнях більшістю їх членів [3; с. 122]. Яскравим прикладом діяльності колегіального органу є Кабінет Міністрів України.

Переваги командної форми організації групової роботи в тому, що вона дозволяє гнучко реагувати на зміни ситуації: своєчасно, а то і завчасно, реагувати на загрози, використовуючи можливості, що відкриваються і ефективно експлуатуючи різноманітні таланти всіх своїх членів. Ще однією перевагою командного менеджменту є те, що його використання дозволяє, принаймні теоретично, суттєвим чином скоротити кількість рівнів управління [4;с.83].

Торкаючись питання викликів та загроз, що виникають у здійсненні командного менеджменту на державній службі, можна прийти до висновку, що ефективним був би їх прорахунок наперед, а також завчасний пошук можливих шляхів вирішення таких проблем.

В умовах правового режиму воєнного стану командний менеджмент зазнав суттєвих змін. На сьогодні війна – основний виклик для розвитку командного менеджменту на державній службі в Україні.

Так, на загальнодержавному рівні одним із основоположних органів, який оперативно реагує на надзвичайні ситуації, стала Рада національної безпеки і оборони України, яка відповідно до Конституції України є координаційним органом з питань національної безпеки і оборони при Президентові України [5]. Якщо раніше РНБО здійснювала більш консультативно-дорадчу функцію, то зараз це командний центр прийняття рішень на загальнодержавному рівні.

На обласному рівні, з моменту утворення в обласних центрах обласних військових адміністрацій [6], такий функціонал виконують Ради оборони областей [7]. Так, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2022 р. № 181-р затверджено План запровадження та забезпечення заходів здійснення правового режиму воєнного стану в Україні, яким Ради оборони регіонів визначено органами, відповідальними за запровадження конкретних заходів правового режиму воєнного стану [8].

Вагомим викликом для командного менеджменту під час війни став відтік кадрів, оскільки велика кількість державних службовців східної та південної частини держави вимушено залишили свої домівки. Проте, лише чітко організована команда, з розумним, відданим і дисциплінованим персоналом, який вміє швидко перелаштовуватись та

перенавчатись може забезпечувати належний рівень виконання завдань державного органу [9;с.188]. Задля оперативного вирішення питання, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [10], на загальнодержавному рівні було прийнято рішення про призначення на посади державної служби без проведення конкурсного відбору.

Починаючи з часів пандемії COVID-19, у зв'язку із введенням воєнного стану, одним із суттєвих викликів для командного менеджменту стало введення нової форми роботи державних службовців – дистанційної. Велика кількість державних службовців наразі вимушена працювати дистанційно. Спочатку фахівцями НАДС було розроблено Методичні рекомендації щодо організації роботи державних службовців за межами адміністративної будівлі державного органу [11]. З часом було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану», яка визначила можливість запровадження дистанційної роботи у разі наявності організаційних і технічних можливостей для виконання посадових обов'язків державними службовцями [12]. Однак, такий формат роботи значно підвищив ризик неможливості здійснення продуктивного контролю з боку керівника за ефективним використанням робочого часу працівника. Можливі технічні збої, відсутність підключення до всесвітньої чи локальної мережі також тягнуть за собою ризик зниження ефективної роботи команди на державній службі.

Війна також внесла свої корективи у посадові обов'язки державних службовців, адже окремий функціонал зазнав суттєвих змін. Такі процеси спричинили ще одну загрозу для командного менеджменту – недостатній професійний рівень керівника – лідера для правильної постановки завдань перед підлеглими. Крім того, нормативно-правова база актів законодавства, які діють під час правового режиму воєнного стану, є досить застарілою, такою, що потребує додаткових роз'яснень. Вкрай важливою є спроможність лідера швидко приймати рішення в умовах недостатньої кількості інформації. Готовність швидко та впевнено ухвалити рішення у цих умовах забезпечує рух команди вперед та допомагає долати кризу.

Вагомим викликом також є психологічний фактор, адже від психо-емоційного стану лідера багато в чому залежить психо-емоційний стан команди та навпаки. Під час війни однією із загроз для командного менеджменту є психологічна нестабільність команди, що може приймати імпульсивні, необдумані рішення.

Державна служба в Україні поступово виходить на орієнтованість до інституту лідерства. Керівник має ставитися до підлеглих, як до однодумців. Каманда теж повинна формуватись з однодумців. Невід'ємною частиною цього процесу є управління людськими ресурсами. Однак, державна служба на сьогодні застосовує лише один з його підходів — облік та, частково, підбір персоналу. Причиною цього є низька оплата праці державних службовців, та, відповідно, неможливість запропонувати конкурентні умови праці [13; с. 178].

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що усі процеси розвитку командного менеджменту на державній службі призупинились, або зазнали викликів та загроз в умовах правового режиму воєнного стану. Державні службовці є одним із ключових механізмів впровадження ефективної політики держави, керівники - управлінці на усіх щаблях державотворення повинні максимально оперативно реагувати на зміни та організовувати виконання поставлених завдань. Адже лише спільними зусиллями можливо досягнути найвищої мети - наближення перемоги нашої держави та її подальшого розвитку.

Література:

1. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд : монографія. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.

2. Командний менеджмент як умова реалізації компетентнісного управління підготовкою майбутніх фахівців І. І. Драч Педагогічна освіта. *Scientific Journal «ScienceRise»*. № 6/5(11). 2015.

3. Галунько В.В., Курило В.І., Короєд С.О. та ін. Адміністративне право України. Т.1. Загальне адміністративне право: навчальний посібник / В.В. Галунько , В.І. Курило , С.О. Короєд , О.Ю. Дрозд, І.В. Гиренко, О.М. Єщук, І.М. Риженко, А.А. Іванищук, Р.Д. Саунін, І.М. Ямкова за ред. проф. В.В. Галунька. Херсон: Грінь Д.С., 2015. 272 с.

4. Команды менеджеров: как объяснить их успех или неудачу. Р. Мередит Белбин [пер. с англ. Е. Смолиной]. 2-е изд. Лондон: Кивитс, 2007. 240 с.

5. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text.

6. Про утворення військових адміністрацій: указ Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022. *Верховна Рада України* URL : https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405.

7. Про затвердження Положення про раду оборони Автономної Республіки Крим і області: постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2007 р. № 507. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/507-2007-%D0%BF#Text.

8. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. №181-р *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text

9. Скібіцька Л. І. Антикризовий менеджмент: навч. посіб. / Л.І. Скібіцька, В.В. Матвєєв, В.І. Щелкунов, С.М. Подреза. К. : ЦУЛ, 2014. 584 с.

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану: Закон України від 12.05.2002 р. № 2259-XI. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text.

11. НАДС: Як побудувати ефективну роботу дистанційно: алгоритм дій. URL : https://nads.gov.ua/news/yak-pobuduvati-efektivnu-robotu-distancijno-algoritm-dij

12. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2002 р. № 440. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text

13. Нестуля О.О., Нестуля С.І., Кононец Н.В. Основи лідерства : посібник для самостійної роботи студентів. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.

Животовська Ірина Юріївна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Повномасштабна російська агресія проти України з її негативними наслідками вплинула абсолютно на всі сфери державного та суспільного життя України. Очевидно, що в умовах критичних трансформацій безпекового середовища відбулося й навантаження на функціонування релігійного соціального інституту в Україні та набуття ним оновлених обрисів, що безпосередньо впливає на його існування в Україні.

Дуже показово, що стійкість релігійної складової превалює в кожному конфліктному регіоні світу; і цілком зрозумілим є те, що вона може виступати або дестабілізуючим

чинником, який призводить до порушення стабільності суспільної системи (чимало історичних і сучасних доказів того, що насильство може мати релігійний вимір), або, навпаки, сприяти встановленню миру в ній. Наголошуючи на важливості релігійного інституту в розрізі внутрішньої, так і у глобальної перспективи, варто відзначити те, що війни стають більш інтенсивними, коли замішана релігія. Тож нейтральним до суспільства релігійний інститут бути не може, особливо коли відоме утвердження щодо фіксованого відокремлення церкви від держави насправді відрізняється як у законі, так і на практиці. Усе, про що йдеться, актуалізує вивчення значення впливу релігійних інституцій в ініціативі соціальних змін та закликів релігійних лідерів до дій під час війни.

Виходячи за межі конкретних релігійних традицій, звернемося до сприятливих факторів, які дають змогу окремим особам, релігійним чи політичним лідерам або громадам використовувати релігійний дискурс, символіку чи інституцію для здійснення чи виправдання воєнних злочинів, адже в умовах швидкоплинних змін безпекового середовища нашої держави цей момент набув нового імпульсу в реаліях масштабної військової агресії росії проти України з передбачуваною метою «демілітаризація та денацифікація» країни, тому оцінка релігійної діяльності в політичному та соціальному житті в конкретних контекстах є важливою.

В ідеології російських політичних еліт та кримлівського історичного бачення релігія стала не лише важливим ресурсом, а й ще одним фронтом у просуванні росії до Києва, який сприймається не лише як урядовий центр, а й як ключове релігійне місце (Київ як місце народження Єдиної «Святої Русі»), оскільки саме в Києві в 988 році руський народ прийняв християнство.

У рамках військової пропаганди російський уряд також вказав на нібито розквіт «сатанізму» в Україні та інші релігійні течії, які просувають справу «Заходу» і НАТО, так звані «культи», які намагаються знищити істинну Православну церкву, тому заклики до проведення «десатанізації» в Україні є вкрай необхідними [1]. Таку ж мету поділяє й заохочує російська православна церква (РПЦ) на чолі з предстоятелем патріархом Кирилом (Гундяєвим), який публічно підтримав воєнні дії Кремля і для посилення популістичної риторики, зловживав релігійною мовою, зображуючи війну в проповідях як «апокаліптичну битву зі злом» за вічне спасіння етнічних росіян [2].

Задовго до війни політична ідеологізація релігії в питаннях використання дезінформації та пропаганди з боку росії була мінливою та перманентною, а вже повномасштабне російське вторгнення в Україну показало, що росія використовує церкву й релігію як інструмент досягнення своєї політичної мети та викривлення картини соціальної дійсності, що призвело, у свою чергу, до відкритого конфлікту між двома домінантними православними церквами в Україні – ПЦУ та УПЦ (МП). Як приклад, 12 травня 2022 року УПЦ (МП) виступила із заявою, в якій стверджує, що релігійна політика в Україні є «однією з причин військового вторгнення в Україну» [3].

Щодо релігійної складової у цій війні, на думку В.Є. Єленського, роль і місце Московської патріархії у війні проти України полягає в легітимації російської зовнішньої політики, виправданні військової агресії, уславленні російського мілітаризму і неоімперіалізму, а також дискредитації України на міжнародній арені в будь-який можливий спосіб [4, с. 396]. Безсумнівно, погоджуємося, що російсько-українська війна – це не релігійний конфлікт із політичною складовою, а політичний конфлікт із релігійною складовою [5].

Тож на тлі розгортання війни напрочуд справедливо зазначити, що війна росії проти України набула відкритого та сталого теологічного характеру, а у державно-конфесійних відносинах церква справляє ідеологічну функцію в нав’язуванні імперських устремлінь президента росії у суспільну свідомість, згуртуванні політичних еліт та формуванні однобокого ставлення цивільного населення до подій, що лягло в основу російської системи цінностей. Переважне враження, яке створюють ідеологеми в політичному вимірі, виникає в тому, що релігія за своїм впливом на міжнародний правопорядок у парадигмі мислення

може бути вирішальною, обумовлюючою, сприяючою чи підтримуючою. У будь-якому випадку релігія дає виклик усім вимірам суспільного прогресу.

Література:

1. Російський патріарх Кирило не засудив війну в Україні і підтримав версію Путіна (06 березня 2022 р.). URL : https://www.bbc.com/ukrainian/news-60633905

2. Нова мета «спецоперації»: в Радбезі рф заговорили про «десатанізацію» України (25 жовтня 2022 р.). URL : https://www.unian.ua/russianworld/nova-meta-specoperaciji-v-radbezi-rf-zagovorili-pro-desatanizaciyu-ukrajini-12023700.html

3. Заява Священного Синоду Української православної церкви від 12 травня 2022 року. URL : https://news.church.ua/2022/05/12/zayava-svyashhennogo-sinodu-ukrajinskoji-pravoslavnoji-cerkvi-vid-12-travnya-2022-roku/

4. Єленський В. Релігійна свобода і безпека у воюючій країні: випадок України. *Наукові записки*. 2019. Вип. 3-4 (99-100). С. 394-409.

5. Polinder S. Religion in International Relations and the russia-Ukraine Conflict. *E-International Relations*. Sep. 30, 2022. URL : https://www.e-ir.info/pdf/99354

Контаровська Мар'яна Василівна,
аспірантка Національної академії внутрішніх справ

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКІЙ НАДАЄТЬСЯ ПСИХІАТРИЧНА ДОПОМОГА В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

Світова спільнота має багаторічний теоретичний та практичний досвід формування законодавства та пошуку дієвих заходів, спрямованих на дотримання прав людини, незалежно від будь-яких чинників, які індивідуалізують особу: стать, вік, національність, громадянство, і, що не менш важливо, – стан здоров'я.

Щороку у світі загалом збільшується кількість людей, які страждають на психічні розлади і які потребують негайної психіатричної допомоги, зокрема примусової госпіталізації. Оскільки мова йде про певні обмеження прав фізичних особи, не можемо не погодитись із висновком, що міжнародне законодавство визнає можливість легітимного обмеження державою окремих основоположних (конституційних) прав, якщо таке обмеження є обґрунтованим, не виходить за межі необхідності захисту суспільних і національних інтересів. Застереження щодо порядку та підстав обмеження деяких конституційних прав особи встановлені в конституціях багатьох європейських країн [1, с. 10]. Отже, в більшості зарубіжних країн напрацьована низка нормативно-правових актів, покликаних стояти на захисті прав та інтересів осіб, які страждають на психічні розлади і поміщені в медичний заклад примусово.

Найважливішим міжнародним стандартом у сфері дотримання прав людини, зокрема такої, яка страждає на психічні розлади, є Загальна декларація прав людини. На думку французького правника-міжнародника Жана Тускома, якого ми повністю підтримуємо, цей міжнародний документ посилається на філософію природного права («Усі люди народжуються вільними та рівними у гідності та у правах») та на демократичні принципи [2, с. 186–188].

Одним із джерел дотримання та захисту прав осіб, які страждають на психічні розлади, є Європейська конвенція про захист прав людини і її основних свобод (1950 р.).

У міжнародному праві існують і спеціальні документи, які спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які мають психічні вади. Серед першого спеціального документа слід назвати Декларацію про права розумово відсталих осіб (1971 р.); Гавайську декларацію II

(1983 р.), відповідно до якої лікування психічних захворювань і покращення психічного здоров'я є її основною метою і психіатри повинні служити інтересам пацієнта, згідно з отриманими науковими знаннями і прийнятими етичними принципами. Згідно зі ст. 6 Гавайської декларації пацієнт повинен бути звільнений від примусового лікування, як тільки показання для такого лікування зникають, а для проведення подальшої терапії лікар повинен отримати добровільну згоду пацієнта; Мадридську декларацію про етичні стандарти психіатричної практики (1996), в якій наголошується, що психіатри повинні завжди пам'ятати про межі відносин між психіатром і пацієнтом та керуватися насамперед повагою до пацієнтів і турботою про їхній добробут.

Світове співтовариство визнало необхідним прийняти спеціальний документ, який відображав би основні ідеї гуманного ставлення до осіб, які мають психічні вади. Таким документом стали прийняті Генеральною асамблеєю ООН (1991 р.) Принципи захисту психічно хворих осіб та поліпшення психіатричної допомоги: будь-яка особа з психічним розладом має право на здійснення всіх громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав, визнаних у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права та інших міжнародних документах.

Отже, здійснений аналіз зарубіжного законодавства у сфері надання психіатричної допомоги дозволяє виділити права пацієнтів на отримання інформації (поданої в тактовній формі) про природу свого розладу; інформовану згоду щодо власної демонстрації перед аудиторією, або, за можливості, на використання відомостей своєї історії хвороби для наукових публікацій; гуманне та поважливе ставлення; захист від економічної, соціальної та інших форм експлуатації, поганого чи принизливого ставлення; отримання психіатричної допомоги, за можливості, в соціумі, в якому проживає пацієнт; захист від шкоди, включаючи необґрунтоване лікування, погане ставлення з боку пацієнтів, персоналу та інших осіб чи інших дій, які призводять до психічних травм чи фізичного дискомфорту; отримання психіатричної допомоги, яка відповідатиме етичним стандартам; залишення психіатричного закладу в будь-який час у разі надання психіатричної допомоги в добровільному порядку; оскарження рішення про свою госпіталізацію чи утримання у психіатричному закладі в судовому порядку; достатній життєвий рівень та соціальний захист тощо.

У сенсі наведеного ми солідарні з висновком О. С. Погребняка: вимоги міжнародного законодавства з проблематики прав людини, включаючи пакти ООН та регіональні конвенції, повинні бути основою для розробки національного законодавства, яке визначає права осіб із психічними розладами або регулює діяльність всієї системи охорони психічного здоров'я і соціального забезпечення [3, с. 24].

Література:

1. Швець Ю. Ю. Порядок та підстави обмеження конституційних прав особи на охорону здоров'я в законодавстві України та зарубіжних країн. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2017. № 4 (19). С. 9-14.

2. Туском Ж. Міжнародне право : підручник. Пер. з фр. Київ : Арт-Ек, 1998. 416 с.

3. Погребняк О. С. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту прав осіб із психічними розладами. *Право і безпека.* 2010. № 2 (34). С. 23-29.

Корж Ігор Федорович,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту та правової інформації,
Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»

УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» – РУХ ДО ЄВРОПИ

Верховна Рада України ухвалила 16 листопада 2022 року Закон «Про адміністративну процедуру», який має набрати чинність 15 грудня 2023 року. До цієї дати сотні нормативно-правових актів повинні бути переглянуті та змінені відповідно до положень згаданого Закону, а службові та посадові особи мають бути готовими до запровадження нових правил взаємодії держави з фізичними і юридичними особами.

Прийняттям Закону Україна приєдналася до більшості країн Європейського Союзу, в яких існує єдина адміністративна процедура для всіх випадків взаємодії фізичних і юридичних осіб з органами державної влади. Як зазначають у Міністерстві юстиції України, така процедура сприяє її суб'єктам реалізації права бути вислуханим; жодне рішення про особу не буде прийнято без її участі і яка зможе взяти участь у його прийнятті; прийняті рішення публічною владою будуть мотивуватися; з'явиться ефективне досудове оскарження через спеціально створені комісії та залучення громадськості; почнуть працювати зрозумілі та уніфіковані правила для орачів державної влади та послуг, які вони надають; рішення не набуватимуть чинності, допоки особа не буде повідомлена про нього [1].

Така подія – це крок назустріч сервісно-орієнтованій державі без корупції, свавілля чиновників та зайвої бюрократії. Як зазначають представники ЄС в Україні, адміністративна процедура має стати алгоритмом швидких і передбачуваних адміністративних дій та надання державних послуг. Це також матиме величезний позитивний вплив на цифровізацію послуг та децентралізацію. Сотні застарілих та різноманітних спеціальних процедур, які сприяли корупції і були малозрозумілими громадянам, незабаром відійдуть у минуле, а чинності набудуть нові – прості та єдині правила, які розуміє кожен громадянин. Наприклад, негативні рішення тепер мають бути обґрунтованими, і громадянин може вимагати адміністративного перегляду замість того, щоб негайно звертатися до суду.

Відповідно до частини першої статті 1 Закону [2] його положення регулюють відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до Закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ шляхом прийняття та виконання адміністративних актів.

Необхідно зазначити, що частина друга цієї статті містить перелік винятків, тобто перелік відносин, на які не поширюється дія цього Закону. Однак ні перелік частини першої, а ні перелік частини другої не містять вид відносин, що пов'язані з діяльністю Президента України. Не входячи безпосередньо до будь-якої гілки державної влади, відповідно до наділяється Конституції України Президент України має досить широкі повноваження щодо Кабінету Міністрів України та інших органів державної виконавчої влади, які характеризують його «особливі зв'язки» з виконавчою владою. Тим самим Україна має біцефальний (подвійний) характер виконавчої влади, або її дуалізм.

Дуалізм виконавчої влади – явище, яке має місце в республіках змішаного типу, в яких існують «сильний» всенародно обраний президент та відповідальний перед парламентом уряд. У цій формі правління елементи президентської республіки переплітаються з елементами парламентської республіки. За наявності дуалізму виконавчої влади виконавча влада роздвоюється: президент та його секретаріат (офіс) – з одного боку,

прем'єр-міністр та уряд – з іншого. Тобто в багатьох країнах зі змішаною республіканською формою правління у зв'язку з дуалізмом виконавчої влади роль центру урядової організації розподіляється між президентом та урядом. Характер цього роздвоєння визначається конституційними нормами та державно-політичною практикою кожної конкретної країни.

Зазначене вище зумовлено, головним чином, диспозиційною та об'єктивною дефінітивною ознакою напівпрезиденталізму, яку не завжди беруть до уваги вчені, зокрема поділом, суміщенням та дуалізмом виконавчої влади між інститутами президента та прем'єр-міністра/урядового кабінету. Це пояснює той факт, що напівпрезиденталізм і дефінітивно, і практично завжди окреслюється дуалізмом виконавчої влади, хоча останній і позначається різними особливостями, динамікою та наслідками в рамках різних видів цієї системи державного правління [3, с. 94].

Повноваження Президента України деталізовано в ст.ст. 106 і 107 Конституції України [4]. Вони стосуються, насамперед, забезпечення державної незалежності, національної безпеки, оборони держави, представлення держави в міжнародних зносинах тощо. Президент реалізує свою конституційну функцію шляхом здійснення свого права законодавчої ініціативи, видає укази, які є підзаконними адміністративно-правовими актами.

Зв'язок Президента України з державною виконавчою владою, тобто дуалізм, підтверджує зміст частини четвертої статті 106 Конституції України, що передбачає необхідність скріплення деяких актів Президента України (повноваження, передбачені пунктами 5, 18, 21 ст. 106) підписами прем'єр-міністра України і міністра, відповідального за акт та його виконання. Така процедура називається контрасигнацією. Тим самим, як зазначає В. Литвин, система напівпрезидентського дуалізму виконавчої влади характеризується формальною і фактичною дуалізацією чи деконцентрацією виконавчої влади між президентом (главою держави) та прем'єр-міністром (главою уряду); дуальною (подвійною) природою формування/«походження» і здійснення виконавчої влади, а не її відповідальності/«виживання» [3, с. 110].

Підбиваючи підсумки викладеного вище, необхідно зазначити, що в умовах дуалізму виконавчої влади, в умовах напівпрезиденталізму, в Україні такий політико-правовий інститут, як «президент», є «публічно-адміністративним органом». Зазначене пояснюється і тим, що Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України і які є нормативно-правовими актами.

На нашу думку, з погляду структурного аспекту, інститут «президента» можна віднести до «публічної адміністрації», тобто ширшого поняття, а з погляду функціонального аспекту – і до «державної адміністрації» як вужчого поняття. Це випливає з того, що з погляду структурного аспекту згаданий інститут «президентства» не належить до органів державної виконавчої влади, водночас ним функціонально здійснюється публічне, державне та адміністративне управління в державі, що підтверджується положенням пункту 1 статті 106 Конституції України: «забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави» [4].

У науковій літературі під адміністративно-правовим регулюванням розуміється цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства й держави [5, с. 88].

Адміністративно-правове регулювання – це дуже складне, комплексне й багатогранне явище і водночас процес. Слід зазначити, що основним інструментом державного регулювання є правові норми. Природа адміністративно-правового регулювання базується на природі державної влади і державно-владній природі норм адміністративного права, серед яких переважають імперативні правові норми [6, с. 68]. Саме правовими нормами, які містяться в актах Президента України, і регулюються

суспільні відносини, які пов'язані, як це зазначено в Законі [2], з набуттям, зміною, припиненням чи реалізацією прав та/або обов'язків особи (осіб).

Зважаючи на зазначене, на нашу думку, законодавець допустив відповідну прогалину у Законі [2], не зазначивши інститут «президентства» як «адміністративного органу». Водночас можна припустити, що згаданий інститут криється в законодавчому його визначенні: «Адміністративний орган – орган виконавчої влади, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їхня посадова особа*, інший суб'єкт, який відповідно до Закону уповноважений здійснювати функції публічної адміністрації».* Так воно чи ні, покаже практика застосування Закону після набрання ним чинності. Однак відповідно до вимог нормотворчої (законотворчої) діяльності згадані прогалини чи нечіткості в нормативному акті є ознакою недосконалості в нормотворчості (законотворчості) або ж здійснення з певним умислом. У будь-якому випадку науковим дослідникам потрібно прискіпливо вивчити порушене питання для усунення можливих недоопрацювань законодавця.

Література:

1. Що змінить адміністративна процедура? URL : https://www.facebook.com/PublicAdministrationReformCMU/photos/a.348189958914495/1288443791555769/?paipv=0&eav=AfZzk_WlZbQR1ajE1kaBb7aMTcnuunvZM_7dzbUfz1vphZu3W-tZcKkS5cD_FiBg_0Y (дата звернення: 31.07.2023).

2. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX / Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2073-20#Text (дата звернення: 31.07.2023).

3. Литвин В. Особливості та наслідки поділу і дуалізму виконавчої влади в рамках різних видів напівпрезиденталізму. *UJCL. Український часопис конституційного права.* 2018. № 4. С. 94-112. URL : https://www.constjournal. com/pub/4-2018/osoblyvosti-naslidky-podilu-dualizmu-vykonavchoi-vlady-ramkakh-riznykh-vydiv/ (дата звернення: 01.08.2023).

4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

5. Адміністративне право України: основні категорії та поняття : навч. посіб. / за заг. ред. О.Х. Юлдашева. Бендери ; Київ : Поліграфіст, 2010. 512 с.

6. Пайда Ю. Публічне адміністрування та превентивна діяльність поліції. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 65-72.

Мазур Ярослав Павлович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист інформаційної безпеки в умовах воєнного стану має на меті звуження та обмеження прав та свобод громадянина у сфері публічної комунікації та інтернету, оскільки інформаційна безпека є складовою національної безпеки України, адже здійснення таких заходів відбувається з метою забезпечення безпеки та життя людини і громадянина, тому що поширення важливої або критичної інформації може принести значну шкоду, зокрема загрозу населенню. Обсяги, масштаби, способи, засоби та можливості, які можуть застосовуватись в інформаційній сфері, може викликати не менше шкоди, ніж від бойових дій.

Перманентний розвиток інформаційних технологій та системи електронних послуг, інформатизація органів державної влади та місцевого самоврядування, глобалізація

інформаційного простору та інформаційної інфраструктури змушують ставитися до забезпечення інформаційної безпеки як до комплексного, багатоаспектного напряму діяльності, адже інформаційна безпека давно вийшла за межі окремого виду безпеки, її вже не можна ставити в один ряд, наприклад, з економічною або продовольчою безпекою [2, с.132].

У першу чергу, за час дії воєнного стану, обмеженню підлягають конституційні норми, що безпосередньо стосуються інформаційних прав, зокрема це статті 31 і 34, але обмеження таких прав не означає, що за час дії воєнного стану вони повністю скасовуються. Необхідно враховувати той факт, що захист інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є загальнообов'язковою та необхідною роботою всіх державних органів, з метою ефективного здійснення захисту держави, населення та кожного громадянина.

У період воєнного стану захист інформаційної безпеки виходить за межі звичного та традиційного права на конфіденційність і підлягає втручанню в приватні, публічні та особисті відносини всіх громадян та іноземців на території України; і до завершення воєнного стану такі дії не можуть бути припинені, а права – бути відновленими повною мірою. Захист інформаційної безпеки здійснюється як державою, так і громадянами; і це повинно відбуватись за ефективної комунікації.

Для побудови ефективної системи інформаційної безпеки важливо покласти в його основу три логічні складові механізму цієї системи:

1) політична – державна політика повинна бути спрямована на забезпечення інформаційної безпеки;

2) правова – оформлення всіх пов'язаних елементів у якісні нормативно-правові акти;

3) технічна – тобто створення і функціонування всіх необхідних технічних складових систем [1, с.153].

Також, крім вказаний вище дій, для забезпечення успішної роботи та комплексних дій у сфері інформаційного захисту необхідна також політична воля керівництва держави, економічні можливості, наявність необхідних для цього спеціалістів і технологій.

Питання інформаційної безпеки в умовах війни та воєнного стану є питанням виживання людини, суспільства і держави, адже забезпечення інформаційної безпеки обумовлено не тільки інтересами держави, але й інтересами людини в контексті забезпечення її прав та свобод [3, с. 329].

Здійснення заходів, що за період воєнного стану обмежують права людини, є абсолютно виправданими, оскільки від цього може залежати життя людини і громадянина, що відповідно до ст.3 Конституції України є найвищою цінністю.

В еру тотальної глобалізації та комп'ютеризації інформація розповсюджується моментально й одразу, що несе за собою як корисний, так і шкідливий фактор. Це виводить інформаційну безпеку на новий глобальний рівень у системи національної безпеки.

Слід враховувати, що інформація, яка потребує захисту, в основному стосується діяльності держави, а не окремих фізичних чи юридичних осіб, якщо їхня діяльність також не в інтересах держави; це зокрема стосується як і мирного часу, так і на період воєнного стану.

Література:

1. Котерлін І. Б. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану у аспекти забезпечення інформаційних прав та свобод. 2022. №1. С 150-155.

2. Перун Т. С. Забезпечення інформаційної безпеки в зоні бойового конфлікту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. №87. С. 131-138.

3. Француз-Яковець Т. А. Інформаційна безпека в умовах війни. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-

практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 329-331.

Мартинюк Роман Станіславович,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри національної безпеки та політології
Національного університету «Острозька академія»,

Хомич Тетяна Миколаївна,
викладач, викладач кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Для сучасних демократичних держав звичною є практика конституційного визначення державного суверенітету як однієї з найважливіших конституційних цінностей. Це, своєю чергою, передбачає закріплення в основному законі держави положень про народ як джерело державної влади і повноважень її органів. «Уся державна влада походить від народу» – закріплено, зокрема, у ч. 2 ст. 1 Конституції Болгарії 1991 р. [1]. «Державна влада походить від громадян» – встановлено у ч. 1 ст. 2 Конституції Словаччини 1992 р. [2]. У ч. 2 ст. 1 Конституції Хорватії 1990 р. вказано, що «влада походить від народу і належить народу як співдружності вільних та рівноправних громадян» [3]. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Конституції України 1996 р., «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» [4]. Схоже в ч. 1 ст. 2 Конституції Албанії 1998 р. закріплено, що «носієм суверенітету в Республіці Албанія є народ» [5]. Згідно з ч. 2 ст. 1 Конституції Іспанії 1978 р., «національний суверенітет належить іспанському народу, від якого виходять повноваження держави» [6]. «Суверенна влада держави Латвії належить народу Латвії» – проголошено у ст. 2 Конституції Латвії 1922 р. [7]. У ст. 1 Конституції Японії 1947 р., попри наявність монархічної форми правління, встановлено, що народу «належить суверенна влада» [8].

У конституціях також зазвичай акцентовано на невідчужуваності державного суверенітету. Народ неможливо позбавити права на суверенне політичне буття, оскільки це його невідчужуване право. Тому суверенну державу, яка самим фактом свого існування втілює установче волевиявлення народу, неможливо легально позбавити суверенітету. Скасування державного суверенітету знаменує припинення самого існування держави і посягання на суверенітет держави кримінальне законодавство розвинених країн кваліфікує як злочинні діяння.

Конституційне закріплення ідеї про невідчужуваність державного суверенітету виявляє суттєву варіативність. Наприклад, у ч. 1 ст. 2 Конституції Хорватії 1990 р. встановлено: «Суверенітет Республіки Хорватія невідчужуваний, неподільний і непередаваний» [3]. «Ніхто не може утискати або обмежувати суверенітет народу, присвоювати суверенну волю, що належить всьому народу» – закріплено в ч. 1 ст. 3 Конституції Литви 1992 р. [9]. «Ніхто не може узурпувати державну владу» – вказано в ч. 4 ст. 5 Конституції України 1996 р. [4].

Оскільки державний суверенітет – сутнісна характеристика держави, неможливо говорити про існування суверенної держави, позбавленої незалежності. Держава, яка проголошує свій суверенітет, однак неспроможна його реально гарантувати, фактично втрачає незалежність, припиняє своє існування як суверенна держава. Тому будь-які конституційні положення про державний суверенітет, якщо їх неможливо реально застосувати, насправді є юридичними фікціями. Між тим, самі норми, у яких зафіксовані

положення про державний суверенітет, з огляду на природу конституції як основного закону держави, є її іманентною, невід'ємною складовою. Зазвичай у конституціях закріплення державного суверенітету здійснено шляхом визначення його ознак та суверенних прав держави. Суверенні права держави розкривають сутність її суверенітету. Під цими правами розуміють право держави оголошувати війну й укладати мир, право ухвалювати закони, право формувати власні органи влади, право визначати свою атрибутику (символіку та ін.), право встановлювати податки, право призначати своїх представників в інших державах і міжнародних організаціях, право вступати до міждержавних союзів та ін. Суверенні права, які держава реалізує у відносинах з іншими державами, втілюють принцип суверенної рівності держав. У ч. 8 ст. 2 Конституції Хорватії 1990 р., наприклад, встановлено: «Республіка Хорватія укладає союзи з іншими державами, зберігаючи за собою суверенне право самостійно ухвалювати рішення про делегування повноважень та право на вільний вихід із них» [3]. Згідно з ч. 1 ст. 7 Конституції Словаччини 1992 р., «Словацька Республіка на основі вільного рішення може вступити в державний союз з іншими державами» [2].

Суверенна влада верховна і не залежить від будь-якої іншої влади. Наслідками суверенності державної влади є єдність та неподільність території держави, недоторканність її кордонів та невтручання у її внутрішні справи. Саме тому в конституціях положення про державний суверенітет часто супроводжують пов'язані з ними формулювання про поширення суверенітету на всю територію держави, про цілісність і недоторканність останньої. У Конституції України 1996 р., наприклад, проголошення суверенності і незалежності Української держави (ст. 1) супроводжують вказівки на те, що суверенітет поширюється на всю її територію, що територія України є цілісною і недоторканною (ст. 2) [4]. Відповідно до ст. 4 Конституції Словенії 1991 р., «Словенія є територіально єдиною і неподільною державою» [10]. «Територіальна цілісність Республіки Болгарії недоторканна» – встановлено в ч. 2 ст. 2 Конституції Болгарії 1991 р. [1].

Ідея державного суверенітету також часто відображена у преамбулі конституції. У преамбулі Конституції Молдови 1994 р., наприклад, закріплено «прагнення народу жити в суверенній країні» [11]. У преамбулі Конституції Словаччини 1992 р. йдеться про багатовіковий досвід боротьби словацького народу «за національне буття та власну державність» [2], а в преамбулі Конституції Хорватії 1990 р. – про «історичне право хорватського народу на повний державний суверенітет» [3].

У багатьох випадках становлення нової суверенної держави супроводжує ухвалення спеціального акта – декларації про державний суверенітет. Прикладом такого акта є, зокрема, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відповідно до цієї Декларації, державний суверенітет – це верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади держави в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах [12].

Література:

1. Конституция Республики Болгарии от 12 июля 1991 г. URL : http://www.parliament.am/library/sahmanadrutyunner/bulgaria.pdf.
2. Конституция Словацкой Республики от 1 сентября 1992 г. URL : http://slovakia.kiev.ua.
3. Конституция Республики Хорватия от 22 декабря 1990 г. URL : http://legalns.com/download/books/cons/croatia.pdf.
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Конституция Республики Албания от 21 октября 1998 г. URL : http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/albania/albani-r.htm.

6. Конституция Королевства Испания от 29 декабря 1978 г. URL : https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf.
7. Конституция Латвийской Республики от 15 февраля 1922 г. URL : http://www.uznal.org.
8. Конституція Японії від 3 травня 1947 р. URL : https://legalns.com/download/books/cons/japan.pdf.
9. Конституция Литовской Республики от 25 октября 1992 г. URL : https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija_RU.htm.
10. Конституция Словении от 23 декабря 1991 г. URL : https://legalns.com/download/books/cons/slovenia.pdf.
11. Конституция Республики Молдова от 29 июля 1994 г. URL : http://www.md.undp.org.
12. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

Мироненко Валентина Петрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ ДО РЕЄСТРУ ПОШКОДЖЕНОГО ТА ЗНИЩЕНОГО МАЙНА ДЛЯ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ ЖИТЛО

У зв'язку із повномасштабним вторгненням рф в Україну, житлова проблема для громадян України сягнула небувалих досі масштабів. Відновлення потребують міста та села. Сотні тисяч українців вже ніколи не будуть мати змоги повернутися до тих осель, які вони покинули через війну, адже значна частина будівель не підлягає відновленню. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, з початку повномасштабної збройної агресії ворог зруйнував понад 111 тисяч індивідуальних будинків і понад 14 тисяч багатоквартирних будинків. За нинішніми оцінками, сума збитків, завданих житловому фонду країни, вже перебільшує 100 млрд грн. За підрахунками Kyiv School of Economics, збитки України від пошкодження або руйнування будівель та інфраструктури складають $103,9 млрд. Зокрема, з початку війни росії проти України пошкоджено, зруйновано або захоплено щонайменше 44,8 млн квадратних метрів житлового фонду [1].

22 травня 2023 р. набрав чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України» [2].

Відповідно до Закону, обстеження об'єктів та фіксація пошкоджень здійснюються відповідно до Порядку виконання невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків збройної агресії рф, пов'язаних із пошкодженням будівель та споруд, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2022 року № 473. Для проведення обстеження пошкоджених об'єктів уповноважений орган створює комісію. Проведення обстеження пошкодженого об'єкта забезпечує замовник (уповноважений орган або власник такого майна) шляхом залучення фахівців, що мають відповідну кваліфікацію.

Звіт за результатами обстеження пошкодженого об'єкта має містити висновок про технічний стан, рекомендації щодо подальшої експлуатації (зокрема щодо можливості виконання робіт із відновлення) або демонтажу (ліквідації), а також, у разі потреби, –

відомості про пошкоджені (зруйновані) основні й огороджувальні конструкції, інженерні системи (із зазначенням ступеня й обсягів пошкоджень), принципові рішення (рекомендації) щодо їхнього відновлення (підсилення).

Держателем Реєстру пошкодженого та знищеного майна визначено Мінінфраструктури. Об'єктами Реєстру пошкодженого та знищеного майна є інформація щодо пошкодженого та знищеного нерухомого майна; осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено; шкоди та збитків, завданих внаслідок пошкодження такого майна.

На думку С.О. Комнатного, Реєстр пошкодженого та знищеного майна повинен передбачати можливість додавання такої інформації: категорії вразливості громадян, житлова нерухомість яких пошкоджена або знищена. Це дасть змогу, по-перше, одразу внести до Реєстру інформацію щодо пріоритетності отримання компенсації за пошкоджене або знищене майно, а також розширити коло інформації, яка може бути надана потенційним донорам / грантодавцям, які, можливо, матимуть наміри підтримати ту чи ту категорію постраждалих українців; можливість додавання постраждалими особами акта обстеження об'єкта, звіту й акта технічного обстеження, а також інших результатів проведених експертиз, отриманих висновків; можливість відображення результатів оцінки збитків, а також потреби у витратах на відновлення, можливість завантаження відповідного акта оцінки; зважаючи на те, що пошкоджені об'єкти житлової нерухомості з часом мають природні зміни до погіршення стану, доцільно надати можливість відображення в Реєстрі динаміки цих змін. Також, можливо, існуватимуть випадки, коли об'єкт буде частково відновлено, проте процес відновлення незавершений і потребує додаткового фінансування [3, с. 67].

Література:

1. Гайченко А. Українці обов'язково отримають компенсацію за втрачене майно. URL : https://lb.ua/news/2022/06/20/520575_ukraintsi_obovyazkovo_otrimayut.html.

2. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text (дата звернення – 24.09.2023).

3. Комнатний С.О. Правові та методологічні проблеми обстеження пошкоджених і знищених унаслідок збройної агресії житлових об'єктів та збитків. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2022. № 2 (24). С. 64-69.

Мороз Вікторія Олександрівна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

Сучасний світ перебуває в постійному русі та змінах, що вимагає постійної адаптації державного управління до нових реалій. В аспекті зростаючих вимог до якості життя громадян, сталого розвитку територій та забезпечення соціальної справедливості, функціональні форми місцевих органів набувають окремої актуальності. У такому

контексті функціональні форми діяльності місцевих органів публічної адміністрації стають важливим об'єктом дослідження. Саме вони відіграють роль ключових інструментів організації та забезпечення різноманітних аспектів місцевого життя – від інфраструктурних рішень до надання публічних послуг. Організаційні структури, фінансування, регулювання ресурсів, надання публічних послуг та взаємодія з громадськістю стають повноцінною, комплексною системою, що визначає ефективність та успішність функціонування місцевих органів адміністрації.

В умовах постійних змін та розвитку сучасного світу функціональні форми діяльності місцевих органів публічної адміністрації представляють складну систему, що охоплює різноманітні аспекти місцевого життя і відіграє провідну роль у забезпеченні ефективної організації та розвитку територій.

Організаційні структури місцевих органів публічної адміністрації відображають розподіл владних повноважень та відповідальності між різними інстанціями. Ці структури можуть включати місцеві виконавчі органи, ради, комітети тощо. Вони забезпечують виконання різних функцій на місцевому рівні та сприяють взаємодії з громадськістю [1, с. 194-196].

Однак разом із потенціалом та можливостями ці форми несуть також і проблемні аспекти. Виконуючи роль гаранта соціального розвитку та добробуту громадян, місцеві органи публічної адміністрації можуть зіштовхнутися з проблемами недостатнього фінансування та можливостей бюджету, які можуть обмежити їхню здатність досягти запланованої мети та відповісти на потреби громадян. Обмежені бюджетні ресурси можуть перешкоджати ефективному наданню якісних публічних послуг та реалізації програм розвитку. Це потребує пошуку ефективних стратегій залучення додаткових коштів та ефективного управління фінансовими ресурсами.

Враховуючи вищезазначені аспекти, для вирішення проблемних питань можливо використовувати різні методи. Для забезпечення ефективного фінансування можна розглядати стратегії партнерських відносин з бізнесом, стимулювання інвестицій та вдосконалення бюджетного планування.

Ще одна проблема – це недостатня відкритість та взаємодія з громадськістю, що може обмежувати легітимність та довіру до дій органів адміністрації. Відсутність механізмів публічного обговорення рішень та недостатнє поширення інформації може призводити до відчуття віддаленості та незалежності влади від громадян [3]. Це вимагає впровадження механізмів електронного урядування, публікації відкритої інформації та розробки спеціалізованих платформ для залучення громадськості.

Для підвищення взаємодії з громадськістю можна впроваджувати системи публічного обговорення, інформаційні кампанії та спільні проєкти з громадськими організаціями. Більше того, на сучасному етапі розвитку України до найактуальніших завдань належать питання залучення громадськості до процесу прийняття рішень і, як результат цього, ефективності та прозорості діяльності органів публічної влади [2, с. 117].

В Україні є міста, які є прикладами того, як місцева влада має співпрацювати з громадськістю, але не всі міста, села та селища України використовують можливості, надані законодавством. В основному це відбувається з таких причин:

– небажання представників органів влади співпрацювати з населенням;

– відсутність законодавчого зобов'язання органів влади спільно з громадськістю вирішувати всі важливі питання, що виникають у громаді;

– побоювання органів влади щодо уповільнення процесу прийняття рішень через участь у ньому громадськості;

– необізнаність громадськості щодо діяльності органів влади, їх обов'язків перед громадою, а також своїх прав та обов'язків, незнання законодавства загалом.

Таким чином, аналіз функціональних форм діяльності місцевих органів публічної адміністрації можна зробити висновок про їхню ключову роль у забезпеченні якості життя громадян, ефективного функціонування територій та виконанні різних функцій на

місцевому рівні. Організаційні структури та розподіл повноважень між ними відіграють суттєву роль у координації та забезпеченні співпраці на різних аспектах місцевого життя.

Серед проблем реалізації функціональних форм діяльності публічної адміністрації можна виділити недостатнє фінансування, що може обмежувати їхню здатність надавати якісні публічні послуги та розвивати інфраструктуру, недостатню відкритість та взаємодія з громадськістю, що може породжувати недовіру до їхніх дій та рішень. Способами вирішення цих проблем вбачається як розширення джерел фінансування та впровадження інструментів електронного урядування, вказують на можливість поліпшити ситуацію. Використання партнерських відносин з бізнесом, публічного обговорення рішень та інших інструментів дозволить забезпечити стійке фінансування та підвищити вплив громадськості на діяльність органів адміністрації.

Вдосконалення функціональних форм діяльності публічної адміністрації відіграє критичну роль у створенні майбутнього, яке буде відповідати потребам та очікуванням сучасного суспільства.

Література:

1. Карабін Т. О. Правове регулювання контролю місцевих державних адміністрацій за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2011. Вип. 16. С. 194-196.

2. Колянко О. В. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки.* 2021. № 65. С. 116-122.

3. Бабінова О. Шляхи та перспективи підвищення ефективності взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування України з громадськістю. *Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації* : матеріали наук.-практ. конф., 24 листоп. 2004 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. С. 31-33.

Новодворська Яна Іванівна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ І КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

В Україні запроваджена змішана республіканська форма правління, якій властива дуалістична організація виконавчої влади. Дуалізм виконавчої влади передбачає наявність її двох керівних центрів – уряду і президента, поєднаних між собою не структурно, а функціонально. В Україні такими керівними центрами є Президент України та Кабінет Міністрів України. Зіставлення цих суб'єктів із виконавчою владою не однакове: якщо Кабінет Міністрів України є її вищим керівним органом, то Президент України поєднаний із виконавчою владою засобом своїх виконавчих повноважень [1, с. 139]. Такі повноваження, хоча й належать президенту, є виконавчими за своїм характером (юридичною природою) [2, с. 105-116]. Сенс дуалізму виконавчої влади полягає в тому, щоб запобігти концентрації виконавчої влади в одних руках [3, с. 206]. Тому виконавчу владу здійснюють два самостійні суб'єкти – Президент України та Кабінет Міністрів України. Хоча притаманна змішаній республіці дуалістична організація виконавчої влади передбачає керівну роль президента в певних сферах діяльності уряду, вона вимагає урівноваження впливу цих суб'єктів на рішення, що стосуються їхньої сумісної компетенції [4, с. 4].

Ухвалення цих рішень є наслідком досягнення компромісу між президентом і урядом. Згаданий компроміс забезпечує конституційна вимога скріплення підписами прем'єр-міністра і (або) відповідального міністра актів президента, що стосуються компетенції уряду.

У Конституції України дуалістична організація виконавчої влади відображена в положеннях розділу п'ятого «Президент України» та розділу шостого «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади». У цих структурних частинах Основного Закону закріплено низку сумісних повноважень Президента України та Кабінету Міністрів України.

Відповідно до ст. 113 Конституції України, «Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади» [5], а згідно з п. 9 ст. 116 Конституції України, Уряд «спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади» [5]. Водночас Кабінет Міністрів України не володіє повнотою виконавчої влади. Конституція України встановлює відповідні повноваження Президента України щодо виконавчої влади – Глава держави керує урядовою діяльністю в таких сферах, як: здійснення зовнішньої політики, гарантування державного суверенітету, забезпечення прав людини і громадянина, конституційної законності, національної безпеки й обороноздатності України.

Згідно зі ст. 102 Конституції України, «Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України», а відповідно до пп. 1 та 3 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Президент «забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави», «представляє державу в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України» [5]. Отже, у таких сферах, як гарантування державного суверенітету, зовнішньополітична діяльність держави, її національна безпека й оборона Президенту України належить не лише провідна й керівна роль. У цих сферах державно-владної діяльності він є реальним суб'єктом виконавчої влади, уповноваженим ухвалювати важливі рішення [6, с. 74]. З іншого боку, у пп. 1 та 7 ст. 116 Конституції України закріплено, що «Кабінет Міністрів України забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України», «здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України» [5].

Згідно зі ст. 102 Конституції України, Президент України є гарантом «додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина», «реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» [5]. Водночас відповідно до пп. 1, 1^{-1} та 2 ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Конституції України, «реалізацію стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору», «вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [5].

Наведені повноваження Глави держави й Уряду окреслюють сфери їхньої сумісної компетенції. У цих сферах вони повинні узгоджувати свої позиції і взаємодіяти з метою реалізації єдиної і системної державної політики [7, с. 108].

Дуалістичну організацію виконавчої влади засвідчують також певні риси конституційно-правового статусу Ради національної безпеки і оборони України, насамперед склад цього органу та його функції. Рада національної безпеки і оборони України – один із допоміжних органів при Президентові України, який забезпечує реалізацію його відповідних повноважень через систему органів виконавчої влади. Фактично існування Ради національної безпеки і оборони України й головування Президента України в цьому органі відіграють суттєву роль у поєднанні функцій Глави держави з виконавчою владою [8, с. 32]. До складу Ради національної безпеки і оборони України входять, зокрема, Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Міністр

внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ України. Включення цих членів Кабінету Міністрів України до складу Ради національної безпеки і оборони України засвідчує безпосередній вплив на них із боку Президента України. Відповідно до ст. 107 Конституції України, функціями Ради національної безпеки і оборони України є координація і контроль за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони [5]. Водночас координація діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони, яку здійснює Президент України, не обмежує відповідної компетенції Кабінету Міністрів України. Згідно з п. 7 ст. 116 Конституції України, здійснення заходів щодо забезпечення національної безпеки й обороноздатності держави є власним повноваженням Кабінету Міністрів України. По суті, національна безпека й оборона – одна зі сфер сумісної компетенції Президента України і Кабінету Міністрів України. Тому забезпечення Президентом України національної безпеки й обороноздатності України безпосередньо пов'язане з діяльністю в цій сфері Кабінету Міністрів України.

Отже, сферами, у яких Президент України здійснює керівництво діяльністю відповідних органів виконавчої влади, безпосередньо виконавчу та розпорядчу діяльність (зокрема, спрямовує роботу керівників центральних органів виконавчої влади), є ті, що визначені чч. 2 та 3 ст. 102 Конституції України. Водночас, відповідно до Основного Закону, Президент України не координує діяльність органів виконавчої влади поза сферами гарантування державного суверенітету, прав людини і громадянина, конституційної законності, забезпечення національної безпеки й обороноздатності України, сферою зовнішньополітичної діяльності держави. З інших питань, які не охоплює конституційна компетенція Президента України, останній не повинен втручатися через розпорядчі акти в діяльність органів виконавчої влади.

Література:

1. Авер'янов В. Виконавча влада в Україні: організація та розвиток інститутів. *Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / за ред. Ю. Шемшученка : моногр*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 656 с.

2. Петришин О. Форма державного правління в Україні: до пошуку конституційної моделі. *Право України*. 2014. № 8. С. 105-116.

3. Мартинюк Р. Організація державної влади у змішаній республіканській формі правління: теоретико-правовий аналіз : моногр. Рівне: Видавець О. Зень, 2020. 500 с.

4. Авер'янов В. Взаємостосунки Президента і Уряду в змішаній формі державного правління в Україні. *Юридичний вісник*. 2010. № 3. С. 4-11.

5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254/96-вр. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління (досвід після прийняття Конституції України 1996 року). *Право України*. 2016. № 4. С. 72 - 88.

7. Мартинюк Р. Парламентаризм як основа конституціоналізму. Роль та місце виконавчої влади у конституційній державі. *Функціонування органів державної влади в умовах сучасного конституціоналізму : моногр. / за заг. ред. В. Ковальчука*. Львів, 2020. 272 с.

Омельчук Леся Володимирівна,
кандидатка економічних наук, доцентка кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Ільченко Антон Вікторович,
здобувач вищої освіти на магістерському рівні факультету публічного управління Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ В УДОСКОНАЛЕННІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Електронне урядування є важливою складовою модернізації публічного сектору в Україні. З моменту незалежності країни було зроблено значний крок у напрямку забезпечення громадян доступом до електронних послуг, спрощення взаємодії з державними органами та підвищення прозорості влади. Проте зі зростанням використання інформаційних технологій у державному секторі та активній інформаційній війні збільшується кількість загроз та ризиків. Забезпечення безпеки та інформаційної стійкості в цьому контексті є фундаментальним завданням. Україна робить значні зусилля для вдосконалення свого електронного урядування, звертаючи особливу увагу на аспекти безпеки та інформаційної надійності.

Розгляд аспектів правової сфери в контексті впровадження електронного урядування набув важливості внаслідок істотного розширення нормативно-правової бази в Україні, що регулює цей процес. Ця динаміка створює потребу в постійному аналізі та дослідженні відомими науковцями та правниками. Наукові дослідження та аналіз у сфері розвитку електронного урядування знаходять свого запровадження серед провідних міжнародних дослідників та вчених, таких як: Д. Белл, М. Бонем, М. Вершина, Л. Гросман, В. Дрожжинов, Д. Дейферт, М. Кастельс, С. Кліфт, Б. Кристальний, Й. Масуд, П. Норіс, Е. Тоффлер, Ю. Травкін, К. Хілл, О. Яковлєва та інші. Вони присвятили свої дослідження та діяльність важливим аспектам розвитку електронного урядування та електронної демократії.

Інтеграція українського публічного адміністрування в європейський адміністративний простір у контексті інформаційного суспільства ставить перед органами державної влади та органами місцевого самоврядування нові завдання. Вони повинні бути здатними ефективно функціонувати в умовах впровадження електронного урядування та розвитку електронної демократії. Ця ситуація вимагає внесення змін у всі аспекти суспільного життя. В Україні однією з актуальних проблем адміністрування є оновлення процедур цифровізації публічних послуг з метою забезпечення безпеки громадян і їхніх особистих даних, а також реалізації їхніх важливих інтересів. Концепція публічного управління, яка базується на цифровізації послуг для ефективного задоволення потреб громадян, заснована на досвіді розвинених країн і стала об’єктом інтересу для українських дослідників і практиків.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий державою у сфері електронного урядування, існують окремі проблеми, які вимагають уважних та послідовних дій для подолання «цифрової нерівності». Зокрема, потрібно забезпечити доступ до швидкісного інтернету в усіх населених пунктах України, навіть у віддалених регіонах [1]. Без належної доступності до інтернету громадяни не зможуть скористатися електронними послугами, а держава не зможе ефективно виконувати свої управлінські функції. Крім того, в літературі висуваються інші проблеми впровадження електронного урядування. Серед них – слабке фінансування проєктів, недостатня кваліфікація державних службовців, вразливість перед новими видами соціальних злочинів, які базуються на використанні сучасних інформаційних технологій (наприклад, електронні фінансові шахрайства та комп’ютерне хуліганство), висока бюрократизація системи управління та низький рівень комп’ютерної грамотності серед чиновників [2].

У використанні інформаційно-комунікаційних технологій у сфері публічного адміністрування існують певні ризики. І однією з основних загроз в електронному урядуванні, особливо в період війни, є витік та несанкціонований доступ до інформації, зокрема особистих даних приватних осіб, а також можливість несанкціонованого доступу до інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах. В епоху цифрової трансформації, коли значна кількість даних переходить до електронного вигляду, ця проблема стає особливо актуальною. Персональні дані громадян, фінансова інформація, державні секрети — усе це вимагає надійного захисту. Тому держава повинна приділяти велику увагу створенню ефективної системи захисту інформаційно-телекомунікаційних мереж. Ця система повинна забезпечувати такі важливі аспекти, як: електронна ідентифікація користувачів та суб'єктів взаємодії, створення та перевірка кваліфікованого електронного підпису, високий рівень захисту даних від несанкціонованого доступу, а також надання контролю за доступом користувачів та суб'єктів взаємодії до інформації, і багато іншого. Щодо електронного підпису, то в березні 2023 року Академія електронного управління (e-Governance Academy) нагородила Міністерство цифрової трансформації України за успішну співпрацю у створенні українського електронного підпису, відповідного стандартам Європейського Союзу. Ця робота дозволила Україні стати першою країною, яка не є членом ЄС, і мати її електронний підпис, визнаний у Європейському Союзі [3]. Процес визнання українського електронного підпису країнами ЄС був розпочатий у 2017 році та включав внесення змін до національного законодавства, проведення переговорів з Європейською комісією та впровадження технічних рішень.

Розробка та впровадження в Україні сучасних систем захисту інформаційних систем є ще однією важливою складовою безпеки в електронному урядуванні. Запобігання та виявлення кібератак, а також реагування на них, є необхідними завданнями для збереження інформаційної стійкості державної системи. Інформаційна складова також включає важливий аспект відкритості та доступності даних для громадян. І попри введення воєнного стану з 24 лютого 2022 року [4] та згідно з положеннями статті 64 Конституції України [5], під час введення воєнного стану може бути обмежено низку конституційних прав і свобод громадян, включаючи право на вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації будь-яким можливим способом, проте для успішного удосконалення електронного урядування важливо також забезпечити відкритість та доступність даних. Громадяни повинні мати можливість легко отримувати доступ до інформації та послуг, що надаються державними органами. Забезпечення цього може бути досягнуто через створення зручних та інтуїтивно зрозумілих інтерфейсів для громадян, що спростить їхню взаємодію з владою. Удосконалення електронного урядування передбачає створення доступних та зручних для користувачів інформаційних ресурсів, що сприяють більш ефективній взаємодії між владою та громадянами.

Підбиваючи підсумки, важливо визначити, що рівень безпеки в електронному урядуванні безпосередньо впливає на довіру громадян до державних інституцій та системи публічного управління. Захищена інформаційна інфраструктура забезпечує надійність та конфіденційність даних громадян, а також реалізацію їхніх прав та свобод. Загальний успіх у вдосконаленні електронного урядування в Україні буде залежати від того, наскільки ефективно будуть вирішуватися завдання безпеки та інформаційної стійкості. Правильне балансування між відкритістю та безпекою стане ключовим чинником у розвитку цієї галузі. Україна має всі можливості для створення безпечного та інноваційного електронного урядування, яке відповідатиме сучасним вимогам та сприятиме подальшому розвитку країни.

Література:

1. Соловйова О.М., Ковальчук Д.Р., Кундій А.Ю. Перспективи та проблеми впровадження електронного урядування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11. 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/11_2021/25.pdf.

2. Корнієнко В., Підлубний В. Проблеми та перспективи впровадження електронного управління в Україні. Сутність та перспективи впровадження електронної демократії в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 15 листопада 2016 р.). Вінниця, 2016. С. 19–20.

3. «Партнер 2023 року» : Мінцифра отримала нагороду Академії електронного управління за розробку Дія. Підпису-EU. URL : https://thedigital.gov.ua/news/partner-2023-roku-mintsifra-otrimala-nagorodu-akademii-elektronnogo-upravlinnya-za-rozrobku-diyapidpisu-eu.

4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України № 64 від 24.02.2022 року. URL : https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397.

5. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (із змінами і доповненнями). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

Пивоварчук Тарас Степанович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ

У доктрині публічного управління поняття децентралізації може бути визначена як процес передачі повноважень та бюджетів на їх здійснення від державних органів влади органам місцевого самоврядування, щоб забезпечити ефективність функціонування всіх владних структур, підвищення якості надання суспільних послуг та активізації розвитку регіонів [3]; як делегування державною владою місцевому самоврядуванню певних функцій та ресурсів, що дозволяє зміцнити права і повноваження адміністративно-територіальних одиниць та одночасного звуження прав і повноважень відповідних центральних органів державної влади, з метою оптимізації та підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [11, с. 156]; як метод управління державою, де за принципом субсидіарності відбувається розподіл повноважень державного управління між суб'єктами публічної влади з дотриманням балансу інтересів [6, с. 152]; як спосіб територіальної організації влади, за якого держава передає право на прийняття рішень із визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, що не належать до системи виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [8, с. 167]; як один із принципів реалізації державної влади, як діяльність незалежного місцевого самоврядування, внаслідок передачі (не шляхом делегування, а шляхом перетворення державних функцій у самоврядні) повноважень державою [1, с. 109]. Таким чином, децентралізація може розумітися і як принцип здійснення публічної влади, і як метод публічного управління, і як власне процес змін у публічному управлінні, коли переважна більшість повноважень переходить від загальнодержавних органів публічної влади до місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування [2].

Як зазначають А. О. Касич та А. С. Петрушко, є чотири форми децентралізації: політична (підвищення ролі політичного плюралізму, збільшення ваги політичних структур, таких як політичні партії, фракції у представницьких органах, їх залучення до процесу публічного управління на загальнодержавному та місцевому рівнях); адміністративна (перерозподіл повноважень, відповідальності та державних ресурсів між органами публічної влади для більш ефективного надання публічних послуг); фіскальна (формування достатнього рівня доходів органів публічної муніципальної влади через механізми самофінансування, спільного фінансування, муніципальні запозичення, введення місцевих та перерозподіл державних податків); економічна (дерегуляція

економіки, приватизація, збільшення ролі приватних структур у державному секторі через здійснення державно-приватного партнерства, передачу функцій публічного управління приватному сектору) [9, с. 73]. Схожий перелік форм (типів) децентралізації виділяють С. В. Глизнер та Т. Ю. Кулішенко [4, с. 38; 10, с. 19].

Найчастіше у вузькому розумінні поняття «децентралізація» розуміється саме в адміністративно-управлінському контексті. У цьому випадку децентралізація здійснюється трьома шляхами: через деконцентрацію, делегування та передачу. В першому випадку говоримо про перерозподіл повноважень, в другому – через передачу відповідальності за прийняття рішень і адміністрування державних функцій напівавтономним органам, що не контролюються повністю центральним урядом, але в кінцевому підсумку підзвітні йому; в третьому – повноваження для прийняття рішень, фінансів та управління квазіавтономним одиницям місцевого самоврядування з корпоративним статусом [9, с. 73]. Інколи деконцентрацію розглядають як самостійну категорію – адміністративну децентралізацію всередині вертикалі підпорядкування органу державної влади шляхом створення на місцях спеціальних урядових органів та наділення їх повноваженнями із здійснення виконавчої влади [11, с. 156]. Ще частіше деконцентрацію розглядають як перший етап перед передачею та делегування повноважень безпосередньо органам місцевого самоврядування [12], власне передача відповідних повноважень отримала в науковій літературі назву «деволюція» [7, с. 7-8] чи «делегування» [3, с. 65].

Отже, в науковій літературі виділяють чотири форми децентралізації: політичну, адміністративну, фіскальну та економічну, однак частіше всього поняття «децентралізація» розуміється саме в адміністративно-управлінському контексті як перерозподіл повноважень між органами державної влади загальнодержавного та місцевого рівня (деконцентрація), між органами державної влади та місцевого самоврядування (власне децентралізація, інші назви – деволюція або делегування повноважень). У такому випадку також говоримо про передачу відповідальності за прийняття рішень і адміністрування державних функцій органам місцевого самоврядування, що не контролюються центральним урядом, але в кінцевому підсумку підзвітні йому, одночасно із здійсненням фінансової та економічної децентралізації.

Література:

1. Бабич О. М. Співвідношення централізації та децентралізації в системі державного управління. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 109-113.

2. Гаврік Р. О. Доктринальні питання визначення поняття децентралізації та місцевої публічної влади. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія Право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 8. URL : https://reicst.com.ua/pmtl/article/download/2023-8-01-07/2023-8-01-07.

3. Гладка Т. І. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 12. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/? op=1&z=937.

4. Глизнер С. В. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Політикус*. 2019. Випуск 1. С. 36-40.

5. Гончаренко О. А. Децентралізація як тенденція розвитку місцевого управління в європейських країнах. *Право та інновації*. 2017. № 4 (20). С. 62-68.

6. Горобець Н. О., Троян О. А., Страшок Є. В. Поняття децентралізації публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 149-152.

7. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: навчальний посібник для посадовців місцевих та регіональних органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування. Київ: ПРООН/ МПВСР, 2007. 269 с.

8. Енциклопедія державного управління : у 8 т. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8 : Публічне врядування / наук.-ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. 630 с.

9. Касич А. О., Петрушко А. С. Управління процесами децентралізації: зарубіжний досвід та стратегічні завдання для України. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 13. С. 71-77.

10. Кулішенко Т. Ю. Децентралізація державної влади: основні підходи. *Вісник Донецького національного університету. Серія Політичні науки*. 2016. № 1. С. 17-20.

11. Мельник Я. В. Іноземні моделі та досвід децентралізації публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 3. С. 155-163.

12. Митяй О. В., Світовий О. М. Публічне управління територіальною спільнотою в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 4. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1221.

Попова Карина Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,

Лисенко Аліна Андріївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні факультету прокуратури
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Права та свободи людини – це невід'ємні складові функціонування рівного, справедливого та розвинутого суспільства. Це фундаментальні засади, які сприяють розвитку особистості, забезпеченню гідного людського існування, захисту від дискримінації, а також змозі вільно та безперешкодно використовувати свій потенціал у реалізації власних прав і обов'язків. Належне забезпечення прав людини та його законодавче гарантування є ключем до модернізації суспільства та наближення вітчизняної правової системи до європейських стандартів.

Основний Закон України визначає, що іноземні громадяни та особи без громадянства мають ті самі права і обов'язки, що і громадяни України, проте існують певні винятки, встановлені вітчизняним законодавством чи міжнародними актами (ст. 36) [1]. Головним чином, правовий статус іноземців юридично закріплено положеннями Конституції та законами України «Про громадянство України» [2], «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [3] та іншими нормативними актами. Широка нормативна база актів, що регулює статус іноземців є свідченням дотримання численних міжнародних зобов'язань, що стосуються реалізації прав і свобод людини.

Перш за все, держава гарантує іноземним громадянам такі права: 1) право на прийняття до громадянства України; 2) право на поновлення у громадянстві України; 3) право на набуття громадянства України за певними обставинами; 4) право на притулок [2].

Закон України «Про громадянство України» передбачає можливість набуття громадянства (ст. 12–15), прийняття (ст. 9) до громадянства, а також поновлення в громадянстві (ст. 10) та передбачає спрощену процедуру для окремих категорій [2].

Права іноземних громадян охоплюють досить широке коло сфер; і, досліджуючи обсяг забезпечення їхніх прав зі сторони держави в процесі інтеграції в країні, варто звернути увагу на деякі розбіжності у рівні їх реалізації на прикладі європейського законодавства.

Один з основних аспектів, які визначають права іноземців відповідно до вітчизняного законодавства, – це забезпечення їх доступу до політичних прав.

Проблематикою цього питання є з'ясування можливості розширення політичних прав іноземних громадян, посилаючись на практику країн Європи.

Наприклад, обмеження виборчого права іноземців в Україні досить чітко вказується у багатьох нормативно-правових актах. Зокрема Закон України «Про вибори народних депутатів України» (ст. 2) [4], Виборчий Кодекс України (ст. 7) [5], Конституція України (ст. 70,71) [1] вказують на можливість права голосу на виборах загального та місцевого значення виключно для громадян України.

Деякі дослідники дотримуються думки, що вказані обмеження можуть бути менш категоричними, припускаючи, що особи без громадянства та іноземці можуть мати право пасивного та активного голосу, наприклад, на рівні місцевих виборів та референдумів. Таке право цілком застосовується в деяких європейських країнах. Наприклад, такі країни, як: Іспанія, Словаччина та Німеччина – досить активно впроваджують виборче право іноземних громадян на виборах місцевого значення або в органи місцевого самоврядування, однак при цьому особа повинна постійно проживати на території країни та не бути офіційним представником іншої держави [6, с. 25].

У процесі здійснення політичних прав слід відмітити й можливість іноземних громадян брати участь у мирних зібраннях. Право на мирні зібрання є гарантованими конституційним правом, проте існують певні відмінності щодо забезпечення цієї можливості для іноземців у правових актах різних країн. Зокрема, українське законодавство визначає, що право на публічні зібрання мають саме громадяни України у порядках, передбачених законом [1]. Водночас, звертаючи увагу на Основний Закон Естонії, Фінляндії, Польщі та Люксембургу, можна дослідити, що законодавство цих країн не встановлює обмеження щодо права мирних зборів, якщо не це суперечить нормам закону [7, с. 28].

Отже, правовий статус іноземних громадян – це досить складне поняття, яке потребує більшої уваги та зосередження зі сторони національного законодавства, оскільки процес євроінтеграції потребує модернізації та вдосконалення багатьох елементів у системі права України. На нашу думку, обмеження прав іноземців є цілком обґрунтованим явищем та стосується, в першу чергу, акценту на безпечність громадян країни, але більш ліберальні норми, встановлені законодавством ЄС, є також доцільними, оскільки вони є відображенням більш сучасних та прогресивних поглядів у забезпеченні прав і свобод людини.

Література:

1. Конституція України (, 1996, №30, ст. 141), ст. 36, 70, 71. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Закон України «Про громадянство України».2001. №13. Ст. 65. Ст. 9, 10, 12–15. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text

3.Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (відомості Верховною Ради України (ВВР). 2012. №16. Ст. 146). *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text

4. Закон України «Про вибори народних депутатів України». 2012. №10-11. Ст. 73. Ст. 2. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text

5. Виборчий Кодекс України. 2020. №7, №8, №9. Ст. 48. Ст. 7. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text

6. Чернявський А. Л. (2014): Проблеми реалізації виборчих прав іноземців та осіб без громадянства в контексті євроінтеграції України. *Вісник університету банківської справи Національного банку України.* №3. С. 25-27

7. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. К., 2015. 168 с. с. 28-31.

Світличний Віталій Анатолійович,
аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ І ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЮ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Будь-яка здійснювана державним апаратом діяльність спрямована на виконання певних завдань і мети. Водночас вони (мета і завдання) не виникають «штучно». Їхнє формування перебуває в залежності від розумінь людської спільноти про місце і роль держави, волевиявлення правлячої верхівки, досягнень гуманітарних наук сучасності, уявлень про мораль у суспільстві та багатьох інших чинників. Так, виступаючи як один із інструментів реалізації управлінської діяльності держави, мета та завдання державного контролю є продовженням задекларованих завдань держави, у зв’язку з чим постає питання: які мету і завдання переслідує сучасна держава (або повинна переслідувати), проводячи політику у сфері господарювання в XXI ст.? Відразу слід наголосити, що, залежно від суспільно-економічної формації держави, географії її розташування, демографічних й інших особливостей, цивілізаційного етапу розвитку людства взагалі й окремо взятої держави зокрема, особливості державної політики у сфері господарювання в різних країнах будуть варіюватись, причому зміна економічної політики держави або її частин із неминучістю призведе до трансформації інструментарію державного контролю у відповідній сфері. Яскравим прикладом цієї думки є розпочата ще у XX ст. трансформація міркувань людства зі ставлення до екосистеми планети й пов'язаний із нею бурхливий розвиток віянь щодо необхідності перегляду ролі екологічної безпеки в ході здійснення господарської діяльності. Як ми знаємо, відповідний процес супроводжувався створенням цілої низки нових спеціалізованих державних контролюючих органів і процедур у багатьох країнах світу в наддержавних інституціях ООН та Євросоюзу.

Враховуючи вищенаведене, вважаємо, що найбільш доцільно висвітлення завдань і мети державного контролю у сфері господарської діяльності сучасної України розпочати саме з розкриття їхнього місця як складової частини загальної регуляторної політики у відповідній царині.

Нагадаємо, що сучасне законодавство України визначає державну регуляторну політику у сфері господарської діяльності як напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також управлінських відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб’єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави в діяльність суб’єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України (ст. 1) [1]. Звернувшись до ГКУ, ми бачимо, що п. 1 ст. 9 встановлює доволі широке визначення політики держави у сфері господарювання: «У сфері господарювання держава здійснює довгострокову (стратегічну) і поточну (тактичну) економічну і соціальну політику, спрямовану на реалізацію та оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому» [2]. Також ст. 10 визначає основні напрями економічної політики, серед яких законодавець виокремлює: 1) структурно-галузеву політику; 2) інвестиційну політику; 3) амортизаційну політику; 4) політику інституційних перетворень; 5) цінову політику; 6) антимонопольно-конкурентну політику; 7) бюджетну політику; 8) податкову політику; 9) грошово-кредитну політику; 10) валютну політику; 11) зовнішньоекономічну політику. Окремо виділяється екологічна політика, соціальна політика захисту прав споживачів, політика заробітної плати і доходів населення, політика зайнятості, політика соціального захисту та соціального забезпечення [2].

Приведені положення нормативно-правових актів дають підставу стверджувати, що Україна як демократична правова соціальна держава, проводячи політику у сфері господарювання, ставить за головну мету:

1. Недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів. Фактично цей законодавчий припис можна досить умовно охарактеризувати як додаткову гарантію унеможливлення відходу від проголошених Конституцією і законами принципів і підходів регулювання господарсько-правових відносин.

2. Зменшення втручання держави в діяльність суб’єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності. Мінімізація втручання державного апарату в господарський сектор є одним із фундаментальних основ капіталістичної країни сучасності, тоді як гарантії рівних економічних прав кожному є «класикою» ринкової економіки.

3. Оптимальне узгодження інтересів суб'єктів господарювання і споживачів, різних суспільних верств і населення в цілому. Пошук балансу приватного і публічного інтересу червоною ниткою пронизує всі відносини, врегульовані правом. Як на нас, це взагалі одна з фундаментальних проблем всієї правотворчої діяльності.

Звертаємо увагу, що наведений вище перелік основних напрямів державної політики України у сфері господарської діяльності не є вичерпним. Вищенаведене більш схоже на картку ілюстрацію, є спробою дати відповідь на запитання про місце і роль сучасної держави як регулятора господарських відносин. Серед іншого, до названих складових можливо віднести забезпечення сталого розвиток економічного добробуту країни, промислової, енергетичної, фінансової безпеки (що особливо актуально в період збройного конфлікту на території нашої країни) та ін.

Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначає державний нагляд (контроль) як діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їхніх територіальних органів, державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування (далі – органи державного нагляду (контролю)) в межах повноважень, передбачених законом, щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища (п.1 ст. 1) [3]. Звертаємо увагу, що охарактеризовані законодавцем завдання в Законі України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» значно відрізняються від задекларованих у нормативно-правових актах напрямів реалізації державної політики у сфері господарювання, про які йшлося раніше. На нашу думку, обмеження напрямків контролю у сфері господарювання лише «…належною якістю продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища» не є виправданим. Така редакція невиправдано звужує реальний зміст і сферу реалізації контрольної діяльності держави у сфері господарювання, а значить – таке положення не відповідає вимогам юридичної техніки. У ст. XIX ГКУ законодавець більш детально визначає сферу здійснення державного контролю та нагляду, а саме: 1) зберігання та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин (забезпечується шляхом контролю за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності); 2) фінансові, кредитні відносини, відносини валютного регулювання, податкові відносини (забезпечуються контролем за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахунковою дисципліною, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни); 3) ціни і ціноутворення (забезпечується контролем за додержанням суб'єктами господарювання порядку формування цін на продукцію і послуги); 4) дотримання антимонопольного законодавства, правил конкуренції (забезпечується контролем за додержанням антимонопольно-конкурентного законодавства); 5) земельні відносини, водні відносини,

відносини у сфері лісового господарства (забезпечуються контролем за використанням і охороною земель, вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів та ін.); 6) виробництво і праця (забезпечується контролем за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю, пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності в цій царині); 7) споживання (забезпечується контролем за якістю, безпечністю продукції і послуг); 8) зовнішньоекономічна діяльність (забезпечується контролем за дотриманням технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки) [2]. У цьому випадку ми чітко простежуємо взаємозв’язок і схожість напрямів державної економічної політики України, визначених законодавцем із сферою здійснення державного контролю та нагляду за господарською діяльністю суб'єктів господарювання, про що йшлося раніше.

Відтак, говорячи про завдання і значення державного контролю у сфері господарської діяльності як складової частини здійснюваної державною політики у сфері господарської діяльності, не слід забувати, що такий контроль є одночасно і складовою частиною загального державного контролю, а отже, має всі ознаки останнього та виконує мету і завдання, які характерні для контролюючої діяльності держави взагалі. Тобто в широкому розумінні мета і значення державного контролю у сфері господарської діяльності, як на нас, доцільно розглядати дуалістично: по-перше, як «спадкоємця» мети і завдань контролюючої діяльності держави за предметною специфікою (забезпечення належного виконання правових приписів шляхом виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства в царині предметних, у нашому випадку – господарських відносин); по-друге, як діяльність держави щодо реалізації господарської політики держави (як площину, механізм реалізації, стадію або інструмент впровадження державою політики у сфері господарювання).

Виходячи з викладеного, за мету державного контролю у сфері господарської діяльності пропонуємо визнавати запобігання та виявлення порушень вимог законодавства суб'єктами господарювання задля забезпечення інтересів суспільства відповідно до проголошеної державою політики у сфері господарювання. На наш погляд, саме така дефініція повинна бути викладена у п.1. ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності».

Література:

1. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

2. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради.* 2003. № 18. № 19-20, № 21-22. Ст. 144.

3. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 № 877-V. *Відомості Верховної Ради України.* 2007. № 29. Ст. 389.

Сторожук Ірина Петрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВО НА ОТРИМАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України у ст. 49 гарантує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Однак війна внесла свої корективи у всі сфери діяльності нашої держави, не оминувши і медичну сферу. Виникли нові категорії осіб, які потребують медичної допомоги в умовах воєнного стану. Це внутрішньо переміщені особи, біженці, постраждалі внаслідок військової агресії росії проти України та військовослужбовці. Стосовно кожної з цих категорій осіб були прийняті відповідні рішення про надання їм медичної допомоги.

Міністерство охорони здоров'я України своїм Наказом від 17.03.2022р. «Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану» [1] врегулювало питання надання первинної медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам в умовах воєнного стану. Це стосується тих осіб, які переїхали чи вимушено змінили місце проживання.

Відповідно до наказу громадянин зі статусом внутрішньо переміщеної особи може бути прийнятий у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування. Усі надавачі первинної медичної допомоги (ПМД) (надавач ПМД – заклад охорони здоров'я будь-якої організаційно-правової форми, в тому числі комунальні некомерційні підприємства, або фізичні особи-підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та забезпечують на її основі медичне обслуговування населення, безпосередньо пов'язане з наданням ПМД [2]) зобов'язані надавати медичні послуги всім особам, які до них звертаються за місцезнаходження.

Відтепер надавачі першої медичної допомоги, згідно з наказом [1], повинні забезпечити ведення обліку переміщених осіб, які звертаються для отримання первинної медичної допомоги; надання первинної медичної допомоги та медичної допомоги пацієнтам у невідкладному стані з числа переміщених осіб; проведення вакцинації відповідно до вимог календаря профілактичних щеплень.

Водночас надання медичної допомоги внутрішньо переміщеним особам у невідкладному стані, а також проведення їм та їхнім дітям вакцинації згідно з Календарем профілактичних щеплень не вимагатиме наявності в таких пацієнтів декларації про вибір лікаря, який надає первинну медичну допомогу.

Отримання безоплатної медичної допомоги особами, які виїхали за межі України, можливе за законодавством країни перебування. Дізнатись, на який перелік медичних послуг можуть розраховувати українці в країнах Європи; про правила отримання цієї медичної допомоги; про перелік документів, необхідних для звернення в медичні заклади кожної з країн; верифіковані контакти медичних закладів, можна на сайті Міністерства охорони здоров'я України [3]. З метою оперативного інформування наших громадян, МОЗ зібрав інформацію про медичні послуги для вимушених переселенців, які перебувають в Польщі, Словаччині, Німеччині, Франції, Чехії, Румунії, Словенії та Молдові. Перелік країн постійно доповнюється.

Міністерством охорони здоров'я затверджено наказом № 391 02.03.2022р. [4] Методичні рекомендації щодо етапності надання медичної допомоги пораненим та травмованим (далі — Методичні рекомендації).

Наказом від 24.02.2022 № 374 (з змінами від 20.03.2022) МОЗ було затверджено Тимчасові заходи у закладах охорони здоров'я з метою забезпечення їх готовності для

надання медичної допомоги постраждалим внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.

Відповідно до цього наказу закладам охорони здоров'я:

− забезпечити тимчасове припинення планових госпіталізацій пацієнтів у випадках, коли є завантаження більше 70% ліжкового фонду терапевтичного профілю; завантаження більше 50% ліжкового фонду хірургічного профілю; за рішенням структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської міської воєнних адміністрацій, з урахуванням тактичної ситуації;

− забезпечити проведення медико-соціальної експертизи дорослому і дитячому населенню за спрощеною процедурою та заочно;

− підготувати додаткові хірургічні команди для допомоги постраждалим внаслідок військової агресії російської федерації проти України;

− вжити заходів щодо збільшення надання медичної допомоги із застосуванням телемедицини;

− забезпечити прийом пацієнтів, що мають ознаки гострого респіраторного захворювання в окремих приміщеннях із дотриманням вимог інфекційного контролю;

− забезпечити надання екстреної медичної допомоги в повному обсязі.

Також цим наказом визначено, що не підлягають припиненню термінові та невідкладні планові госпіталізації та планові операції, які пов'язані з наданням медичної допомоги через ускладнений перебіг вагітності та пологи; наданням медичної допомоги вагітним, породіллям, новонародженим; наданням медичної допомоги хворим на онкологічні захворювання; наданням паліативної медичної допомоги в стаціонарних умовах; іншими невідкладними та терміновими заходами з госпіталізації та плановими операціями, коли їх перенесення (відтермінування) несе серйозний ризик для життя і здоров'я.

Література:

1. Деякі питання надання первинної медичної допомоги в умовах воєнного стану. Наказ МОЗ України від 17.03.2022 № 496. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0496282-22#Text.

2. Про затвердження Порядку надання первинної медичної допомоги. Наказ МОЗ України від 19.03.2018 № 504. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-18#Text.

3. Медична допомога вимушеним переселенцям за кордоном. URL : https://moz.gov.ua/medichna-dopomoga-vimushenim-pereselencjam-zakordonom?fbclid=IwAR0iIjKLG1Nqq4IBJary147juZS4T25HUEW0kUqCcCaKJz9B4QvJ9VriTdA.

4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо етапності надання медичної допомоги пораненим та травмованим. Наказ МОЗ України від 02.03.2022 № 391. URL : http://doz.zoda.gov.ua/news-deialnist/2017-pro-zatverdzhennya-metodichnikh-rekomendatsij-shchodo-etapnosti-nadannya-medichnoji-dopomogi.

Терлецький Дмитро Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

РУХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ШЛЯХ ДО ОБМЕЖЕНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ПРАВЛІННЯ

Конституційна демократія цінується, насамперед, не за її ефективність, а за її спроможність у довгостроковій перспективі сприяти побудові достатньо справедливого та гідного суспільства. Водночас так само резонним є й інше твердження: аби функціонувати та розвиватися, не втрачаючи здатності забезпечувати обмежене правління, конституційна демократія мусить повсякчасно засвідчувати власну спроможність здійснювати ефективне правління. «Бо конституційна система, яка не може ефективно функціонувати, яка не може діяти швидко й сильно, не може жити» [1, с. 57].

Відповідно поділяємо позицію, за якою ефективність правління є сутнісною складовою, дійсною передумовою успішної конституційної демократії [2, с. 11]. При цьому важливо наголосити, що ефективне правління – конституційне зобов'язання демократично обраних законодавчих і виконавчих органів влади здійснювати позитивні дії, які спрямовані на користь багатьом щодо тих видів суспільного блага, які потребують для досягнення колективних дій та які є основоположними для підтримання гідного суспільства [2, с. 19], – є нормативно опосередкованим. Отже, ефективне правління за умов конституційної демократії постає не як концепція активної позитивної держави, що вимірюється будь-якими завданнями правління, а нормативно обмеженими завданнями [2, с. 4].

Наведені міркування є важливими з багатьох причин. На тлі побоювань, що зростають, а подекуди – прямих і далекосяжних звинувачень у неспроможності дієво реагувати на виклики та загрози сучасності, сучасні деспоти – авторитарні лідери по всьому світу, завзято та послідовно використовуючи заради утвердження легітимності набуття і здійснення ними влади юридизовані заходи, прагнуть переконати людей у тому, що тільки «сильні» лідери, і, отже, тільки «сильні» держави – насправді, суто авторитарні – спроможні забезпечити ефективне врядування. Прикметно, що саме обмежене – конституційне й демократичне – правління, прямо чи завуальовано, але цілеспрямовано визначається ними як неефективна форма правління, слабкість якого зумовлена, зрештою, нормативними та інституціональними обмеженнями організації та здійснення державної влади.

Безпідставно і вкрай небезпечно сприймати акти агресії Російської Федерації проти України, включно з повномасштабним збройним вторгненням, лише як такі, що обмежені тільки Україною. Така ж матриця рішень була адаптовано застосована щодо інших держав, які сприймаються в Росії як сфера «природного» впливу, та може, якщо цьому не завадити, застосовуватися й надалі, призводячи до наслідків, які a priori не будуть локальними. Російсько-українська війна у конституційному вимірі буття – це протистояння різних модусів мислення і світосприйняття та різного самоусвідомлення. І, переконані, ця війна і має бути сприйнята у вимірі чіткої і недвозначної тенденції поширення по всьому світу авторитаризму [3].

Європейський Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де панує плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків (див.: ст. 2 Договору про Європейський Союз).

Та обставина, що кожна держава-член Союзу поділяє спільні цінності з усіма іншими державами-членами, є засадничою передумовою усієї правової структури Союзу і визначає існування взаємної довіри між державами-членами щодо визнання спільних цінностей і поваги до права Союзу, яке імплементує ці цінності. Це серед іншого означає, що існування

постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей, на яких засновано Союз, врешті-решт, може призвести до призупинення певних прав відповідної держави-члена, включаючи право голосу представника уряду держави-члена в Європейській Раді (див.: ст. 7 Договору про Європейський Союз та релевантну правозастосовну практику).

З-поміж багатьох питань, які постають у цьому зв'язку, доцільно вказати на визначення обсягу зобов'язань, які накладає на держави-члени ст. 2 Договору про Європейський Союз. Наявні підстави твердити про два основні підходи до розв'язання цього питання: (1) формалізація і дотримання державами-членами загальної системи стандартів, що має застосовуватися у вертикальному – у взаємовідносинах між Союзом та державами-членами, – і горизонтальному – у взаємовідносинах між державами-членами – вимірах; (2) визнання гетерогенності конституційних рішень і водночас дотримання державами-членами загальних мінімальних стандартів, зокрема «червоних ліній», які вони не мають порушувати. Ці підходи різняться, як уявляється, визначенням міри всеосяжності, але не мірою зобов'язуючої обов'язковості конститутивних цінностей Союзу. Не викликає сумнівів, що в обох випадках йдеться саме про нормативні вимоги, сумлінне дотримання яких сприймається в контексті визнання і протистояння нинішній всеосяжній кризі конституційного й демократичного порядку та визначає пошук і запровадженням нових інституційних рішень, аби забезпечити належну повагу держав-членів до конститутивних цінностей Союзу.

Для України, яка набула статус держави-кандидата в Європейський Союз за умов повномасштабної збройної агресії, натепер відкритим є вікно можливостей щодо її прискореного вступу. Тому Україна мусить, аби не втратити ці можливості, недвозначно й переконливо засвідчити свою повагу та відданість поширенню конститутивних цінностей Союзу. Водночас очевидно, що головний виклик для України, як зрештою – для будь-якої іншої держави, яка прагне долучитися до Союзу, полягає не так у тому, як провести реформи, як у тому, щоб нормативні та інституційні зміни перетворити в далекосяжні перетворення в практиці правового та демократичного урядування в довгостроковій перспективі.

Інакше кажучи, шлях до Європейського Союзу – це не так формальне – але сумлінне та послідовне – виконання критеріїв, як ті невідворотні політичні, культурні та соціальні зміни, які мають засвідчити дійсну незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Тільки глибока та довгострокова трансформація дозволить стати повноправним членом Європейського Союзу – спільноти, що, вочевидь, вкотре переосмислює нормативні засади свого буття через дієву прихильність до спільних цінностей.

Література:

1. Friedrich Carl J., Constitutional Government and Democracy: Theory and practice in Europe and America (Revised edition, Ginn and Company, 1950), 688 p.

2. Jackson Vicki C. and Dawood Yasmin, «Constitutionalism and Effective Government: Rights, Institutions, and Values» in Constitutionalism and a right to effective government?, ed. Vicki C. Jackson and Yasmin Dawood (Cambridge University Press, 2022), P. 3-20.

3. Democracy Index 2021: the China challenge. The Economist Intelligence Unit. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2021> accessed 10 September 2023.

Туровець Юрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

РЕФОРМУВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Зважаючи на постійну розбудову інфраструктури великих населених пунктів та збільшення чисельності населення в містах, питання ефективності містобудівного законодавства завжди було актуальним та таким, що потребує уваги. Проблематика у вказаній сфері загострилась з 2014 роком і початком збройної агресії російської федерації щодо України та набула значних масштабів із повномасштабним вторгненням у 2022 році, коли зараз мова йде про відбудову не лише приватних та багатоквартирних будинків, а подекуди й цілих міст та важливої для життєдіяльності цілої країни інфраструктури. У зв'язку із війною в Україні також постала нагальна потреба перегляду будівельних норм у частині забезпечення безпечними укриттями (сховищами) для населення.

Безсистемність внесених змін та незавершене реформування профільного законодавства й системи органів публічної влади призводить до подекуди дублювання повноважень та неможливості реалізувати свої права суб'єктами звернення за відповідними адміністративними послугами. Особливо погіршилась ця ситуація із введенням воєнного стану та обмеженням роботи реєстрів і призупиненням надання адміністративних послуг у сфері будівництва через Єдину державну електронну систему будівництва.

Окрім зазначеного, вплив на потребу реформування також має децентралізація влади, посилення позицій і впливу органів місцевого самоврядування на всіх етапах будівництва, розширення каталогу адміністративних послуг у сфері будівництва, а також перехід на повну цифровізацію таких послуг.

Післявоєнна відбудова буде характеризуватись будівництвом, реконструкцією, реставрацією, капітальним ремонтом об'єктів будівництва. І ця система має бути налагоджена з нормативного погляду таким чином, щоб забезпечити кожній людині реалізацію права на житло, що гарантується Конституцією України, бізнесу – ефективні механізми здійснення господарської діяльності, а також прозорість на всіх етапах будівництва.

Ще у 2021 році Верховної Радою України прийнято в першому читанні проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності», а вкінці 2022 року його прийнято в цілому, однак станом на жовтень 2023 року його не підписано і не ветовано Президентом України. Не акцентуючи увагу на всіх проблемних питаннях цього нормативного акта, однак, звернемо увагу лише на окремому питанні, що стосується містобудівного контролю, здійснення якого передбачалось, в тому числі, через залучення приватних суб'єктів. По суті низка експертів була переконана в неналежній організації контролю за діяльністю таких приватних суб'єктів і акцентувала увагу на ймовірних ризиках виникнення конфлікту інтересів між забудовниками та ними. Крім того, варто наголосити, що законодавство у сфері містобудування не вирізняється використанням єдиної комплексної термінології, що не сприяє правозастосуванню. До прикладу, досить системною є дискусія щодо обсягу та змісту понять будівництва та містобудування.

Тому варто наголосити, що важливою складовою ефективності правового регулювання будь-якої сфери, зокрема сфери містобудування, є належна правотворча юридична техніка. Такою технікою можна вважати наявність системного або ж систематизованого законодавства із єдиним зрозумілим понятійним апаратом, у зв'язку із чим на початку 2023 року було прийнято рішення про створення Робочої групи Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування,

регіонального розвитку та містобудування з розробки проєкту Містобудівного кодексу України, яка протягом двох років має напрацювати проєкт зазначеного акта. До складу Робочої групи увійшли представники фахових інституцій, зокрема народні депутати, представники профільних міністерств та державних підприємств, архітектори, гідрологи, представники профільних громадських організацій тощо. Метою Робочої групи є створення такого проєкту Містобудівного кодексу, що б підвищував рівень будівельної культури України, забезпечував якісну правову регламентацію відносин у сфері містобудування, забезпечував вимоги до технічного регулювання будівництва, а також гарантував розвиток технологій, що сприятиме, в свою чергу, підвищенню якості будівельного ринку та його конкурентоспроможності.

Серед завдань щодо роботи над проєктом визначають систематизацію законодавчих актів, підготовку єдиного кодифікованого акта, який включає закони України, що стосуються сфери містобудування; справедливий баланс інтересів між суб'єктами містобудування; орієнтацію на кращі європейські практики, враховуючи наміри вступу України до ЄС; розвиток містобудування в процесах відновлення України для створення безпечних, функціональних, стійких, екологічних та естетичних міст і селищ.

Зважаючи на масштабність такої роботи і кількість залучених фахівців, потрібно констатувати ймовірність успіху такого напрацювання проєкту Містобудівного кодексу України, що стане гарним прикладом для правотворчості через залученість фахівців різних сфер з досвідом та бажанням інтегрувати кращі європейські практики в правову систему України.

Шутюк Аліна Євгенівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Проблема вимушеного переміщення осіб наразі залишається актуальною у XXI столітті, особливо в Близькому Сході та Африці. Біженці і внутрішньо переміщені особи (ВПО) є найбільш вразливими групами населення у світі, вони часто піддаються порушенням прав людини. Структура міжнародного захисту біженців та ВПО базується на принципах прав людини, а «права людини у сучасному світі стали одним з найбільш пріоритетних об'єктів міжнародно-правового регулювання, що трансформувались з морально-політичного явища у найважливішу частину всього міжнародно-правового процесу» [1, с. 62].

Прикладом може слугувати теперішня ситуація в Україні, де громадяни змушені покидати свою державу у зв'язку з повномасштабним вторгненням. За даними на 2022 рік, з України виїхали за кордон і не повернулись приблизно 2,4 млн осіб [2].

Завдяки активній підтримці країн, що входять до складу ООН. Це майже 1,5 млн людей [3]. Трохи більше мільйона українців із початку війни прийняла Німеччина. Від початку повномасштабного вторгнення Польща надала Україні допомогу на суму близько 50 млрд злотих, що становить близько 2% ВВП України.

Основними засадами для вступу України в ЄС, незважаючи на активну підтримку члена ЄС, залишаються погодження вітчизняного законодавства з правом Європейського Союзу, що зумовлює реформування правової системи України в цілому.

Євроінтеграція передбачає реалізацію нашою державою таких завдань: по-перше, гармонізація національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. По-друге, створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. По-третє, реалізація безвізового режиму з членами ЄС.

Зважаючи на те, що Україна активно прагне вступити до складу Європейського Союзу, і на підтримку членами ЄС біженців та вимушено переміщених осіб, можна зробити висновок, що міжнародне співтовариство нині виходить з обов'язковості дотримання основоположних прав і свобод людини у захисті переміщених осіб. Ратифікуючи договори з прав людини: Європейську конвенцію про захист прав людини і основних свобод (ЄКПЛ), Американську конвенцію про права людини (Американська система прав людини), Африканську хартію прав людини і народів, – держави зобов'язуються здіснювати права, закріплені в цих документах у межах своїх своїх юрисдикцій.

Література:

1. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. Нац. ун-т. ім.. Тараса Шевченка. Ін.між-нар.відносин. К. : Видавничий дім «Промені», 2010. С. 62.

2. В Україні порахували, скільки людей від початку війни не верталися додому. URL : https://www.unian.ua/economics/other/kilkist-bizhenciv-pidrahuvali-skilki-lyudey-ne-povernutsya-v-ukrajinu-12361761.html.

3. Польща уже надала Україні допомоги на майже €11 млрд. URL : https://lb.ua/world/2023/04/15/552096_polshcha_nadala_ukraini_dopomogi.html.

СЕКЦІЯ 4

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. КОМЕРЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Аврамова Ольга Євгенівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
провідний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

ЖИТЛОВО-ПРАВОВИЙ ЛАНЦЮГ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОТРЕБИ

Забезпечення житлової потреби є одним із базових напрямів політики держави в сучасних умовах. Більшість країн світу знаходяться у пошуках розв'язання житлового питання, зосібна проведення політики достатнього житла. Як визначено на рівні ООН очікується збільшення населення планети на 1,18 мільярда до 2030 року Водночас при існуючому дефіциті житла (нині 880 млн. чоловік живуть у неадекватному житла в містах), означає, що потребуватимуть житла у 2030 року приблизно 2 мільярди людей. Це створює безпрецедентну житлову проблему [1, с. 26]. Поряд із наведеною проблематикою в Україні задоволення житлової потреби має ускладнення внаслідок руйнування житлового фонду в умовах воєнного стану. За оцінками Міністерства розвитку громад і територій України, на початку червня 2022 року щонайменше 116 тисяч житлових будинків, у яких мешкали 3,5 мільйонів людей, були пошкоджені або зруйновані [2]. Наведене також підкреслює актуальність виявлення житлово-правового ланцюга забезпечення житлової потреби, як правової категорії.

Ланцюг забезпечення житлової потреби є економічним поняттям, але його реалізація можлива лише при наявності правового регулювання відносин у сфері задоволення житлової потреби. Тому, ланцюг забезпечення житлової потреби доцільно розглядати як міждисциплінарну дефініцію (юридико-економічну). За лінгвістичним тлумаченням «ланцюг» означає суцільний ряд, сукупність кого-, чого-небудь, розташованого поруч один з одним, послідовний ряд подій; устаткування, що складається з поєднаних між собою елементів, які утворюють безперервну лінію [3]. Отже, термін «ланцюг» може застосовуватися для визначення послідовних, взаємопов'язаних дій суб'єктів, діяльність яких спрямована на досягнення певної мети. На відміну від терміну «механізм», що визначає внутрішню структуру дії чого-небудь, термін «ланцюг» передбачає єдину систему, що складається із зовнішніх відносин між різними суб'єктами, які можуть бути основними або допоміжними учасниками цього ланцюга. Виходячи з цього, житлово-правовий ланцюг передбачає поетапну діяльність суб'єктів щодо задоволення житлової потреби.

Ланцюг забезпечення житлової потреби може розглядатися в різних аспектах, а саме, як: 1) система суб'єктів, що здійснюють діяльність щодо забезпечення житлової потреби; 2) взаємно поєднані види діяльності в житловій сфері; 3) система правовідносин, що складається при забезпеченні житлової потреби. Цей ланцюг, у широкому розумінні, як діяльність являє собою таку систему елементів: виробництво будівельних матеріалів та надання їх для будівництва житлової нерухомості; розробка та оформлення проєктів будівництва; інвестування в будівництво; будівництво житла; маркетинг щодо реалізації житлової нерухомості; продаж або розподіл житла; набуття права на житло; обслуговування житла. Прикладом такого ланцюга є Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2023 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України

від 24.10.2012 р. № 967 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 р. № 1360) [4]. Протягом 2013–2020 рр. (станом на 1 липня 2020 р.) відповідно до Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013–2020 рр. було профінансовано 1 млрд 10,6 млн грн, у тому числі з державного бюджету – 317,6 млн грн, із місцевих бюджетів – 693 млн грн. [5]. Реалізація цієї Програми відбувається на підставі укладання договору про обслуговування коштів для будівництва (придбання) доступного житла, однією стороною якого виступає Державна спеціалізована фінансова установа «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву». Предметом цього договору є обслуговування коштів з метою фінансування будівництва (придбання) доступного житла за державної підтримки та отримання у власність відповідної фізичної особи, що виступає другою стороною договору. Кошти за договором отримує забудовник, який зобов'язується передати збудоване житло одержувачу державної підтримки на підставі договору про придбання житла. Отже, за наведеною Програмою ланцюг забезпечення житлової потреби виглядає як діяльність щодо фінансування будівництва з урахуванням державної підтримки; будівництво житло; передання збудованого житла; управління та обслуговування житла.

Ще один приклад ланцюга забезпечення житлової потреби, зокрема у достатньому та безпечному житлі, передбачено у Програмі підтримки енергомодернізації багатоквартирних будинків «Енергодім», затверджений рішенням Наглядової ради Державної установи «Фонд енергоефективності» 16.08.2019 р. (у редакції, затвердженій рішенням від 30.09.2020 р.) 65]. За цією Програмою передбачено проведення енергетичного аудиту багатократного будинку; розробка Проєкту змін та реконструкцій для підвищення енергоефективності; фінансування проєкту; укладання договору підряду на виконання робіт з реконструкції будівель і споруд; виконання будівельних робіт; експлуатацію та обслуговування. Наведений підхід є прикладом введення європейських стандартів проживання у жилті а задоволення житлової потреби.

Підсумовуючи варто означити наступне. Житлово-правовий ланцюг задоволення житлової потреби може розглядатися у вузькому та широкому розумінні. Житлово-правовий ланцюг забезпечення житлової потреби, у широкому розумінні, передбачає увесь цикл її задоволення починаючи із створення житла і завершуючи набуттям права на житло і проживання в ньому (взаємно поєднані види діяльності в житловій сфері). У вузькому розумінні, це система правовідносин, що складається при забезпеченні житлової потреби конкретної особи.

Література:

1. Housing policies. HABITAT III – 2016. URL : https://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat%20III%20Policy%20Paper%2010.pdf.

2. Житло і війна в Україні (24 березня — 3 червня 2022). URL : https://cedos.org.ua/researches/zhytlo-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznya-3-chervnya-2022/.

3. Ланцюг: Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970 –1980). URL : http://sum.in.ua/s/lancjugh

4. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2013-2023 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 р. № 967 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23 грудня 2020 р. № 1360). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/967-2012-%D0%BF#top

5. Дію Державної програми забезпечення молоді житлом продовжено до 2023 р. URL : https://www.molod-kredit.gov.ua/pres-tsentr/novyny/diiu-derzhavnoi-prohramy-zabezpechennia-molodi-zhytlom-podovzheno-do-2023-roku

6. Програма підтримки енергомодернізації багатоквартирних будинків «Енергодім»: Рішення Наглядової ради Державної установи «Фонд енергоефективності» 16 серпня 2019 року (у редакції; затвердженій рішенням від 30 вересня 2020 року). URL : https://eefund.org.ua/pyata-redakciya-programi-energodim-zmini-scho-sproschuyut-umovi-uchasti-dlya-osbb.

Білоусов Юрій Валерійович,
кандидат юридичних наук, професор,
член науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради України,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗМІНА СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: АНАЛІЗ СПІРНИХ МОМЕНТІВ ЗАКОНОПРОЄКТІВ № 9306 ТА 9306-1

Серед великої кількості законодавчих пропозицій, які подекуди набувають ознак законопроєктного спаму, варто звернути увагу на два законопроєкти, які стосуються зміни підходів у визначенні стандарту доказування в цивільному судочинстві. Це проєкт Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306 від 17.05.2023 р.), поданий народним депутатом України Бабієм Р. В. та іншими народними депутатами України (Законопроєкт № 9306) [1], а також альтернативний проєкт Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306-1 від 31.05.2023 р.), поданий народним депутатом України Божиком В. І. та іншими народними депутатами України (Законопроєкт № 9306-1) [2].

Законопроєкти отримали схвальні відгуки повністю або із окремими зауваженнями від Міністерства юстиції України (лист від 27.06.2023 р. № 82680/7611-1-23/11.2.2) та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (листи від 30.06.2023 р. № 6003.2/23/43.3 та від 30.06.2023 р. № 6004.2/23/43.3). Асоціація правників України підтримує прийняття Законопроєкту № 9306 (лист від 20.06.2023 р. № 445) [3].

Хоча є дещо обережна позиція щодо таких пропозицій. Рада суддів України надала свої пропозиції до обох законопроєктів (лист від 19.06.2023 р. № 9рс-277/23-вих). Верховний Суд вважає, що Законопроєкт № 9306 потребує доопрацювання (лист від 07.07.2023 р. № 3075/0/2-23). Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України (ГНЕУ) вказало, що це питання є дискусійним та вимагає комплексного дослідження перед тим, як запровадити його за аналогією з господарським процесом (листи від 06.06.2023 р. № 16/03-2023/121923(1210714), від 06.06.2023 р. № 16/03-2023/121918(1210716)) [3].

На підстави отриманих думок експертів та стейкголдерів профільний Комітет з питань правової політики пропонує прийняти за основу та в цілому з редакційним та техніко-юридичним доопрацюванням Закопроєкт № 9306-1, Законопроєкт № 9306 відхилити [3].

На наш погляд, саме позиція ГНЕУ заслуговує на підтримку з таких міркувань:

1. Викликає певне здивування перший абзац пояснювальної записки до Законопроєкту № 9306 (який згодом продубльовано у пояснювальній записці до Законопроєкту № 9306-1) [4; 5], де вказується, що єдиною відмінністю ЦПК України та ГПК України є суб'єктний склад учасників, хоча ні ЦПК України [6], ні ГПК України [7] не визначають суб'єктний критерій юрисдикції єдиним і визначальним. Якби це насправді було так, то доцільно було б скасувати один із процесуальних кодексів або прийняти єдиний для розгляду і вирішення справ цивільної та господарської юрисдикції, адже відмінність у суб'єкті не повинна ставати визначальним чинником для існування двох паралельних процесуальних форм розгляду та вирішення спорів.

2. У Законопроєкті № 9306 пропонується, щоб повноваження суду щодо залишення заяви без розгляду застосовувалися не за будь-яку неявку позивача (представника позивача) в судове засідання, а за повторну неявку, пояснюючи тим, що виникає багато об'єктивних обставин, внаслідок яких позивач (представника позивача) може не з'явитися в судове засідання. Суб'єкти законодавчої ініціативи аргументують наявністю різноманітних поважних причин, внаслідок яких може траплятися така неявка позивача (його представника). У свій час (до набрання чинності Законом України «Про судоустрій і статус

суддів» від 07.07.2010 р. № 2453-VI [8]) цивільним процесуальним законодавством фактор поважної причини враховувався для вирішення питання про залишення заяви без розгляду, що мало характер процесуальної санкції за таку процесуальну бездіяльність позивача чи його представника щодо неявки в судове засідання без поважної причини або повторної (незалежно від причини) неявки. У такому випадку слід або продовжувати дистанціюватися від фактору поважних причин, або повернутися до його врахування під час розгляду справ у цивільному та/або господарському судочинстві.

3. Аргументи, які містяться в пояснювальній записці про те, що «шанси виникнення два рази поспіль непередбачуваних обставин, які зумовили б запізнення позивача (його представника) в судове засідання, досить низькі», припускають можливість безкарної неявки до суду через одне судове засідання. Це, у свою чергу, може істотно впливати на витрачання ресурсу судової влади, адже повторність розуміється як неявка в судове засідання два рази поспіль і вимагатиме збільшення кількості судових засідань у справах господарської юрисдикції. У цьому випадку поширення практики цивільного судочинства на справи господарської юрисдикції не є виправданим.

4. У Законопроєкті № 9306 новою, такою, що ще не існувала в чинному законодавстві, є пропозиція в цивільному та господарському судочинстві враховувати думку відповідача для застосування повноваження суду щодо залишення заяви без розгляду. Така пропозиція є достатньо сумнівною, оскільки достатньо незрозумілим, у чому саме може мати зацікавленість відповідача щодо подальшого розгляду позову, який поданий проти нього. Хіба, щоб отримати процесуальний результат у вигляді рішення суду про відмову в задоволенні позову. Однак у теперішньому процесуальному законодавстві закріплене необмежене думкою відповідача право позивача подати заяву про залишення заяви без розгляду, відтак повноваження суду також не може бути обмежене бажанням/волевиявленням відповідача у справі. Відповідач може виявити свою заінтересованість щодо встановлення правової визначеності у спірних правовідносинах шляхом пред'явлення позову, зустрічного позову, сплативши при цьому судовий збір та набувши статусу позивача.

5. У Законопроєкті № 9306-1 відсутні пропозиції щодо перегляду наявних положень щодо підстав залишення заяви без розгляду внаслідок неявки позивача, що й складає основну відмінність основного та альтернативного законопроєктів.

6. Ймовірний позитивний досвід застосування у господарському судочинстві нового (іншого) стандарту доказування, який полягає у відмові від концепції достатності доказів, замінивши її концепцією вірогідності доказів, потребує детального вивчення задля його застосування у цивільному та/або адміністративному судочинстві, оскільки не щодо всіх справ таке нововведення може застосовуватися. Наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 294 ЦПК України під час розгляду справ окремого провадження суд зобов'язаний … вживати заходів щодо всебічного, повного і об'єктивного з'ясування обставин справи [6], окрім цього у справах окремого провадження, а також у низці інших (службових) проваджень у цивільному судочинстві відсутні сторони як учасники справи.

7. Окрім цього, як наведено у Постанові Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21.08.2020 р. у справі № 904/2357/20, «з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надати достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надати їх саме ту кількість, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу» [9]. Відтак застосування цього стандарту в умовах цивільного судочинства, де учасники справи можуть мати різні вихідні умови (фінансові, організаційні тощо) для участі в змагальному процесі, де запорукою перемоги виступить не спроможність довести дійсні обставини цивільної справи, а надання більшої кількості доказів для формування припущення про їхнє існування, може істотно вплинути на виконання завдань цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених,

невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК України) [6].

8. Відтак скасування вимог щодо достатності доказів у цивільному судочинстві виглядає передчасною й такою, що потребує більш ретельного аналізу, ніж автоматичного поширення практики господарських судів. Можливо, слід говорити про застосування концепції вірогідності доказів у тих випадках, коли не вимагається їхньої достатності для вирішення справи або її неможливо досягнути, як додаткова (субсидіарна) можливість задля виконання завдань цивільного судочинства, а не як «золотий» стандарт доказування.

9. У частині другій статті 80 ЦПК України пропонується, щоб питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішував відповідно до свого внутрішнього переконання, що є відтворенням відповідного припису частини другої статті 79 ГПК України [7]. Водночас слід відмітити, що відповідно до частини першої статті 89 ЦПК та частини першої статті 86 ГПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів [6; 7]. Відтак виникає логічне питання, внутрішнє переконання судді, яке застосовується під час вирішення питання про вірогідність доказів, повинно враховувати ці фактори чи це якийсь інший вид внутрішнього переконання суду?

10. У статті 82 ЦПК України перше речення частини першої пропонується викласти у такій редакції: «Обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованих підстав вважати їх *недостовірними* або визнаними у зв'язку з *примусом*» (виділено мною – *Ю. Б.*). По-перше, якщо пропонується відмовитися від поняття «достовірність доказів», то що слід вважати під запропонованою «недостовірністю» доказів? По-друге, невідповідність внутрішньої волі та волевиявлення учасника процесу може відбуватися не лише під впливом «примусу», але й через інші фактори, адже відповідно до частини другої статті 82 ЦПК, частини другої статті 75 ГПК України «відмова від визнання обставин приймається судом, якщо сторона, яка відмовляється, доведе, що вона визнала ці обставини внаслідок помилки, що має істотне значення, обману, насильства, погрози чи тяжкої обставини, або що обставини визнано в результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною» [6; 7]. Окрім цього, не пропонується, що саме слід вважати примусом для мети застосування цієї статті, оскільки ЦПК України не оперує таким поняттям.

11. У пояснювальних записках до обох законопроєктів жодним чином не пояснено, чому запит щодо запровадження змін у стандарті доказування існує лише до господарського та цивільного судочинства, оминаючи справи адміністративної юрисдикції, адже відмінності в застосуванні стандартів доказування можуть мати негативний вплив на діяльність суддів місцевих загальних судів, які виступають і як суди цивільної юрисдикції, і як адміністративні суди.

12. Окремо слід звернути увагу суб'єктів законодавчої ініціативи, наскільки слід вважати доброчесним, щоб під час підготовки альтернативного законопроєкту запозичувати не лише певну частину тексту первісного законопроєкту, але й переписувати значну частину пояснювальної записки до нього, адже він є результатом інтелектуальної праці авторського колективу, про який зазначено у вихідних даних до первісного законопроєкту, і привласнювати його собі не є правильним.

Література:

1. Проєкт Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306 від 17.05.2023 р.). *Верховна Рада України.* URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41935.

2. Проєкт Закону про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306-1 від 31.05.2023 р.). *Верховна Рада України.* URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42017.

3. Висновок Комітету з питань правової політики Верховної Ради України від 11.07.2023 р. № 04-26/03-2023-150030 щодо проєктів законів про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306 від 17 травня 2023 року) та про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів (реєстр. № 9306-1 від 31 травня 2023 року). *Верховна Рада України.* URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1871905.

4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України та Цивільного процесуального кодексу України щодо уніфікації процесів». *Верховна Рада України.* URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1782322.

5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України» щодо уніфікації процесів. *Верховна Рада України.* URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1804864.

6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV, у ред. Закону від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (з наступними змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.

7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII, у ред. Закону від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (з наступними змінами). *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.

8. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.

9. Постанова Верховного Суду в складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 21.08.2020 р. у справі № 904/2357/20 за позовом ТОВ «Серединецьке» звернулося із позовом до Господарського суду Дніпропетровської області до ТОВ «Агротек» про стягнення коштів, які компенсують частину вартості предметів лізингу. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/91092249.

Борозенна Анастасія Михайлівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління і права імені Леоніда Юзькова

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогодні життя людини є найвищою цінністю, що закріплюється в статті 3 Конституції України [1]. З ратифікацією низки міжнародних нормативно-правових актів, Україна взяла на себе позитивні зобов’язання дбати про забезпечення прав і основоположних свобод людини. Лише виконання всіх зобов'язань зі сторони держави може забезпечити ефективний захист права на життя людини і водночас ненастання правової відповідальності для держави як на міжнародному, так і на національному рівні. Практика Європейського суду з прав людини показує, що громадяни України, як і громадяни інших країн, потребують можливості звернення до міжнародних судів для захисту своїх прав.

Згідно з Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» [3, ст. 17], встановлено, що вітчизняні правозастосовці

мають обов'язок використовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права. Ця законодавча вимога ставить перед теорією та практикою кримінального права України завдання аналізувати рішення Суду, яке є важливим для вирішення питань кримінального права. У цілому важливо підкреслити, що практика Європейського Суду з прав людини, яка тлумачить положення зазначеної Конвенції, має значення для визначення обмежень у кримінальному праві та слід враховувати її при внесенні змін та доповнень до Кримінального кодексу України. Конвенція та практика ЄСПЛ встановлюють невід'ємні права людини та критерії обмеження, тому статті Кримінального кодексу повинні відповідати міжнародним стандартам ЄСПЛ. Європейський суд з прав людини може призвести до декриміналізації або криміналізації дій згідно з їхньою практикою.

ЄСПЛ покладає на країни-учасниці Конвенції як позитивні, так і негативні зобов'язання щодо забезпечення прав, які гарантовані міжнародними актами. Негативні зобов'язання передбачають, що держави повинні утримуватися від втручання в права, зазначені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, тоді як позитивні зобов'язання вимагають, навпаки, вжити конкретних заходів для покращення забезпечення прав, визнаних у Конвенції. Ці позитивні зобов'язання виступають стимулом для зміни національного законодавства та його застосування.

Порушення статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод на прикладі практики ЄСПЛ щодо України можна розглядати з двох боків: неналежне розслідування справи про смерть або неспроможність захисту права на життя.

Перший приклад відображено в справі «Шевченко проти України» [4]. У статті 47 цього рішення відображається скарга заявника про те, що розслідування обставин смерті Андрія Шевченка не було проведено належним чином, як того вимагає зміст 2 статті Конвенції. Суд визначив, що таке розслідування містило певну непослідовність та значні недоліки, такі як: розбіжності в твердженнях про час обшуку, поверхневе вивчення доказів; відмічено прихильність слідства до версії самогубства; недодержано вимогу незалежності слідства; вимоги апеляційного суду щодо відтворення послідовності подій здійснено не було; слідчий прийняв висновки експерта без додаткових доказів; відмічено позбавлення прав заявника можливості брати участь у ході розслідування, що суперечить національному законодавству. Таким чином суд доходить висновку, що держава-відповідач не забезпечила належне та ефективне розслідування факту смерті Андрія Шевченка.

Неспроможність захисту права на життя стверджується заявницею в справі «Гонгадзе проти України» [5]. Зазначені в справі обставини вказують на те, що державні органи влади не виконали свого позитивного обов’язку захисту Гонгадзе від загрози його життю, про що він писав у листі до Генерального прокурора. Тогочасна ситуація в Україні була несприятливою для таких журналістів, як Гонгадзе, що писали про політичні проблемні теми, так як в той час загинуло 18 журналістів. Таким чином, державні органи, ігноруючи вищезазначений факт, не надали надійний захист життю Гонгадзе. У висновку Суд зазначив, що статтю 2 Конвенції було порушено як в матеріальному, так і в процедурному аспектах.

Підбивши підсумки, зазначимо, що позитивні зобов’язання України щодо забезпечення права на життя оспорювались у практиці Європейського суду з прав людини. Це показує, що держава здатна нести відповідальність у зв’язку з неналежним забезпеченням розслідування факту смерті чи неспроможністю захисту права на життя своїх громадян. Таким чином, цінність життя є неоспорюваною та непохитною.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

4. Рішення Європейського Суду з прав людини від 04.04.2006 р. у справі № 32478/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_012#o105.

5. Рішення Європейського Суду з прав людини від 08.11.2005 р. у справі № 34056/02. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#o297.

Ватрас Володимир Антонович,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИДИ ОДНОСТОРОННІХ ПРАВОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД БАТЬКІВ

На практиці можливим є вчинення дій однією із сторін сімейного правовідношення з метою набуття, зміни або припинення сімейних прав та обов'язків цієї особи або кількох осіб, що виступають лише однією із сторін відповідного правовідношення. У цьому випадку мова йде про вчинення одностороннього правочину у правовідносинах матері, батька і дитини. Як зазначається у постанові Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц, односторонній правочин є вольовими діями суб'єкта; вчиняється суб'єктом для здійснення цивільних прав та виконання обов'язків; спрямований на настання правових наслідків (набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків). У судовій практиці зазначається, що сторона в односторонньому правочині може бути представлена декількома особами, прикладом чого може виступати видання довіреності двома та більше особами, спільний заповіт подружжя та ін. До односторонніх правочинів також належить видача довіреності, відмова від права власності, складання заповіту, публічна обіцянка винагороди, прийняття спадщини [1]. Якщо говорити про правочини, вчинені у сімейних правовідносинах, то в судовій практиці згадується лише про згоду подружжя на вчинення іншим з подружжя правочину, яка має бути викладена в письмовій формі (постанова Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 308/2205/16-ц та пізніші) [2; 3; 4]. У правовідносинах за участю матері, батька та дитини вчиняється велика кількість односторонніх правочинів, характеристику яких не знаходимо у судовій практиці (саме у формулюванні, що відповідні дії матері, батька чи дитини є одностороннім правочином), однак, виходячи із визначення та сутності правочину, вказаного у правовій позиції Верховного Суду у справі № 201/16327/16-ц та цивільно-правової доктрини, можемо виділити низку односторонніх правочинів, вчинених саме у правовідносинах за участю матері, батька і дитини щодо визначення походження дитини від батьків:

1) правочини, вчинені у формі спільної заяви суб'єктів правовідносин: спільна заява подружжя, жінки та чоловіка, шлюб між якими припинено, в разі народження дитини до спливу десяти місяців після припинення їхнього шлюбу, подана до органу державної реєстрації актів цивільного стану про невизнання чоловіка (колишнього чоловіка) батьком дитини; спільна заява іншої особи та матері дитини, подана до органів державної реєстрації актів цивільного стану про визнання батьківства; спільна заява матері дитини та чоловіка, який вважає себе батьком дитини (ч. 3 ст. 122 Сімейного кодексу України, далі по тексту – СК України); спільна заява попереднього чоловіка та чоловіка в повторному шлюбі, про встановлення батьківства (ст. 124 СК України); заява матері та батька дитини, які не

перебувають у шлюбі між собою, про визнання батьківства (ч. 2 ст. 125 СК України); заява жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, про визначення походження дитини (ч. 1 ст. 126 СК України); заява жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, про внесення змін до актового запису про народження (ст. 134 СК України). Відповідні заяви подаються в разі, якщо не діє передбачена СК України презумпція походження дитини від подружжя або дія цієї презумпції оспорюється. Причому немає спору саме між матір'ю/батьком дитини і особою, яка записана батьком, або навпаки не записана, хоч і вважає себе біологічним батьком особи, просто положення ч. 1 ст. 122 СК України про походження дитини від подружжя неможливо застосувати з причин народження дитини після спливу передбаченого ч. 2 ст. 122 СК України десятимісячного строку після припинення шлюбу, наявності іншої особи, яка вважає себе батьком при визнанні факту походження дитини від цієї особи з боку осіб, походження від яких дитини презюмується; дитина народилася в осіб, які не перебували в зареєстрованому шлюбі;

2) правочини, вчинені у формі заяви одного із суб'єктів правовідносин: заява матері про запис про батька дитини, якщо батьківство не встановлено (ч. 1 ст. 135 СК України); заява родичів, інших осіб або уповноваженого представника закладу охорони здоров'я, в якому народилася дитина в разі смерті матері, а також за неможливості встановити місце її проживання чи перебування про запис про матір та батька дитини (ч. 2 ст. 135 СК України); заява того, хто записаний батьком дитини, про невизнання батьківства (ч. 1 ст. 137 СК України); заява іншої особи про своє батьківство (ч. 2 ст. 138 СК України). Щодо цієї групи односторонніх правочинів можемо зазначити, що їх вчинення допускається лише в разі неможливості вчинення одностороннього правочину у формі спільної заяви з причини смерті матері, а також за неможливості встановити місце її проживання чи перебування чи з причин неможливості встановити батьківство;

3) правочини, вчинені у формі згоди на вчинення іншого правочину: письмова згода чоловіка на застосування допоміжних репродуктивних технологій для зачаття та народження дитини його дружиною (ч. 1 ст. 123 СК України). На момент подання письмової згоди чоловік не має статусу батька, але надання ним згоди на застосування допоміжних репродуктивних технологій дає можливість у подальшому встановити походження дитини, зачатої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, саме від нього [5, с. 18].

Отже, основними формами односторонніх правочинів, які вчиняються у правовідносинах щодо визначення походження дитини від батьків, є такі: спільна заява кількох суб'єктів правовідношення, які мають у ньому спільні інтереси і, по суті, є однією стороною; заява одного із суб'єктів правовідношення; згода одного із суб'єктів правовідношення на вчинення іншого правочину. Односторонні правочини можуть бути направлені на оспорювання презумпції походження дитини від подружжя при відсутності спору щодо батьківства, на реалізацію норми про визначення походження дитини від осіб, які не перебувають у шлюбі між собою чи дитини, зачатою в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій прав.

Література:

1. Постанова Верховного Суду від 19 серпня 2020 року у справі № 201/16327/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/91104471.

2. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 308/2205/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/79988687.

3. Постанова Верховного Суду від 23 червня 2021 року у справі № 537/3100/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/97966791.

4. Постанова Верховного Суду від 15 лютого 2023 року у справі № 761/21924/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109242025.

5. Вовк М. З. Визначення походження дитини, народженої дружиною в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Форум Права*. 2020. № 60(1). С. 13–20.

Гаврік Роман Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ШЛЯХОМ НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПРАВА НА ШЛЮБ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Сімейного кодексу України за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [1]. Надання неповнолітній особі права на шлюб судом є за своєю природою зміною сімейного правовідношення. У цьому випадку бачимо часткову зміну двох сімейних відносин – між батьками та дитиною, яка звернулася із заявою про надання права на шлюб, а також між дитиною та іншою особою, яка бажає укласти шлюб з неповнолітньою особою. У результаті прийняття судом рішення про надання права на шлюб змінюється правовий статус неповнолітньої особи, яка отримує право на шлюб, а із моменту реєстрації відповідного шлюбу особа отримує повну цивільну дієздатність, тобто особа фактично втрачає статус дитини в більшості правовідносин, хоч і зберігає його там, де це необхідно для забезпечення її найкращих інтересів. По суті, надання неповнолітній особі права на шлюб, з одного боку, спрямоване на усунення перешкод для державної реєстрації шлюбу особою, яка не досягла шлюбного віку, і виникнення в такої особи комплексу особистих немайнових та майнових прав подружжя; з іншого – на захист її прав та інтересів як дитини, оскільки саме це є підставою для того, щоб рішенням суду було як виняток із правила про укладення шлюбу повнолітньою особою було надано право на укладення шлюбу неповнолітній особі.

Відповідно до пункту 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 року №11, вирішуючи питання про надання права на шлюб неповнолітній особі, суд має виходити лише із її інтересів, а підставами для надання права на шлюб є фактичне створення сім'ї, вагітність, народження дитини [2]. Так, у рішенні Гощанського районного суду Рівненської області від 8 січня 2020 року у справі № 557/2047/19 зазначається, що особа звернулась до суду із заявою, вказуючи, що має намір зареєструвати шлюб із заінтересованою особою, так як вони підтримують теплі та щирі стосунки, мають міцні взаємні почуття любові та поваги одне до одного. Тому вона має намір зареєструвати шлюб і найближчим часом реалізувати своє право на материнство [3]. У рішенні Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 3 вересня 2020 року у справі № 345/3026/20 вказується, що на момент звернення до суду позивачка перебувала в стані вагітності, батьком її дитини є заінтересована особа. Узаконення відносин відповідає інтересам заявниці та надасть їй можливість будувати сімейні відносини на почуттях взаємної любові, поваги взаємодопомоги, а також надасть заявниці право на материнство вже в зареєстрованому шлюбі та покладе обов'язки з утримання дитини на обох батьків [4]. Цим самим фактично судовим рішенням про надання права на шлюб здійснюється захист інтересів осіб, які бажають укласти шлюб, але не мають статусу подружжя і не повною мірою відповідають вимогам, які ставляться до осіб, які мають право на укладення шлюбу,

через усунення перешкод до набуття статусу подружжя, а також відповідних прав та обов'язків подружжя. З іншого боку, прийняття судом рішення про надання права шлюб спрямовується й на захист прав ненародженої дитини. Так, у рішенні Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 16 січня 2023 року у справі № 193/16/23 чекати, поки заявниця досягне шлюбного віку, вона не може з об'єктивних причин, тому що має народити дитину до досягнення 18 років і бажає, щоб дитина з'явилася на світ, коли вона буде перебувати в зареєстрованому шлюбі і буде реєструвати дитину на єдине прізвище батьків. Ці об'єктивні обставини відповідають її інтересам та інтересам майбутньої дитини [5]. У рішенні Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 23 вересня 2022 року у справі № 484/2815/22 зазначається те, що оскільки заінтересована особа, яка бажає укласти шлюб із заявницею, перебуває в діючій армії і щоденно наражається на небезпеку, заявниця вважає, що реєстрація шлюбу буде для заінтересованої особи моральною підтримкою [6]. Цим самим відповідне рішення суду спрямовувалося на захист не тільки прав та інтересів заявника, а й інтересів іншого учасника процесу, який бажає укласти шлюб із особою, яка просить надати їй право на шлюб.

На підставі вищевикладеного, можемо зазначити, що надання неповнолітній особі права на шлюб судом є за своєю природою зміною сімейного правовідношення, оскільки відбувається часткова зміна двох сімейних відносин – між батьками та дитиною, яка звернулася із заявою про надання права на шлюб, а також між дитиною та іншою особою, яка бажає укласти шлюб з неповнолітньою особою. У результаті прийняття судом рішення про надання права на шлюб змінюється правовий статус неповнолітньої особи, яка отримує право на шлюб, тобто особа фактично втрачає статус дитини в більшості правовідносин, хоч і зберігає його там, де це необхідно для забезпечення її найкращих інтересів. Надання неповнолітній особі права на шлюб, з одного боку, спрямоване на усунення перешкод для державної реєстрації шлюбу особою, яка не досягла шлюбного віку, і виникнення в такої особи комплексу особистих немайнових та майнових прав подружжя; з іншого – на захист її прав та інтересів як дитини, оскільки саме це є підставою для того, щоб рішенням суду було як виняток із правила про укладення шлюбу повнолітньою особою було надано право на укладення шлюбу неповнолітній особі. Надання права на шлюб неповнолітній особі може спрямовуватися на захист не тільки прав та інтересів заявника, а й на захист прав ненародженої дитини заявниці, яка є вагітною, інтересів іншого учасника процесу, який бажає укласти шлюб із особою, яка просить надати їй право на шлюб.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (із наступними змінами та доповненнями). *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text.

2. Рішення Луцького районного суду Волинської області від 11 серпня 2022 року у справі № 161/10340/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/105697124.

3. Рішення Гощанського районного суду Рівненської області від 8 січня 2020 року у справі № 557/2047/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/86788042.

4. Рішення Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 3 вересня 2020 року у справі № 345/3026/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/91301163.

5. Рішення Софіївського районного суду Дніпропетровської області від 16 січня 2023 року у справі № 193/16/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/108421608.

6. Рішення Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області від 23 вересня 2022 року у справі № 484/2815/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/106403131.

Грицишина Лариса Валеріївна,
докторка філософії з права,
заступниця декана - керівниця навчального відділу,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕГІДНОЇ ПОВЕДІНКИ В ШЛЮБІ

Відповідно до приписів ст.ст.21, 24 Сімейного кодексу України (СК України) шлюб є добровільним сімейним союзом чоловіка і жінки.

У нашому суспільстві сімейні відносини будуються на засадах добровільності шлюбу, почуттях взаємної любові чоловіка та жінки, рівності і взаємоповаги (ст.55 СК України), тому існування шлюбу можливе лише за умови добросовісності та гідної поведінки кожного з подружжя в шлюбних правовідносинах. Порушення так званого «принципу добросовісності сімейного життя» тягне за собою настання юридичних наслідків для подружжя у вигляді матеріальних втрат, позбавлення певних нематеріальних благ, а також розірвання шлюбу, однією з підстав якого можна вважати негідну поведінку в шлюбі когось із них.

У сімейному законодавстві відсутнє визначення поняття «негідна поведінка» у шлюбі. У Сімейному кодексі України про негідну поведінку зазначається лише в ч.5 ст.75 в контексті позбавлення права на утримання того з подружжя, хто негідно поводився у шлюбних відносинах, а також у п.2 ч.2 ст.268 як про підставу звільнення від утримання мачухи/вітчима, у випадку їх негідної поведінки у шлюбних відносинах матері/батька дитини [1].

У сімейно-правовій доктрині окремі аспекти «негідної поведінки» подружжя та її правових наслідків досліджувалися такими науковцями, як: І. В. Апопій, В. С. Гопанчук, Ю. В. Драгомирова, І. В. Жилінкова, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса та ін.

На думку вищезазначених вчених, «негідна поведінка» в шлюбі полягає в ігноруванні сімейних обов’язків; перебуванні працездатної особи на утриманні без достатніх на те причин; зловживанні спиртними напоями або наркотичними засобами; насильницьких діях (примус, побиття), особливо стосовно дітей; навмисних діях одного з подружжя, що перешкоджають іншому здійснювати своє право на духовний та фізичний розвиток, на здобуття освіти, вияв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку. До інших фактів правники належать марнотратство, необгрунтоване витрачання коштів на особисті потреби, подружня зрада. Тобто все те, що не відповідає моральним засадам суспільства.

Щодо подружньої зради, то вона не у всіх країнах трактується як вияв «негідної поведінки» в шлюбі. Хибною видається думка, що «подружня зрада, як правило, не суперечить загальновизнаним моральним нормам»; і щодо такої особи не повинні застосовуватися будь-які покарання чи обмеження в сімейних правах.

Натомість, наприклад, у Французькому цивільному кодексі в ст.212 прямо закріплений обов’язок збереження чоловіком та дружиною подружньої вірності, а також зазначено правові наслідки порушення цього обов’язку. У СК України обов’язок дотримання подружньої вірності прямо не закріплено, але подружні зради однозначно охоплюються поняттям «негідної поведінки» в шлюбі, оскільки такі вчинки суперечать

обов’язку піклуватися про побудову сімейних відносин між собою на почуттях взаємної поваги (ч. 1 ст. 55 СК), тому повинні мати відповідні майнові наслідки для порушників.

Критерії негідності поведінки подружжя оцінює суд з позицій моральності, але факти, які доводять непривабливість вчинків когось із подружжя в шлюбі, має доводити в суді подружжя-позивач. Мова може йти про ганебну поведінку як до шлюбу, під час шлюбу, так і після його припинення [2].

Відповідно до ч. 3 ст. 55 СК України, дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім’ї за свою поведінку в ній. Так, умисне невиконання обов’язків, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 54 СК, ч.ч. 1, 2 ст. 55 СК, а саме: демонстративна зневага до другого з подружжя, ігнорування його думки, потреб та інтересів, зокрема під час вирішення сімейних питань, налаштування дітей проти батька (матері) тощо, – може тлумачитися як негідна поведінка у шлюбі, в зв’язку з чим можна позбавити винну особу права на утримання, згідно з ч. 5 ст. 75 СК [3].

Доцільно погодитися з таким твердженням І. В. Апопій: якщо поведінка одного із подружжя не лише не сприяє зміцненню сім'ї, а навпаки, руйнує її, то покладати на іншого з подружжя обов'язок утримувати «порушника», суперечило б засадам моралі та справедливості. Водночас негідна поведінка, яка мала місце до укладання шлюбу, підставою для відмови у стягненні аліментів бути не може.

Крім того, демонстративна зневага до іншого з подружжя чи дітей, до їхніх прав та потреб, а також застосування фізичного насилля щодо них, є формою психологічного тиску і може бути підставою для стягнення з винної особи моральної чи матеріальної шкоди.

Також «негідна поведінка» у вигляді марнотратства, необґрунтованого витрачання коштів на особисті потреби йде врозріз з обов’язком спільно дбати про матеріальне забезпечення сім’ї (ч.4 ст.55 СК), тому може стати підставою для зменшення частки порушника при поділі майна, що є об’єктом спільної сумісної власності (ч. 2 ст. 70 СК).

Отже, питання визначення «негідної поведінки» у шлюбі, в тому числі й закріплення її як підстави розірвання шлюбу, повинно знайти своє відображення на нормативно-правовому рівні.

Література:

1. Сімейний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

2. Петренко В. Позбавлення одного з подружжя права на утримання. URL : https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/283293/

3. Апопій І. Відповідальність, що випливає зі шлюбу. URL : https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/9450c049-34d4-476e-916e-c5ddad56736e/content.

Гулейков Ігор Юрійович,
суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду,
аспірант Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ

Цифрові активи сьогодні є популярним і затребуваним інструментом ведення бізнесу, найактивнішим об’єктом цивільного обороту в його різноманітних варіантах, зважаючи на родову і видову різноманітність досліджуваних активів. Викладене ще раз підкреслює, що правова природа різноманітних цифрових активів не характеризується однаковістю для всіх видів активів. Головною спільною ознакою є відсутність у цифрових активах матеріальної форми (неуречевлюваність) і володіння ними тільки цифровою

(електронною) формою, тобто неможливість побачити ці активи у тривимірному просторі, осягнути органами почуттів людини (дотик, зір тощо).

Нині правове регулювання цифрових активів не тільки в Україні, а й в світі, перебуває в процесі постійних змін, доповнень та всіляких спроб окреслити їхню правову природу в єдиному ключі. Закономірність такого процесу є логічною, зважаючи на суттєву різноманітність як популярних (поширених), так і взагалі всіх можливих цифрових активів. Вказана різноманітність потребує відповідної багатоаспектної авторської класифікації найбільш поширених в українському цивільному обороті цифрових активів, що допоможе далі розробити правові засади обороту цифрових активів у цивільно-правовому розумінні.

Провідними елементами методу класифікації, що мають самостійне наукове значення і можуть бути самостійними методами наукового пізнання, є, насамперед, ієрархічний метод класифікації – це послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання [3, с. 23]. Особливість цього методу полягає в тісному взаємозв'язку між окремими класифікаційними угрупуваннями, який виявляється через спільність і відмінність основних ознак [2, с. 30]. Для того, щоб послідовний поділ множини об'єктів відбувся, в основу поділу покладається функціональне призначення об'єкта, – а це різні критерії. Тобто у прикладному форматі ієрархія угрупувань цифрових активів перебуває у взаємозв'язку із функціонально-критеріальним методом, який тут виступає частиною ієрархічного методу наукового пізнання.

Другим методом, який є корисним при здійсненні класифікації цифрових активів, є фасетний метод – паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання. Фасет – набір значень однієї ознаки класифікації. Фасети взаємно незалежні, і кожний об'єкт може одночасно входити в різні класифікаційні угруповання. Перевагами такого методу можна виділити гнучкість структури (пристосування до змін у задачах), що дає можливість вводити нові фасети чи видаляти старі [3, с. 24]. У практичному застосуванні цей метод можна звести (якщо дуже спрощено) до зазначення об'єктів в одному визначеному групуванні.

Ключові групування класифікації цифрових активів виділимо за такими критеріями: а) майновий (вартісна оцінка активу); б) аксіологічний (встановлення ціннісних орієнтирів в активі); в) функціональний (призначення цифрового активу); г) технологічний (база технології розподіленого реєстру, цифрова форма в мережі Internet тощо); ґ) залежно від використання цифрового акту в цивільному обороті (правовідношення).

В основу *майнового критерію* покладається різноманітність майнового права, оскільки не кожний цифровий актив є власністю, віртуальною власністю, частіше закріплює інше майнове право, перспективи отримання прибутку від використання активу в цивільного обороті. Виділяючи цей критерій, також слід вказати і на закріплення в цифровому активі немайнових благ (особисті немайнові права, права інтелектуальної власності, інші немайнові блага тощо) – NFT-токени, графічний та відео контент акаунту в соціальній мережі тощо.

В основу *аксіологічного критерію* закладена цінність цифрового активу. С. С. Аліна виділяє об'єкти, що мають інформаційну, культурну, естетичну, репутаційну, економічну, духовну або комплексну з перерахованих цінність [1, с. 28]. До таких активів можуть належати, наприклад, професійні Youtube, Instagram акаунти із особливим авторським контентом тощо. *Функціональний критерій* дозволяє виокремити цифрові активи, спрямовані на забезпечення електронної комерції; криптоактиви, отримання прибутку; здійснення діяльності, що має іншу мету, а прибуток є додатковим (ігрові акаунти, стріми, Giwawey тощо). Найбільш деталізованим є *технологічний критерій*, який розподіляє цифрові активи залежно від технології, за допомогою якої вони працюють (послідовний поділ множини об'єктів на підлеглі класифікаційні угруповання).

Цей критерій має складну структуру із великої кількості групувань (паралельний поділ множини об'єктів на незалежні класифікаційні угруповання.

І. Цифрові активи, що існують на базі технології розподіленого реєстру блокчейн:

1) централізовані: а) видані, зокрема, Центробанком: CBDC; повний продаж; коефіцієнт CBDC тощо; б) видані приватно: діджітал токени; утіліти токени; інвестеційні токени; стейблекоїни; забезпечені токени; забезпечені товарами; забезпечена криптовалюта (цей перелік не є вичерпним);

2) децентралізовані: а) криптовалюта (біткоїн, еферіум тощо); б) місцеві криптовалюти (залежно від країни); в) токени, що управляються DeFi протоколами (на основі смарт-контрактів). Цей перелік не є вичерпним.

3) смарт-контракти;

4) NFT-токени.

Останні два види цифрових активів можуть бути як самостійними видами активів, так і взаємодіяти із криптоактивами, але оскільки мають власні істотні особливості – виділяються нами в окремі групи.

Ключові ознаки цифрових активів на базі технології розподіленого реєстру, що формують перший критерій класифікації, виділяємо в таку таблицю:

II. Акаунти в соціальних мережах як цифрові активи.

III. Ігрові акаунти як цифрові активи.

IV. Бази даних.

Критерій класифікації, (ґ) залежно від використання цифрового акту в цивільному обороті (правовідношення), має самостійне методологічне значення для цивілістичних досліджень, залежно від предмета дослідження (конкретне зобов'язальне чи абсолютне правовідношення), і може стосуватися майже всіх цифрових активів. Так, цей критерій визначає, що цифрові акаунти в цивільному обороті можуть виникати:

а) з речових прав (відносини власності);

б) з договірних зобов'язань (купівля-продаж, міна, відносини з надання послуг);

в)із корпоративних правовідносин (токени);

г) із розрахункових правовідносин (криптовалюти);

ґ) із правовідносин правонаступництва (спадкування);

д) із деліктних зобов'язань (завдання майнової та репутаційної шкоди);

е) як результати інтелектуальної, творчої діяльності тощо.

Література:

1. Малигіна В. Д., Титаренко Л. Д. Основи експертизи продовольчих товарів: навч. пос. К. : Кондор, 2009. 296 с.

2. Аліна С. С. Спадкування іт-об'єктів за сучасним цивільним законодавством. Дис…докт.філос. у гал. права 081 Право. Одеса, 2020 204 с.

3. Терещенко Л. О., Матієнко-Зубенко І. І. Навч. посіб. К. : КНЕУ, 2004. 187 с.

Долинська Марія Степанівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНИ

Процес діджиталізації стосується всіх сфер життя в Україні, в тому числі провадження нотаріального процесу державними та приватними нотаріусами держави.

Тому виникає нагальна проблема у проведенні дослідження щодо розвитку діджиталізаційних правовідносин у провадженні нотаріальної діяльності в Україні.

Очевидно, що нотаріальна діяльність є різновидом юридичної й відповідно соціальної діяльності та спрямована на надання офіційної сили, вірогідності юридичним правам, фактам і документам [1, с. 75].

Нотаріальні правовідносини, на думку С. Фурси, можна і потрібно сприймати у контексті не так отримання нотаріального акта, як високопрофесійного надання правових послуг нотаріусом; і питання тут не тільки у формальній законності нотаріальних дій, а й відповідно до волі особи тим правовим наслідкам, які мають настати після вчинення нотаріального провадження. Має рацію авторка, що під час вчинення нотаріальних проваджень виникають складні, а іноді й тривалі багатоетапні нотаріальні процесуальні правовідносини між нотаріусом та особами, які звернулись до нього по надання правової допомоги у формі безспірної юрисдикції [2, с. 8-9].

Нотаріальні правовідносини слід вважати різновидом суспільних, що виникають між особами, які вчиняють нотаріальні дії, та особами, які звернулися до нотаріальних органів як за отриманням відповідної консультації щодо вчинення нотаріальних дій, так і правовідносини щодо вчинення конкретних нотаріальних дій безпосередньо нотаріусом чи іншими квазінотаріальними органами, та врегульовані нормами нотаріального законодавства.

01 жовтня 1996 року наказом Міністерства юстиції України від 12.08.1996 р. № 21/5 запроваджено вчинення певних нотаріальних дій на спеціальних бланках нотаріальних документів, а також паперову звітність (із зазначенням певного коду щодо витрачання нотаріального бланку залежно від виду вчинюваної нотаріальної дії або зіпсованого нотаріусом бланку).

Наказом Міністерства юстиції України від 22.01.1998 року № 6/5 передбачено створення Єдиного державного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів.

З часом отримана від нотаріусів інформація ДП «Інформаційний центр» була перенесена до спеціального електронного реєстру — Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів (утвореного на підставі наказу Міністерства юстиції України № 36/5 від 29 червня 1999 року).

Наказом Міністерства Юстиції України № 21/5 від 6.05.1998 року затверджено Положення про Єдиний реєстр доручень, який згодом у 1999 році перейменовано у Єдиний реєстр доручень, посвідчених у нотаріальному порядку.

Також у 1999 році, згідно із наказом Міністерства юстиції України від 27 травня 1999 року, запроваджено Єдиний реєстр нотаріусів.

Наступним значущим актом, що підтверджує наявність діджиталізаційних правовідносин у нотаріальній діяльності, став наказ Міністерства юстиції України від 17.10. 2000 р. № 51/5. Цим актом запроваджено Єдиний реєстр заповітів та спадкових справ, який згодом було перейменовано у Спадковий реєстр.

Законом України від 04.07.2012 року № 5037-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення та спрощення процедури державної реєстрації земельних ділянок та речових прав на нерухоме майно» доповнено Закон України «Про нотаріат» новою статтею 46^{-1} . Вказаними нормами надано нотаріусам «реєстраційні» повноваження та встановлено, що нотаріус, крім безпосереднього виконання своїх нотаріальних повноважень, «є спеціальним суб’єктом, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» та який має печатку такого реєстратора.

Таким чином, можна стверджувати про становлення діджиталізаційних правовідносин у нотаріальній діяльності в Україні.

Діяльність сучасних українських державних та приватних нотаріусів є неможливою без використання системи Єдиних реєстрів України. Так, нотаріуси у провадженні нотаріального процесу щонайперше використовують Єдині та Державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції України [3, с. 180-185].

Нотаріуси у своїй діяльності щонайперше використовують Єдині та Державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції України, держателем яких є Міністерство юстиції України, а саме: Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиний реєстр нотаріусів України, Спадковий реєстр, Єдиний реєстр довіреностей, Державний реєстр обтяжень рухомого майна, Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, Державний реєстр актів цивільного стану, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно.

Наступним етапом розвитку діджиталізаційних правовідносин у нотаріальній діяльності стане запровадження електронного нотаріату (е-нотаріату).

Має рацію В. Марченко, що «переваги е-нотаріату стосуються всіх аспектів нотаріального процесу» та його запровадження «матиме комплексний позитивний аспект» [4, с. 45].

На нашу думку, вже певний відрізок шляху щодо запровадження е-нотаріату вже пройдено. Свідчення цього є прийняття 29.12.2021 року постанови Кабінету Міністрів України № 1444 «Деякі питання реалізації експериментального проєкту щодо поетапного запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», якою передбачено експериментальний проєкт щодо запровадження поетапного Єдиної державної електронної системи е-нотаріату.

Однак розв’язана Росією війна проти незалежної України зупинила цей процес. Вважаємо, що перемога України призведе до відновлення та відродження України, зокрема до впровадження е-нотаріату.

Література:

1. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 75.

2. Фурса С. Актуальні питання теорії і практики нотаріальних правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 9.

3. Долинська М. С. Зародження діджиталізації нотаріальної діяльності в Україні. Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : збірник матеріалів наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 грудня 2019 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2019. С. 180-185.

4. Марченко В. М. Окремі питання впровадження в Україні системи Е-нотаріату. *Прикарпатський науковий вісник.* 2020. Випуск 1(30). С. 42-46.

Заіка Юрій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу проблем приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені Ф. Г. Бурчака НАПрН

ПРИНЦИП ПРІОРИТЕТНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТЛО В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ

Принципи права пронизують усі галузі права. Однак їхня дія в кожній галузі чи підгалузі, зокрема у житловому праві, виявляється по-різному з урахуванням особливостей, властивих специфіці відповідних суспільних відносин.

Принципи житлового права як підгалузі цивільного права, повинні мати певні специфічні ознаки, зокрема:

– відповідати наявній суспільно-політичній формації, рівню економічного розвитку суспільства та національним історичним традиціям;

– містити чіткі ідеї, в яких підсумовуються головні теоретичні положення житлового права;

– знайти своє закріплення у правових приписах, відображення в реальних і конкретних правових нормах, які без нього існувати не можуть.

– бути визначені за змістом і виключати різне тлумачення;

– мати певну стабільність, постійність і визначати фактичний стан і перспективи розвитку житлового права;

– знаходить своє вираження у будь-якому житловому правовідношенні (з урахуванням його специфіки).

Під принципами житлового права розуміють об'єктивно обумовлені, закріплені у правових нормах найважливіші стабільні за змістом, у яких відображена сутність та особливості регулювання житлових правовідносин, регламентують поведінку їхніх учасників та сприяють здійсненню задекларованих конституційних прав особи.

До основних принципів житлового права традиційно відносять доступність житла, недоторканність житла, законність, свобода права на житло, дотримання прав людини, гарантованості правового захисту, стабільності житлових прав, гласності, доступності судового захисту тощо [1, с. 20].

З прийняттям Конституції України наявні раніше засади здійснення житлової політики істотно змінилися. Держава тепер не гарантує право на житло, а надає допомогу та сприяє набуттю житла. Платоспроможні громадяни мають можливість реалізувати свої житлові права приватноправовими способами: шляхом купівлі житла, його будівництва, зокрема із залученням системи доступного кредитування та іпотечного будівництва, довгострокової оренди. Безоплатно житло може надаватися громадянам, які потребують соціального захисту, а головним обов’язком держави є створення умов, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Розпорядженням уряду України від 9 червня 2021 р. схвалена Концепція Державної цільової соціальної програми забезпечення реалізації права на житло осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, на період до 2025 року [4], тобто законодавець передбачає створення спеціального правового механізму здійснення житлових прав громадянами, які мають особливі заслуги перед державою. Ця програма передбачає два оптимальних варіанти розв’язання проблеми: перший − підтримка наявних підходів, що передбачають розроблення окремих програм забезпечення житлом певної категорії осіб на національному, регіональному та місцевому рівні, не поєднаних у комплексну та збалансовану систему забезпечення житлом; другий − застосування комплексного підходу до формування програм, спрямованих на покращення житлового забезпечення та розвитку інфраструктури, у поєднанні з реальними потребами та можливостями захисників України та членів їхніх сімей, територіальних громад, регіонів і держави.

Проте навіть за наявності запропонованих механізмів забезпечення житлом, зокрема на умовах державно-приватного партнерства, не всі особи серед захисників України та членів їхніх сімей можуть ними скористатися через обмеженість фінансової спроможності таких осіб для часткової оплати вартості будівництва (придбання) доступного житла або виплати іпотечного житлового кредиту; недостатній обсяг фінансування державних програм забезпечення доступним житлом; непоширення державних програм на всю категорію захисників України та членів їхніх сімей або на працездатних осіб з їх числа [3, с.142−143].

Особливі правові гарантії реалізації громадянами конституційного права на житло надано й іншим категоріям громадян, зокрема: внутрішньо переміщеним громадянам, громадянам, житло яких постраждало внаслідок військової агресії, соціально незахищеним громадянам. Забезпечення здійснення конституційного права на житло в умовах воєнного

стану та післявоєнної відбудови країни можливе лише еволюційним шляхом з урахуванням нагальних потреб громадян і можливостей держави забезпечити їх якісним житлом. З урахуванням гострого дефіциту житла у зв'язку із руйнуванням житлового фонду і процесами масової міграції, спираючись на світовий післявоєнний досвід, житлова політика повинна бути побудована з урахуванням сьогоднішнього абсолютного дефіциту житла на засадах послідовності і правонаступництва.

Існування задекларованих державних програм забезпечення житлом, зокрема осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, внутрішньо переміщених осіб (біженців), соціально незахищених осіб та осіб, житло яких зруйновано внаслідок військової агресії, положення яких регламентують порядок і умови набуття житла окремим категоріями громадян [2, с.13], дають підстави стверджувати про існування такої засади житлового права, як пріоритетність забезпечення житла.

Література:

1. Житлове законодавство України: стан та шляхи удосконалення: монографія / за заг. ред. М.К. Галянтича. К : КВІЦ, 2006. 544 с.

2. Заіка Ю. О. Право на соціальне житло в умовах воєнного часу. *Приватне право і підприємництво*. 2023. Вип.22. С. 134−140.

3. Заіка Ю.О., Скрипник В. Л. Право на житло і пряма дія норм Конституції. Український конституціоналізм: історія становлення та перспективи розвитку : монографія / за заг. ред. В. Л. Скрипника; МОН України, КрНУ ім. Михайла Остроградського. Харків : Право, 2023. С. 128-143.

4. Концепція Державної цільової соціальної програми забезпечення реалізації права на житло осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 618-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/618-2021-%D1%80#Text.

Іваницький Андрій Миронович,
доктор філософії з галузі знань «Право»,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ООН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Миротворчі місії ООН є важливим елементом глобальних спроб підтримання миру та безпеки у різних регіонах світу. Вони мають на меті сприяти припиненню військових конфліктів, забезпеченню гуманітарної допомоги та фасилітації політичних домовленостей між сторонами конфлікту. У контексті війни в Україні миротворчі місії ООН можуть відігравати критичну роль у забезпеченні припинення вогню, допомозі в упорядкуванні гуманітарних потреб та здійсненні спостережень за дотриманням міжнародних стандартів. Проте миротворчі місії ООН також стикаються з численними викликами, включаючи складність політичних відносин, зміну настроїв та мети сторін конфлікту, а також обмеження влади над рішеннями в конфліктному регіоні. Важливо також визначити, наскільки ефективно миротворчі місії ООН здатні вплинути на політичні та гуманітарні аспекти російсько-української війни.

Згідно з першою статтею Статуту ООН головною метою Організації є забезпечення міжнародного миру, безпеки, а для досягнення цієї мети ООН може вживати ефективні колективні заходи, які спрямовані на запобігання та усунення загрози миру, придушення актів агресії згідно з принципами справедливості та міжнародного права, а також на

врегулювання чи вирішення міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру [1]. Поняття «миротворчість» раніше мало вузький сенс і охоплювало лише невійськові засоби для досягнення миру. Однак зараз вказаний термін використовують для характеристики відповідної діяльності, яка спрямована на припинення конфлікту та відновлення миру. Деякі вчені асоціюють миротворчість тільки з військовим контингентом ООН «блакитні шоломи», який розміщують для розв'язання конфлікту, або пов'язують це поняття з військовими операціями примусу до миру (peace enforcement) [2, с. 39]. Як доцільно зазначає Н. О. Мельниченко, у Статуті ООН відсутнє саме визначення миротворчих операцій чи миротворчих сил. У першу чергу, ООН розглядало схему, де Рада безпеки ООН могла застосовувати певні заходи під примусом до сторін конфлікту, зокрема і застосувати збройні сили проти сторони конфлікту, яка вчинила акт агресії. Однак вказаний план не було реалізовано, а миротворча діяльність ООН реалізувалась в інших формах. Так, у 1948 році було направлено місію військових спостерігачів до Палестини, а в 1949 році – у зону конфлікту між Індією та Пакистаном. Подібні групи спостерігачів також були відправлені до інших країн, наприклад, до Афганістану, Пакистану, Ірану, Іраку, Грузії та інших країн [3, с. 452]. ООН використовує миротворчі операції як механізм для забезпечення нейтралітету, встановлення режиму припинення вогню та розмежування між конфліктуючими сторонами. Одним з прикладів тривалої присутності миротворчих сил ООН є перебування «блакитних шоломів» на Кіпрі, починаючи з 1964 року [3, с. 46].

Станом на сьогодні, у миротворчих операціях ООН беруть участь військові 124 країн світу. Миротворча діяльність ООН має благодійну мету і за довгий період свого функціонування допомогла вирішити чимало військових конфліктів [5, с. 263].

Варто зазначити, що дискусії щодо необхідності направлення миротворців ООН на територію України ведуться ще з 2014 року. Так, у лютому 2015 року Україною до Ради безпеки ООН та ЄС було направлено офіційне звернення про розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру та безпеки, однак рішення про введення миротворчих сил ООН так і не було ухвалене. Питання про направлення миротворчих сил ООН на територію України знову стало предметом уваги після направлення рф у 2017 році до ООН проєкту резолюції про розміщення миротворців на Донбасі. Проте ключові питання діяльності місії так і не були узгоджені. Як влучно зазначає О. М. Доценко, ключові питання щодо розгортання міжнародної операції ООН в Україні, такі як: питання щодо мандату місії, території розміщення, часу введення місії, її складу, кількості миротворців, а також згоди сторін конфлікту на її введення – є проблемними та потребують узгодження. Проте вчений зазначає, що в разі ухвалення такого рішення залучення миротворчих сил ООН могло б стати дієвим механізмом деескалації конфлікту, встановлення миру й стабільності в Україні [6, с. 26].

Отже, миротворчі сили ООН є одним з механізмів забезпечення міжнародної безпеки, який гарантує підтримку демократичних принципів, сприяє припиненню вогню між сторонами конфлікту, доставці гуманітарної допомоги і створенню умов примирення. Поміж іншого, вважаємо, що залучення миротворців ООН «блакитних шоломів» до війни в Україні матиме позитивний вплив на подальший хід російсько-української війни за певних умов: 1) надання Радою Безпеки ООН «жорсткого мандату» з можливістю застосування зброї не лише для самозахисту персоналу ООН; 2) надання досить великої кількості особового складу миротворців (близько 50 тисяч); 3) до складу миротворчої місії не повинні входити сили РФ та дружніх до неї держав; 4) введення миротворчих сил на окуповані території виключно на вигідних для України умовах. За таких умов, миротворчі сили ООН сприятимуть відновленню суверенітету та територіальної цілісності України та підтримки міжнародної безпеки у світі.

Література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 31.08.2023).
2. Возняк С. М. Модель визначення співвідношення воєнних та невоєнних сил і засобів у складі багатопрофільної інтегрованої міжнародної операції з підтримання миру та безпеки. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.* 2022. № 1. С. 37−44.
3. Мельниченко Н. О. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (на прикладі практики ООН). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. № 69, 2022. С. 451 455.
4. Реньов Є. В. Щодо деяких аспектів діяльності ООН в контексті підтримки суверенітету та територіальної цілісності України. *Juris Europensis Scientia*. Вип. 5, 2022. С. 44-48.
5. Лисенко А. В. Проблема ефективності функціонування миротворчих місій через призму війни в Україні. Права людини в період збройних конфліктів: Зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 18 листопада 2022 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; каф. міжнародного та європейського права НУ «ОЮА» : у 2 т. Одеса, 2022. С. 263-266.
6. Доценко О. М. Введення миротворчої місії ООН на Донбасі: проблеми та перспективи. Сучасна міжнародна безпека: виклики глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 березня 2018 року). Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. С. 26-28.

Іванов Павло Володимирович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПІДХОДИ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІДЕНТИФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН»

Поняття «ідентифікація учасників цивільних правовідносин» безпосередньо не закріплено в національному законодавстві. Однак необхідність такої ідентифікації випливає з численних актів цивільного законодавства. Так, термін «ідентифікація особи» передбачається:

1) у Законі України «Про електронні довірчі послуги» («використання ідентифікаційних даних особи … в результаті виконання якої забезпечується однозначне встановлення фізичної, юридичної особи або представника юридичної особи» [3]);

2) у Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» («встановлення особи шляхом порівняння наданих даних (параметрів), у тому числі біометричних, з наявною інформацією про особу в реєстрах, картотеках, базах даних тощо» [5]);

3) у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» («заходи, пов'язані із встановленням органами виконавчої влади особи заявника, який звернувся із заявою про визнання його біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, і не має документів, що посвідчують його особу, або такі документи фальшиві» [1]).

Досить часто ідентифікація учасників цивільних відносин здійснюється опосередковано через ідентифікацію об'єктів цивільних відносин. Прикладом може

виступати законодавство у сфері правової охорони інтелектуальної власності або захисту від недобросовісної конкуренції. Крім того, в законодавстві міститься численна кількість похідних термінів, наприклад, «ідентифікація тіл (останків) померлих (загиблих) осіб» [13] тощо. Отже, можна виділити такі підходи щодо законодавчого закріплення поняття «ідентифікації учасників цивільних відносин»:

1) передбачається ідентифікація суб'єкта («найменування (ім'я), торговельну марку або інший елемент, який ідентифікує такого суб'єкта господарювання» [8], «реклама, що містить порівняння з іншими особами та/або товарами (діяльністю) іншої особи, прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом» [15];

2) передбачається ідентифікація об'єкта («географічне зазначення – найменування місця, що ідентифікує товар»[14], «найменування, яке ідентифікує сільськогосподарську продукцію (сільськогосподарський товар) або харчовий продукт» [11], «найменування, що ідентифікує спиртний напій» [2], «порівняльною є реклама, що … прямо чи опосередковано ідентифікує конкурента або товари чи послуги, що пропонуються конкурентом» [6]);

3) передбачаються засоби ідентифікації («відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована» [9], «відомості, що дають змогу ідентифікувати фізичну особу» [7]; «ідентифікаційні дані – сукупність даних, що дає змогу однозначно встановити особу» [10], «демонстрація необхідна для ідентифікації особи» [10], «інформація, яка може сприяти ідентифікації дитини» [10], «засіб електронної ідентифікації» [3], «ідентифікаційні дані особи» [3]);

4) передбачає форму ідентифікації («електронна ідентифікація»[3], «електронна процедура, яка дає змогу підтвердити електронну ідентифікацію фізичної, юридичної особи» [3], «для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис» [4]);

5) передбачаються методи ідентифікації («схема електронної ідентифікації» [3], «непряма ідентифікація» [12], «пряма ідентифікація» [12]).

Література:

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 8 липня 2011 року № 3671-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text (дата звернення: 04.09.2023).

2. Про географічні зазначення спиртних напоїв: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2800-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2800-20#Text (дата звернення – 04.09.2023).

3. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text (дата звернення – 04.09.2023).

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text (дата звернення – 04.09.2023).

5. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5492-17#Text (дата звернення – 04.09.2023).

6. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 року № 236/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення – 04.09.2023).

7. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2297-17#Text (дата звернення: 04.09.2023).

8. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text (дата звернення: 04.09.2023).

9. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення – 04.09.2023).

10. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text (дата звернення – 04.09.2023).

11. Про особливості правової охорони географічних зазначень для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів, захист прав та застосування схем якості, включаючи традиційні гарантовані особливості для сільськогосподарської продукції та харчових продуктів : Закон України від 06 вересня 2022 року № 2572-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2572-20#Text (дата звернення – 04.09.2023).

12. Про офіційну статистику : Закон України від 16 серпня 2022 року № 2524-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2524-20#Text (дата звернення – 04.09.2023).

13. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України від 12 липня 2018 року № 2505-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2505-19#Text (дата звернення – 04.09.2023).

14. Про правову охорону географічних зазначень : Закон України від 16 червня 1999 року № 752-XIV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/752-14#Text (дата звернення – 04.09.2023).

15. Про рекламу: Закон України від 03 липня 1996 року № 270/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення – 04.09.2023).

Карвацька Світлана Богданівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

Строїч Марія Іванівна,
асистентка кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

МІЖДЕРЖАВНІ ПОЗОВИ УКРАЇНИ ДО ЄСПЛ: ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР РІШЕНЬ

Україна подала проти рф до ЄСПЛ п’ять міждержавних позовів, які на сьогодні на розгляді. Меморандум РЄ про наслідки війни в Україні для прав людини (Memorandum on the human rights consequences of the war in Ukraine) від 8 липня 2022 р. зазначає, що ЄСПЛ прийняв до розгляду справи (сторонами яких є Україна і рф), що стосуються дій, які вчинені під час війни в Україні, і які є порушенням ЄКПЛ. ЄСПЛ вирішив, що більшість пунктів скарги, яку подала Україна щодо насильницьких зникнень; жорстокого поводження; незаконних затримань; незаконних обшуків приватної власності; утисків; заборони публічних зібрань, а також залякування та незаконне затримання організаторів демонстрацій; заборони української мови в школах та переслідування україномовних дітей у школі, а також обмеження свободи пересування між Кримом та материковою частиною України є прийнятними.

У 2014 році Україна подала додаткову заяву щодо Донбасу, а в 2016 році ЄСПЛ розділив справи по Донбасу і Криму на дві окремі справи. У спільний позов України та Нідерландів щодо порушення прав людини на окупованих територіях Донбасу додано матеріали справи про збиття малайзійського літака (рейсу МН-17) [8] – позов Нідерландів проти рф – щодо про порушення статей 2, 3,13 ЄКПЛ [4].

Україна 23 червня 2022 р. подала новий міждержавний позов щодо дій рф про «масові та грубі порушення прав людини порушення, вчинені рф під час її військових дій

на території України у період з 24 лютого по 7 квітня 2022 р.». ЄСПЛ прийняв до розгляду цей позов.

Уповноважена у справах Європейського суду з прав людини заявила, що 25 січня 2023 р. «при оголошенні ухвали по прийнятності міждержавної заяви «Україна та Нідерланди проти росії» ЄСПЛ постановив, що території на сході України були захоплені російськими окупаційними силами з 11 травня 2014 р. та знаходяться під юрисдикцією рф» [2].

Важливим є питання притягнення держави-агресора до міжнародно-правової відповідальності [3]. Можна визначити такі проблеми у процесі розгляду міждержавних позовів України проти рф до ЄСПЛ: 1) справи, які стосуються війни рф проти України, є непростими у контексті встановлення юрисдикції ЄСПЛ; 2) будь-які порушення, які відбуваються саме в контексті збройних конфліктів, не є предметом юрисдикції ЄСПЛ; 3) міжнародне право не володіє інститутами примусового виконання таких рішень; 4) репарації не врегульовано нормами міжнародного права. Водночас сам прецедент може бути сигналом, що наступні агресори вже знатимуть, що подібні дії в історії міжнародного права були, а тому на них за їх злочинні так само можуть чекати неприємні наслідки [6].

Україна може подати позов до ЄСПЛ проти рф за порушення прав людини під час агресії рф проти України, але проблема полягає у тому, що рф не має наміру виконувати рішення ЄСПЛ. Також актуальним є питання, чи можна подати позов до ЄСПЛ про відшкодування збитків за фізичні пошкодження майна та інфраструктури внаслідок триваючих військових дій в Україні та захоплення рф майна на окупованих українських територіях.

З одного боку, можна отримати рішення в українському суді щодо такої компенсації, але, з іншого – отримати реальні репарації на сьогодні не є можливим. Стягнення коштів з рф у випадку ухвал можна було б реалізувати, наприклад, з частини арештованого за кордоном майна РФ, але для цього необхідні спеціальні процесуальні рішення міжнародних організацій [5].

Виконання рішень ЄСПЛ проти рф щодо війни є неоднозначним процесом. Екзистенційним за характером є питання, чому рішення ЄСПЛ за позовами України проти рф є важливими навіть за умови, якщо рф їх не виконуватиме (адже відомо, що участі у процедурі розгляду справ за позовами України рф не бере). Є також складність у тому, що ЄСПЛ за своїми процедурами не може винести рішення без позиції рф, адже рф відмовилася виконувати всі рішення ЄСПЛ, що набули чинності після 15 березня 2022 року; ЄСПЛ вирішив про прийнятність розгляду будь-яку скаргу щодо рф на порушення, що мали місце до 16 вересня 2022 р. [1]. Не існує також механізму примусового виконання рф рішень ЄСПЛ щодо міждержавних позовів України. Усі ці питання так чи інакше ускладнюють процесуальний розгляд міждержавних позовів України до ЄСПЛ.

Але водночас хоча рф не виконує тимчасових заходів з вимогою ЄСПЛ негайно припинити військові дії в Україні, це процедурне рішення матиме важливе значення для розгляду справи «Україна проти Росії» в історичній перспективі. ЄСПЛ, ймовірно, зможе також розглянути і присудити компенсацію за всіма наявними справами проти рф.

У липні 2023 р. у своєму рішенні ЄСПЛ відхилив позов «росія проти України» від 22 липня 2021 р. (це, до речі, єдиний міждержавний позов країни-агресорки проти України) [7]. ЄСПЛ не знайшов підстав щодо порушення прав людини та відмовив у задоволенні позову в повному обсязі.

Література:

1. ЄСПЛ прийняв важливе рішення у справі щодо злочинів росії на Донбасі. URL : https://www.unian.ua/world/yespl-priynyav-vazhlive-rishennya-u-spravi-shchodo-zlochiniv-rosiji-na-donbasi-12122286.html.

2. Маргарита Сокоренко: Україна проти росії – чому міждержавні позови в ЄСПЛ важливі навіть попри неучасть агресора. URL : https://minjust.gov.ua/m/margarita-sokorenko-ukraina-proti-rosii-chomu-mijderjavni-pozovi-v-espl-vajlivi-navit-popri-neuchast-agresora.

3. Міністерство Закордоних Справ. Десятий позов проти росії в ЄСПЛ – справа про колективне гарантування прав та свобод людини у Європі. URL : https://minjust.gov.ua/news/ministry/desyatiy-pozov-proti-rosii-v-espl-sprava-pro-kolektivne-garantuvannya-prav-ta-svobod-lyudini-u-evropi.

4. Нідерланди проти росії: позов у ЄСПЛ. URL : https://lexinform.com.ua/v-sviti/niderlandy-proty-rosiyi-pozov-u-yespl/.

5. Росія вже не у ЄСПЛ. Що буде зі справами України проти рф. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/news-62926473.

6. Росія заплатить українцям за війну. Місія (не)здійсненна? Чому наразі відшкодування завданих українським громадянам та бізнесу збитків внаслідок воєнних дій рф фактично неможливе? Четвер, 9 червня 2022 URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/9/687970.

7. Russia v. Ukraine - struck out of Court's list of cases. URL : https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/.

8. Ukraine fights russia on the ground and in the courts. MOLLY QUELL. March 1, 2022 URL : https://www.courthousenews.com/ukraine-fights-russia-on-the-ground-and-in-the-courts/.

Кірик Алла Юріївна,
докторка філософії з права,
доцентка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ПРО КОНКУРЕНЦІЮ

Одним з важливих завдань Європейського Союзу (ЄС) є сприяння добробуту людей, створення внутрішнього ринку, сприяння сталому розвитку Європи, заснованому на збалансованому економічному зростанні та стабільності цін, висококонкурентній соціальній ринковій економіці, спрямованій на повну зайнятість і соціальний прогрес, і забезпечення відкритої ринкової економіки з вільною конкуренцією. Політика конкуренції є одним із кількох інструментів, які використовуються для досягнення цих завдань.

Головною метою правил конкуренції ЄС є забезпечення безперебійного функціонування внутрішнього ринку ЄС, основного рушія добробуту громадян ЄС, підприємств і суспільства в цілому. Конкурентна політика охоплює широкий спектр сфер – антимонопольна діяльність і картелі, контроль за злиттям, державна допомога, лібералізація ринку та міжнародна співпраця.

З поширенням цифрових технологій з’явилися великі цифрові платформи, здатні домінувати на цифрових ринках. Діяльність цих онлайн-платформ різноманітна, але водночас вони можуть обмежувати конкуренцію, обмежуючи доступ до ключових ринків [1].

Такі платформи, як Google, Amazon, Facebook, Microsoft і Apple, а також малі підприємства створюють значні багатства для себе та для економік, у яких вони працюють. У випадку внутрішнього ринку ЄС поведінка цих цифрових платформ загрожує вільній та чесній конкуренції, що вимагає ефективного регулювання на рівні ЄС [2].

Європейська комісія забезпечує дотримання правил конкуренції через свої повноваження щодо розслідування та застосування санкцій. Генеральний директорат з питань конкуренції відповідає за покращення добробуту споживачів та ефективне функціонування ринків шляхом захисту конкуренції та розвитку культури конкуренції.

Слід зазначити, що зловживання цифровим домінуванням є однією з найпоширеніших проблем на цифровому ринку.

Згідно зі ст. 102 Договору про функціонування ЄС (ДФЄС), будь-яке зловживання одним або декількома суб'єктами господарювання домінуючим становищем на внутрішньому ринку або на значній його частині забороняється як несумісне з внутрішнім ринком, оскільки воно може вплинути на торгівлі між державами-членами. Як приклади такої антиконкурентної поведінки у статті наводяться надмірні ціни та несправедливі умови торгівлі, обмеження ринків або технічного розвитку, дискримінація між торговими сторонами, а також зв'язування чи пакетування. Проте перелік, що міститься у ст. 102 ДФЄС, не є вичерпним. Застосування законодавства про конкуренцію до цифрових ринків означає, що одностороння антиконкурентна поведінка в цифровому просторі може бути визнана на основі вже встановлених категорій зловживань або можуть бути розроблені нові форми зловживань на специфічному тлі цифрових ринків [3].

У 2018 році Європейська комісія оштрафувала Google на 4,34 мільярда євро за антиконкурентну поведінку. Комісія вивчила, серед іншого, умови ліцензування мобільної операційної системи Google Android. Було виявлено, що Google займається антиконкурентним зв'язуванням, змушуючи виробників смартфонів попередньо встановлювати свої програми пошуку та навігації, якщо вони хочуть отримати ліцензію на популярний Google Play Store [4].

Рішення ґрунтувалося на статті 102 ДФЄС, яка забороняє зловживання домінуючим становищем на ринку [3].

У Рішенні було встановлено, що з 2011 року Google зловживав своїм домінуючим становищем на світових ринках магазинів додатків для Android і на національних ринках загальних пошукових послуг за допомогою чотирьох окремих, але тісно пов'язаних антиконкурентних дій, які являли собою єдине та тривале порушення ст. 102 ДФЕС [3].

Дійсно, поведінка Google становила зловживання домінуючим становищем через систематичне надання переваги власному продукту порівняння цін, завдаючи шкоди конкуруючим продуктам.

Аналіз досвіду ЄС щодо зловживання домінуючим становищем на цифрових ринках показало, що ст. 102 ДФЄС у багатьох випадках здатна адаптуватися до цифрового ринкового середовища. Проте ще у 2020 році Європейська комісія подала свою пропозицію щодо закону про цифрові ринки; і вже на сьогодні Закон про цифровий ринок у ЄС (далі – Закон) є найбільш структурованою реформою, який має на меті запропонувати комплексну нормативну базу для найважливіших операторів, що пропонують послуги в основних цифрових послугах.

Закон про цифровий ринок у ЄС набув чинності у 2022 року та почав застосовуватися з 2023 року. Виконання Закону відбувається без шкоди для застосування ст. 101 і ст. 102 ДФЄС. Це означає, що Європейська комісія використовуватиме обидва інструменти як доповнення [5]. Метою Закону є забезпечення конкурентних і чесних цифрових ринків шляхом накладення низки зобов'язань і заборон на онлайн-платформи.

Таким чином, суворе застосування конкурентної політики та законодавства є ключовим елементом кращого функціонування внутрішнього ринку ЄС, який сприяє інвестиціям та інноваціям, підвищує продуктивність і підвищує конкурентоспроможність європейської економіки. Як орган ЄС з питань конкуренції, Комісія приймає рішення щодо ділової практики та урядових заходів, які можуть зашкодити конкуренції на внутрішньому ринку та підірвати його цілісність. Комісія також відповідає за вдосконалення законодавства ЄС про конкуренцію та управління у цій сфері.

Література:

1. European Commission (2020b), Statement by the Executive Vice-President Vestager on the Commission Proposal on New Rules for Digital Platforms' European Commission – Statement, Brussels.

2. Cini, M. and Czulno, P. (2022) Digital Single Market and the EU Competition Regime: An Explanation of Policy Change. *Journal of European Integration*. 44 (Special Issue 1: The

European Single Market at Thirty: Renationalization, Resilience, or Renewed Integration?): 41-57. DOI: https://doi.org/10.1080/07036337.2021.2011260.

3. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 25.03.1957 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06W

4. Commission Decision of 18.7.2018 relating to a proceeding under Article 102 of the Treaty on the Functioning of the European Union (the Treaty) and Article 54 of the EEA Agreement (AT.40099 – Google Android)

5. Regulation (EU) 2022/1925 OF The European Parliament and of The Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector and amending Directives (EU) 2019/1937 and (EU) 2020/1828 (Digital Markets Act). URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R1925

Коваль Ярослав Сергійович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Сьогодні в Україні відбуваються воєнні дії, особливо це стосується східних регіонів нашої держави. У лютому 2022 році росія розпочала війну з Україною. Насамперед, спостерігається безліч збройних зіткнень, характер яких дуже важко визначити. Потрібно дотримуватися норм захисту прав людини, зокрема прав дітей. Тому не дивно, що сьогодні є актуальним розгляд міжнародно-правових стандартів захисту прав дитини під час воєнних дій [1, с. 438].

Звісно, захист дітей в умовах війни передбачає наявність нормативно-правових актів. Головними є Конвенція про права дитини 1989 р., Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів, факультативний протокол до Конвенції про права дитини, який стосується участі дітей у збройних конфліктах. Слід зазначити, що до уваги можна взяти норми звичаєвого гуманітарного права [1, с. 438].

Щодня та щогодинно у світі, а також і в Україні, під час збройних конфліктів гинуть і отримують поранення діти, деякі з них залишаються інвалідами на все життя. Щоб захистити права дитини у збройних конфліктах, створили спеціалізований Комітет з прав дитини. Його мета – здійснювати контроль за виконанням державами-учасницями тих зобов’язань, які відповідають Конвенції про права дитини [2].

Варто додати, що держави-учасниці Конвенції про права дитини, до яких входить і Україна, вживають усі можливі заходи для забезпечення того, що особи до 15 років не брали участі у воєнних діях. Згідно з цим від призову на службу до Збройних сил України утримуються ті особи, яким ще не виповнилось 15 років. Також вживаються всі необхідні заходи для відновлення фізичного та психологічного стану дитини, яка стала жертвою будь-яких видів катувань, зловживань та експлуатації [3, ст. 38–39].

Незважаючи на те, що учасниці-держави намагаються захистити права дитини під час воєнного конфлікту, Росія всіляко та систематично їх порушує. Ця держава порушує Женевські конвенції, не дотримується міжнародних декларацій та норм міжнародного гуманітарного права. А ще російські збройні сили порушують Конвенцію ООН про права дитини. Прикладом до цього може бути знищення інфраструктури для позашкільного розвитку дітей. Військові РФ обстрілюють дитячі лікарні цим самим порушують право дітей на охорону здоров’я. Зазнають руйнувань навчальні заклади та будинки на

окупованих територіях. У цьому випадку діти змушені з батьками евакуюватись, але росіяни обстрілюють та блокують транспортні засоби для їх вивезення, порушення статті 17 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. [4, с. 65–66].

Щодо вищесказаного можна зробити висновки: захист прав дитини в Україні під час воєнного стану є необхідним. Влада в Україні, міжнародна світова спільнота запустила механізм щодо відновлення та захисту прав дітей: забезпечення безпеки, здоров'я, освітніх послуг, а також психологічного добробуту евакуйованих українських дітей.

Література:

1. Чернобук В. В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284828/278888.

2. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах: Роз'яснення від 10.01.2011. *Міністерство Юстиції України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0009323-11#Text.

3. Конвенція про права дитини: від 20 листопада 1989 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021?find=1&text=%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD#w1_1.

4. Джуган В. О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. URL : http://lsej.org.ua/8_2022/12.pdf.

Корнєва Поліна Михайлівна,
кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри цивільного судочинства,
арбітражу та міжнародно приватного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За приписами Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 № 2709-IV, трудові відносини іноземців та осіб без громадянства, які працюють в Україні, за загальним правилом регулюються законодавством України, окрім таких випадків: 1) у разі, коли іноземці та особи без громадянства працюють у складі дипломатичних представництв іноземних держав або представництв міжнародних організацій в Україні, якщо інше не передбачено міжнародним договором України; 2) у разі, коли іноземці та особи без громадянства за межами України уклали з іноземними роботодавцями – фізичними чи юридичними особами – трудові договори про виконання роботи в Україні, якщо інше не передбачено договорами чи міжнародним договором України.

Відповідно до Конституції України іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [2]. У статті 42 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI передбачається, що роботодавці мають право на застосування праці іноземців та осіб без громадянства на території України на підставі дозволу, що видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції [3].

Отже, іноземці та особи без громадянства мають в Україні такі ж самі трудові права, як і громадяни України, однак реалізація цих прав регулюється спеціальними нормативно-правовими актами.

Після повномасштабного вторгнення рф на територію України законодавство нашої держави зазнало суттєвих змін, зокрема й у сфері працевлаштування іноземців в Україні.

Важливі зміни у регулювання відносин із працевлаштування іноземців та осіб без громадянства в Україні були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні і надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном» від 21.09.2022 № 2623-IX.

Із змісту цього нормативно-правового акта можна виділити такі ключові зміни до особливостей реалізації трудових прав іноземців та осіб без громадянства в Україні:

− встановлені деякі обмеження трудових прав осіб, пов'язаних із країною-агресором;

− запроваджені спрощення процедури працевлаштування для іноземців та осіб без громадянства, які допомагають Україні в боротьбі проти окупантів, а також розвивають проєкт «ДІЯ.СІТІ».

Після набуття чинності внесених змін під час працевлаштування іноземців діють такі обмеження:

− не можуть призначатися на посаду або займатися трудовою та іншою діяльністю в Україні іноземці та особи без громадянства, включені до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, а також іноземці та особи без громадянства, до яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції) відповідно до Закону України «Про санкції»;

− видача та продовження дії дозволу на застосування праці громадян російської федерації, республіки білорусь, а також інших держав, визнаних такими, що становлять загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності і демократичному конституційному ладу та іншим національним інтересам України, здійснюються за погодженням із регіональними органами Служби безпеки України.

Натомість для іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь разом із українцями у боротьбі проти агресора, а також для іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у проєкті «ДІЯ.СІТІ», наразі передбачаються такі пільги під час працевлаштування:

− безоплатно здійснюються видача та продовження дії дозволу на застосування праці іноземців або осіб без громадянства, які брали безпосередню участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації проти України;

− іноземці та особи без громадянства, які відповідно до Закону прибули в Україну для працевлаштування або укладення гіг-контракту, вважаються такими, які на законних підставах перебувають на території України на період роботи в Україні.

Література:

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text.

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

3. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо застосування праці іноземців та осіб без громадянства в Україні і надання послуг з посередництва у працевлаштуванні за кордоном : Закон України від 21.09.2022 № 2623-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-20#Text.

Кравчук Дарина Василівна,
докторка філософії в галузі права,
асистентка кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЕЛФ-СКРИНІНГ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Незважаючи на складні обставини, в яких перебуває Україна в умовах війни, не зупиняється політичний та правовий шлях нашої євроінтеграції. Досить стрімкими темпами виконується Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Ратифікація Угоди відбулась 16.09.2014 року. З цього моменту Україною зроблено дуже багато правових кроків на виконання умов цієї Угоди. Проте цікавим та важливим є те, що зміст Угоди націлений здебільшого на питання, що мають економічне спрямування та економічну вагу для обох сторін. У свою чергу, Угода не практично не містить положень про права людини або не акцентує увагу на питаннях кримінального чи адміністративного законодавства. Тобто рамкові умови Угоди націлені не на всі сфери правового регулювання.

У свою чергу, на шляху євроінтеграційних процесів безумовно важливим є приведення усього національного законодавства відповідно до нормативно-правового регулювання відносин у ЄС. Таким чином, тільки зараз як ЄС, так і відповідно Україна зацікавлені в процесі селф-скринінгу українського законодавства до права ЄС.

28 лютого 2023 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову №189 «Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права ЄС (acquis ЄС)». Зазначеною постановою, з метою забезпечення підготовки України до переговорів про вступ до ЄС, затверджено Порядок проведення первинної оцінки стану імплементації права ЄС (acquis ЄС) [1].

Вищевказаною постановою було розпочато процедуру селф-скринінгу законодавства України, що свідчить про початок організації проведення оцінки адаптації законодавства України до права ЄС і виявлення невідповідностей та прогалин, які необхідно усунути для підготовки України до переговорів про вступ до ЄС. У першу чергу, це завдання покладене на міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, які мають проводити первинну оцінку стану імплементації актів права ЄС та подавати звіти з пропозиціями щодо приведення секторального законодавства у відповідність з правом ЄС.

Варто зазначити, що процедура селф-скринінгу законодавства є важливою та необхідною для кожної країни, яка перебуває на етапі кандидатства на вступ до членів ЄС. Цей крок (селф-скринінг) свідчить про досить конкретну передумову та політико-правову підготовку обох сторін до потенційного членства України в ЄС. Процедура селф-скринінгу є надзвичайно складною та багаторівневою роботою, як України, так і ЄС. Для України як кандидата в члени ЄС важливим результатом цього процесу є розуміння, які правові акти потребують найбільших змін та приведення до відповідності з європейськими нормами, у свою чергу, селф-скринінг українського законодавства є важливим і для ЄС для розуміння структури національного законодавства. Зазвичай процедура селф-скринінгу складається з декількох етапів, зокрема:

− першим етапом є огляд усього законодавства України, визначення структури та аналіз усіх нормативно-правових актів, які формують систему українського законодавства. Ця робота є досить об’ємною, оскільки такому аналізу піддається близько 27 тисяч актів права;

− другим етапом такого процесу є систематизація законодавства та поділ на окремі групи для зручності подальшого порівняльного аналізу національного законодавства та права ЄС. На цьому етапі планується приблизно 35 тематичних розділів майбутньої угоди про членство;

– третім етапом є здійснення порівняльного аналізу норм національного законодавства та права ЄС, а також формування плану змін національного законодавства, з метою приведення його у відповідність до вимог ЄС.

Слід зауважити, що станом на сьогодні Україна завершила перші два етапи селф-скринінгу українського законодавства, здійснивши аналіз близько 27 тисяч нормативно-правових актів. За результатами здійсненої роботи було встановлено, що близько 5 тисяч нормативно-правових актів потребуватимуть внесення певних змін для того, щоб привести наше законодавство відповідно до директив ЄС. Таким чином, попереду складний та не менш відповідальний етап – порівняльний аналіз українського законодавства з нормами ЄС та визначення пріоритетів і графіку імплементації нормативно-правових актів.

Важливо, що селф-скринінг розпочався та вже дає перші результати за окремими етапами, це дає розуміння, що євроінтеграція України – не просто бажана мета, а чітко визначений та регламентований політико-правовий процес, який вже має перші результати.

Література:

1. Про затвердження Порядку проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 року №189. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2023-п#Text (дата звернення – 28.09.2023).

Ліневич Аліна Миколаївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ РЕПАТРІАНТІВ ІЗРАЇЛЮ

Утворення держави Ізраїль на політичній карті світу в 1948 році дало початок масовому процесу репатріації. Він передбачає можливість повернення на свою Батьківщину та отримання громадянства Ізраїлю особам, які мають родову приналежність до єврейської культури. Оскільки цей процес триває досі, їхній правовий захист удосконалюється щороку завдяки прийняттю нових національних законів та міжнародних юридичних актів, які пов’язані із імміграцією.

Основний національний закон Ізраїлю щодо репатріантів був прийнятий у 1950 році й доповнений у 1970 році – Закон «Про повернення». Згідно з цим Законом, репатріанти мають можливість безперешкодно іммігрувати до Ізраїлю та гарантовано отримати певну допомогу та підтримку від держави. Важливо зазначити, що така допомога може бути не лише в юридичній сфері, яка побудована на міжнародних стандартах, а й у соціокультурній, оскільки держава дбає про більш ефективну адаптацію до життя в країні репатріантів. Допомога може надаватись у вигляді житла, права на пільги, працевлаштування, медичної страховки або наданні подальших інструкцій щодо комфортної інтеграції репатріанта в ізраїльське суспільство. Цими завданнями займається Міністерство алії та абсорбції Ізраїлю [1; 2]. Зазначене міністерство співпрацює з різними програмами та ініціативами, які спрямовані на розвиток професійних якостей у мігрантів. Одні із найпопулярніших – НААЛЕ (NAALE) та МАСА (MASA). В основному їхня діяльність спрямована на роботу з молоддю, яка переїхала в Ізраїль та бажає жити й будувати тут свою кар’єру. Організації презентують репатріанту не лише теоретичну сторону роботи в державі (допомагають із вибором спеціальності, яка є затребуваною на ринку праці, розповідають про особливості кожного вищого навчального закладу Ізраїлю), а й практичну (дають можливість навчатись та працювати у тій сфері, у якій репатріант хотів би розвиватись у майбутньому) [3]. Таке якісне правове регулювання інтеграції репатріантів гарантує збереження їхніх прав у різних сферах діяльності та створення гідних умов для проживання на своїй Батьківщині.

Відповідно до Закону «Про повернення», Закону «Про алію та абсорбцію» та інших національних юридичних актів забезпечується особі надання статусу репатріанта, коли вона надасть консулу відповідні документи, які вказують на її єврейське походження. Якщо документи відповідають усім вимогам, працівники відповідного відомства не мають права не задовольнити бажання особи іммігрувати до Ізраїлю. Проте перед цим претендент повинен пройти інтерв'ю, питання якого стосуються мети переїзду [1]. Можлива репатріація навіть для осіб з судимістю, оскільки Вищий суд справедливості Ізраїлю (БАГАЦ) зазначає, що право на репатріацію є можливим для всіх людей, які бажають повернутись на свою Батьківщину. Якщо злочин був нетяжким і особі не погодили рішення щодо репатріації – вона має право оскаржити таке рішення в судовому порядку [7].

Права репатріантів захищаються ще міжнародними актами. Основним є Конвенція ООН про статус біженців і Протокол до неї 1967 р. Їхній зміст передбачає права та обов'язки біженців, у тому числі й репатріантів. Як країна, яка прийняла цю Конвенцію, але не ратифікувала Протокол до неї, Ізраїль може надавати саме статус біженця та відповідні права лише у випадках, які зазначені в Конвенції. Проте саме статус репатріанта детально регулюється національним законодавством [4].

Національним правом Ізраїлю передбачені санкції за порушення прав репатріантів. При порушенні своїх прав репатріант має право звернутись до суду, якщо питання стосується порушення міжнародних стандартів, або до місцевих органів влади, якщо питання стосується базових потреб особи. Наприклад, отримання медичного страхування, надання житла та інші. Влада держави створила декілька організацій, які спеціалізується на консультуванні та рекомендаціях і створені на основі вищезгаданих міжнародно-правових документів. Одна із найвідоміших – Асоціація захисту прав людини в Ізраїлі. Основні її завдання полягають у покращенні правосвідомості та вирішенні юридичних питань, які посягають честь та гідність особи. Порушення прав бувають нечасто, проте наступні ситуації все ж таки трапляються – дискримінація за тривалістю проживання в країні, порушення права на освіту, працевлаштування або житла тощо. За подібні дії на правопорушника накладаються штрафи та можливі додаткові санкції. Найгіршому покаранню піддаються працівники міграційної служби країни. У випадках порушення прав репатріанта – їх негайно позбавляють посади та діє ідентична відповідальність як у попередніх випадках [6]. Судова система Ізраїлю передбачає, що всі: і репатріанти, і особи, у яких уже наявне громадянство, – мають рівні права в державі та однаково рівні перед законом.

Моніторинг на міжнародному рівні за дотриманням прав біженців та репатріантів в Ізраїлі здійснюється через агентства ООН (Управління Верховного комісара ООН з питань біженців). Основні завдання УВКБ полягають у якнайшвидшому наданні особі, яка цього потребує, статусу біженця або репатріанта та нагляді за рівнем забезпечення цієї особи необхідною підтримкою в Ізраїлі. [5]. Також існують ще міжнародні правозахисні організації, такі як: Human Rights Watch, Amnesty International. Вони роблять аналіз щодо дотримання прав біженців або репатріантів і надають рекомендації для держави, щоб вона покращувала своє національне законодавство для захисту прав біженців та репатріантів [8]. Важливо, щоб міжнародний нагляд за дотриманням прав цієї категорії осіб був незалежним та ретельним, оскільки йдеться про міжнародний захист прав людини в загальному і дотримання основного принципу міжнародного права – принципу рівності. Він визначає, що всі люди мають право на рівний захист своїх прав, незалежно від будь-яких аспектів, які вирізняють їх серед інших.

Отже, ефективний захист прав репатріантів Ізраїлю здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівнях. Оскільки Ізраїль є членом такої універсальної міжнародної організації, як ООН та інших міжнародних неприбуткових організацій, це дає гарантії репатріантам, що вони будуть жити в державі, яка дотримується міжнародних стандартів і буде готова захистити права своїх громадян на міжнародній арені. Національне законодавство Ізраїлю щодо репатріантів є чітко розробленим і часто регулює не лише

юридичні питання, а й соціокультурні. Таким чином, можна стверджувати, що в цій країні людина та її права є найвищим пріоритетом. На нашу думку, це хороша практика, оскільки держава Ізраїль піклується про свій корінний народ та заохочує його повернутися на рідну землю не тільки на законодавчому рівні, а й з використанням практичних методів забезпечення базових людських потреб для комфортного існування громадян на території держави.

Література:

1. Закон про повернення : Закон Ізраїлю від 19.03.1970 р. Поправка № 2. Юридична книга. 1970. С. 34. URL : https://www.nevo.co.il/law_html/law00/72231.htm (дата звернення: 13.09.2023)
2. Повернення жителів. Міністерство алії та абсорбції Ізраїлю. URL : https://www.gov.il/he/departments/topics/returning_residents/govil-landing-page (дата звернення: 13.09.2023)
3. Осадчук М. Програми для виїзду та навчання в Ізраїль. Евакуація city. 2022. URL: https://evacuation.city/articles/230823/ditsadki-shkoli-ta-vnz-dlya-ukrainciv-v-izraili (дата звернення: 13.09.2023)
4. Протокол щодо статусу біженців. Протокол 1967. Wikipedia. URL : https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Протокол_1967_року (дата звернення: 14.09.2023)
5. УВКБ ООН в Ізраїлі. *UNHCR Israel*. URL : https://www.unhcr.org/il/en/history-unhcr-israel (дата звернення: 13.09.2023)
6. Human Rights Education. The Association for civil rights in Israel. URL : https://www.english.acri.org.il/human-rights-education (дата звернення: 14.09.2023)
7. Алія: все найважливіше про репатріацію в Ізраїль. Migrant Biz ua. https://migrant.biz.ua/izrail/emigracia-il/repatriatsiia-v-izrail.html (дата звернення: 14.09.2023)
8. Як працюють міжнародні правозахисні організації «Amnesty International» та «Human Rights Watch»?. Радіо Свобода: служба новин. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/906179.html (дата звернення: 14.09.2023)

Момот Катерина Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУ РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ «БОРОТЬБА З НАСИЛЬСТВОМ СТОСОВНО ЖІНОК В УКРАЇНІ – ЕТАП LL»

У 2014 році набула чинності Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (більш відома як Стамбульська конвенція). Ця знакова угода відкрила шлях до створення правової бази на загальноєвропейському рівні для захисту жінок від усіх форм насильства і запобігання, покарання та викорінення насильства стосовно жінок, а також домашнього насильства [1, с. 11]. Наразі важливе виконання її положень, особливо в контексті воєнного часу, який посилює структурну гендерну нерівність, що призводить до гендерно зумовленого насильства стосовно жінок [2; с. 4]. Саме тому Радою Європи було впроваджено проєкти COWAV та COWAV – II.

Впродовж 2021–2022 років в Україні тривав попередній проєкт «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні» (COVAW), розроблений відповідно до Плану дій Ради Європи в Україні (2018–2022 рр.). Незважаючи на складну ситуацію в Україні, включаючи пандемію COVID-19, значну негативну реакцію на Стамбульську конвенцію та повномасштабну агресію Російської Федерації проти України, дворічним проєктом Ради

Європи «Боротьба з насильством щодо жінок в Україні» були досягнуті успішні результати, які були обговорені під час онлайн-засідання Координаційної ради проєкту 30 листопада 2022 року [3].

Серед досягнень проєкт COVAW має такі, як: підтримка зусиль щодо ратифікації Стамбульської конвенції та підвищення обізнаності про насильство щодо жінок у всіх його формах, підтримка органів поліції у зміцненні безпеки жінок, які постраждали від насильства, надання 6 мінігрантів для проведення грантових проєктів, підвищення спроможності України у роботі із постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Проєкт «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап ll» відповідає пріоритетам Плану дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» (2023–2026 рр.) у сфері боротьби з насильством стосовно жінок і домашнім насильством [2]. Використовуючи методологію, розроблену в рамках COVAW–I, в різних регіонах України будуть проводитися заходи, спрямовані на висвітлення проблеми насильства стосовно жінок та домашнього насильства в Україні під час збройного конфлікту, ролі та переваг Стамбульської конвенції, а також на розвиток професійного потенціалу, необхідного для імплементації Конвенції [3]. Досягнення гендерної рівності під час та після війни, а також надання підтримки постраждалим від насильства жінкам та дівчатам, зокрема переміщеним особам та тим, хто повернувся додому, є основним пріоритетом проєкту. В Україні жінки мають бути захищені від насильства як на війні, так і в мирний час [2].

30 березня 2023 року проєкт Ради Європи «Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II» провів першу зустріч з партнерами, де було обговорено важливість виконання Стамбульської конвенції як у мирний, так і воєнний час. Також було підкреслено, що саме реалізація проєкту є ключовим фактором для відстоювання свободи від насильства та впровадження принципу позитивних зобов'язань. У квітні проєкт оприлюднив коментар українською мовою Уповноваженої з прав людини Дуні Міятович про непомітність насильства стосовно жінок та дівчат з інвалідністю. Там було зазначено, що жінки з інвалідністю більш ніж вдвічі частіше зазнають насильства та жорстокого поводження порівняно з жінками без інвалідності, а також згадується специфічне становище жінок з інвалідністю в надзвичайних і конфліктних ситуаціях. Коментар рекомендує заходи для усунення дискримінації, включаючи повне виконання Стамбульської конвенції Ради Європи, а також всеосяжний розвиток, просування та розширення прав і можливостей жінок.

У рамках проєкту COWAV–II 04 липня 2023 року 40 учасників від Національної поліції України, а також співробітників Міністерства внутрішніх справ України відвідали семінар-презентацію онлайн-курсу «Насильство щодо жінок і домашнє насильство для працівників правоохоронних органів», розробленого на навчальній онлайн-платформі Ради Європи «HELP» та перекладеного на українську мову. Усі матеріали навчального курсу були адаптовані до реальної ситуації в Україні з урахуванням повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну [4].

Впродовж тижня 17–20 липня 2023 року Офіс Ради Європи в Україні провів тренінг, спрямований на посилення підтримки постраждалих від сексуального насильства в Україні. Цей захід є другим з серії тренінгів, організованих у рамках проєкту Ради Європи COVAW–II у партнерстві з Національною соціальною сервісною службою України. .Насичені інтерактивні навчальні сесії на базі посібника «Робота з постраждалими від сексуального насильства в умовах збройного конфлікту: посібник для фахівців із психологічної допомоги та екстреного реагування в Україні» (2022 р.) були розроблені з особливим урахуванням потреб внутрішньо переміщених жінок під час війни, орієнтованої на них соціальної, психологічної, медичної та юридичної підтримки [5].

Отже, COVAW–II це масштабний проєкт, зосереджений на двох ключових аспектах: розвиток інституційної спроможності та підвищення обізнаності щодо вимог

Стамбульської конвенції про запобігання насильству стосовно жінок у всіх його формах та розробки комплексної політики щодо протидії гендерно зумовленому насильству стосовно жінок. Ці аспекти спрямовані на підтримку процесу імплементації Конвенції в Україні, а отримані знання та створені механізми сприяють кращому захисту прав жінок в Україні.

Література:

1. Ашраф С., Мельниченко О., Степанюк О. Робота з постраждалими від сексуального насильства в умовах воєнного стану : посібник для фахівців із психологічної допомоги та екстреного реагування в Україні. 2022. С.11-14. URL : https://rm.coe.int/ukr-2022-sexual-violence-manual-web-ua/1680a97133.

2. Боротьба з насильством стосовно жінок в Україні – Етап II (COVAW–II): інформаційна листівка. С.1-4. URL : https://rm.coe.int/ukr-2023-covaw-ii-project-brochure-ua/1680ac3c1a.

3. Досягнення проєкту у боротьбі з насильством стосовно жінок та домашнім насильством в Україні. Офіс Ради Європи в Україні. 22.12.22. URL:https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/Досягнення-проєкту-у-боротьбі-з насильством-сто.

4. Працівники правоохоронних органів України пройдуть навчання щодо насильства стосовно жінок і домашнього насильства. Офіс Ради Європи в Україні. 06.08.23. URL : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-s-professionals-trained-to-support-sexual-violence-victims.

5. Українські психологи та соціальні працівники успішно пройшли навчання з допомоги постраждалим від сексуального насильства під час війни.Офіс Ради Європи в Україні. 21.07.23. URL : https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/ukraine-s-professionals-trained-to-support-sexual-violence-victims.

Муха Микола Євгенович,
голова Господарського суду Хмельницької області,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВА ПРИРОДА СІМЕЙНОГО СПОРУ МІЖ БАТЬКАМИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ДІТЕЙ

Більшість випадків здійснення батьками своїх батьківських прав та обов'язків залежить від того, як вони домовилися між собою, щоб максимально врахувати інтереси дитини та сім'ї в цілому. Сімейне законодавство, будучи складовою приватного права, аналогічно іншим галузям приватного права, надає можливості учасникам сімейних відносин самостійно визначати способи реалізації власних прав та інтересів, виконання обов'язків, лише визначаючи загальні межі такої реалізації або такого виконання. Водночас між батьками можуть виникати розбіжності щодо цього, які призводять до проблем у забезпеченні прав та законних інтересів дитини, тому сімейне законодавство передбачило можливості для вирішення сімейних спорів судом або органами опіки та піклування, причому з різних питань. Зокрема, такими питаннями можуть бути визначення походження дитини, її місця проживання, зміна її імені, по батькові або прізвища, виховання дитини, утримання дитини, управління майном дитини тощо. Ситуації, коли батьки не можуть знайти такі способи за взаємною згодою, вимагають втручання державних органів, особливо суду, органів опіки та піклування для забезпечення того, щоб дитина зростала в найбільш сприятливих умовах, а також належних стосунків між дитиною та батьками, що є важливим для добробуту дитини [1, с. 34]. У цих випадках суд чи орган опіки та піклування приймають власне рішення в інтересах дитини та сім'ї, оскільки батьки не

змогли вирішити питання її виховання та утримання самостійно. У такому випадку можемо говорити про вирішення спорів батьків щодо дитини.

Сімейні спори відносять до найпоширеніших справ у судовій практиці. Окреслюючи поняття сімейних спорів, їх можна охарактеризувати як спори, що відбуваються між учасниками сімейних правовідносин щодо прав та обов'язків, які виникають із факту шлюбу й (або) приналежності до сім'ї та родини [2, с. 55]; як правові конфлікти між учасниками сімейних відносин, визначених у Сімейному кодексі України, в якому кожен із учасників захищає свої сімейні права та інтереси; як один із найпоширеніших видів конфліктів, що мають низку особливостей: особливий предмет (міжособистісні стосунки – кохання, любов, кровна спорідненість), правові та моральні обов'язки, зумовлені реалізацією репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреаційної (взаємодопомога, турбота про здоров'я, організація дозвілля і відпочинку), комунікативної та регулятивної функцій сім'ї, швидкість перебігу кожного з етапів конфлікту, багатосторонність через залучення до конфлікту, крім основних його учасників, інших членів сім'ї, різноманітні способи завершення через примирення, досягнення згоди, налагодження відносин на основі взаємних поступок, розлучення тощо [3, с. 149].

Спори, які виникають між батьками щодо особливостей та порядку здійснення ними належних їм батьківських прав та обов'язків, безперечно, також належать до сімейних спорів.

По-перше, такі спори стосуються здійснення саме тих прав та обов'язків, які виникають із факту споріднення і саме щодо здійснення відповідних прав в інтересах дитини та сім'ї, а не лише в інтересах самих батьків (хоча непрямо такий інтерес також наявний і задовольняється).

По-друге, такі спори для можливості їх вирішення судом, органом опіки та піклування, іншим органом державної влади чи місцевого самоврядування повинні бути поіменовані саме в Сімейному кодексі України.

По-третє, такі спори стосуються пріоритетного забезпечення прав та законних інтересів дитини і виникають у випадку, якщо батьки не змогли домовитися про вирішення цих питань за власною згодою і тому змушені звертатися до інших органів або до інших осіб за вирішенням відповідного спору, причому цей орган, як правило, вправі прийняти обов'язкове для виконання рішення (хоча, можливо, є й рішення рекомендаційного характеру, якщо звернення відбувається, наприклад, до органів сімейної медіації).

По-четверте, деякі спори можуть стосуватися випадків, коли формально батьківські правовідносини ще відсутні, оскільки факт батьківства, материнства ще не встановлений і, власне, й є предметом сімейного спору.

Отже, спори батьків щодо здійснення ними власних батьківських прав та обов'язків є особливим видом сімейних спорів, які виникають у процесі здійснення ними виховання та утримання дітей. Такі спори стосуються здійснення саме тих прав та обов'язків, які виникають із факту споріднення і саме щодо здійснення відповідних прав в інтересах дитини та сім'ї, а не лише в інтересах самих батьків; для можливості їх вирішення юрисдикційним органом повинні бути поіменовані саме в Сімейному кодексі України; стосуються пріоритетного забезпечення прав та законних інтересів дитини і виникають у випадку, якщо батьки не змогли домовитися про вирішення цих питань за власною згодою; можуть стосуватися випадків, коли формально батьківські правовідносини ще відсутні.

Література:

1. Синельников Є. В. Деякі аспекти вирішення спорів щодо визначення місця проживання малолітньої дитини (за матеріалами судової практики Верховного Суду). *Правова позиція*. 2022. № 1 (34). С. 33–37.

2. Василів В. В. Поняття та особливості сімейних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 55–58.

3. Дутко А., Нагірняк О. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки*. 2020. Том 7. № 1. С. 148–152.

Ніколайченко Вікторія Петрівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНИХ І КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ: КОНФЛІКТ АБО ЗБАЛАНСОВАНИЙ ПІДХІД?

Жінки відіграють унікальну роль у кожному суспільстві. Не можна нехтувати їхньою суспільною значущістю. Однак створення інституту захисту прав жінок було пов'язане з труднощами у своїй попередній формі. Цій важливій установі присвячено значну кількість наукових досліджень. Однак права жінок все ще є складною, багатогранною організацією, яка має значну кількість перешкод і труднощів. Сьогодні, коли жінки усвідомлюють себе через свою роль у сім'ї та свою значимість у постійному процесі державних перетворень, питання забезпечення трудових прав жінок та недопущення їх дискримінації набуває особливого значення.

Відомо, що релігія має значне культурне та історичне значення у світі. Релігія функціонує як потужний засіб для організації та підтримки традицій і культури, створюючи послідовні моделі мислення, поведінки та почуттів. Хотілось би звернути особливу увагу на появу ісламу та розглянути його приклад, те, як релігія ставиться до жінки в контексті релігії. Це нова віра, яка змінила арабський світ. У язичницьких культурах статус жінки був подібний до рабині, і часто її становище було гірше, ніж тварин. Вони були позбавлені прав і гідності, вони не мали права на частину спадщини від батьків або подружжя. Однак іслам надає жінці право власності на майно своїх батьків і чоловіка.

Натомість, з появою ісламу становище жінок дещо покращилось. У Корані зазначається, що Бог створив людей з чоловіків і жінок, і, незважаючи на емпіричні відмінності між людьми, Коран розглядає їх як рівних. Бог створив чоловіків і жінок з однієї душі, як охоронців один одного у відносинах співпраці, а не панування. Тож іслам не допускає домінування чоловіків над жінками, а захищає права, гідність, честь і статус жінок, забезпечуючи гендерну рівність, а також рівність прав як чоловіків, так і жінок у кожній сфері людського життя.

Тому, узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що релігія відіграє важливу роль у формуванні прав людини, вона формує поведінку та ідеологію суспільства. Порівнюючи два періоди – до- та післяісламський, відбувся перехід до нового усвідомлення, змінилася віра, боги та звичаї. Проте в деяких країнах прагнення обмежити права жінок досі присутнє. Неправильне розуміння ісламських принципів та правил, домінування чоловіків над жінками, створення правових норм, які суспільством визнаються як лише релігійні, призводить до створення хибних переконань щодо релігії ісламу.

Що стосується культурних традицій, то міжнародно-правовий захист прав жінок є актуальною та складною проблемою, особливо коли цей захист вступає в конфлікт з культурними нормами і практиками. Ця тема вимагає дослідження та обговорення з різних поглядів, щоб забезпечити справедливий та ефективний захист прав жінок у різних культурних контекстах. У багатьох культурах існують норми та практики, що обмежують права жінок на основі статі. Це може включати усунення жінок від доступу до освіти, працевлаштування та участі у політичному житті. Деякі культури можуть схильні до прийняття насильства в сім'ї як норми. Міжнародне право намагається врегулювати цю

проблему, проте часто виникають конфлікти між правами жінок на безпеку та культурними нормами.

Був прийнятий міжнародний договір Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Він описується як міжнародний «білль про права» для жінок – Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Ця конвенція є основоположним документом, що визначає права жінок та обов'язки держав у їхньому захисті. Вона надає міжнародний стандарт для захисту прав жінок та закликає держави усувати будь-які форми дискримінації на основі статі, незалежно від культурних та релігійних переконань.

Таким чином, міжнародно-правовий захист прав жінок у контексті культури є складною проблемою, яка вимагає уважного розгляду та дієвих заходів. Інклюзивний діалог, освіта та співпраця з різними культурними спільнотами є ключовими компонентами забезпечення рівних прав для жінок, незалежно від їхнього культурного контексту. Загалом, міжнародно-правовий захист прав жінок у контексті релігії вимагає збалансованого підходу, який враховував би як релігійні права, так і права жінок, забезпечуючи рівність і безпеку для всіх членів суспільства, незалежно від їхнього віросповідання.

Література:

1. Боднар С. Б. Рівність та рівноправність: діалектична єдність. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія «Правознавство».* Т. 3. 2012. С. 44-48.

2. Болотіна Н. Гендерний розвиток і соціальне право України: концептуальні засади. Рівність жінок і чоловіків в Україні: правові аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. К., 2001. С. 151-162.

3. Декларація ООН про ліквідацію дискримінації щодо жінок від 7. 11. 1967. ООН. Резолюції та рішення, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН на 22-й сесії. Нью-Йорк : Видавництво ООН, 1968. С. 41-43.

4. Сергєєва С. М. Міжнародно-правовий захист прав жінок: історія і сучасність. *Часопис Київського університету права.* 2011. № 3. С. 284-288.

Носа Ірина Юріївна,
здобувач вищої освіти на магістерському рівні
Навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА УСИНОВЛЕННЯМ

Саме родина відіграє первісну та найважливішу роль у житті кожної людини та дитини зокрема. Втім, ослаблення правового інституту сім’ї та настання певних життєвих обставин, іноді незалежних від волі осіб, породжує такі негативні наслідки, як: беззахисність дітей та сирітство. Діти, позбавлені батьківського піклування, як ніхто потребують захисту з боку держави. Законодавцем встановлено сукупність певних складних етапів, з метою розуміння того, чи зможуть майбутні кандидати забезпечити дитину, яку вони бажають усиновити, всім необхідним. Безпосередньо це також стосується іноземців, які згідно із національним законодавством, також можуть бути усиновлювачами. Проте недостатня урегульованість інституту усиновлення породжує багато непередбачуваних наслідків, таких як: торгівля дітьми, заняття жебрацтвом, використання дітей для знімання дитячої порнографії та багато інших. Слід зазначити, що, згідно з офіційною інформацією від Національної соціальної сервісної служби станом на 2022 рік, загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у 2022 році становила 66 552 дитини [1].

Багатьма українськими науковцями досліджувалось питання щодо проблем усиновлення та здійснення контролю за усиновленням, коли усиновлювачами є резиденти інших країн, зокрема, це: К.І. Березовська, О.В. Гладківська, В.С. Гопанчук, О.В. Дзера, С.В. Дяченко, Л.М. Зілковська, Н.В. Погорецька, В.І. Синайський, Г.Ф. Шершеневич та інші.

Складність усиновлення іноземцями викликана тим, що для врегулювання цієї процедури застосовуються норми як міжнародного, так і національного права, які мають свої особливості. Перелік нормативно-правових актів національного законодавства, які регулюють питання влаштування дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є таким: Сімейний кодекс України (СК України), Закон України «Про міжнародне приватне право», Закон України «Про охорону дитинства», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» від 08.10.2008 № 905 та інші. Потрібно звернути увагу на велику кількість міжнародних документів у сфері усиновлення, які були підписані Україною, зокрема: Конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.1993, Конвенцію про права дитини від 20.11.1989, Мінську конвенцію про правову допомогу і правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22.01.1993 та інші.

Звертаючись до національного законодавства, саме поняття «усиновлення» закріплюється в статті 207 СК України. Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених главою 18 СК України [2]. Також статтею 283 СК України передбачені спеціальні умови усиновлення іноземцем.

Відповідно до статті 69 ЗУ «Про міжнародне приватне право» правові наслідки усиновлення або його припинення визначаються особистим законом усиновлювача. Нагляд та облік дітей, усиновлених відповідно до положень цієї статті, здійснюються відповідно до особистого закону дитини [3].

Згідно із ч. 2 ст. 36 ЗУ «Про охорону дитинства» в порядку, встановленому законом, Україна укладає з іноземними державами договори про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, з питань правового захисту дітей – громадян України, усиновлених іноземцями, та здійснення контролю за умовами утримання та виховання таких дітей у сім’ях іноземців [4].

Популярність усиновлення в Україні іноземцями зумовлена тим, що національне законодавство України надає можливість усиновлення навіть тим, хто є одиноким, що розширює коло охочих усиновити. Усиновлення іноземцями – це шанс на краще життя нікому не потрібних у нашій державі дітей [5].

Усиновлення дитини іноземцем та подальше переміщення її за кордон є найбільш ризиковим чинником, у зв’язку із тим, що в Україні відсутній механізм контролю за усиновленими дітьми, що перебувають за кордоном, за дотриманням їхніх прав та свобод згідно із законодавством обох держав та дотриманням фундаментальних та основних потреб.

Як зазначає К. І. Березовська, проблемою, яка виникає у зв’язку з усиновленням дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, усиновлювачем-іноземцем, є неможливість проконтролювати подальшу долю усиновленої дитини, яка проживає за межами України [6, с. 141]. Такі заходи контролю прописані у Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, втім, підписавши зазначений документ, Україна так і не ратифікувала нього.

Аналізуючи цю тему, можемо зазначити про таке. По-перше, у зв’язку із «популярністю» усиновлення дітей-сиріт в Україні, має бути забезпечена дієва нормативно-правова база на національному рівні, по-друге, укладення міжнародних договорів у сфері усиновлення, які через міждержавне співробітництво будуть здійснювати контроль за

дітьми, котрі були усиновлені у договірній державі, що, у свою чергу, суттєво знизить ризики перебування дітей у неблагонадійних сім'ях.

По-третє, та найголовніше – ратифікація Україною вищезазначеної Конвенції та безпосереднє набуття нею чинності буде рушійною силою при розробці дієвого механізму у сфері правового регулювання міждержавного контролю за усиновленням.

Література:

1. Новини Комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики Верховної ради України. *Офіційний портал Верховної Ради України.* URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235378.html (дата звернення – 27.09.2023).

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. *Верховна рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text (дата звернення – 27.09.2023).

3. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Верховна рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text (дата звернення – 27.09.2023).

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Верховна рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text (дата звернення – 27.09.2023).

5. Моренець І. А. Проблеми усиновлення дітей іноземцями. *Актуальні проблеми сучасного міжнародного права:* зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (27 листоп. 2015 р.). у 2 ч. – Харків, 2015. С. 273–277. (дата звернення – 27.09.2023).

6. Березовська К. І. Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Міжнар. гуманітар. ун-т. Одеса, 2019. 141 с.

Польова Вікторія Євгенівна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВИДИ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Правовий режим майна подружжя у сімейно-правовій доктрині визначається як складний комплекс дій, система юридичних правил, що визначають стан певного явища об'єктивної дійсності, статику та динаміку їх правового регулювання, в тому числі стосовно володіння, користування та розпорядження майном; як порядок регулювання майнових відносин подружжя, що виникає внаслідок дії комплексу правових засобів (дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, санкцій тощо) та визначає обсяг і зміст їхніх майнових прав і обов'язків; як визначений порядок правового регулювання відносин подружжя щодо їхнього майна; як відносно самостійний комплекс правових засобів, які становлять засади правового регулювання відносин щодо спільного і роздільного майна подружжя та захисту їхнього порушених прав. Правове регулювання відносин щодо майна подружжя визначає основні ланки поводження їх у майновій сфері: закріплює, яке майно перебуває у власності подружжя або кожного з них, встановлює обсяг прав та обов'язків подружжя стосовно цього майна, порядок придбання та його продажу, відповідальність подружжя по спільних або особистих зобов'язаннях [1, с. 99; 2, с. 88; 3, с. 115; 4, с. 6].

У науковій літературі виділяють декілька видів правових режимів майна подружжя: режим роздільності майна подружжя, який передбачає, що будь-яке майно подружжя, коли і яким шляхом воно не було б придбане, вважається їхнім роздільним майном, а власником майна вважається той з подружжя, чиє право підтверджується правовстановлюючим документом; режим спільності майна подружжя, який передбачає об'єднання майна

подружжя на основі ідеї їхньої рівноправності та економічного партнерства; режим відкладеної спільності, що полягає в тому, що під час шлюбу все майно подружжя належить кожному з них окремо (як при режимі роздільності), але в разі розірвання шлюбу все сімейне майно і кошти поєднуються та поділяються між подружжям порівну [5, с. 116]; режим майна, відповідно до якого щодо частини майна подружжя є можливим визначення правового режиму роздільності майна, а щодо іншого майна – правового режиму спільності майна, режим майна подружжя, визначений сімейним договором (у тому числі шлюбним договором), у якому можуть бути встановлені специфічні умови стосовно майна, прав та обов'язків кожного з подружжя. Перші три правові режими майна подружжя є законним режимом майна подружжя.

Законне регулювання (законний режим майна подружжя) є такою сукупністю правових засобів регулювання майнових відносин подружжя, в якій основну роль відіграють законодавчі норми, що встановлюють загальні правила поведінки подружжя у майновій сфері. Законне регулювання здійснюється за допомогою норм, закріплених безпосередньо в законодавчих актах або інших актах державної влади, а також тих, що вироблені судовою практикою. Зі свого боку, договірне регулювання (договірний режим майна подружжя) – це певна сукупність правових засобів, де основним правовим засобом є договір подружжя, яким сторони самостійно встановлюють для себе певні майнові права й обов'язки; це порядок, що діє стосовно майна, нажитого чоловіком і жінкою за час шлюбу, встановлений самим подружжям у шлюбному договорі. Можна говорити про певний пріоритет у загальній системі засобів підсистеми законного регулювання майнових відносин подружжя, оскільки саме в законодавстві встановлюються загальні правила поведінки подружжя у майновій сфері та рамки договірної ініціативи подружжя. У свою чергу, договірне регулювання має переваги в тому сенсі, що воно скасовує дію деяких положень закону стосовно конкретної подружньої пари, якщо сторони передбачили для себе власні правила поведінки. Незалежно від того, який правовий режим майна обере подружжя щодо спільно нажитого майна, правовий режим якого не визначений у договорі, залишається чинним законний режим спільної сумісної власності [1, с. 100; 6, с. 33–34].

Як зазначає І. В. Жилінкова, історично існували також правові режими: універсальної спільності та спільності рухомого і придбаного. Перший правовий режим передбачав як спільне практично все майно подружжя, придбане ними як до, так і в період шлюбу, коли кожен із подружжя набував право на його половину, хоча контроль і управління залишалися в руках чоловіка, другий – що все рухоме майно (незалежно від часу його придбання), рухоме і нерухоме майно, отримане в період шлюбу, а також плоди, прибутки, відсотки і рентні платежі, одержані від цього майна, об'єднувалися в єдине ціле, управління яким здійснював чоловік. Як видно, режим спільності рухомого і придбаного передбачав роздільність щодо нерухомого майна, що належало подружжю до шлюбу, чим він істотно відрізнявся від режиму універсальної спільності [3, с. 89-90].

Отже, в законодавстві та правозастосовчій практиці існують такі види правових режимів майна подружжя: режим роздільності майна подружжя; режим спільності майна подружжя; режим відкладеної спільності; режим майна, відповідно до якого щодо частини майна подружжя є можливим визначення правового режиму роздільності майна, а щодо іншого майна – правового режиму спільності майна, режим майна подружжя, визначений сімейним договором (в тому числі шлюбним договором), у якому можуть бути встановлені специфічні умови стосовно майна, прав та обов'язків кожного з подружжя. Історично існували також правові режими: універсальної спільності та спільності рухомого і придбаного. Сімейне законодавство України виділяє два правових режими майна, що належить подружжю: спільності майна та роздільності майна; перший – стосується майна, набутого під час шлюбу, за винятками, встановленими законодавством та шлюбним договором; другий – майна, набутого в період до укладення шлюбу, за безоплатними правочинами, а також в інших випадках, зокрема передбаченими шлюбним договором.

Література:

1. Круглова О. О. Правовий режим майна подружжя: нормативно-правове регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 99-101.
2. Жилінкова І. В. Правовий режим майна подружжя. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 3. С. 88-94.
3. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи. Х. : Ксилон, 2000. 398 с.
4. Ариванюк Т. О. Правове регулювання відносин власності подружжя. Дис. … канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. К., 2002. 190 с.
5. Руда О. Правовий режим майна подружжя в міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Вип. 88. Ч. І. С. 116-119.
6. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект). Дис. … канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Х., 2006. 189 с.

Пономарьова Олена Олександрівна,
кандидатка юридичних наук,
старша наукова співробітниця відділу дослідження прав інтелектуальної власності
та прав людини в сфері охорони здоров'я НДІ інтелектуальної власності НАПрН України,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні
Київського національного університету технологій та дизайну

ФАРМАЦЕВТИЧНІ КОМПАНІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Фармацевтичні компанії є одними з найбільших та найважливіших суб'єктів у сфері права інтелектуальної власності. Дослідження та розробки нових лікарських засобів, патентування та захист прав інтелектуальної власності на фармацевтичні продукти мають вагомий вплив на здоров'я людей та економіку країн. Науковцями розглядаються різні аспекти, пов'язані із фармацевтичними компаніями як суб'єктами права інтелектуальної власності.

Одним із головних та важливих аспектів права інтелектуальної власності для фармацевтичних компаній є патентування медичних винаходів. Фармацевтичні компанії здійснюють багатомільйонні інвестиції в дослідження та розробки нових лікарських засобів, і патенти надають їм ексклюзивні права на виробництво та продаж цих продуктів протягом певного часу (20 років на патенти). Це стимулює інновації та дозволяє компаніям відшкодовувати витрати на дослідження.

За умови існування на ринку різноманітних лікарських засобів перед фармацевтичними компаніями постає важливе питання вибору торговельної марки (ТМ) для новоствореного препарату [1]. Фармацевтичні компанії володіють численними ТМ на лікарські засоби. Це є важливим аспектом для фармкомпаній, оскільки вдало обрана ТМ для лікарських засобів має величезне значення для споживачів.

Фармацевтичні компанії є ключовими суб'єктами права інтелектуальної власності, і їхні дії мають значущий вплив на здоров'я та добробут суспільства. Патенти, торгові марки та інші права інтелектуальної власності надають їм інструменти для захисту своїх інновацій та бізнесу в цій важливій галузі. Розвиток фармацевтичної індустрії нерозривно пов'язаний із розвитком права інтелектуальної власності.

Однак для пацієнтів важливим аспектом у лікуванні є доступні ціни на лікарські засоби. Однією з причин високих цін на ліки є монопольне становище виробників. Винна в цьому недосконала система патентування. Фармацевтичні компанії штучно продовжують патенти на застарілі винаходи, утримуючи високі ціни на ліки [2].

Монополія на запатентований продукт – світова практика поводження з винаходами у будь-якій сфері діяльності. Проте фармацевтичні компанії зловживають цією нормою, щоб зберегти своє монопольне становище на ринку якнайдовше.

Вони штучно продовжують дію патенту після закінчення його терміну, утримуючи високі ціни на ліки. Фармкомпанії фінансово зацікавлені після дії патенту, який добігає кінця, компанії реєструють такий же препарат. Вони змінюють не формулу, а спосіб застосування або форму продажу [2]. Такі дії фармкомпаній не допускають до реєстрації генеричних лікарських засобів, які є за діючою речовиною аналогічними до оригінальних лікарських засобів, хоча ціна є набагато нижчою.

Українські науковці неодноразово піднімали питання зловживання фармацевтичними компаніями правами інтелектуальної власності. Оксана Кашинцева наголошувала на зловживаннях патентними правами як перешкоди доступу до лікування. З проведеного науковицею дослідження було проаналізовано 132 патенти, що стосуються лікарських засобів. Слід зазначити, що сфера лікарських засобів є доволі привабливою для заявників: протягом 5 років, що передували початку цього дослідження (2012–2017 рр.), було подано 3350 заявок на видачу відповідних патентів і видано 2303. За даними проведеного аналізу, до категорії «вічнозелених» можна віднести 60 патентів, тобто 45 % проаналізованих патентів на лікарські засоби [3]. Наукові обговорення свідчать про те, що фармацевтичні компанії є головними суб’єктами права інтелектуальної власності у створенні інноваційних лікарських засобів, однак монопольне становище на фармацевтичному ринку дозволяє спекулювати та зловживати правами інтелектуальної власності, тримаючи високі ціни на лікарські засоби.

Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) є частиною рамкової угоди Світової організації торгівлі (СОТ), призначеної для регулювання прав інтелектуальної власності на світовому рівні. Угода TRIPS була укладена з метою уніфікації та стандартизації прав інтелектуальної власності в міжнародній торгівлі, щоб сприяти інноваціям та обміну технологіями між країнами.

Однак у ході реалізації Угоди TRIPS виникають питання щодо можливого зловживання правами інтелектуальної власності у сфері фармації. Особливо це стосується прав на патенти лікарського засобу. Патенти на лікарські засоби можуть створювати монополію на виробництво і продаж цих препаратів. Деякі фармацевтичні компанії можуть зловживати правами на патенти, отримуючи патенти на ті ж самі лікарські засоби, термін дії патентів на які спливає.

Отже, виникає потреба у внесенні змін в законодавство України:

− визначення жорстких критеріїв патентоспроможності винаходів, об'єктами яких є лікарський засіб, щоб уникнути видачі «вічнозелених патентів»;

− оптимізація порядку примусового ліцензування прав на винаходи, об'єктами яких є лікарський засіб (особливо гостро під час війн, епідемічних ситуацій у країнах задля доступу пацієнтів до інноваційних та дієвих лікарських засобів);

− імплементація «положення Болар»;

− введення режиму паралельного імпорту лікарських засобів;

− введення можливості обмеження режиму ексклюзивності даних лікарських засобів у громадських інтересах.

З метою вирішення цих проблем, деякі країни шукають можливості для гнучкості в реалізації положень Угоди TRIPS, особливо в контексті обмежень на патентні права для лікарських засобів в екстреній ситуації для захисту громадського здоров'я.

Проте важливо зауважити, що фармацевтичні компанії інвестують значні кошти в дослідження та розробки нових лікарських засобів, і патенти є важливим інструментом для

захисту їхніх майнових прав. Однак важливо знайти баланс між захистом правами інтелектуальної власності та забезпеченням доступу до необхідних медичних терапій для громадського здоров'я.

Література:

1. Особливості правового режиму торговельних марок – назв лікарських засобів. URL : https://www.apteka.ua/article/27088

2. На кону людські життя: як новий закон про патентування змінить ціни на ліки. URL : https://www.epravda.com.ua/publications/2018/07/30/639022/

3. Кашинцева О., Трофименко М. Дослідження «вічнозелених патентів» на фармацевтичному ринку України. URL : http://uran.inprojournal.org/article/view/214636

Реньов Євген Владиславович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ SAVE THE CHILDREN У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Трагічні події, з якими зіштовхнулась Україна, спонукають до аналізу діяльності міжнародних гуманітарних організацій щодо захисту прав найбільш вразливих категорій наших співгромадян. На особливу увагу заслуговують діти, які через свою фізичну та емоційну несформованість потребують додаткової підтримки. Більше того, діти до 14 років, відповідно до даних Фонду ООН у галузі народонаселення, складають 25% усього населення світу [1]. У цьому контексті постає необхідність звернутися до діяльності Save the Children – організації, яка вже понад століття займається захистом інтересів дітей і наразі працює у 118 країнах світу.

Організація була заснована у 1919 році британкою Еглантайн Джебб, яка не тільки займалася благодійною діяльністю, але й доклала серйозних зусиль до прийняття Лігою Націй у 1924 році Декларації прав дитини – першої декларації в галузі прав людини, що була ухвалена міжнародною організацією. Доцільно зазначити, що Загальна декларація прав людини була прийнята в рамках ООН у 1948 році, а наступна профільна декларація щодо прав дітей – ще пізніше (у 1959 р.) та містила у преамбулі посилання на Женевську декларацію 1924 р. Згадку про Декларацію прав дитини 1924 року можна знайти і в Конвенції про права дитини 1989 року Таким чином, розробивши проєкт Женевської декларації та надавши його на розгляд Лізі Націй, Еглантайн Джебб активно посприяла формуванню основ міжнародно-правового захисту прав дітей.

Що стосується діяльності організації, яка була створена задля допомоги дітям-жертвам Першої світової війни, то вона залишається вкрай затребуваною і сьогодні. Наразі Save the Children складається з Save the Children International та 30 національних членів. У 2021 році організація провадила свою діяльність у 118 країнах світу, надавши пряму допомогу 43 мільйонам дітей [2]. Традиційно фокус уваги був зосереджений на країнах Азії та Африки, де існує більша потреба в захисті дітей через відповідні соціально-економічні чинники, однак ескалація конфлікту в Україні призвела до активізації роботи і в нашій державі.

Якщо в 2014 році організація відреагувала на події на Донбасі відкриттям офісу в Слов’янську, то після 24 лютого 2022 р. діяльність Save the Children покриває всю територію нашої країни, чому сприяють офіси у Чернівцях, Києві, Миколаєві, Дніпрі та Харкові. У 2022 р. Save the Children допомогла 648 118 дітям та їхнім сім’ям в Україні, Польщі, Румунії та Литві (загалом – 1 095 323 бенефіціарів). Тобто підтримка надавалася

як дітям за їх місцем проживання, так і внутрішньо переміщеним особам, а також тим, хто знайшов прихисток у сусідніх країнах Європейського Союзу. Програми організації відзначаються багатовекторною спрямованістю – від допомоги з житлом і харчуванням до забезпечення доступу до освіти [3].

Зазначимо, що право на освіту передбачено ключовими міжнародно-правовими документами. Наприклад, у ст. 26 Загальної декларації прав людини 1948 року наголошується: «Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою» [4, с. 12]. Ст. 14 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права зобов’язує держав-учасниць втілити у життя принцип обов'язкової безплатної загальної освіти [5, с. 18].

У рамках національного законодавства згадане питання висвітлюється у ст. 53 Конституції України – повна загальна середня освіта визнається обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах [6]. Подальший розвиток положень Основного Закону здійснюється у профільних Законах України: «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» тощо.

Отже, освітні ініціативи Save the Children є вкрай важливими та включають допомогу у відновленні пошкоджених шкіл і дитячих садків, розповсюдженні навчальних наборів та розбудові мережі цифрових навчальних центрів. Протягом минулого року організацією було створено 32 цифрові навчальні центри (DLC) [3]. Такі освітні навчальні простори, що обладнані пристроями та матеріалами для дистанційного навчання, надають дітям можливість безперервного доступу до навчання та надолуження освітніх втрат. Зважаючи на безпекову ситуацію, зазначені центри можуть функціонувати безпосередньо в укриттях.

Таким чином, діяльність Save the Children, створеної задля реагування на гуманітарні виклики після Першої світової війни, залишається вкрай затребуваною й сьогодні, коли діти в Україні страждають від жахіть сучасної війни.

Література:

1. World Population Dashboard. United Nations Population Fund. URL : https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard (date of access: 26.09.2023).

2. Save the Children International Annual Snapshot 2021. Save the Children International. URL : https://resourcecentre.savethechildren.net/document/save-the-children-international-annual-snapshot-2021 (date of access: 26.09.2023).

3. Ukraine Response One Year On: Impact report. Save the Children International. URL : https://resourcecentre.savethechildren.net/document/ukraine-response-one-year-on-impact-report/ (date of access: 26.09.2023).

4. Universal Declaration of Human Rights. United Nations Publications, 2018. 14 p.

5. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: Adopted on 16 December 1966. Independently published, 2020. 34 p.

6. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 26.09.2023).

Розізнаний Євген Григорович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ОРГАНІВ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ МІЖ БАТЬКАМИ

Особливості участі органу опіки та піклування у правовідносинах щодо вирішення сімейних спорів між батьками врегульовано положеннями цивільного процесуального законодавства. З. В. Ромовська зазначає, що недоцільно визнавати орган опіки та піклування третьою особою, оскільки остання вступає в справу або як самостійний позивач, або на стороні позивача або відповідача. Водночас орган опіки та піклування є стороною процесу, який є нейтральним щодо батьків як сторін; його заінтересованість у результаті вирішенні справи полягає передусім у забезпеченні захисту сімейних прав та інтересів дитини. Однак нейтральної третьої сторони, тобто тієї, яка б стояла поміж сторонами, цивільне процесуальне законодавство не передбачає [1, с. 43]. Про ті ж проблеми виділяє й Н. С. Кошин, який вказує, що органи опіки і піклування не мають матеріально-правової заінтересованості у справі і на них поширюються лише процесуальні наслідки набрання законної сили судового рішення, а тому вони не можуть бути ні третьою особою, ні відповідачем (хоча, наприклад, в Узагальненні Пленуму Верховного Суду України «Практика розгляду судами справ, пов’язаних із позбавленням батьківських прав, усиновленням, встановленням опіки та піклування над дітьми» від 11 грудня 2008 року йдеться про органи опіки і піклування як відповідачів у справах про відновлення батьківських прав, що не є правильним). На його думку, з якою варто погодитися, орган опіки і піклування займає самостійне процесуальне положення, відмінне від сторони, представника, співучасника, третіх осіб, експерта та спеціаліста [2, с. 239].

Також законодавством передбачається подання органом опіки та піклування письмового висновку щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи [3]. Цей висновок, по суті, є засобом доказування (хоча формально не віднесено до нього в контексті засобів доказування, визначених Цивільним процесуальним кодексом України, маючи проміжне становище між письмовим доказом і висновком експерта [4, с. 90]), однак суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини [5, с. 33]; в цьому випадку можливим є проведення додаткового обстеження або повторного розгляду питання органом опіки та піклування. Таким чином, висновок органу опіки та піклування має рекомендаційний характер для суду, на відміну від рішення органу опіки та піклування, прийнятого за результатами звернення батьків, якщо, звичайно, останні не звернуться до суду протягом десяти днів від часу його винесення.

Органи опіки та піклування контролюють діяльність опікунів (піклувальників) щодо умов утримання, виховання, навчання дитини, здійснюючи такий контроль різними способами, зокрема: перевіркою умов життя дитини, її виховання і навчання, перевіркою звітів опікунів (піклувальників) щодо діяльності за певний термін, співбесідами із сусідами опікунів (піклувальників), вчителями тощо. Підставою для оцінки діяльності опікуна (піклувальника) є акт, який складається після кожної планової перевірки [6, с. 209].

На підставі вищевикладеного можемо зробити висновок про те, що органи опіки та піклування, беручи участь у вирішенні сімейних спорів щодо дитини судом, не мають визначеного правового статусу і розглядаються в науковій літературі та судовій практиці як треті особи або відповідачі, однак, на відміну від них, не мають матеріально-правової заінтересованості у справі, займаючи, по суті, самостійне положення. Орган опіки і піклування займає самостійне процесуальне положення, відмінне від сторони, представника, співучасника, третіх осіб, експерта та спеціаліста.

Законодавством передбачається подання органом опіки та піклування письмового висновку щодо розв'язання спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, які стосуються справи. Цей висновок, по суті, є засобом доказування (хоча формально не віднесено до нього в контексті засобів доказування, визначених Цивільним процесуальним кодексом України, маючи проміжне становище між письмовим доказом та висновком експерта, маючи, однак, рекомендаційний характер для суду, на відміну від рішення органу опіки та піклування, прийнятого за результатами звернення батьків.

Література:

1. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. К. : Правова єдність, 2009. 432 с.

2. Кошин Н. С. Процесуально-правовий статус органів опіки та піклування у цивільному процесі України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Випуск 21. Частина 1. Том 1. С. 238-240.

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14.

4. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К. : Видавець Фурса С. Я.; КНТ, 2008. 1248 с.

5. Апопій І. В. Сімейне право : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2011. 360 с.

6. Сімейне право України: підручник. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І В Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. К. : Юрінком Інтер, 2011. 264 с.

Романюк Віталія Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
в.о. старшого викладача кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ

Сьогодні право прав людини значно впливає на регулювання збройних конфліктів за допомогою двох основних процесів: «процесу тлумачення», за якого міжнародне гуманітарне право тлумачиться у світлі норм або концепцій права прав людини, та «процесу застосування», за допомогою якого право прав людини застосовується під час збройних конфліктів разом із міжнародним гуманітарним правом.

Питання, яке часто виникає на практиці, пов’язане з тлумаченням територіальної сфери виконання міжнародного обов’язку із захисту прав людини державою: чи зобов'язані держави виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо прав людини лише на своїй території?

Безперечно, більшість прав людини захищають не лише громадян, а також іноземців. Іноді заперечується те, що конвенційні зобов'язання щодо прав людини зобов'язують держави за межами їх території. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (Пакт) передбачає, що «кожна держава-учасниця цього Пакту зобов'язується поважати та забезпечувати всім особам, які перебувають на її території та під її юрисдикцією, права, визнані в цьому Пакті» [1]. Обмежувальне тлумачення цього положення передбачає, що держави не можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення прав людини, вчинені за межами їх території [2, 109-110]. Однак це тлумачення не враховує належним чином об'єкт і мету Пакту.

Щодо цього Комітет з прав людини заявив, що держава-учасниця «повинна поважати та забезпечувати права, викладені в Пакті, кожному, хто перебуває під владою або ефективним контролем цієї держави-учасниці, навіть якщо вона не перебуває на території держави-учасниці». Комітет тлумачить, що права мають бути доступні всім особам, які перебувають на території або підпадають під юрисдикцію держави. Крім того, він зазначив, що принцип екстериторіального захисту «також застосовується до тих, хто перебуває під владою або ефективним контролем сил держави-учасниці, які діють за межами її території» (стаття 10) [3]. Цей висновок підтверджується Міжнародним Судом ООН, який дійшов висновку, що «Міжнародний пакт про громадянські та політичні права застосовується до дій, вчинених державою під час здійснення її юрисдикції за межами її власної території» [4].

Комітет проти тортур зазначив, що «держава-учасниця повинна визнати та забезпечити застосування Конвенції в будь-який час, чи то в мирний час, чи під час війни, чи під час збройного конфлікту, на будь-якій території під її юрисдикцією». Комітет визначив територію під юрисдикцією держави-учасниці з погляду всіх осіб, які перебувають під ефективним контролем органів державної влади, незалежно від типу, де б вони не знаходилися у світі (ст.ст.14–15) [5].

Міжнародний суд також постановив, що стаття 2 Конвенції про права дитини накладає на держави-учасниці зобов'язання щодо кожної дитини в межах їхньої юрисдикції, і зазначив, що Конвенція може застосовуватися екстериторіально (стаття 113) [4]. У пізнішій справі він нагадав, що міжнародні документи з прав людини застосовуються до дій, вчинених державою під час здійснення її юрисдикції за межами її власної території [6, с.78-79]. Тоді як Комітет з прав людини та Комітет проти тортур зосередили увагу на особах, які перебувають під юрисдикцією та ефективним контролем держави, незалежно від їхнього місцезнаходження, Міжнародний суд ООН встановив, що для економічних, соціальних і культурних прав існує сильніший зв'язок з територією держави.

Він зазначив, що хоча Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права не містить положення про сферу його застосування, це можна пояснити тим фактом, що цей Пакт гарантує права, які, по суті, є територіальними. Однак не можна виключати, що він застосовується як до територій, над якими держава-учасниця має суверенітет, так і до тих, над якими ця держава здійснює територіальну юрисдикцію. Іншими словами, Суд вважає, що Пакт може застосовуватися за межами території держави; доки ця держава має ефективний контроль, вона здійснює юрисдикцію над іноземною територією.

Це має місце в ситуаціях окупації, коли держава-окупант здійснює ефективний контроль над окупованою територією. Суд розглянув аналіз Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав застосовності Пакту до окупованої палестинської території. Він зазначив, що Комітет знову висловив свою стурбованість позицією Ізраїлю та підтвердив свою думку про те, що зобов'язання держави-учасниці за Пактом застосовуються до всіх територій і населення під його ефективним контролем. Суд зазначив, «що території, окуповані Ізраїлем, понад 37 років перебували під його територіальною юрисдикцією як окупаційної держави. Здійснюючи повноваження, надані йому на цій основі, Ізраїль зобов'язаний дотримуватися положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [4]. Хоча територіальний елемент є одним із критеріїв визначення обсягу зобов'язань щодо прав людини, багато з цих зобов'язань також стосуються осіб, які перебувають під юрисдикцією держави. Цей критерій охоплює осіб, які все ще знаходяться під владою держави, незалежно від того, чи перебувають вони фізично на території цієї держави. Це може бути випадок особи, затриманої агентами держави за межами її території. За певних обставин це також може охоплювати випадки порушень, скоєних проти осіб, які тимчасово перебувають під контролем держави, наприклад, коли вона здійснює військові вторгнення в іншу державу.

Підбиваючи підсумки, незаперечним є той факт, що всі будь-де у світі користуються правами людини. Тому логічно стверджувати, що держави повинні бути зобов'язані

виконувати свої зобов'язання щодо всіх осіб, які перебувають під їхньою юрисдикцією, незалежно від того, чи перебувають вони на їхній території.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення – 22.09.2023).
2. UN Human Rights Committee (HRC), *UN Human Rights Committee: Third Periodic Report, United States of America*, 28 November 2005, CCPR/C/USA/3. URL : https://www.refworld.org/docid/441699ad4.html (дата звернення – 22.09.2023).
3. UN Human Rights Committee (HRC), *General comment no. 31 [80], The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant*, 26 May 2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13. URL : https://www.refworld.org/docid/478b26ae2.html (дата звернення – 22.09.2023).
4. Advisory opinion of the International Court of Justice on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory. URL : https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-178825/ (дата звернення – 22.09.2023).
5. Conclusions and recommendations of the Committee against Torture : United States of America. Geneva : UN, 25 July 2006. URL : https://digitallibrary.un.org/record/580893 (дата звернення – 22.09.2023).
6. Official citation: Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168. URL : https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/116/116-20051219-JUD-01-00-EN.pdf (дата звернення – 22.09.2023).

Ромась Марія Іванівна,
докторка філософії з права,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАДОВОЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОСУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК ОСНОВНА МЕТА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА У ЦИВІЛЬНИХ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ

Укладення державою Україна цивільних договорів є найпоширенішим способом забезпечення її потреб. Так, О.О. Первомайський у своїй монографії зазначає, що участь держави Україна в договірних відносинах ускладнена низкою таких обставин: наявність спеціального та (або) додаткового нормативно-правового регулювання договірних відносин за участю держави чи її представників; передумовою укладення договорів за участю держави чи її представників є проходження необхідних публічних процедур, шляхом відповідного погодження, ухвалення рішення тощо; встановлення чинним законодавством додаткових обмежень в укладення договорів за участю держави чи її представників [1, с. 131-132].

Розмежування інтересів є важливим елементом юридичної характеристики суб'єкта цивільних правовідносин, в яких держава Україна є рівноправним їхнім учасником (ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України) [2]. Як слушно зазначає Р.А. Майданик, корисність зобов'язання полягає в його встановленні в чийомусь інтересі, задоволення якого означає бути корисним для того, в інтересах кого встановлено зобов'язання, а тому безкорисний об'єкт зобов'язання суперечить поняттю зобов'язання [3, с. 207].

На реалізацію інтересів суттєво впливає їхня правова сутність: який саме інтерес стоїть на порядку денному – приватний чи публічний або які будуть наслідки в процесі

функціонування механізму правового регулювання [4, с. 52]. Так, наприклад, деякі науковці вважають, що інтерес держави Україна як учасника правовідносин не пов'язаний з одержанням майнового зиску [5, с. 56].

Існує думка, що в договорах реалізується не лише приватний інтерес особи, що вступає у відносини з державою з метою отримання прибутку, але й публічний інтерес держави в реалізації однієї зі своїх функцій [6, с. 1]. Це пояснюється тим, що участь держави Україна у договірних зобов'язаннях є основним засобом забезпечення державних та суспільних потреб, інтересів, які виникають на підставі угоди між суб'єктами договору, тобто завжди є результатом правомірних дій [7, с. 243]. Слід погодитися з думкою, що держава в цивільному обороті має власні інтереси, що становлять квінтесенцію інтересів суспільства, що є правовою формою узгодження загальносуспільного (публічного) інтересу, представленого державою, з індивідуальним інтересом приватної особи [8, с. 6]. Водночас виокремлення лише приватного або лише публічного інтересу не вирішить специфіку участі держави Україна у цивільних договірних зобов'язаннях.

Судова практика пояснює публічний інтерес як «мету участі держави в особі відповідних органів у адміністративних правовідносинах; тобто, вступаючи у такі відносини, держава в особі відповідного органу має на меті, в першу чергу, захист інтересів держави, громади, невизначеного кола осіб. Водночас, вступаючи в цивільні чи господарські правовідносини, держава в особі відповідного органу насамперед має на меті задоволення приватного інтересу» (постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2018, справа № 5023/10655/11, провадження № 12-161гс18 [9]; постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.02.2019, справа № 915/478/18, провадження № 12-245гс18 [10]).

Сучасне цивільне законодавство містить поняття «інтересу держави і суспільства». Так, відповідно до ч. 1 ст. 203 Цивільного кодексу України зміст правочину не може суперечити цьому Кодексу, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам [2]. У ч. 3 ст. 228 Цивільного кодексу України міститься положення про можливість визнання правочину недійсним у разі недодержання вимоги щодо відповідності правочину інтересам держави і суспільства, його моральним засадам [2].

Поняття «суспільний інтерес» знаходить своє відображення у ч. 1 ст. 103 та у ч. 7 ст. 376 Цивільного кодексу України. При цьому в ст. 18 Конституції України згадується поняття «національні інтереси», а у ст. 41 Конституції України – «інтереси суспільства» [11]. У законодавстві України також присутні й інші конструкції «інтересу», задоволення якого є прямою функцією держави. Так, постановою Кабінету Міністрів України № 420 від 23 травня 2018 року затверджено перелік послуг, що становлять загальний економічний інтерес. До таких послуг законодавець відносить послуги у сфері функціонування ринку електричної енергії, ринку природного газу, надання житлово-комунальних послуг [12].

Підсумовуючи усе зазначене вище, можна дійти висновку, що держава Україна, підписуючи цивільно-правовий договір, задовольняє суспільний (загальносуспільний) інтерес, адже задовольняти лише приватний інтерес вона не може через свою публічно-правову природу. Загальносуспільний інтерес у такому випадку можна охарактеризувати як поєднання інтересів приватних осіб із публічним інтересом для всеосяжного задоволення потреб суспільства шляхом укладення державою Україна цивільно-правових договорів.

Література:

1. Первомайський О. О. Участь територіальних публічно-правових утворень в цивільних правовідносинах: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Редакція журналу «Право України», 2013. 196 с.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

3. Майданик Р. А. Аномалії в цивільному праві України. Київ : Юстинінан, 2007. 912 с.

4. Гуняк А. Я. Інтерес як критерій поділу права на приватне та публічне: загальнотеоретичний аспект. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 49-53.

5. Первомайський О. О. Засади участі держави Україна в договірних відносинах: цивільно-правовий аспект. *Юридична Україна (питання розвитку приватного права)*. 2013. № 5. С. 54-58.

6. Блащук Т. В. Можливість визначення держави як сторони цивільно-правового договору. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. Електронне фахове видання. 2011. URL : https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11btvtpd.pdf

7. Голубєва Н. Ю. Система зобов'язань у цивільному праві України. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. № 9. С. 241-247.

8. Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права : автореф. дис. … канд. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 16 с.

9. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.11.2018, у справі № 5023/10655/11, провадження № 12-161гс18. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/78215394

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 587/430/16-ц, провадження № 14-104цс19. URL : http://reyestr.court.gov.ua/Review/84573553>

11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

12. Про затвердження переліку послуг, що становлять загальний економічний інтерес. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2018 р. № 420. *Офіційний вісник України.* 2018. № 46. Ст. 1608.

Сапожнікова Роксолана Владиславівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДИТЯЧОЇ ЕВТАНАЗІЇ ЯК ПРАВА НА СМЕРТЬ

У XXI людство спостерігає формування четвертого покоління прав людини, яке зумовлене розвитком сучасних технологій, інтернету та суспільної моралі. До них ми відносимо так звані «соматичні права», зокрема право на евтаназію, яке включає дії або бездіяльність з метою задоволення бажання хворого прискорити свою смерть. Проблема полягає в тому, що на міжнародному рівні відсутнє юридичне визначення та регулювання цього права. Зокрема, створені лише окремі міжнародні документи, наприклад, Конвенція Ради Європи 1997 р. про захист прав і достоїнства людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини [1, с. 19]. Водночас Бельгія стала першою державою, яка у 2014 р. прийняла Закон «Про евтаназію», де легалізувала право дітей на смерть.

Термін «евтаназія» походить від грецьких коренів — «eu» (чудово) і «thanatos» (смерть), тобто дослівно перекладається як «чудова смерть». Уперше він був використаний у XVI столітті англійським філософом Френсісом Беконом у праці «Про позначення легкої безболісної смерті», де він писав про евтаназію як «... обов'язок медика не тільки в тому, щоб відновлювати здоров'я, а й у тому, щоб пом'якшувати страждання, викликані хворобою, а якщо недуг визнано невиліковним, лікар повинен забезпечити пацієнту легку й мирну кончину, бо немає на світі блага більшого, ніж подібна евтаназія ... » [2, 25]. Це право дотепер розглядається багатьма філософами, правниками, медичними працівниками, теологами, де обстоюються різні думки щодо можливості людини самостійно

розпоряджатися своїм життям. Ватикан однозначно заперечує евтаназію, аргументуючи це святістю людського буття та задуму Божого.

Права дітей захищені такими нормативно-правовими актами, як: Женевська декларація прав дитини 1924 р., Декларація прав дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 р. та Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Зокрема, стаття 6 Конвенції про права дитини визнає, що «кожна дитина має невід'ємне право на життя», а «держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини» [3]. Хартія Європейського Союзу про основні права в п.1 ст.3 встановлює, що кожна людина має право на власну фізичну і духовну цілісність, заперечуючи право людини на смерть. Водночас станом на 2021 р. евтаназію в певній формі дозволено в Люксембурзі, Бельгії, Нідерландах, Португалії, Швейцарії, Німеччині, Канаді, Колумбії, частині Австралії та деяких штатах США. ЄСПЛ дозволяє країнам-членам декриміналізувати евтаназію лише в тому випадку, якщо їхні національні закони чітко і ретельно визначають обсяг права на медичне переривання життя, передбачають процедуру, яка може гарантувати, що прохання пацієнта є добровільним, містять підвищені заходи захисту вразливих груп населення, чітко регламентують рішення, які повинні приймати особи, щоб забезпечити відповідність критеріям прийнятності [4]. Нідерланди стали першою країною, яка законодавчо закріпила право на евтаназію у квітні 2002 р., згодом прийнявши Закон «Критерії застосування евтаназії та надання допомоги в разі добровільного позбавлення життя». Уважно опрацювавши цей документ, можна дійти до висновку, що головною фігурою в цій процедурі є лікар, навіть не пацієнт, який відповідного до цього Закону повинен сам прийняти рішення про те, щоб померти добровільно.

Нідерланди та Бельгія обґрунтовують право дітей на т. зв. «легку смерть» через нестерпний і нездоланний біль дитини в термінальній стадії захворювання. Відповідно до законодавства Нідерландів дитяча евтаназія обмежена мінімальним віком з 12 років. Для її проведення необхідна згода обох батьків, згода відповідної команди лікарів і думка компетентного психіатра, який підтверджує усвідомлення дитини наслідків свого рішення. Водночас лікар повинен дотримуватися таких критеріїв: бути переконаним, що пацієнт прийняв рішення добровільно й обдумано, вичерпані всі засоби для позбавлення пацієнта від таких страждань, евтаназія може бути проведена тільки лікарем і лише медичним працівником. Отож, відповідно до положень, ця процедура не може застосовуватися до немовлят і дітей, психічно хворих. Закон Бельгії «Про евтаназію» встановлює, що процедуру евтаназії може провести лише лікар, пацієнтами можуть бути тільки громадяни Бельгії, які постійно проживають у країні. З метою уникнення зловживань, у державі створена спеціальна комісія, яка розглядає всі випадки евтаназії і має право визначати, чи медичні фахівці не порушували закон [4]. У 2016 році в Бельгії був зафіксований перший випадок застосування процедури здійснення права на смерть до неповнолітнього.

Міжнародним співтовариством дотепер залишене невирішеним питанням про закріплення на декларативному рівні процедури регулювання здійснення дитячої евтаназії, що пояснюється етичними та культурними цінностями громадян держав. Лише декілька країн закріпили право дитячу евтаназію на національному рівні, проте у разі порушення законів, що врегульовують це питання, зазвичай застосовуються загальні положення Кримінального кодексу, тому постає питання про деталізацію відповідних санкцій.

Література:

1. Опольська Н., Бабой А., Бабой В. Міжнародний захист прав людини : підручник. Вінниця, 2021. 391 с.
2. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук. В Сочинения. Москва, 1977. 560 с.
3. Конвенція про права дитини № 995_021 від 20.11.1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021/conv#Text.

4. Loos S. Assisted dying before the ECtHR: general rules for national regulations. Med Law Int. 2022.
5. Эвтаназия в Бельгии. URL : https://evtanazija.ru/belgiya.

Сердечна Ірина Леонідівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СУТНОСТІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ПОДРУЖЖЯМ

Одним з природних прав людини є право на сім'ю. Нікого не можна примушувати до створення сім'ї чи тримати в ній всупереч його волі. Сім'я була і залишається природним та основним осередком суспільства.

Поряд із сімейними правовідносинами, що виникають між батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами, щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особливе місце займають правовідносини між подружжям.

Відповідно до норм сімейного законодавства подружжя отримує комплекс особистих немайнових та майнових прав і обов'язків. Особисті немайнові права мають вирішальне значення в сімейному праві, оскільки в сім'ї виникають досить складні людські відносини, в першу чергу, немайнового характеру.

У Сімейному кодексі України закріплено такі особисті немайнові права та обов'язки подружжя: 1) право на материнство (ст. 49); 2) право на батьківство (ст. 50); 3) право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності (ст. 51); 4) право дружини та чоловіка на фізичний та духовний розвиток (ст. 52); 5) право дружини та чоловіка на зміну прізвища (ст. 53); 6) право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї (ст. 54); 7) обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю (ст. 55); 8) право дружини та чоловіка на свободу та особисту недоторканність (ст. 56) [1].

Погодимося з позицією А.О. Дутко, що в сімейному законодавстві не передбачено прямої санкції за неналежне виконання подружжям особистих немайнових обов'язків, однак порушення, невизнання, оспорювання особистого немайнового права одного із подружжя може виступати підставою для розірвання такого шлюбу [2, с. 122].

Під поняттям особисті немайнові права подружжя розуміємо суб'єктивні, природні, невід'ємні права, передбачені сімейним законодавством, що належать особам, які перебувають у шлюбі зареєстрованому у встановленому законом порядку.

Під поняттям особистий немайновий обов'язок у правовідносинах між подружжям розуміємо вид і міру належної поведінки чоловіка та дружини, вчинення ними активних дій у частині здійснення особистих немайнових прав визначених сімейним законодавством.

Для сімейних правовідносин загалом характерні такі ознаки: невідчужуваність, безстроковість (тривалість), безоплатність. Здійснення особистих немайнових прав подружжя відбувається відповідно до моральних засад суспільства, а особливі ознаки відображають сутність особистих немайнових правовідносин між подружжям та індивідуалізують їх з-поміж інших видів сімейних правовідносин, ними є:

− особливий суб'єктний склад (подружжя);

− особливі юридичні факти як підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин між подружжям (юридичні факти-дії: державна реєстрація шлюбу, розірвання шлюбу; юридичні факти-події: смерть, досягнення певного віку);

− особисті немайнові права й обов'язки подружжя, які не можуть бути припинені чи змінені за їх домовленістю;

− особисті немайнові права та обов’язки подружжя не можуть виступати предметом шлюбного договору [1].

Структурними елементами правовідносин між подружжям є: 1) суб’єкти, якими відповідно до наукових підходів та норм сімейного законодавства є подружжя, а саме – чоловік та жінка; 2) об’єкти, якими виступають дії (вибір подружжям прізвища, роду занять) та нематеріальні блага (материнство, батьківство); 3) юридичний зміст, яким є суб’єктивні права та обов’язки особистого немайнового характеру зазначених суб’єктів.

Виділимо основні ознаки подружжя як суб’єкта сімейних правовідносин: 1) подружжям можуть бути лише особи різної статі, тобто чоловік та жінка; 2) чинне законодавство визначає умови, яких повинні дотримуватись особи, для реєстрації шлюбу та відповідно набуття статусу подружжя; 3) відсутність передбачених законом перешкод до вступу у шлюб; 4) подружжя як суб’єкти сімейних правовідносин наділяються широким колом особистих немайнових та майнових прав та обов’язків; 5) особливий порядок припинення правового статусу подружжя.

Отже, впродовж тривалого історичного шляху права та обов’язки подружжя сформувалися в цілісний правовий інститут. Однак така ситуація була не завжди, і слід зауважити, що знадобились тисячоліття для того, щоб сьогодні законодавство містило цілу главу, присвячену особистим немайновим правам та обов’язкам подружжя. Вперше на належному рівні особисті немайнові права та обов’язки між подружжям були врегульовані в главі 5 Кодексу про шлюб та сім’ю Української РСР 1969 року [3], а розширення здобули ці права в СК України.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

2. Дутко А. О. Сучасний стан правового регулювання особистих немайнових прав та обов’язків подружжя. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2019. Вип. 21. С. 190-196. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2019_21_29

3. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20.06.1969 № 2006-VII. *Верховна Рада УРСР*. Втратив чинність. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2006-07#Text

Старик Богдан Юрійович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Згідно з положеннями Цивільного кодексу України (ЦК України) опіка та піклування встановлюються задля забезпечення особистих немайнових, майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, також повнолітніх осіб, які за станом здоров’я не можуть самостійно здійснювати свої права та обов’язки (ст. 55 ЦК України).

Питанням встановлення опіки і піклування значну увагу приділяли у своїх наукових публікаціях А.І. Гомола, І.А. Гомола, О.В. Дзера, Н.М.Єршова, Д.І. Курський, А.І. Пергамент, Е.Н. Саломатова, Г.М.Свердлов, Ю.С. Червоний [1, 5, 6, 3, 6], та інші.

Терміни «опіка і піклування» законодавцем визначаються лише у п. 1.1. Правил опіки та піклування, затверджених Наказом Держкомсім'ямолодь України, Міносвіти, МОЗ України, Мінпраці України від 26.05.1999 № 34/166/131/88 як особлива форма державної турботи про неповнолітніх дітей, що залишились без піклування батьків, та повнолітніх осіб, які потребують допомоги щодо забезпечення їхніх прав та інтересів. Під опікою і

піклуванням розуміють передусім правовий інститут, тобто сукупність юридичних норм, які регулюють суспільні відносини із встановлення опіки і піклування, здійснення функцій опіки і піклування та припинення опіки і піклування. Крім того, під опікою та піклуванням розуміють систему засобів, спрямованих на забезпечення діяльності органів опіки і піклування з виховання малолітніх та неповнолітніх дітей, а також захисту прав та законних інтересів недієздатних і обмежено дієздатних осіб. Також, як підкреслює Т. В. Санжаровська, під опікою та піклуванням розуміють і правовідносини щодо здійснення опіки і піклування, в першу чергу, – між опікуном (піклувальником) і підопічними, правовідносини між органами опіки і піклування й опікунами та піклувальниками [4, с. 169].

О. В. Дзера розглядає інститут опіки та піклування як засіб захисту особистих немайнових і майнових прав і інтересів повноважних осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати свої обов'язки. Науковець відносить опіку та піклування до цивільного та сімейного права, тому що особисті немайнові та майнові відносини громадян з організаціями та між собою регулюються та охороняються як сімейним, так і цивільним законодавством [1, с. 55].

На думку науковців А.І. Гомоли, І.А. Гомоли, Е.Н. Саломатова під опікою над неповнолітніми слід розуміти спосіб заповнення дієздатності дитини, інститут представництва, без якого неможливо здійснити захист прав та інтересів неповнолітніх дітей [5, с. 865].

А.І. Пергамент зазначає, що опіка (піклування) в широкому сенсі є сукупністю засобів, що забезпечують виконання державної функції з виховання дітей; це найбільш доступна форма виховання в сім'ї дітей, позбавлених батьківського піклування [5, с. 865]. У вузькому сенсі опікою є форма виховання дитини в сім'ї опікуна [5, с. 866], доповнення відсутньої в дитини (чи дорослої особи) дієздатності [5, с. 866].

Під терміном «піклування» А.І. Пергамент пропонує розуміти сприяння у здійсненні особами юридичних дій, частково обмеженими в дієздатності або таким, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права та виконувати свої обов'язки [5, с. 866].

Н.М. Єршова стверджує, що опіка та піклування об'єднуються в один юридичний інститут, оскільки вони тісно пов'язані один з одним [3, с. 5]. На думку А.І. Пергамент, правильно вважати, що опіка та піклування є єдиним інститутом, а не об'єднаним [5, с. 866].

Дещо інше праворозуміння інституту опіки та піклування дає Ю.С. Червоний. На його думку, інститут опіки та піклування має комплексний характер. Його норми, як випливає зі змісту статей 55 і 58 – 60 ЦК України та ст. 243 СК України, регулюють відносини, пов'язані з вихованням дітей, які внаслідок смерті, позбавлення батьківських прав, хвороби їхніх батьків або з інших причин залишилися без батьківського піклування, а також із захистом особистих немайнових і майнових прав цих дітей. Ці норми мають в основному сімейно-правовий характер [6, с .370].

Для з'ясування місця правових норм, що регулюють відносини опіки та піклування, перш за все, доцільно виділити два основних види подібних відносин: внутрішні – власне відносини з опіки (піклування) – відносини між опікуном (піклувальником) та підопічним; зовнішні – відносини, пов'язані з опікою (між опікуном та органом опіки та піклування, між опікуном та третіми особами тощо).

Отже, можна констатувати, що правові норми, які регулюють відносини щодо опіки, взяті у своїй єдності, утворюють певний відособлений блок, який є відносно самостійною, стійкою та автономною частиною системи права. У правознавстві подібну об'єктивно відособлену систему взаємно пов'язаних правових норм, що регулюють однорідну групу суспільних відносин, зазвичай визначають як правовий інститут [5, с. 866].

Погоджуємось із думкою Н.А. Д'ячкової про те, що на субінституційному рівні можна виділити певні субінститути опіки (піклування). Критерієм їх розмежування є об'єкти правової охорони, суб'єкти, що її здійснюють та обсяг їх опікунських функцій.

Узагальнюючи вищенаведене, можна стверджувати, що опіка як певна система норм, покликаних забезпечувати регулювання відносин, що виникають при здійсненні особистих та майнових прав осіб, які в силу тих чи тих причин не можуть ці права здійснювати самостійно без прогалин, є комплексним міжгалузевим правовим інститутом [2, с.163].

Обов'язковість встановлення опіки була зумовлена в СРСР бажанням ліквідувати дитячу безпритульність. У таких умовах обов'язкове доручення окремих осіб до виховання осиротілих дітей було доцільним. Проте зараз практика відмовилась від такого доручення до виконання обов'язків щодо виховання і фактично такий інститут розглядається як добровільний.

Отже, в літературі поняття «опіка та піклування» не є однозначним. Під ним розуміють правовий інститут, тобто сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані зі встановленням, здійсненням і припиненням певних функцій. Опікою та піклуванням вважають систему способів, спрямованих на забезпечення діяльності органів опіки та піклування, опікунів і піклувальників з виховання малолітніх і неповнолітніх дітей, а також із захисту прав і законних інтересів недієздатних і обмежених у дієздатності повнолітніх осіб. Нарешті, в опіці та піклуванні вбачають правовідносини між опікуном, піклувальником і підопічними, а також між органами опіки та піклування й опікунами, піклувальниками [6, с. 370].

Література:

1. Дзера О. В. Сімейне право: навчальний посібник для студентів юридичних факультетів / О.В. Дзера, Л.А. Савченко, В.С. Гопанчук, С.П. Індиченко. К : Вентурі, 1997. 272 с.

2. Д'ячкова Н. А. Юридична сутність опіки як правового інституту. *Наукові засади та практика застосування нового СК України.* Матеріали круглого столу (25 травня 2006 р.). К. : Ксилон, 2007. С.163.

3. Ершова Н. М. Опека и попечительство над несовершеннолетними. Госюриздат, 1959. С. 5.

4. Санжаровська Т. В. Законодавство про встановлення опіки та піклування потребує удосконалення /Т.В. Санжаровська. *Наукові засади та практика застосування нового СКУ.* Матеріали круглого столу (25 травня 2006 р.). К. : Ксилон, 2007. С.169.

5. Свіжа О. О. Дитячий будинок сімейного типу в системі видів влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Форум права Вип.2. 2011. С.864-872. С. 865.

6. Сімейне право України : підручник / за ред. Ю.С. Червоного. К. : Істина, 2004. С. 370.

Ступак Ольга В'ячеславівна
суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду,
аспірант Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ СТОРІН У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, В ЯКИХ РЕАЛІЗУЄТЬСЯ ПРИНЦИП «НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ»

Переважна більшість спорів, в яких реалізується принцип «найкращі інтереси дитини» під час правозастосування, розглядаються загальними судами в порядку цивільного судочинства і об'єднані обов'язковістю застосування судом вказаного принципу. Це зумовлює існування процесуальних особливостей при підготовці й розгляді цих справ.

В межах цих тез зосередимося на розкритті ключової процесуальної особливості, що здійснює істотний вплив не тільки на рух справи, а й на сутність та різноманітність прояву принципу «найкращі інтереси дитини».

Така процесуальна особливість обумовлена складом сторін, насамперед, сімейних справ і полягає, зокрема в тому, що сторонами в такого роду справах переважною більшістю є саме фізичні особи – батько та мати дитини (найчастіше), в тому числі усиновлювачі, фізичні особи (як чоловіки, так і жінки), які оспорюють своє батьківство (материнство) щодо дитини чи навпаки, домагаються визнання чи встановлення свого або іншої особи батьківства (материнства) щодо дитини. Рідше фізичні особи, інші родичі дитини – дід, баба. Саме ці фізичні особи є сторонами (як позивачами, так і відповідачами) в переважній більшості розглядуваних судами справ, що стосуються дітей: визнання, встановлення та оспорювання батьківства (материнства), спори щодо участі батьків та інших родичів у вихованні дитини й спілкуванні з нею, щодо визначення місця проживання дитини, щодо надання права на виїзд дитини за кордон без згоди одного з батьків тощо.

Так, у цих справах:

а) спір виникає між фізичними особами (для прикладу надалі вживатимемо «батько та матір»). Але спір фактично стосується іншої живої фізичної особи – дитини, яка є неповнолітньою й може не мати процесуальної дієздатності, проте так само як і процесуально дієздатні фізичні особи є правоздатною процесуально (ст. 46 ЦПК України), має права і законодавчі гарантії їх захисту;

б) позивач у такій справі (не важливо – матір чи батько), звертаючись до суду з позовом, передусім обстоює і намагається довести порушення власних прав та інтересів. Позивач просить суд захистити його, позивача, права та інтереси. У таких справах матір чи батько не є представниками своєї дитини в суді і фактично не пред'являє позову в інтересах дітей, а пред'являє його у власних інтересах;

в) як відомо, ч. ч. 1, 2 ст. 2 ЦПК України передбачають, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Суд та учасники судового процесу зобов'язані керуватися завданням цивільного судочинства, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі.

Згідно з ч. 1 ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. Окрім того, ухвалене судом рішення за результатами розгляду цивільної справи для вирішення правового конфлікту в сімейних правовідносинах, так само як і в інших цивільних справах, за змістом має відповідати приписам ст. 265 ЦПК України. Тобто в мотивувальній частині рішенні суду має бути зазначено чи були і ким порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких мало місце звернення до суду (п. 4 ч. 4 ст. 265 ЦПК України).

Отже, за загальним правилом суд задовольняє позов у тому разі, якщо за результатами розгляду справи вбачає достатньо підстав (фактичних та правових) для висновку про те, що права саме того позивача, який звернувся до суду порушені, й тому підлягають захисту. Не зважаючи на викладене, суд, приймаючи рішення в справі за позовом матері чи батька дитини, який стосується власне дитини, керується не лише ст. ст. 2, 4 ЦПК України стосовно необхідності захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів тієї особи, яка звернулася до суду з позовом (позивача – батька чи матері), а зобов'язаний урахувати принцип "найкращі інтереси дитини" та вирішити конкретний спір між конкретними сторонами справи саме через призму інтересів окремо взятої дитини, – особи, яка участі в справі не бере. Указаний процесуальний шлях відповідає п. 36 Пояснювальної записки до Керівних принципів Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, який передбачає: у всіх справах, пов'язаних з дітьми, першочергова увага повинна надаватися найкращим інтересам дитини. Оцінка

ситуації має бути зроблена точно. Ці керівні принципи сприяють розвитку міждисциплінарних методів оцінки кращих інтересів дитини, визнаючи, що це є складним процесом. Ця оцінка стає ще складнішою, якщо ці інтереси повинні бути збалансовані з інтересами інших зацікавлених сторін, таких як інші діти, батьки, жертви і т.д. Це має бути зроблено професійно, в кожному конкретному випадку на індивідуальній основі [1, с. 53].

Таким шляхом останнім часом рухається також і національна судова практика. Зокрема, Верховний Суд зауважує, що результати аналізу норм ст. ст. 7, 19, 141, 161 СК України, Закону України «Про охорону дитинства», практики Європейського суду з прав людини дають підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, у першу чергу, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а потім – права батьків [2].

Отже, процесуальною особливістю справ, де сторонами є батьки дитини, можна назвати певний «конфлікт прав та інтересів», закладений у самому позові: необхідність та спосіб захисту прав позивача (якщо вони справді порушені) суд оцінює та обирає виключно виходячи з інтересів дитини, а не самого лише позивача. Навіть у тому разі, якщо права позивача справді порушені, суд може тим не менш відмовити в задоволенні позову, якщо його задоволення в спосіб, якого вимагає позивач, не відповідає інтересам дитини. Указана процесуальна особливість вочевидь притаманна лише згаданим спорам у сфері сімейних правовідносин. Переконані, що вказана процесуальна особливість покладає на суди додаткову відповідальність за якісне мотивування судового рішення, що ухвалюється за результатами розгляду справи, де застосовується принцип «найкращі інтереси дитини». У такому рішенні суду недостатньо зазначити лише про встановлені факти, обставини та зробити висновок про порушення права позивача та задоволення чи відмову в задоволенні позову. Воно має обов'язково містити висновки суду щодо того, які саме інтереси дитини в спорі мають ураховуватися, яким саме чином суд їх урахував та на підставі цього в рішенні суду обов'язково повинні бути вказані й ґрунтовно пояснені мотиви того, як саме суд оцінив баланс інтересів сторін та дитини й чому суд задовольняє чи відмовляє в позові позивачу з підстав застосування принципу «найкращі інтереси дитини» в тому разі, якщо судом було все ж таки встановлено порушення прав позивача.

Література:

1. Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, та пояснювальна записка до них, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. URL.: https://rm.coe.int/16804c2188.

2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 березня 2021 року в справі№ 542/1428/18. URL.: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95907486.

Ус Марина Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ЗІСТАВЛЕННЯ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ТА НЕГАТОРНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ

Такі способи захисту, як розірвання договору (зобов'язально-правовий спосіб захисту) і негаторний (речовий) спосіб захисту, мають суттєві відмінності за своєю природою, а тому розірвання договору не може бути кваліфіковане як негаторний спосіб

захисту. Хоча в судовій практиці трапляються такі спроби з метою недопущення застосування строків позовної давності до вимоги про розірвання договору.

По-перше, при зведенні розірвання договору до негаторного способу захисту плутається скасувальна умова (припиняючий юридичний факт) і ефект (наслідок розірвання) цієї умови. Якщо метою негаторного позову є усунення наявного протиправного стану, то розірвання договору спрямовано на анулювання юридичного факту (знищення договірного зв'язку). При цьому усунення стану, який породив відповідний договір, потребує послідовного заявлення додаткових (похідних) вимог. Тобто саме по собі розірвання договору не призводить до змін у наявному майновому стані сторін спору.

По-друге, діяння, яке обумовлює подання негаторного позову, на доктринальному рівні характеризуються такими ознаками: 1) це повинно бути діяння лише у формі дії; 2) відповідна дія повинна мати фактичний, а не юридичний характер; 3) фактична дія має бути протиправною; 4) протиправна дія повинна мати триваючий характер, тобто виражатися у формі протиправного стану; 5) порушення, яке є підставою для пред'явлення негаторного позову, не повинно бути пов'язаним із позбавленням володіння, тобто річ, що є предметом спору, має знаходитись у володінні позивача; 6) порушення права не спричинило припинення права власності чи іншого речового права на майно; 7) порушення пов'язане зі створенням перешкод у здійснення правомочності користування.

Як випливає із вищенаведеного, обов'язковою умовою негаторного позову є умова про те, що наявний протиправний стан полягає в тому, що річ знаходиться у володінні позивача. У разі чинності договору оренди річ у володінні орендодавця не перебуває, оскільки згідно з ч. 1 ст. 759 ГК за договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у володіння та користування за плату. Пред'явлення ж позову про розірвання в кінцевому рахунку (як було зазначено вище – у випадку заявлення похідної вимоги) призводить до повернення речі у володіння позивача.

По-третє, договір є підставою свідомого обмеження свого речового права самим власником. Оскільки, за загальним правилом, договори укладаються за волею сторін, то такі обмеження можна йменувати й самообмеженнями, котрі становлять зв'язування самого себе взятими на себе зобов'язаннями. Факт такого свідомого обмеження права власності не може ліквідуватися шляхом подачі позову про усунення перешкод у користування річчю, адже в аналізованому випадку договір – це наслідок волевиявлення самого власника, хоч би він і не очікував такого ефекту, який відхиляється від законної норми, як, приміром, нецільове використання майна, переданого у найм.

Таким чином, сфера застосування речових позовів, зокрема негаторного, не може бути настільки універсальною, щоб поглинати також такий спосіб захисту, як розірвання договору та інші способи захисту, які є доволі різноманітними і не можуть існувати в рамках одного позову, враховуючи хоча б те, що їх застосування призводить до різних правових результатів. Інше суперечило б сутності всіх цих способів захисту.

Харитонов Євген Олегович,
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія, член-кореспондент НАПрН України,

Харитонова Олена Іванівна,
докторка юридичних наук, професорка, членкиня-кореспондентка НАПрН України, завідувачка кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

КОВІД ПОВЕРНУВСЯ. ЧИ ГОТОВА ДО ЦЬОГО ЦИВІЛІСТИКА

Протягом кількох років наше суспільство перебуває в умовах Викликів часу, поміж яких найбільш загрозливими є війна і пандемія COVID-19. Для початку згадаємо їхній алгоритм. Хоча формально війна так і не була оголошена, але більшість українців вважає, що вона почалася у 2014 році з анексії Росією Криму та частини територій Донецької і Луганської областей, перетворившись потім у АТО – ООС, і врешті – у повномасштабне російське вторгнення в Україну.

На тлі ООС в Україну прийшла пандемія COVID-19, котра, починаючи з березня 2020 року, потягла за собою оголошення карантину, низки локдаунів, проведення щеплення від коронавірусу тощо. Пандемія продовжувалася й на тлі повномасштабного російського вторгнення, але відійшовши у «інформаційний затишок». На травень 2023 року від початку пандемії COVID-19 в Україні перехворіли понад 5 мільйонів 544 тисячі людей. При цьому від ускладнень хвороби за понад три роки, за офіційними даними, померли 112 268 українців, з них – 89 дітей і 1 256 медичних працівників. Міністр охорони здоров'я О.В. Ляшко зазначав, що карантин, запроваджений через пандемію, ще триває, водночас уряд може його скасувати після проведення внутрішнього аудиту [1]. Ще наприкінці 2021 року зазначалося, що «ми не знаємо, як і коли закінчиться пандемія. І чи закінчиться взагалі. На початку пандемії багато говорили про «колективний імунітет»: прогнозували, що якщо достатня кількість людей набуде стійкості до ковіду внаслідок інфікування або вакцинації, вірус буде менш небезпечним. Досягти цього стає дедалі важче. Як виявилося, реакція імунної системи з часом слабшає, тому країни, які можуть це дозволити, розгортають програми ревакцинації. Хоча вакцини ефективні для захисту від найсерйозніших наслідків захворювання, однак навіть найкращі з них не в змозі повністю зупинити інфікування та розповсюдження вірусу. Вірус швидко мутував у нові варіанти, деякі з яких набагато заразніші, а вакцини захищають від них гірше.

Стрімке поширення варіанта Омікрон змінило ситуацію: навіть у країнах з високим рівнем вакцинації були змушені робити бустерні уколи й знову запроваджувати соціальне дистанціювання [2]. Крім виникнення загрози від нових штамів коронавірусу, непідвладного наявним вакцинам, виявилася проблема пацієнтів з «довгим ковідом». У третини людей, які страждали від «затяжного ковіду», вчені виявили порушення у роботі внутрішніх органів через місяці після виписки з лікарні. За оцінками фахівців, мільйони людей у світі продовжують хворіти, не маючи можливості повернутися до нормального життя через тижні або місяці після зараження вірусом. У багатьох залишаються такі симптоми, як: задишка, втома і затуманення свідомості, а в декого ковід перетікає у тяжке хронічне захворювання [3]. Але Covid-19 виявився «довгим» не лише за медичними наслідками, а й за тими соціальними проблемами, які, на думку Голови ВООЗ, відчуватимуться у всьому світі ще десятиліттями [4]. Ці проблеми потребують правового вирішення, однак досі не привернули належної уваги законодавців, правових та соціальних інституцій.

Зокрема, не вирішені питання узгодження суспільного та індивідуальних інтересів при запровадженні карантину та локдауну, проведення вакцинації тощо. Недосконалим є юридичний механізм запобігання поширенню захворювань, відповідальності за створення

загрози зараження тощо. Водночас актуальною є проблема відповідальності за наслідки вакцинації неналежної якості [5]. І хоча вітчизняні науковці активно включилися в розробку шляхів вирішення окреслених проблем [6; 7; 8], законодавець досить легковажно підійшов до цього питання. Аби вирішити згадані та інші проблеми у цій галузі, на нашу думку, слід не обмежуватися створенням «точкових» норм /законодавчих актів, а йти шляхом системного удосконалення законодавства, що стосуються аномальних ситуацій, з урахуванням при цьому необхідності узгодження публічного та приватних інтересів.

Література:

1. Формально карантин через COVID-19 триває, але його скоро можуть скасувати – Ляшко. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/news-karantyn-covid-19-lyashko/32401975.html;

2. Covid-19 виповнилось два роки: що ми дізналися про коронавірус та пандемію. Пітер Болл. BBC World Service. 31 грудня 2021. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/features-59839071

3. Важкі ураження органів. МРТ вперше показала наслідки затяжного ковіду. 23 вересня 2023. URL : https://www.bbc.com/ukrainian/news-66901871?at_bbcteam=editorial&at_link_id=39790B04-5A12-11EE-ACE3-F9F1D89D5CC3&at_link_origin=BBC_News_Ukrainian&at_campaign_type=owned&at_ptr_name=facebook_page&at_link_type=web_link&at_format=link&at_campaign=Social_Flow&at_medium=social

4. Вплив пандемії COVID-19 відчуватиметься ще десятиліттями – ВООЗ Ольга Ліпич. URL : https://healthnews.obozrevatel.com/ukr/covid/vpliv-pandemii-covid-19-vidchuvatimetsya-sche-desyatilittyami-vooz.htm.

5. DIE Welt: Майже безнадійна боротьба постраждалих від наслідків вакцинації. 18 Травня 2023. URL : https://tyzhden.ua/die-welt-majzhe-beznadijna-borotba-postrazhdalykh-vid-naslidkiv-vaktsynatsii/?utm_source=tg&utm_medium=cpc&utm_campaign=die-welt-majzhe-beznadijna-borotba-postrazhdalykh-vid-naslidkiv-vaktsynatsii

6. Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту: монографія / за ред. Харитонова Є.О., Харитонової О.І., Некіт К.Г. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020.

7. Приватні та публічні інтереси в умовах пандемії COVID-19: колізії та правові шляхи вирішення: монографія / Харитонов Є. О., Харитонова О. І., С.Б. Булеца; ра ред. д. юрид. н., проф. Є.О. Харитонова, д. юрид. н., проф. О.І. Харитонової , к. юрид. н., доц. К.Г. Некіт. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 316 с.

8. Вакцинація від COVID-19: соціальні та правові проблеми: монографія / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонова, І. В. Давидова та ін.; за ред. д. юрид. н., проф. Є.О. Харитонова, д. юрид. н., проф. О.І. Харитонової, д. юрид. н., доц. К.Г. Некіт. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 374 с.

Хижний Антон Віталійович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ПИТАННЯ

Розглядаючи проблематику виникнення та розвитку інституту концесії та концесійних договорів, не можна не погодитися із висновками вчених, які стверджують, що концесія має багатовікову історію становлення та розвитку як щодо її правової форми (акт публічної влади, певний дозвіл, договір), так і предмета концесійних правовідносин

(природні ресурси, зокрема надра, об'єкти інфраструктури державної та комунальної форми власності тощо) [1, с. 120]. В. А. Будник вказує, що концесія – одна з найстаріших форм виробничих відносин між державою та інвесторами. Перший досвід застосування концесійних форм державно-приватного партнерства був отриманий понад сім сторіч, тому побудова української концесійної моделі управління державною власністю повинна базуватися на використанні історичного досвіду використання концесійних механізмів [2, с. 14, 16].

Вивчення та аналіз доктрини цивільного права дозволяє виділити такі періоди формування концесійних відносин: перший – період Середньовіччя, коли концесії надавалися лише у сфері надрокористування. Концесії мали односторонній (недоговірний) характер і були результатом вияву волі правлячої гілки влади, мали силу закону та надавалися за актами публічної влади (зокрема, жалуваними грамотами), а тому відносини концесіонера і концесієдавця будувались на основі чіткої субординації (підпорядкування). Концесіонер мав право виявити свою волю лише в рамках згоди чи незгоди із запропонованими умовами концесії, тобто прийняти концесію як благо в цілому чи відмовитись від неї взагалі. Другий – дожовтневий період (середина XIX століття – 1917 рік) характеризується тим, що реалізація концесій відбувалась як на загальнодержавному, регіональному, так і на муніципальному рівнях. Поширеними були природоресурсні концесії, і лише згодом концесії починають застосовуватися щодо об'єктів інфраструктури. Концесійна діяльність починає здійснюватися на договірній основі. Третій – радянський період (1917–1937 роки), який характеризувався існуванням переважно загальнодержавних концесій, оскільки, з одного боку, рішення про надання концесії приймав Головний концесійний комітет при РНК СРСР, а з іншого – концесії в той час мали на меті подолання економічної кризи та нарощування виробництва у різних галузях економіки країни. Концесіонерів допускали до тих сфер господарювання, які складали виключну монополію держави. При цьому концесіонерами були переважно іноземні інвестори. Однак у період нової економічної політики (НЕПу) не виключалась можливість надання концесій і вітчизняним суб'єктам господарювання. Здійснення концесійної діяльності в цей період показало, що метою залучення іноземного капіталу в економіку держави були інтереси її економічного розвитку, подолання економічної і технічної відсталості. Крім того, це сприяло залученню твердої валюти, зростанню доходів до бюджету у формі часткових відрахувань від обороту й інших доходів, додатковому насиченню внутрішнього ринку, зменшенню безробіття тощо. Четвертий період (1992 рік – потепер). Саме у 1992 році було прийнято Закон України «Про іноземні інвестиції», який передбачав можливість залучення іноземних інвестицій на концесійній основі. Об'єктом концесії залишаються бути природні ресурси [3, с. 68]. Ключові зміни у правовому регулюванні концесійних відносин відбулися у зв'язку із набранням чинності Цивільним кодексом України (2004 рік) та іншими актами законодавства.

На думку О. А. Медведєвої, становлення концесійних договірних відносин на теренах української державності відбувалося в три етапи. Так, авторка виділяє: перший етап (середина XIX століття – 1917 рік) характеризується тим, що в цей період реалізація концесій відбувалась як на державному рівні, так і на рівні окремих територіальних одиниць. Законодавчо було визначено об'єктний (надра, гірничі заводи, залізниці, засоби зв'язку, міський транспорт тощо) та суб'єктний (уряд, муніципальні органи, вітчизняні або іноземні підприємці) склад цих відносин, закріплена договірна форма їх оформлення; другий етап (1917 рік – кінець 1930-х років) характеризувався існуванням тільки загальнодержавних концесій, наявність яких диктувалася необхідністю подолання економічної кризи та створення промислового потенціалу країни. У цей період на концесійній основі надавалось право здійснювати види господарської діяльності, які належали до монополій держави. Концесіонерами виступали переважно представники іноземного приватного капіталу, однак у період НЕПу не виключалась можливість участі й вітчизняного капіталу; третій, сучасний етап розвитку концесійних відносин (з 19 липня

1999 року), розпочався прийняттям Закону України «Про концесії» і характеризується економічною та соціальною орієнтованістю цих договорів, їх орієнтованістю на подолання кризових явищ у народногосподарському комплексі [4, с. 6].

Отже, цивільно-правове регулювання концесійної діяльності має свою історію, однак це не означає, що на нинішньому етапі державотворення ці процеси не вимагають втручання.

Література:

1. Пілігрим Г. С. Передумови виникнення концесії в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник ДонНУЕТ*. 2013. № 2 (58). С. 119-128.

2. Будник В. А. Досвід застосування концесій державного майна. *Економіка та держава*. 2013. № 6. С. 14-16.

3. Пілігрим Г. С. Поняття концесії об'єктів державної та комунальної власності. *Економіка і право*. 2014. № 1. С. 67-71.

4. Медведєва О. А. Концесія як правова форма використання майна у господарській діяльності недержавними суб'єктами. Автореф. Дис. На здобуття наук.ступеню канд.юрид.наук. Харків : 2005. 19 с.

Чорна Жанна Леонтіївна
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО НІКЧЕМНІСТЬ ЗАПОВІТУ

Відповідно до ч.1 ст. 1247 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1] заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення. А відповідно до ч.1 ст.1257 ЦК України підставою нікчемності правочину є його складення з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення.

Крім цього, відповідно до абзацу 1 ч.2 ст. 1247 ЦК України заповіт має бути особисто підписаний заповідачем.

Щодо цього хочемо навести думку Судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. Крата, який пише, що підпис є обов'язковим реквізитом правочину, вчиненого в письмовій формі. Наявність підпису підтверджує наміри та волю і фіксує волевиявлення учасника (-ів) правочину, забезпечує їхню ідентифікацію та цілісність документа, в якому втілюється правочин [2].

Ю. О. Заіка зазначає, що форма заповіту є одним із елементів фактичного складу, з яким закон пов'язує його існування взагалі і є, безумовно, конститутивним елементом. При такому значенні форми правочину її недотримання й обумовлює його недійсність [3, с.74].

Відповідно до ст. 219 ЦК України у випадку недодержання вимоги Закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним. Суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідав справжній волі особи, яка його вчинила, а нотаріальному посвідченню правочину перешкоджала обставина, яка не залежала від її волі. У зв'язку з цим, О.П. Печений звертає увагу на таке. По-перше, правочин може бути визнано дійсним лише тоді, коли він відповідає справжній волі особи, яка його вчинила. Навряд чи можливо встановити такий факт після смерті цієї особи. Висновок суду в будь-якому разі буде ґрунтуватися на непрямих доказах і припущеннях. По-друге, для визнання заповіту дійсним наявні

перешкоди юридично-технічного характеру. Тому заявлені після відкриття спадщини вимоги про визнання заповіту дійсним задоволенню не підлягають [4, с.37].

У п.14 Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» [5] внаслідок аналізу зіставлення норм ч.2 ст.219 та ст.1257 ЦК України зазначається, що не допускається визнання дійсним заповіту, який є нікчемним у зв'язку з порушенням вимог щодо його форми та порядку посвідчення. У цьому разі судам слід застосовувати ст. 1257 ЦК, оскільки норми глави 85 ЦК не передбачають можливості визнання заповіту дійсним.

Відповідно до ч.1 ст. 1253 ЦК України на бажання заповідача його заповіт може бути посвідчений при свідках. У випадках, встановлених абз. 3 ч. 2 ст. 1248 ЦК України (якщо заповідач через фізичні вади не може сам прочитати заповіт) і ст. 1252 ЦК України (посвідчення заповіту іншою посадовою, службовою особою, крім уповноваженої на це посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування), присутність не менш як двох свідків при посвідченні заповіту є обов'язковою.

Відсутність свідків, у визначених законом випадках, перетворює заповіт у нікчемний правочин (ч. 2 ст. 1253 ЦК України) [6].

Щодо цього, на нашу думку, варто взяти за приклад наступну справу. Спадкодавець проживав у Лондоні. При складанні заповіту він вимушений був звернутися до Посольства України, де і посвідчив заповіт. Хоча заповідач страждав на хворобу очей, в заповіті ним власноручно написано, що «заповіт йому прочитано вголос, зміст його йому зрозумілий та з його слів записано правильно». Заповіт складено та прочитано радником з консульських питань. Коли ж спадкодавця не стало, його син – спадкоємець за цим заповітом, звернувся до державної нотаріальної контори, проте та відмовила у вчиненні нотаріальних дій, через нікчемність (на їхню думку) заповіту, внаслідок порушення форми та порядку його складання. Спадкоємець оскаржив постанову нотконтори до суду. Рішенням суду першої інстанції (як і судом апеляційної) – у задоволенні позову йому було відмовлено, у зв’язку із тим, що позивачем не доведено, що при складанні та посвідченні заповіту, дотримані вимоги законодавства, так як відсутні дані про те, що заповіт посвідчено уповноваженою особою у присутності щонайменше двох свідків. Проте із цими рішеннями не погодився ВС КЦС. В обґрунтування своєї позиції ВС вказав: кваліфікація заповіту як нікчемного із мотивів розширеного розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення, про які згадується у ч.1 ст. 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту. За відсутності дефектів волі та волевиявлення заповідача при складанні й посвідченні заповіту, кваліфікація останнього як нікчемного з підстав, що прямо не передбачені ані цією статтею, ані взагалі нормами глави 85 ЦК України, по суті скасовує вільне волевиявлення заповідача без можливості виразити свою волю, шляхом складання іншого заповіту, у зв`язку з його смертю. Тільки в разі наявності фізичних вад у заповідача, які позбавляють його можливості прочитати заповіт, посвідчення заповіту відбувається при свідках. І саме в цьому разі недотримання такої вимоги щодо порядку посвідчення заповіту відповідно до ч.1 ст. 1257 ЦК України має наслідком нікчемність заповіту [7].

Отже, визначення підстав нікчемності правочину, передбачених ч.1 ст.1257 ЦК України, на наш погляд, потребує пояснення.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2003. №№ 40–44. Ст. 356.

2. Крат В. Про конструкцію заповіту в судовій практиці. URL : https://advokatpost.com/pro-konstruktsiiu-zapovitu-v-sudovij-praktytsi-vid-suddi-verkhovnoho-sudu-vasylia-krata/

3. Заіка Ю. О. Форма заповіту як умова його дійсності. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1-2. С. 73-76.

4. Печений О. П. Спори про спадщину: аналіз типових помилок у справах про спадкування за заповітом. *Вісник Верховного Суду України*. Судова практика і проблеми вдосконалення законодавства. 2010. № 9 (121). С.33-38.

5. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6.11. 2009 №9. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: http:// zakon2. rada. gov.ua /laws /show/v0009700-09

6. Методичні рекомендації щодо нотаріального посвідчення заповітів. 2015 р. URL : http://yurradnik. com.ua / news_npu/metodichni-rekomendatsiyi-shhodo-notarialnogo-posvi

7. Трофіменко І. В. Саме по собі недотримання форми і порядку посвідчення заповіту, за відсутності дефектів волі та волевиявлення, не призводить до його нікчемності. Бо це протиричіть свободі заповіту. (ВС КЦС справа №461/2565/20 від 20.07.2022 р.). URL : https:// protocol.ua/ua/same_ po_sobi_nedotrimannya_formi_i_poryadku _posvidchennya _zapovitu_za_vidsutnosti_defektiv_voli_ta_voleviyavle.

Шептицький Максим Ігорович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В АРАБСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини є універсальними і недоторканними, але їхнє виконання та захист можуть варіюватися залежно від культурного, релігійного та політичного контексту. В арабських країнах ця проблема набуває особливого значення через вплив ісламського права та інших культурних чинників на систему захисту прав людини.

Вплив ісламського права на захист прав людини в арабських країнах є однією з найважливіших особливостей у цьому регіоні. Ісламське право, відоме також як шаріат, має коріння в ісламських релігійних текстах, зокрема в Корані та Сунні (передачі традицій та вчинків Пророка Мухаммеда). Це право визначає норми та обов'язки віруючих і має значний вплив на всі аспекти життя в арабських країнах, включаючи захист прав людини.

Ісламське право може ставити певні обмеження на права та свободи громадян на основі релігійних принципів. Наприклад, воно може використовувати релігійні обґрунтування для обмеження різних прав, таких як свобода виразу, релігійна свобода та рівність статей. Це може призводити до ситуацій, де ісламське право переважає над принципами універсальних прав людини [2, с. 270-271].

Важливо відзначити, що ісламське право відкрите для різних інтерпретацій. Різні школи ісламського права та релігійні лідери можуть мати власні тлумачення і прикладати різні норми до захисту прав людини. Це може створювати різниці в трактуванні прав та свобод у різних країнах та громадянських групах [2, с. 271].

З іншого боку, ісламське право також має норми, які можуть захищати певні права людини. Наприклад, воно може надавати певний захист правам на життя, особисту безпеку та власність [2, с. 272].

У результаті вплив ісламського права на захист прав людини в арабських країнах є складним питанням, яке вимагає уважного аналізу і розуміння релігійних, культурних і політичних особливостей кожної конкретної ситуації. Гармонізація ісламського права з міжнародними стандартами прав людини і розуміння його в контексті сучасного світу є ключовим завданням для забезпечення захисту прав громадян в арабському світі.

Ситуація з правами жінок в арабських країнах включає низку особливостей і проблем.

У багатьох арабських країнах були зроблені значні кроки в покращенні доступу жінок до освіти. Проте в окремих випадках обмеження можуть залишатися, особливо в сільських районах та серед консервативних громад [1, с. 2].

Спільноти жінок активно вступають у політичне життя в арабських країнах, але участь жінок у політиці може бути обмеженою або обумовленою квотами [1, с. 2].

У деяких арабських країнах існують закони та норми, які обмежують права жінок, такі як: правила щодо одягу, виїзду за кордон, та інші обмеження, які базуються на культурних та релігійних чинниках. Незважаючи на обмеження, жінки активно виступають за свої права і борються за рівноправ'я в арабських країнах. Жіночий активізм включає різні форми діяльності, від протестів до громадянських кампаній. Міжнародні організації і об'єднання намагаються підтримувати жіночий активізм та захищати права жінок у арабських країнах, сприяючи ратифікації міжнародних конвенцій та допомагаючи у впровадженні реформ [1, с. 4-6].

Ситуація з правами жінок в арабських країнах є різноманітною та складною, і вона визначається релігійними, культурними та політичними факторами. Деякі країни роблять значний прогрес у забезпеченні рівноправ'я, тоді як інші ще мають шлях до пройдення у цьому напрямку.

На сьогодні ми можемо бачити, що арабські країни поступово починають свій прогрес у захисті прав людини. Одним з таких прогресів можна зазначити Арабську хартію прав людини 2004 року, яка складається з 53 статей (на 10 статей більше, ніж колишня версія Хартії 1994 р.), що охоплюють особисті права людини, зобов’язання держав-учасниць, механізм контролю і систему доповідей держав, прикінцеві положення, що стосуються ратифікації та набуття чинності цією Хартією [3, с. 106-107].

До досягнень авторів Хартії 2004 року експерти відносять те, що в ній, на відміну від Хартії 1994 р., зафіксовані такі важливі права і свободи: право народів на здійснення контролю над своїми природними ресурсами (ст.2); рівність усіх перед законом і судом (ст. 11,12); рівність чоловіка і жінки (ст. 3); заборона рабства і работоргівлі (ст. 10); право участі в управлінні загальнодержавними справами (ст. 24); права дітей (ст. 17,33,34); права осіб з розумовими та фізичними вадами (ст. 40) [2, с. 273].

Важливо також відзначити, що в Арабській хартії визнаються універсальність, неподільність і взаємопов’язаність прав людини. Тим самим, за словами експерта міжнародної організації «Amnesty International» Мерват Рішмау, було покладено кінець постійним спробам деяких арабських держав поставити під сумнів принцип універсальності прав людини [2, с. 273].

Отже, прийняття Арабської хартії прав людини слід розглядати в цілому як прогресивний крок у напрямку більш повного забезпечення прав людини в арабських країнах.

Ці особливості демонструють складний характер системи захисту прав людини в арабському світі, який враховує релігійні, культурні та політичні особливості регіону. Праця над покращенням ситуації з правами людини в арабському світі вимагає розуміння цих контекстуальних особливостей і співпраці на міжнародному рівні.

Література:

1. Хайфаа А. Джавад. Правовий статус жінки в ісламі. Права жінки в ісламі. 1998. № 1 С. 1-15.

2. Нагайчук В. І. Проблема прав людини в арабському світі: локальний, регіональний та міжнародний виміри. 2010. № 16 С. 268-275.

3. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини. 2018. Київ. №5 С.110-113.

Яновицька Анна Віталіївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ

В Україні господарським товариством визнається юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками [1]. Це підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку [2]. До господарських товариств належать акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства [3].

За законодавством Республіки Сербія [4], господарське товариство (привредно друштво) (компанія) визначається як юридична особа, яка здійснює діяльність з метою отримання прибутку. Відповідно до Закону про господарські товариства, існують чотири організаційно-правові форми:

− товариство з обмеженою відповідальністю (друштво с ограниченом одговорношћу);
− акціонерне товариство (акционарско друштво);
− повне товариство (ортачко друштво);
− командитне товариство (командитно друштво).

Усі товариства повинні мати установчий акт, місце реєстрації, визначений вид економічної діяльності та фірмове найменування.

Товариство набуває статусу юридичної особи шляхом його реєстрації у Реєстрі суб'єктів господарювання відповідно до акта, що регулює реєстрацію [5]. Але перед цим необхідно прийняти засновницький акт.

Засновницький акт (оснивачки акт) є установчим документом і може бути у формі рішення (одлуке) про заснування, якщо юридичну особу заснована однією особою, або договір (уговора) про заснування, якщо вона заснована кількома особами. Крім засновницького акта, акціонерне товариство має також статут.

В акті реєстрації має бути зазначено місце, з якого здійснюється управління товариством, що має знаходитись на території Республіки Сербія; основний вид діяльності (хоча, товариство може здійснювати й всі інші види діяльності, які не заборонені законом, незалежно від того, чи вони зазначені в засновницькому акті чи ні); фірмове найменування.

Починаючи з 2018 року, при реєстрації на території Республіки Сербія суб'єкти господарювання (господарські товариства, філії та представництва іноземних компаній тощо, крім товариств та установ, заснованих Республікою Сербія, автономними провінціями або місцевим самоврядуванням) зобов'язані зареєструвати дані про бенефіціарного власника.

Слід зазначити, що процедура реєстрації однакова для всіх організаційно-правових форм і проводиться Агентством з реєстрації комерційних організацій (BRA).

У Республіці Сербія товариство з обмеженою відповідальністю є найпоширенішою правовою формою суб'єкта підприємницької діяльності [6]. Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) є компанією, заснованою однією або декількома іноземними, або вітчизняними фізичними чи юридичними особами, які мають частку в капіталі компанії [4]. Також одна з причин, чому ТОВ є дуже поширеною формою, полягає в тому, що такі організації можуть вести більшу частину економічної діяльності за умови, що вони відповідають вимогам, що стосуються технічного обладнання, охорони праці, навколишнього середовища та інших вимог, залежно від конкретного виду ділової активності.

Акціонерне товариство (АТ) – це компанія, зареєстрована однією чи декількома юридичними / фізичними особами (акціонерами), статутний капітал якої поділяється на частки. Загальна вартість усіх акцій включає початковий капітал акціонерного товариства [4].

АТ може здійснювати свою діяльність через філії, які є окремими підрозділами компанії, але не є юридичними особами. Водночас реєстрація філій сербських компаній є обов'язковою.

Об'єднанням осіб є повне та командитне товариство. Повне товариство (ПТ) – це компанія, заснована двома чи більше фізичними та/або юридичними особами на основі партнерства та з метою ведення спільної діяльності. Закон не обмежує кількість партнерів. Партнери несуть солідарну відповідальність за партнерськими зобов'язаннями у межах усього їхнього майна.

Командитне товариство (КТ), як і ПТ, створюється двома або більше фізичними та / або юридичними особами, з метою здійснення спільних дій [4]. Однак, принаймні один із партнерів має необмежену солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства (генеральний партнер – комплементар) і хоча б один із партнерів має обмежену відповідальність до суми його невнесеного або неоплаченого внеску (партнер з обмеженою відповідальністю – командитор). Генеральні партнери мають той самий статус, що й партнери у ПТ. Вони керують КТ та уповноважені представляти його (на відміну від партнерів з обмеженою відповідальністю) перед третіми особами. Частки в прибутку виплачуються партнерам з обмеженою відповідальністю та генеральним партнерам пропорційно до суми їхнього вкладу.

Література:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15
2. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. №1576.- XII. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1576-12
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436 –IV. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15.29
4. О привредним друштвима : Закон РС од 27 маја 2011. URL : http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2011/36/1/reg/20200101
5. О регистрацији пословних субјеката у Републици Српској : Закон РС од 18.07.2013. URL : https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/zakon-o-registraciji-poslovnih-subjekata-u-republici-srpskoj.html
6. Doing Business in Serbia 2022. URL : https://www.crowe.com/at/vanas/-/media/crowe/firms/europe/at/vanas-partner-steuerberatungsgesellschaft-mbh/pdf/doing-business-in-serbia-2021/doing-business-in-serbia-2022.pdf/

Ivanova Roksolana Yuriivna,
Ph.D., Associate Professor, Associate Professor
of Departmentof Internal and European Law of
Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

INTERNATIONAL FINANCIAL SYSTEM AND THE LAW

The international financial system is a dense web of complex interactions that span across countries, economies, and cultures. As the nature of global commerce has changed and expanded, so has the need to regulate and manage these cross-border interactions. These regulations ensure the smooth functioning of financial markets, protection of investors, and the stability of economies.

The international financial system is a broad and interconnected network that oversees cross-border capital flows, driven by several components including banking systems, global financial markets, international payment mechanisms, investment projects, and the management of credit and sovereign debts.

This system is bound by both public and private legislative instruments, which are influenced by national and international legal structures. The complexity of intertwining domestic and international rules creates a comprehensive regulatory environment.

A key legal pillar in this matrix is “international financial law”, a term that has been in use since the late 19th century. It is meant to describe legal structures and standards applicable to financial activities at the international level, including both public (inter-nation) and private (corporate or individual) activities that contain an international or foreign component [1].

However, the multifaceted nature of “finance” makes international financial law inherently complex, often leading to contradictions in interpretation and application. This complexity is heightened by the continuous challenge of harmonizing varying domestic laws with overarching international regulations, and the difficulties associated with enforcing these laws across multiple jurisdictions.

In essence, the laws governing the international financial system, while intricate, are vital for ensuring a stable and efficient global financial marketplace.

Elements of International Financial System:

Bank Systems and World Financial Markets: Banks play a crucial role in facilitating international transactions. They provide platforms for foreign exchange, offer foreign investment opportunities, and are key players in the issuance and trading of international securities [2].

International Payment and Currency Operations: This deals with the mechanisms and systems in place to facilitate international trade. This includes foreign exchange markets, SWIFT system for international money transfers, and the roles central banks play in stabilizing and regulating currencies.

Investment Projects Development: These are long-term endeavors where capital is invested in projects overseas, such as infrastructure development or exploration of natural resources.

Credit Relations and Sovereign Debts: These revolve around the borrowing and lending activities on the international stage. Countries might borrow from international organizations like the IMF or World Bank, or from other countries.

Legal Dimensions:

The interplay of domestic and international law in governing these financial systems is intricate. Domestic laws lay down the rules for businesses within the country, while international laws provide a framework for cross-border financial transactions.

International Financial Law: This branch of law seeks to address the legal dimensions of international financial activities. This includes treaty-based laws, customary laws, and other international agreements that countries are signatories to.

Public vs. Private Legislation: While public legislation is concerned with the rules and regulations that govern nations in their relationships with each other, private legislation typically governs entities like corporations, individuals, or other non-state entities [3].

Challenges in International Financial Law:

Given the vast and complex nature of international finance, it's no surprise that the laws governing it can be equally complex and sometimes contradictory.

Varying Definitions of “Finance”: The term “finance” can encompass a wide range of activities, from banking to investment to monetary policy. Different jurisdictions might have varying interpretations and scope of what falls under “finance”, leading to complexities.

Harmonization of Laws: With global economies becoming increasingly interconnected, there's a pressing need for harmonizing laws across borders. However, striking a balance between respecting a nation's sovereignty and facilitating global commerce is challenging.

Enforcement and Dispute Resolution: Even with laws in place, enforcing them across borders is a significant challenge. Jurisdictional issues and differences in legal systems can complicate matters further [4].

The international financial system is a linchpin for global economic transactions, facilitating cross-border capital flows and ensuring seamless interplay of various financial activities. Its expansive nature is underpinned by both domestic and international legislative frameworks that have evolved over centuries, with the term "international financial law" emerging as a significant touchstone since the late 19th century.

Yet, the intricacy of defining "finance" coupled with the need to harmonize myriad domestic regulations within an international context presents an array of challenges. These challenges, ranging from varying interpretations to jurisdictional enforcement issues, highlight the delicate balance between upholding sovereign legal rights and promoting unfettered global commerce.

In navigating this multifaceted landscape, it becomes evident that while complexities abound, the legal frameworks in place are indispensable. They not only safeguard the stability and integrity of the international financial system but also act as the foundation upon which global economic growth and prosperity are built. As we move forward, a continuous endeavor towards refining and streamlining these legal structures will be essential to cater to the ever-evolving dynamics of the global financial marketplace.

In conclusion, while the international financial system is vast and complex, the legal structures underpinning it are essential to its functioning. Despite the challenges in standardizing and enforcing these laws, they provide a critical framework for global economic stability and growth.

REFERENCE

1. Weber, R. H., Arner, D. W. (2007). Toward a new design for international financial regulation. University of Pennsylvania journal of international economic law, 29, 391-453.
2. Shumilov, V. M. (2005). International Financial Law. Moscow: International Relations.
3. Scott, H. S. (2008). International finance: law and regulation (2a ed.). London: Sweet and Maxwell.
4. Dalhuisen, J.H. (2004). Dalhuisen on International Commercial, Financial and Trade Law. Portland: Hart Publishing.

Kosianenko Serhii Olegovych,
PhD student at the National University «Odesa Law Academy»

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE OBLIGATIONS TO EXTRADITE AND PROSECUTE UNDER THE AUT DEDERE AUT JUDICARE CLAUSE

An important principle in the extradition institution is «aut dedere aut judicare» (either extradite or prosecute), which establishes either the obligation to extradite the (alleged) offender or to transfer the case to the competent authorities of the requesting state for prosecution. At the same time, aut dedere aut judicare principle also fulfils one of the prime functions − the protection of the rights of those who are involved in the extradition process − which is an essential component of that process. As part of the analysis of the aut dedere aut judicare principle, one of the interesting questions is whether the two obligations (extradite or prosecute) that are outlined in the principle are equivalent to each other, as well as whether there is a hierarchy of obligations to extradite or prosecute.

Numerous international treaties that deal with the prevention and prosecution of certain types of crimes, as well as bilateral and multilateral treaties on legal assistance and extradition, reflect the principle aut dedere aut judicare. In treaties, the wording of the aut dedere aut judicare principle is somewhat different.

Some treaties addressing crimes that contain an aut dedere aut judicare clause impose an obligation upon a State party to submit the matter to prosecution only if that State party refuses to surrender the alleged offender following a request for extradition from another State party [1, par. 155]. For instance, the International Convention for the Suppression of Counterfeiting Currency (Art. 9), the Convention for the Prevention and Punishment of Terrorism (Art. 9); the Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others (Art. 9).

Provisions of other international treaties impose an obligation to prosecute whenever the alleged offender is present in the territory of the State party, regardless of whether some other State party seeks extradition [1, para. 155]. For instance, the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field (Art. 49); the Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea (Art. 50); the Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War (Art. 129).

There are also treaties, the provisions of which provide for a clear alternative for the state in whose territory the alleged offender is located. The first formulation of this model appeared with The Hague Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft (1970). The state, because of the absolute freedom it has in the implementation of one of the two options, should be oriented to choose the solution most compatible with its national legal system. However, this model works only if there are bilateral relations between states. In particular, if the state does not receive any extradition request, it cannot choose between the two options [2, p. 247].

Thus, one of the important questions that arose when applying the aut dedere aut judicare principle is whether the state should have full freedom of choice regarding the functions to extradite or prosecute, or whether there is a certain priority in these options. There is option where the state has the freedom to choose any of two options: extradition or prosecution of the alleged criminal on its territory. Regarding another variant, extradition and prosecution are not equal alternatives meaning that the duty to extradite is primary to the duty to prosecute. There is also a position on the priority of the obligation to prosecute. This position was reflected in the decision of the International Court of Justice in the case of Belgium v. Senegal. The Court, interpreting the provision aut dedere aut judicare included in the 1984 UN Convention against Torture, noted that ‘the choice between extradition or submission for prosecution, pursuant to the Convention, does not mean that the two alternatives are to be given the same weight. Extradition is an option offered to the State by the Convention, whereas prosecution is an international obligation under the Convention, the violation of which is a wrongful act engaging the responsibility of the State’ [3, para. 95].

The obligation to extradite or prosecute depends on the provisions of the treaties concluded between the parties and on the circumstances of each case. The decision to extradite or prosecute should be made by the state in accordance with its domestic laws and international legal obligations, with a focus on combating crime, preventing impunity, and upholding individual rights.

References

1. Second report on crimes against humanity / by Sean D. Murphy, Special Rapporteur, 2016. A/CN.4/690. URL : https://digitallibrary.un.org/record/827603.

2. Caligiuri A. Governing International Cooperation in Criminal Matters: The Role of the aut dedere aut judicare Principle. International Criminal Law Review.2018. № 18 (2). P. 244-274.

3. International Court of Justice. Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal). Judgment of 20 July 2012. URL : https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/144/144-20120720-JUD-01-00-EN.pdf.

СЕКЦІЯ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Анісімова Ганна Валеріївна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ

Маємо констатувати, що за сучасних умов одночасно відбуваються процеси відновлення країни й євроінтеграції. Крім того, переглядаються й оптимізуються основоположні засади державної політики у багатьох сферах, передусім безпековій, у цілому і довкіллєвій зокрема, закладається підґрунтя для формування політики України-переможниці, суверенної держави. Ми отримали шанс для побудови нової європеїзованої системи екологічної, харчової, радіаційної безпеки, відновлення природно-ресурсного потенціалу, оптимізації природокористування, створення сучасних правових механізмів забезпечення екологічних права та інтересів та ін., що надалі сприятиме інституалізації правових основах розбудови екологічної держави, досягнення екологічної справедливості. Отже, пріоритетними векторами мають стати відбудова чистого й захищеного довкіллєвого середовища, екобезпека, гарантування екологічних прав та інтересів громадян, реформування енергетичної сфери, віднайдення й впровадження дієвих механізмів розподілу, належної утилізації чи зберігання відходів, захист природних екосистем, біологічного й ландшафтного різноманіття тощо.

Зрозуміло, що наслідки мілітарного впливу пришвидшують глобальну кліматичну зміну, є загрозливими не лише для України. Вбачається, що нинішній світовий порядок, із погляду кліматичної та екологічної безпеки, стає все більш небезпечним. Невипадково першочерговим завданням сьогодення визначено розробку й упровадження секторальної інтеграції кліматичних політик, досягнення їхньої міжсекторальної узгодженості в усіх галузях української економіки завдяки прийняттю відповідних стратегічних актів, спрямованих на забезпечення прогресу в усіх сферах економіки і життєдіяльності суспільства, надання їм відповідної правової форми (як-от: доктрина, концепція, стратегія та ін.), а в майбутньому – формування кроссекторальної кліматичної політики і прийняття спеціального закону щодо адаптації до зміни клімату. Останнє має сприяти опрацюванню Національного плану відновлення в галузі екологічної безпеки, заснованого на системному підході до імплементації принципів Європейського зеленого курсу (EU Green Deal, далі – ЄЗК). Отже, довкіллєва компонента (відтак – зелені трансформації) має стати наративами відновлення України.

Виходячи з наведеного, а також усвідомлюючи підвищення через воєнні дії кліматичних ризиків, неможливість їх ранжування, вважаємо, що для отримання результатів від передбачених заходів, передусім, варто віднайти дієвий, а головне – адаптований до реалій сьогодення правовий механізм забезпечення не лише екологічної, а й кліматичної безпеки. Вказане набуває неабиякої ваги й має стати невідкладним завданням, оскільки остаточні наслідки для природних екосистем, ландшафтного й біологічного різноманіття, екологічного добробуту населення важко спрогнозувати, як і

неможливо «остаточно прорахувати розмір екологічної шкоди», отримати «повну картину збитків», заподіяних довкіллю, зважаючи на їх тривалість у часі, масштаби, вплив на клімат тощо. Безумовно, затверджені так звані «довкіллєві» методики визначення шкоди і збитків, завданих збройною агресією РФ, ще потребують доопрацювання, оскільки в них, на жаль, досі не враховано: (а) «втрати екосистемних послуг» (наголосимо, що вони мають охоплювати не лише прямі економічні втрати, а й втрати / шкоду, заподіяну ландшафтному й біорізноманіттю, а також опосередковану та відтерміновану шкоду, наприклад, кліматичну, здоров'ю та життю людини); (б) вплив критичного, небезпечного стану довкілля на зростання рівня захворюваності населення та ін. І це лише деякі «недоліки» вже прийнятих методик. Розуміємо, що нівелювання прогалин й усунення колізій – це надскладне завдання, більше того, тривалий і нелегкий процес, а отже, працювати над цим доведеться не лише правникам, а передусім представникам природничих наук. У той саме час набуття «юридичної прописки», законодавче закріплення екологічних послуг як правової категорії має відбутися якнайшвидше. Зважаючи на це, вбачається за доцільно створити при Міндовкіллі або Держекоінспекції робочу групу щодо запровадження екосистемних послуг, їх оцінки відповідно до методик визначення збитків внаслідок збройної агресії РФ, бо в умовах сьогодення екологічна складова щодо відшкодування збитків, заподіяних довкіллю, та втрат екосистемних послуг має стати частиною репарацій і мати відповідне законодавче забезпечення та закріплення.

Триває налагодження співробітництва України й ЄС у сфері охорони навколишнього середовища й імплементація норм екологічного права ЄС. Запущено первинний селф-скринінг екологічного законодавства на відповідність праву ЄС. Наголосимо, що Кабінетом Міністрів України схвалено Постанову щодо проведення первинної оцінки стану імплементації актів права Європейського Союзу (acquis ЄС) (2023), що, у свою чергу, передбачає аналіз 1637 актів лише в екологічній сфері, які мають бути вивчені постатейно. Більше того, ще 30 серпня 2023 року мали б бути подані звіт і пропозиції щодо погодження секторального законодавства відповідно до права ЄС. Поряд із зазначеним слід також враховувати динамічність законодавства ЄС, бо з моменту підписання Угоди про асоціацію прийнято багато нових довкіллєвих директив та інших документів, які також мають бути імплементовані. Болючим залишається й питання щодо понятійно-категоріального апарату, законодавчої термінології. Сподіваємося, що вищезазначений процес стане вирішальним для подолання колізій, суперечностей. Однак потрібні будуть не точкові зміни, а фундаментальний, послідовний перегляд й погодження відповідно до вже наявних і нових, адаптованих до вимог ЄС понять, тому що майбутній «глосарій», перелік вживаних і законодавчо закріплених екологічних термінів має відповідати всім критеріям і вимогам європейської терміносистеми.

Наостанок наведемо деякі приклади міжнародного співробітництва. Україна з 2022 року залучена до Міжнародної екологічної програми «LIFE», що дає додаткові можливості для фінансування допомоги у відновленні довкілля. Важливим кроком на шляху європеїзації вітчизняної екологічної політики стало приєднання Держекоінспекції України до Мережі Європейського Союзу з імплементації та правозастосування екологічного права (IMPEL) (квітень 2023 року) задля забезпечення ефективного контролю за дотриманням екологічного законодавства на національному рівні й взаємодії з іншими країнами-членами мережі для обміну досвідом і розробки спільних стратегій у галузі екології. До речі, IMPEL – це міжнародна неприбуткова асоціація природоохоронних органів країн-членів Європейського Союзу, країн, що вступають до ЄС, країн Єдиного економічного простору (ЄЕП) і Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а також потенційних кандидатів на вступ до Європейського Співтовариства. Зазначене сприятиме, по-перше, підвищенню ефективності імплементації й правозастосування європейського екологічного права, європеїзації вітчизняного законодавства, по-друге, отриманню нових можливостей брати участь у міжнародних проєктах і програмах з питань охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки і зменшення впливу людської діяльності на навколишнє природне

середовище, по-третє, підвищенню статусу і ролі Держекоінспекції в забезпеченні й формуванні екологічної політики. Щодо останньої тези надамо пояснення: саме набуття повноправного членства в інспекційних органах країн Європейського Союзу дасть змогу розробити дієві правові механізми модернізації та оптимізації екологічного контролю, проводити обмін досвідом і впроваджувати європейські стандарти екологічної безпеки.

Таким чином, сучасна національна, секторальні політики, а також і регіональні мають ґрунтуватися на європейських екологічних вимогах та стандартах, що дозволить впливати на процес повоєнного відновлення, точніше екологізувати його. Сказане зайвий раз підтверджує доцільність опрацювання кроссекторальної кліматичної й екологічної політики. Більше того, саме остання як інтегрований фактор, невід'ємна складова соціально-економічного розвитку України у воєнні часи має слугувати відновленню країни, забезпеченню екологічної безпеки територій та населення, а надалі – переходу до зеленої економіки в контексті забезпечення сталого розвитку та впровадженню екологічно збалансованої системи природокористування та збереження екосистем.

Балюк Галина Іванівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри екологічного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРУ ОХОРОНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Для України, яка перебуває в досить важкому економічному становищі через війну, інвестиції, а особливо іноземні, є надзвичайно необхідними. Чи можливе їх залучення в Україну в тих реаліях, у яких вона перебуває сьогодні? Як свідчать статистичні дані, прямі іноземні інвестиції лише за перший квартал 2023 року перевищили 500 мільйонів доларів. Так, відома металургійна група Acelor Mittal залучила 130 мільйонів доларів, а харчовий гігант Nestle – 40,5 мільйонів доларів. Можна згадати і компанію Bauer, яка вклала в Україну 60 мільйонів доларів, та низку інших компаній.

Але чи достатньо цього для нашої країни? Мабуть, що ні, недостатньо! І особлива роль в реалізації прагнень України залучити іноземні інвестиції належить, на нашу думку, праву, а точніше – законодавству. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 28 лютого 2019 року серед основних інструментів реалізації державної екологічної політики передбачено створення інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу у природоохоронну діяльність. На виконання пункту 3 зазначеного вище Закону Міндовкілля України було розроблено проєкт Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020–2025 роки (як механізм реалізації Стратегії), виконання якого дозволило б стабілізувати і поліпшити стан довкілля, забезпечити збереження екосистем та створити природне середовище, екологічно безпечне для життя і здоров'я населення. Однак у Національному плані немає жодних посилань щодо екологічного інвестування, зокрема щодо залучення інвестицій як на державному, так і на міжнародному рівні. Зокрема, не передбачено жодних заходів щодо стимулювання та заохочення інвестування у сферу охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Як бачимо, і сам Закон, і Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища були прийняті до початку війни. А на сьогодні збитки, яких зазнав

екологічний стан України, вже складає 57 мільярдів доларів. Отже, якщо говорити про інвестиції, коли йдеться вже трильйони доларів, не доводиться.

Україні доведеться конкурувати за інвестиції. 20–21 вересня 2023 року в межах презентації Міжнародного форуму сталого розвитку, який відбувався паралельно в Україні і Нідерландах, наша країна представила на суд інвесторів цікаві проєкти.

Однак, працюючи в Україні, інвестори стикаються з перешкодами, зокрема й законодавчими.

Отже, Україні потрібні, перш за все, правові інструменти, які привабили б інвестора. Такими інструментами, на нашу думку, можуть стати страхування воєнних ризиків створення індустріальних парків, грантові програми для бізнесу тощо

В Україні в цій сфері є закони і підзаконні нормативно-правові акти, які показали свою ефективність. Серед них – Закон України «Про індустріальні парки». Однак успішної роботи таких утворень в Україні мало.

Наприклад, найвідоміші індустріальні парки в Україні, які ефективно діють, – локація в Солотвині (парк «Марамуреш», який займається деревообробкою та виготовленням меблів, та в Соломонові (автомобільна промисловість). Обидва парки працюють у Закарпатській області.

Справа в тому, що більшість таких утворень після відмивання грошей просто закривалися. Справа в тому, що чимало осіб, яких було долучено до створення індустріальних парків, розглядали як можливість сховатися від податків.

Оскільки залучення інвестицій в індустріальні парки, зокрема екопарки, – невід'ємна складова роботи держави, вважаємо, що держава має сьогодні виявити активність щодо розробки проєкту закону про екологічні інвестиції, в якому було б законодавчо закріплено поняття «екологічні інвестиції», а також чітко виписані норми, які сприяли б залученню зовнішніх інвестицій у нашу державу.

Белінський Дмитро Сергійович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ

Регулювання містобудівної діяльності у воєнний та післявоєнний періоди формується унікальними викликами та обставинами цього часу. Різні країни та регіони по-різному переживали війни та післявоєнну відбудову, але є деякі спільні аспекти та історичний досвід, які можна виокремити. Загалом можна виділити такі етапи, як містобудівна діяльність регулювалася в ці періоди.

Воєнний період. Під час війни міське планування часто відходить на другий план, ніж більш нагальні проблеми, такі як: національна оборона та розподіл ресурсів для військових зусиль. Проте є кілька помітних аспектів містобудівного регулювання у воєнний період:

− надзвичайні заходи: багато урядів вживають надзвичайних заходів для контролю використання землі та будівництва під час війни. Це може включати обмеження на будівельні матеріали, переміщення промисловості подалі від потенційних цілей бомбардування та встановлення заходів цивільної оборони для захисту міського населення;

− нормування та розподіл ресурсів: дефіцит ресурсів під час війни може призвести до суворого нормування та розподілу ресурсів для будівельних та інфраструктурних проєктів. Це може призвести до затримок або змін у проєктах містобудування;

− енергозбереження: нормування ресурсів як для будівництва, так для функціонування міст ти життєдіяльності людей пов'язано також з ефективним використанням ресурсів, у

першу чергу, світла та тепла. Модернізація будівель, з метою впровадження енергозбереження, є важливим моментом як у воєнний, так і в післявоєнний періоди, що, у свою чергу, відповідає вимогам законодавства ЄС [1, с. 270];

− евакуація та переселення: в районах, які безпосередньо постраждали від конфлікту, уряди можуть застосовувати плани евакуації та переселення, щоб захистити цивільне населення від загрози. Містобудівники можуть бути залучені до розробки та реалізації цих планів;

− зосередження сил відновлення: з метою уникнення бюрократичної та часової тяганини, урядові та законодавцям варто погодити законодавство відповідно до вимог швидкої та ефективної відбудови, зокрема створити спеціалізовану установу (або наділити повноваженнями наявний центральний орган виконавчої влади) [2, с. 8].

Післявоєнний період. Після війни міське планування відіграє вирішальну роль у відбудові та зміні форми міст та інфраструктури. Ось деякі поширені підходи до регулювання у післявоєнний період:

− реконструкція та реабілітація: уряди часто розробляють плани реконструкції зруйнованих війною районів. Міське планування зосереджено над відновленням інфраструктури, житла та громадських місць, враховуючи уроки, винесені з руйнування [3, с. 24];

− зонування та планування землекористування: післявоєнні періоди є можливістю переглянути землекористування та правила зонування. Планувальники можуть запровадити нові коди зонування, будівельні норми та принципи міського дизайну, щоб створити більш стійкі будівлі та споруди, а отже – і стійкі міста;

− житлова політика: післявоєнні періоди часто призводять до нестачі житла через руйнування житлових районів. Уряди можуть впроваджувати політику для задоволення потреб у житлі, таку як будівництво тимчасового житла, контроль орендної плати або субсидії на реконструкцію;

− збереження пам’яток архітектури: зусилля щодо збереження та відновлення історичних місць і пам’яток можуть стати пріоритетом у післявоєнний період. Містобудівники та охоронці природи працюють разом, щоб знайти баланс між збереженням культурної спадщини та модернізацією міських територій [4];

− розвиток інфраструктури: післявоєнна реконструкція часто передбачає розширення та модернізацію інфраструктури, включаючи транспортні мережі, комунальні послуги та громадські об’єкти;

− міжнародна допомога: в багатьох випадках міжнародні організації та іноземні уряди надають експертизу та допомогу для післявоєнного міського планування та відбудови. Це може вплинути на нормативну базу та планувальні рішення.

Важливо зазначити, що конкретний досвід і підходи до регулювання містобудівного планування під час війни та післявоєнний період можуть суттєво відрізнятися залежно від характеру конфлікту, рівня руйнувань та політичного та економічного контексту постраждалого регіону чи країни. Тим не менш, регулювання містобудівної діяльності в ці періоди формується необхідністю реагувати на нагальні виклики та планувати довгострокове відновлення та розвиток.

Література:

1. Demkiv, Myron & Popova, Solomiya. (2021). Foreign experience in modernization and reconstruction of typical postwar housing. Current problems of architecture and urban planning. 257-282. 10.32347/2077-3455.2021.59.257-282. URL : https://www.researchgate.net/publication/351795056_FOREIGN_EXPERIENCE_IN_MODERNIZATION_AND_RECONSTRUCTION_OF_TYPICAL_POSTWAR_HOUSING.

2. Boyarchuk D. Economic priorities in post-war Ukraine. URL : https://www.case-research.eu/files/?id_plik=7438

3. Czarnecki, Bartosz & Chodorowski, Michal. (2021). Urban Environment during Post-War Reconstruction: Architectural Dominants and Nodal Points as Measures of Changes in an Urban Landscape. Land. 10. 1083. 10.3390/land10101083. URL : https://www.researchgate.net/publication/355250936_Urban_Environment_during_Post-War_Reconstruction_Architectural_Dominants_and_Nodal_Points_as_Measures_of_Changes_in_an_Urban_Landscape.

4. Cicevic, Hana. (2019). Methods, Techniques and Approaches to Post-War Architectural Reconstruction. UF Journal of Undergraduate Research. 20. 10.32473/ufjur.v20i3.106271. URL : https://www.researchgate.net/publication/332841214_Methods_Techniques_and_Approaches_to_Post-War_Architectural_Reconstruction.

Бляхарський Ярослав Станіславович,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового, земельного та господарського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ГАРАНТУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ»

Правове забезпечення будівельної галузі в Україні протягом останнього десятиліття постійно розвивається та зазнає концептуальних змін. Зокрема, 10.10.2022 р. набув чинності Закон України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» від 15.08.2022 р. № 2518-IX (далі – «Закон № 2518-IX»), який визначає особливості цивільного обороту об'єктів незавершеного будівництва і майбутніх об'єктів нерухомості та спрямований на гарантування речових прав на такі об'єкти [1]. Водночас набуття чинності вказаним Законом супроводжувалось низкою неврегульованих законодавством аспектів та невизначеністю щодо його подальшої реалізації. Така невизначеність та відсутність передбачених Законом № 2518-IX підзаконних нормативно-правових актів фактично заблокували на тривалий час можливість прямого чи опосередкованого залучення (інвестування, фінансування) замовником чи девелопером будівництва коштів від фізичних та юридичних осіб, для спорудження об'єктів нерухомого майна (право на виконання будівельних робіт щодо яких набуте після 10.10.2022 р.).

Зокрема, можливість реалізації положень частини 2 статті 9 Закону № 2518-IX з'явилась лише після прийняття КМУ Постанови про «Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об'єктів нерухомого майна» від 03.01.2023 р. № 8 [2]. Однак застосування інших норм Закону № 2518-IX було і надалі неможливим. Так, пунктами 2 і 8 частини 1 статті 8 Закону № 2518-IX передбачено, що в разі, якщо будівництво багатоквартирного будинку здійснюється із залученням коштів фізичних та юридичних осіб для подальшого набуття ними права власності на відповідні об'єкти нерухомого майна, замовник та/чи девелопер будівництва зобов'язані розмістити на своїх вебсайтах інформацію про основні технічні характеристики об'єкта будівництва згідно з переліком, визначеним КМУ та але в обсязі, не меншому, ніж зазначено в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва (далі – ЄДЕССБ); відомості про майбутні об'єкти нерухомості, які вже продано та які пропонуються до продажу, перелік яких визначається КМУ. У свою чергу, статті 13 та 14 Закону № 2518-IX визначають перелік істотних умов договору купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості (перший продаж), а також договорів про друге та наступні відчуження вказаних об'єктів, серед яких зазначено опис основних конструктивних елементів та інженерного обладнання відповідно до переліку, визначеного КМУ; опис основних конструктивних елементів та інженерного обладнання згідно з проєктною документацією

на будівництво об’єкта відповідно до переліку, визначеного КМУ. Водночас постанову, яка визначає відповідні переліки, було прийнято КМУ лише 21.04.2023 р. [3]. Постановою КМУ від 13.06.2023 р. № 596 [4] було також врегульовано питання поширення дії Закону № 2518-IX на об’єкти будівництва, право на виконання будівельних робіт щодо яких набуто до набрання чинності Законом № 2518-IX. Але навіть вказані постанови КМУ не забезпечили можливість реалізації на практиці норм Закону № 2518-IX.

Зокрема, 02 травня 2023 року Кабінет Міністрів України прийняв Постанову «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України у сферах державної реєстрації» № 432 [5], відповідно до якої можливість державної реєстрації спеціального майнового права на подільний об’єкт будівництва та майбутні об’єкти нерухомості, а також державна реєстрація обтяжень речових прав та проведення інших реєстраційних дій, передбачених Законом № 2518-IX, ставилась у залежність від факту налагодження інформаційної взаємодії Державного реєстру речових прав на нерухоме майно з ЄДЕССБ, що забезпечуватиме отримання повного та необхідного обсягу відомостей.

Технічна можливість взаємодії вказаних реєстрів з’явилась лише в кінці червня 2023 року, про що Мін'юст повідомив у своєму листі № 79778/8.4.1/32-23 від 20.06.2023 р. [6]. Попри те, в цьому ж листі наголошується, що реєстрація речових прав чи обтяжень таких прав на відповідні об’єкти можлива лише в разі існування таких об’єктів у ЄДЕССБ та присвоєння їм ідентифікатора. А це виявляється теж непростою справою, оскільки ідентифікатор має присвоюватись не лише подільному об’єкту будівництва (багатоквартирному будинку), а й всім майбутнім об’єктам нерухомості в його складі (житловим та нежитловим приміщенням). При цьому технічні характеристики ЄДЕССБ не передбачають можливості автоматичного заповнення ідентичної інформації за кожним ідентифікатором щодо адреси майбутніх об’єктів нерухомості, тому вказані відомості доводиться вносити вручну, обираючи їх зі списку, що пропонується системою. Аналогічна ситуація має місце при присвоєнні органами місцевого самоврядування адреси подільному об’єкту будівництва та майбутнім об’єктам нерухомості в його складі. Це призводить до невиправданих витрат робочого часу залучених спеціалістів, оскільки зазвичай у лише порівняно невеликому подільному об’єкті будівництва налічується понад сто майбутніх об’єктів нерухомості.

Враховуючи недосконалість програмного забезпечення ЄДЕССБ, а також необхідність інформаційної взаємодії з іншими державними та єдиними реєстрами, замовники та девелопери будівництва наразі працюють фактично в режимі тестувальників системи та вимушені звертатись до технічної підтримки ЄДЕССБ для усунення помилок на кожному з етапів виконання обов’язкових положень законодавства, яке регулює цивільний оборот об’єктів незавершеного будівництва і майбутніх об’єктів нерухомості. Це відтерміновує залучення замовником чи девелопером будівництва коштів від фізичних та юридичних осіб, що, у свою чергу, уповільнює процеси відбудови зруйнованого внаслідок воєнних дій житлового фонду та побудову нових об’єктів нерухомості.

У зв’язку із вказаним, є потреба невідкладного удосконалення підзаконного нормативно-правового регулювання у сфері гарантування речових прав на об’єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому, посиленої уваги Кабінету міністрів України та профільних міністерств щодо застосування на практиці Закону України від 15.08.2022 р. № 2518-IX.

Література:

1. Про гарантування речових прав на об’єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому : Закон України від 15.08.2022 № 2518-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2518-20#Text (дата звернення : 13.09.2023)

2. Про визначення мінімального розміру гарантійної частки будівництва об’єктів нерухомого майна : постанова КМУ від 03.01.2023 № 8. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 13.09.2023)

3. Деякі питання реалізації Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» : постанова КМУ від 21.04.2023 р. № 378. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378-2023-%D0%BF#n67 (дата звернення : 13.09.2023)

4. Деякі питання виконання вимог Закону України «Про гарантування речових прав на об'єкти нерухомого майна, які будуть споруджені в майбутньому» : постанова КМУ від 13.06.2023 № 596. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2023-%D0%BF#Text (дата звернення : 13.09.2023)

5. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України у сферах державної реєстрації : постанова КМУ від 02.05.2023 № 432. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 13.09.2023)

6. Лист Міністерства юстиції України № 79778/8.4.1/32-23 від 20.06.2023. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MUS38275 (дата звернення : 13.09.2023).

Бурак Володимир Ярославович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА СУМІСНИЦТВОМ

Конституція України гарантує громадянам право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується.

У розвиток зазначеного конституційного положення ст. 21 КЗпП України передбачено, що працівник має право реалізувати свої здібності до продуктивної і творчої праці шляхом укладення трудового договору на одному або одночасно на декількох підприємствах, в установах, організаціях, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Визначення сумісництва міститься у ст. 102-1 КЗпП України, де зазначено, що сумісництвом вважається виконання працівником, крім основної, іншої оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому самому або іншому підприємстві, в установі, організації або у роботодавця – фізичної особи.

Особливістю трудового договору за сумісництвом є те, що при сумісництві є основне місце праці, де працівник виконує свою роботу і додаткове – сумісництво, де працівника працює у вільний від основної роботи час.

Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» врегульовано порядок визначення основного місця роботи – визначене працівником як основне згідно з поданою заявою (до відкликання) та відомостями, що обліковуються в реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру на її підставі.

Однак закон не врегулював контролю за тим чи дійсно сумісник має основне місце праці. Працівник лише повідомляє про це роботодавця.

Трудове законодавство не містить норм про відповідальність працівника, який не має основного місця роботи, або навпаки, всі місця роботи він визначив як основні.

Одночасно з цим законодавство про працю не містить також і норм щодо відповідальності роботодавця, який прийняв на основне місце роботи працівника, який вже має інше основне місце роботи.

Тому на підзаконному рівні потрібно передбачити право роботодавця перевірити в єдиному реєстрі застрахованих осіб наявність у працівника основного робочого місця або робочого місця за сумісництвом.

Як випливає із ст. 21 КЗпП України, обмеження за сумісництвом можуть встановлюватися як законодавством, так і колективним договором або угодою сторін.

Мінекономіки України у коментарі до Закону України від 1 липня 2022 р. № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» зазначило, що окремим категоріям працівників державного сектору економіки варто пам'ятати про обмеження, встановлені Законом України «Про запобігання корупції». Також, виходячи зі змісту ч. 2 ст. 21 КЗпП, обмеження щодо сумісництва можуть передбачатися законодавством, колективним договором або угодою сторін.

Звідси випливає, що в колективному договорі можуть бути норми, які або регулюють особливості трудового договору за сумісництвом, або встановлюють обмеження роботи працівників за сумісництвом.

Такі обмеження можуть бути встановлені лише за угодою сторін колективного договору або трудового договору як при їх укладанні, так і шляхом внесення змін до вже наявних. Як видається, такі обмеження можуть також передбачатися і правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Оскільки сумісництво передбачає виконання роботи у вільний від основної роботи час, то при укладенні трудового договору за сумісництвом працівнику необхідно встановити графік роботи, який є поза робочими часом за основним місцем роботи. Це необхідно відобразити в табелі обліку робочого часу.

При укладенні трудового договору за сумісництвом доцільно використовувати норми про гнучкий режим роботи і про дистанційну роботу.

І при цьому необхідно враховувати вимоги Директиви 2003/88/ЄС Європейського парламенту і Ради від 4 листопада 2003 року «Про деякі аспекти організації робочого часу» про право кожного працівника впродовж кожних двадцяти чотирьох годин на мінімальний період щоденного відпочинку тривалістю одинадцять послідовних годин. Зазначена Директива досі не імплементована у вітчизняне законодавство, однак, враховуючи зобов'язання держави в рамках Угоди про асоціацію, бажано враховувати її положення у правозастосовній практиці.

І хоча трудовий договір про сумісництво існує давно, практика застосування відповідного законодавства є неоднозначною. У першу чергу, проблемним є застосування норми підпункту 12 частини першої ст. 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» при зміні робочого місця із сумісництва на основне, і навпаки. Із закону випливає, що працівник може це зробити шляхом подання відповідної заяви.

Практика виробила два підходи до вирішення зазначеної проблеми – звільнення-прийняття і переведення. Якщо враховувати відповідні роз'яснення колишнього Міністерства праці і соціальної політики, то державні органи рекомендують застосувати формулу звільнення з роботи за сумісництвом і прийняття на цю саму роботу, яка для працівника буде основною. Аналогічні поради неодноразово дає і Державна служба праці.

При цьому працівник подає роботодавцю дві заяви: перша — заява про звільнення, наприклад, за власним бажанням (ст. 38 КЗпП) або за угодою сторін (ч. 1 ст. 36 КЗпП), друга — заява про прийняття на роботу. Роботодавець на підставі поданих заяв видає накази про звільнення з основного місця роботи (з місця роботи за сумісництвом) і про прийняття на роботу за сумісництвом (на основне місце роботи). Водночас необхідно враховувати норму ст. 24 КЗпП України про повідомлення Державної податкової служби про прийняття такого працівника на роботу. Такий варіант суперечить самій природі договору, оскільки воля і волевиявлення працівника спрямовані на існування трудових правовідносин, а не на їх припинення.

З погляду існування трудових правовідносин при зміні сумісництва на основне місце роботи, і навпаки, для працівника не змінюється нічого. Він продовжує працювати на тому ж мічці в того ж роботодавця і виконувати ту ж трудову функцію, що і раніше. Робочий час у нього також може не змінитися.

Мінекономіки у своєму листі від 07.10.2021 р. N 4712-06/49022-07 радить відкликати заяву про визначення основного місця роботи і подати нову, а роботодавець повинен внести зміни до трудового договору. Видається, що такі зміни повинні оформлятися наказом роботодавця.

У зв'язку з цим, ст. 21 і ст. 102-1 КЗпП України потребують внесення змін в частині механізму зміни робочого місця з основного на сумісництво, і навпаки.

Проблемою сумісництва є також працевлаштування вимушено переміщених осіб.

Пунктом 5-2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про зайнятість населення» передбачено, що «для отримання статусу безробітного внутрішньо переміщені особи, а також особи, які перебувають на територіях, на яких ведуться бойові дії, у яких не розірвані трудові договори з роботодавцем, подають особисто під час безпосереднього відвідування або в електронній формі за допомогою засобів Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, вебпорталу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції або за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку до територіального органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, заяву на ім'я роботодавця про припинення трудового договору на підставі пункту 1 частини першої статті 36 або статей 38, 39 Кодексу законів про працю України за формою, визначеною центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, про що повідомляються роботодавець (будь-якими засобами комунікації, в тому числі електронними), територіальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, та територіальний орган Пенсійного фонду України».

Зазначена норма поширюється виключно на внутрішньо переміщених осіб, а також осіб, які перебувають на територіях, на яких ведуться бойові дії, з метою отримання статусу безробітного. Тобто закон врегулював можливість припинення трудових правовідносин з метою отримання статусу безробітного.

Водночас неврегульованим залишається питання працевлаштування зазначених осіб. Внутрішньо переміщені особи, в яких не розірвані трудові договори з роботодавцем, можуть працевлаштуватися у роботодавця на території тимчасового перебування лише на умовах сумісництва.

Тому необхідно норму пункту 5-2 розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про зайнятість населення» поширити також на працевлаштування вимушено переміщених осіб, передбачивши їх можливість працювати за основним місцем роботи.

Аналогічно це стосується і осіб, з якими трудовий договір призупинений. За чинним законодавством, вони можуть працевлаштуватися лише на умовах сумісництва, оскільки трудові відносини при призупиненні трудового договору зберігаються.

Ці та інші проблеми вимагають подальших наукових досліджень та законодавчого забезпечення з метою удосконалення правового регулювання трудового договору про сумісництво і забезпечення у зв'язку з цим трудових прав працівників.

Ващишин Марія Ярославівна,
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО РАДІАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Чорнобильська АЕС розташована на відстані 16 км на південь від кордону з білоруссю і 110 м на північ від Києва. Саме з території республіки білорусь через Чорнобильську зону розпочався повномасштабний наступ росії на Київ. Російські військові за понад місяць окупації Чорнобильської АЕС та зони відчуження отримали річну дозу радіації, позаяк перебували в найнебезпечнішому з погляду радіаційного зараження місці – в Рудому лісі, де у 1986 році випало найбільше радіоактивного пилу, а у 2020 році ліс майже повністю згорів у масштабних пожежах [1].

Чорнобильська атомна електростанція діяла з 1977 по 2000 роки і станом на момент аварії 26 квітня 1986 року була найпотужнішою атомною електростанцією у європейській частині СРСР. Вибух на четвертому реакторі ЧАЕС спричинив найбільшу техногенну катастрофу в історії людства, відбулося значне забруднення навколишньої території радіоактивними речовинами, внаслідок чого повністю евакуювали населення Прип’яті, Чорнобиля та всіх інших населених пунктів у радіусі 30-ти км навколо ЧАЕС.

Зона відчуження і зона безумовного (обов’язкового) відселення внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС потребує особливої форми управління, оскільки там досі залишається стійке забруднення навколишнього природного середовища радіоактивними речовинами. На цій території земельні ділянки, виведені з господарського обігу, відмежовуються від суміжної території та мають особливий правовий режим, що не вписується у жоден із правових режимів окремих категорій земель, визначених у ст.19 Земельного кодексу України (ЗКУ).

Потрібно розуміти, що ці земельні ділянки, зокрема, не відповідають ознакам земель енергетичної системи, правовий режим яких передбачений у ст. 76 ЗКУ, позаяк землями енергетичної системи визнаються землі, «надані під електрогенеруючі об'єкти (атомні, теплові, гідроелектростанції, електростанції з використанням енергії вітру і сонця та інших джерел), під об'єкти транспортування електроенергії до користувача, крім визначених законом випадків розміщення таких об’єктів на землях іншого цільового призначення», тобто такими, що є просторово-операційним базисом для розміщення та активної експлуатації електрогенеруючих об’єктів.

Єдину згадка про такі земельні ділянки є у ст. 169 ЗКУ, яка визначає поняття техногенно забруднених земель Так, техногенно забрудненими є землі, забруднені внаслідок господарської діяльності людини, що призвела до деградації земель та її негативного впливу на довкілля і здоров'я людей. До техногенно забруднених земель відносяться землі радіаційно небезпечні та радіоактивно забруднені, землі, забруднені важкими металами, іншими хімічними елементами тощо. При використанні техногенно забруднених земель враховуються особливості режиму їх використання. Особливості режиму і порядку використання техногенно забруднених земель встановлюються законодавством України.

На території зони відчуження і зони безумовного (обов’язкового) відселення розташовані об’єкти системи радіаційно-екологічного контролю та моніторингу радіаційного стану навколишнього природного середовища і забезпечення радіаційної безпеки. Земельні, водні та лісові ресурси зони відчуження і зони безумовного (обов’язкового) відселення, які виконують функцію природного бар’єра на шляху

розповсюдження радіоактивного забруднення за їхні межі, потребують постійного контролю, використання з дотриманням вимог радіаційної безпеки.

Водночас на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення з'явилася можливість збереження в екологічно відновленому стані найбільш типових природних комплексів Полісся. Це пов'язано зі створенням у 2016 році на території зони відчуження України Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника на підставі Указу Президента України. Головною метою створення заповідної території було збереження його неповторної флори і фауни, стабілізація гідрологічного режиму, реабілітація забруднених радіацією земель та проведення наукових досліджень у сфері екології, природознавства й географії.

Ядром Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника став колишній Чорнобильський спеціальний заказник та північні лісові масиви. Через Поліський екологічний коридор національної екологічної мережі забезпечується зв'язок із Древлянським та Поліським природними заповідниками, регіональним ландшафтним парком «Міжрічинський», а також із Поліським державним радіаційно-екологічним заповідником Республіки Білорусь у складі Всеєвропейської екологічної мережі [2]. На відміну від України, в сусідній Білорусі, територія якої межує з Чорнобильською зоною відчуження і також зазнала радіаційного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС, Поліський державний радіаційно-екологічний заповідник Республіки Білорусь було створено ще у 1988 році.

Визнання радіаційно забруднених територій Чорнобильської зони об'єктом природно-заповідного фонду і набуття ними статусу Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника дає змогу отримувати фінансування з коштів державного бюджету та міжнародних фондів, зокрема програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», спрямованої на підтримки біосферних резерватів, а також міжнародної співпраці в рамках Всеєвропейської стратегії збереження ландшафтного та біологічного різноманіття щодо формування екокоридорів Всеєвропейської екологічної мережі.

Правовий режим території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника має комплексний характер, склад якого формує низка чинників:

1) статус об'єкта природно-заповідного фонду зумовлює проведення наукових досліджень щодо динаміки змін навколишнього природного середовища;

2) належність Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника до складу національної екомережі передбачає застосування природоохоронних заходів, охоплених програмами та схемами формування екомережі;

3) у складі Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного можуть бути всі чотири типи структурних елементів екомережі – ключові, сполучні, буферні та відновлювані території;

4) туристична привабливість техногенних об'єктів у межах Чорнобильської зони через їхню унікальність і досить непогану збереженість потребує розроблення відповідних туристичних маршрутів;

5) перевищені показники допустимого радіаційного фону, які залишаються після аварії на ЧАЕС, вимагають встановлення обмежувальних заходів для відвідування цієї зони;

6) відсутність придатної для розвитку рекреаційних комплексів інфраструктури актуалізує потребу розбудови таких об'єктів з урахуванням вимог радіаційної безпеки;

7) відсутність населених пунктів і громад внаслідок примусового відчуження і відселення звідти людей у 1986 р. ускладнює транспортне сполучення у межах території та забезпечення зайнятості для розвитку такої інфраструктури;

8) стан соціально-економічного занепаду місцевості внаслідок «замороження» зони після аварії на ЧАЕС має перспективи поступового покращення завдяки вжиттю природоохоронних заходів та популяризації і розвитку туризму.

Комплексна система правового регулювання відносин, що існують та виникатимуть у межах території Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника передбачає поєднання норм різної юридичної природи – екологічного, земельного, містобудівного, трудового, господарського, права зайнятості та інших галузей права.

Література:

1. Російські солдати місяць жили в окопах у найнебезпечнішому місці поблизу Чорнобиля. URL : https://www.radiosvoboda.org/a/rosiyski-soldaty-okopy-poblyzu-chornobylya/31790165.html

2. Чорнобильська зона відчуження. Туристична карта. ТОВ «Українська Картографічна Група», 2021.

Вергелес Олександра Анатоліївна,
аспірантка Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ ЯК СУДОВИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРИ «НАКЛАДКАХ» ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Накладки земельних ділянок – поширене та часто загрозливе явище для українських землекористувачів, тому що в деяких випадках це може призводити до незаконного позбавлення прав на землю. Наприклад, мешканці Макарівського району Київської області досі є учасниками судових спорів, які стосуються накладання на їхні земельні ділянки інших, які натомість були виділені у власність незаконно [1].

На роз’яснення щодо можливих дій кадастрового реєстратора у випадках, коли під час реєстрації земельної ділянки виявляється накладка, було опубліковано лист Голови Держгеокадастру у 2020 році, в якому було вказано, що «згідно з чинним законодавством наявність «накладки» не є достатньою підставою для відмови у державній реєстрації земельної ділянки. Якщо земельна ділянка сформована правильно – вона повинна бути внесена до Державного земельного кадастру, незважаючи на наявність «накладки» [2].

Проте емпіричні дані показують, що в Україні є багато земельних ділянок, які накладаються одна на одну. Водночас, згідно з інформацією з відкритих джерел, більшість з них є такими, що накладаються лише в Державному земельному кадастрі, а не в натурі [3].

Для вирішення цієї проблеми землекористувачі використовують як позасудові, так і судові способи захисту, проте в разі звернення до суду, на думку автора, буде належним саме судовий спосіб захисту, зокрема віндикаційний позов.

Як зазначає Ю. Ю. Попов, з римських часів право є мистецтвом доброго і справедливого. Право невіддільне від справедливості: вона є серцевиною права; сутність права полягає в тому, що воно – спосіб (інструмент, форма) встановлення справедливого балансу інтересів всіх і кожного [4, с. 5].

Саме таким підходом потрібно керуватися і під час обрання належного способу захисту при накладаннях меж земельних ділянок. Наразі за усталеною практикою позовними вимогами у таких спорах є припинення права власності (скасування запису в реєстрі), визнання недійсним державного акту на право власності на земельну ділянку або скасування рішення про передачу земельної ділянки у власність.

Проте такий підхід за загальним правилом навряд чи можна назвати справедливим, адже фактично будь-який землевласник позбавлений законних очікувань щодо мирного володіння своєю земельної ділянки. Окрім цього, такий підхід не сприяє сталому цивільному обороту. На думку А. С. Сліпченка, цивільний оборот – це правомірне відчуження або перехід об’єктів цивільного права від однієї особи до іншої. [5, с. 131]

Цивільний оборот забезпечує динаміку створення цінностей та обміну ними між підприємцями, між виробниками товарів і споживачами, між «звичайними» суб'єктами цивільних правовідносин тощо [6, с. 81].

Велика Палата Верховного Суду вказувала у пункті 142 постанови від 14.11.2018 у справі № 183/1617/16, що метою віндикаційного позову є забезпечення введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений. У випадку позбавлення власника володіння нерухомим майном означене введення полягає у внесенні запису про державну реєстрацію за власником права власності на нерухоме майно (принцип реєстраційного підтвердження володіння нерухомістю). Якщо вважати, що накладка – це незаконне позбавлення майна (а це де-факто є таким, з огляду на застосування концепції «книжного володіння»), то варто погодитися також з думкою К.М. Пількова, у цих випадках віндикація є належним способом захисту, хоча такий позов традиційно визнається як належний для витребування майна, яке фактично знаходиться у відповідача.

Окрім цього, до недоліків такого способу захисту можна віднести те, що не завжди можуть враховуватися інтереси добросовісних учасників цивільного обігу. Наприклад, особа, яка дізналася про накладання меж земельних ділянок, яке має місце лише в Державному земельному кадастрі, однак яке триває вже більше трьох років, за неоднозначного тлумачення вимоги «Особа дізналася або могла дізнатися про таке порушення» фактично може втратити можливість судового захисту. Що більш важливо, якщо застосовувати винятки, це буде дещо ускладнювати роботу з встановлення фактичних обставин, побудови стратегії справи тощо [7, с. 51]. Проте на противагу цьому буде збережено права власності позивача та відповідача на земельну ділянку, що є важливо.

Отже, віндикаційний позов буде належним способом захисту як у випадку «накладки», що існує лише в Державному земельному кадастрі, так і в натурі, тому що таким чином законний власник може отримати назад у володіння належне йому майно. Також за такого підходу будуть дотримані інтереси протилежної сторони спору.

Література:

1. Прості громадяни роками не можуть добитися справедливості в Макарівському суді. URL : https://ukrreporter.com.ua/golovne/statti/prosti-gromadyany-rokamy-ne-mozhut-dobytysya-spravedlyvosti-v-makarivskomu-sudi.html.

2. Відмова у державній реєстрації земельної ділянки з підстав наявності в її межах іншої ділянки або її частини – як діяти державним реєстраторам? 2020. URL : https://zakarpatska.land.gov.ua/vidmova-u-derzhavnii-reiestratsii-zemelnoi-dilianky-z-pidstav-naiavnosti-v-ii-mezhakh-inshoi-dilianky-abo-ii-chastyny-iak-diiaty-derzhavnym-reiestratoram/.

3. Як боротись з накладками? 2016. URL : https://zemres.com/forum/viewtopic.php?t=2985&start=400.

4. Попов Ю. Ю. Система реєстрації прав Торренса: її «принципи» і переважаючий принцип справедливості (Torrens System: Its 'Principles' and the Overriding Principle of Fairness). 2019. URL : https://www.researchgate.net/publication/332613077_Sistema_reestracii_prav_Torrensa_ii_principi_i_perevazaucij_princip_spravedlivosti_Torrens_System_Its_'Principles'_and_the_Overriding_Principle_of_Fairness.

5. Сліпченко А. С. Сутність та ознаки цивільного обороту. 2017. URL : https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/9731/9253.

6. Сліпченко А. С. Поняття об'єктів цивільного обороту. 2022. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/51a30361-37e0-4048-ba67-7e2bdd23d785/content.

7. Пільков К. М. Способи захисту права власності на землю та інше нерухоме майно: критика «книжного володіння. 2021. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/9.pdf.

Висоцька Анастасія Юріївна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПРАЦІ ЮРИСКОНСУЛЬТІВ

У сучасному світі функціонування правової держави значно посилює необхідність забезпечення неухильного дотримання законів усіма державними, правоохоронними та іншими органами, включаючи також громадян в усіх сферах суспільного життя. Водночас саме за допомогою конкретних осіб, які наділені відповідною компетенцією у галузі здійснення правової роботи, процес здійснення будь-якого виду діяльності суб'єктом відповідає чинним нормам законодавства нашої країни. Зокрема, однією з найбільш розповсюджених професій, яка займається подібною правовою діяльністю, є юрисконсульт.

Актуальність цієї теми полягає саме в конкретизації специфіки діяльності та особливостей функціонування юрисконсульта в цілому, адже варто зауважити, що юрисконсульт – це більш звужене поняття, ніж юрист, яке передбачає штатного працівника юридичної особи, тобто особу, котра надає правову консультацію з різноманітних правових питань [1, с. 55]. У загальному розумінні певна особливість юрисконсульта полягає в тому, що він може бути працівником міністерства, відомства, іншого державного органу чи організації, і саме цей факт вказує на те, що він є не лише працівником, передбаченим штатним розписом, але фактично і за змістом своєї діяльності включається в колектив конкретної юридичної особи.

Основною специфікою діяльності юрисконсульта є забезпечення дотримання законодавства як самою юридичною особою (підприємством або організацією), так і щодо самої юридичної особи з боку інших суб'єктів правовідносин. Тобто перелік обов'язків юрисконсульта досить великий, зокрема до них належать такі: представлення інтересів своєї організації чи установи, укладення господарських договорів, здійснення претензійно-позовної роботи, правового забезпечення дотримання вимог законодавства при реалізації співпраці з іншими учасниками, постійний моніторинг усієї документації установи з метою виявлення чи недопущення порушення законності нею при здійсненні господарських операцій [2, с. 56].

Окрім цього, важливою складовою специфіки роботи юрисконсульта є його правовий статус, який відрізняється від інших служб самостійністю і незалежністю, адже юрисконсульт, насамперед, підпорядкований безпосередньо керівнику підприємства, лише за умови виникнення питань методичної правової роботи юрисконсульт зобов'язаний керуватися вказівками юридичної служби вищого виконавчого органу влади та Міністерства юстиції України. Проте слід розуміти, що не враховуючи окремі права юрисконсульта щодо перевірки документації та законності всіх дій юридичної особи, він не наділений імперативною правомочністю у цій установі. Тобто юрисконсульт має досить чітко визначені права та обов'язки, здійснюючи правову роботу в межах конкретного підприємства чи установи, до яких не належать накладання дисциплінарних стягнень на працівників, їх прийому та звільнення.

Аналізуючи вищезазначене, все ж таки найбільш вагомою причиною залучення юрисконсульта у власну діяльність юридичною особою є здійснення ним правового супроводу господарської діяльності підприємства, який водночас функціонує відповідно до чинного законодавства України. Крім цього, досить позитивною властивістю юрисконсультів є їхня можливість, а загалом юридичною служби, співпрацювати з іншими структурними підрозділами при здійсненні правової роботи. Юридична служба разом з іншими структурними підрозділами бере участь у реалізації практично всіх функцій управління міністерством, підприємством та іншим господарчим органом, посідаючи при цьому особливе місце [3, с. 70]. Проте роботу юрисконсульта не слід вважати одноманітною чи легкою, адже він повинен бути обізнаний у багатьох галузях, також знати всі особливості виробництва підприємства, в якому він працює або юридично обслуговує, постійно

аналізувати та проводити моніторинг фінансово-господарської діяльності установи, що потребує різноманітних професійних та особистих навичок не лише як юриста, а ще як економіста.

Окрім цього, ще однією специфікою діяльності юрисконсульта, що входить до його обов'язків, є вимога підготовки всіх проєктів, документів та відповідно їх візування, за необхідності формування певних доповнень щодо документації [3, с. 39]. Тобто всі важливі документи, що містять будь-яку інформацію про фінансово-господарські операції установи, юрисконсульт повинен переглядати з метою переконання дотримання установою всіх вимог законодавства.

Ще однією цікавою особливістю здійснення правової роботи юрисконсультом варто назвати те, що вони функціонують відповідно до посадової інструкції, яка складається на кожного працівника юридичної служби відповідно до вимог Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. за № 1040 [4, с. 45]. Водночас на конкретному підприємстві можуть бути розроблені локальні акти, які регламентують коло обов'язків та прав юрисконсультів, за умови дотримання вимог законодавства.

Щодо надання рекомендацій, які б змогли підвищити якість правової роботи юрисконсультів у майбутньому, варто зазначити про необхідність надання методичної допомоги юридичним службам та введення періодичного підвищення кваліфікації їхніх працівників. Водночас слід розробити конкретні збірки зразків документів, що змогли б суттєво допомогти юрисконсульту в його практичній діяльності, таким чином забезпечивши належний рівень правової роботи відповідної галузі.

Як висновок, слід зазначити, що професія юрисконсульта досить багатогранна, адже налічує досить великий перелік функціональних обов'язків та вимагає відповідних знань у багатьох галузях. Тому основною метою залучення юрисконсульта юридичною особою (підприємством чи установою) все ж таки є збільшення фінансово-господарської ефективності та забезпечення дотримання законності за допомогою застосування необхідних правових засобів.

Література:

1. Горевий В. І. Організація юридичної служби на підприємстві: навчальний посібник. 3-тє вид. Суми : ВТД «Університетська книга», 2012. 301 с.

2. Домбровський С. Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств, установ та організацій: навчальний посібник для студентів навчальних закладів та факультетів. Х. : Консум. 2005. 396 с.

3. Юридична служба на підприємстві, в установі, організації : практ. посібник. Упоряд. Ю. І. Руснак. Київ : Центр учб. л-ри, 2013. 274 с. URL : https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/1/yuridichna_sluzhba_rusnak.pdf.

4. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади. державного підприємства, установи та організації. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р., № 1040. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text.

Гошта Вікторія Юріївна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ

Уміле керівництво та здійснення будь-якою юридичною особою підприємницької діяльності в ринкових відносинах можливе тільки завдяки вправній, грамотній та законній діяльності юридичної служби цього підприємства. Саме юридична служба визначає межі та спрямовує правильний юридичний напрямок діяльності підприємства чи юридичної особи. Це здійснюється завдяки юридичному аналізу договорів, контрактів, написанню та дотриманню внутрішніх нормативів, як внутрішніх так і зовнішніх.

Юридична служба – це підрозділ, який здійснює правове забезпечення, правовий супровід господарської діяльності підприємства і який веде свою діяльність відповідно до чинного законодавства України та міжнародного права. Юридична служба підприємства утворюється як самостійний структурний підрозділ, вид якого залежить від обсягу, характеру та складності правової роботи. На підприємстві функції юридичної служби може виконувати юрисконсульт відповідної категорії [1].

Юридична служба органу виконавчої влади, підприємства у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України і постановами Верховної Ради України, актами Кабінету Міністрів України, міжнародними договорами України, Положенням про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, а також іншими нормативно-правовими актами [1].

Необхідно відмітити, що робота юрисконсульта є специфічною, самостійною та незалежною, цим правовий статус юрисконсульта відрізняється від інших служб. Юрисконсульт виконує функції, прямо і безпосередньо пов’язані з управлінням виробничо-господарської діяльності, без яких не може обійтись жодна юридична особа або орган. Ці функції юридична служба виконує лише тими методами і способами, які притаманні їй, здійснюючи права і обов’язки, що відрізняються від прав і обов’язків усіх інших служб і підрозділів, підприємств, установ, організацій або в господарстві суб’єкта господарювання.

При взаємовідносинах юрисконсульта з керівництвом юридичної особи в правових питаннях також є елементи самостійності. Скажімо, юрисконсульт не візує проєкт правового документа, який суперечить законодавству, але повинен внести пропозицію або письмовий висновок про законний порядок вирішення юридичних питань.

На працівника юридичної служби покладаються такі види діяльності, як аналіз, складання договорів, внутрішніх нормативно-правових актів, представництво інтересів у суді, міжнародне представництво. Окрім цього, працівник юридичної служби контролює та оцінює стан справ реалізації правової політики за своїми напрямами, здійснює перевірку відповідності законодавству нормативних актів, виконує інформаційно-довідкову роботу, надає консультації з юридичних питань, надає допомогу в оформленні юридичних документів, займається веденням діловодства тощо.

До змісту юридичної діяльності працівника та до його посадових обов’язків також належать організація та забезпечення правильного виконання нормативно-правових актів, координація роботи та участь у підготовці нормативно-правових актів підприємства, перевірка відповідності до законодавства проектів всіх актів та наказів, які подаються на підпис керівнику підприємства, внесення пропозицій про зміну чи скасування актів, контроль за дотриманням законодавчих локальних актів, ведення позовної роботи, участь у підготовці заходів щодо зміцнення трудової дисципліни, дотримання законодавства, забезпечення охорони праці на виробництві, освітня робота з іншими працівниками задля підвищення рівня освіченості щодо прав, обов’язків на виробництві тощо.

Працівники юридичної служби є такими ж працівниками підприємства, на яких розповсюджується ті ж самі нормативно-правові акти, що й на інших працівників. Сама ж юридична служба може складатись з однієї особи чи юридичного відділу. Відповідно до п. 5 Загального положення 2008 р, № 1040 юридична служба підпорядкована безпосередньо керівнику підприємства.

Специфіка роботи працівника юридичної служби формується на основі профілю діяльності установи чи юридичної особи та залежить від сфери її діяльності.

Проте є певні моменти, які варто було удосконалити у законодавстві. Наприклад, трудове законодавство не містить пунктів щодо організації роботи юрисконсульта, і фактично на них поширюються ті ж акти трудового законодавства на рівні з іншими працівниками, і він прирівнюється до них. Розширяють таку сферу хіба що локальні акти, підприємств, де вже детальніше може бути описана робота юрисконсульта та її завдання.

Отже, юридична служба є незамінною сферою діяльності правника. Кожна установа чи юридична особа ставлять перед собою за мету забезпечити у себе на підприємстві юридичну службу, адже протягом своєї діяльності суб'єкт господарювання чи не щодня стикається з певними питаннями, які може вирішити лише вправний працівник юридичної служби.

Література:

1. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. № 1040. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text

Григор'єва Христина Антонівна,
докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ НА ДОВКІЛЛЯ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ

Хоча сонячна енергетика вважається однією з найбільш безпечних для навколишнього природного середовища, вона все одно чинить певний вплив на довкілля. В Україні законність будівництва та експлуатації сонячних електростанцій (СЕС) часто оспорюється з посиланням на порушення еколого-правових вимог. Показовим у цьому плані став цикл справ, які стосувалися будівництва трьох СЕС на Миколаївщині. У цих справах позивачами стали фізичні особи – жителі села та агропідприємство. Їхні вимоги зводилися до скасування наказів Головного управління Держгеокадастру про затвердження документації із землеустрою та надання земельних ділянок в оренду зі зміною цільового призначення, а також визнання недійсними договорів оренди землі. Основний аргумент цих позовів полягав у такому.

Земельні ділянки під спірними СЕС перебували у державній власності та відносилися до земель сільськогосподарського призначення. Після зміни цільового призначення на землі енергетики ці земельні ділянки були передані в оренду під розміщення СЕС. Однак відповідні земельні ділянки територіально розташовані біля водойми – Тилігульського лиману та частково входять до його прибережної захисної смуги. Позивачі наполягали на тому, що цей об'єктивний факт є ключовим, адже, на їхню думку, він означає необхідність проводити оцінку впливу на довкілля (ОВД), якої здійснено не було під час планування та проєктування трьох СЄС. На їхній погляд, прибережна захисна

смуга є складовою земель водного фонду, а відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» може мати значний вплив на довкілля та підлягає оцінці «прокладання кабелів,… на землях водного фонду».

Розглядаючи цю правову ситуацію, суди дійшли висновку про законність будівництва та функціонування електростанцій без проведення ОВД, зважаючи на те, що: а) прибережна захисна смуга може бути встановлена на землі будь-якої категорії, а не лише на землях водного фонду; б) відповідні земельні ділянки віднесені до земель енергетики і на них встановлено обмеження використання у вигляді прибережної захисної смуги; в) профільне відомство – Держводагентство своїм листом визнало вказані земельні ділянки такими, що не належать до водного фонду, а отже, погодження будь-яких юридичних дій щодо них не належить до його компетенції.

Однак ситуація, що склалася стосовно трьох СЕС, додатково розкриває проблему узгодження земельного, водного та екологічного законодавства. Так, Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» вимагає проведення оцінки у випадку прокладання кабелів «на землях водного фонду». Звернення до ст. 58 Земельного кодексу України (ЗК України) «Склад земель водного фонду» та ст. 4 Водного кодексу України (ВК України) «Землі водного фонду» демонструють тотожний підхід у розумінні цієї категорії, зокрема, вони одностайні у тому, що до земель водного фонду належать «землі, зайняті прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами». Тобто з цього випливає, що законодавець нібито автоматично розповсюджує правовий режим категорії земель водного фонду на вказані земельні ділянки прибережних захисних смуг. Додатково це підтверджується тим, що у ЗК України статті щодо прибережних захисних смуг та обмежень у використанні таких земель включені до гл. 12 «Землі водного фонду». Насправді, у первісній редакції ЗК України це було абсолютно логічно та несуперечливо. Однак логіка законодавця була порушена, коли було прийнято Закон України «Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг» від 02.12.2010 року, яким, по-перше, прямо допускається розміщення в межах прибережної захисної смуги моря, затоки та лиману об’єктів сонячної енергетики; по-друге, прибережна захисна смуга моря, затоки та лиману може встановлюватися на землях будь-якої категорії земель; по-третє, прибережна захисна смуга має юридичну природу обмеження у використанні земель.

Хоча формально суди прийняли правильні, обґрунтовані чинним законодавством рішення, визнавши, що будівництво СЕС у прибережній захисній смузі лиману не потребувало проведення ОВД, деякі питання все одно залишаються. Яку мету переслідував нормотворець, формулюючи норму права саме у такий спосіб «прокладання кабелів … на землях водного фонду»? Чи досягається така мета, зважаючи на фактичний стан чинного земельного та водного законодавства?

Оскільки контакт води з електричним обладнанням, джерелами та носіями електричного струму здатен призвести до значних шкідливих наслідків, цілком закономірним виглядає передбачення окремого випадку такої діяльності у Законі України «Про оцінку впливу на довкілля». Однак нормотворець, використовуючи поняття «землі водного фонду», цілком логічно прагне охопити весь їх склад, який практично слово в слово продубльований у ЗК і ВК України. Зокрема, за цими статтями поняттям земель водного фонду охоплюються і прибережні захисні смуги. Логічно припустити, що поняття «землі водного фонду» вжиті у ст. 3 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» саме як найбільш узагальнююче поняття, щоб охопити всі потенційно небезпечні випадки. Проте в результаті проаналізованих нормотворчих дій склалася ситуація, за якої частина господарських проєктів «випадає» з числа тих, які мають проходити аналіз на потенційний вплив на довкілля. На нашу думку, це може оцінюватися двозначно.

З одного боку, це можна оцінювати як спрощення ведення бізнесу у сфері альтернативної енергетики. Однак, на наше переконання, ця ситуація не може кваліфікуватися як дерегуляція (свідоме цілеспрямоване усунення зайвих правових

перешкод для тієї чи іншої діяльності), адже така ситуація склалася поза прямою волею законодавця, стала результатом неузгодженості між правовими нормами. З іншого боку, незаплановане випадання частини бізнес-проєктів зі сфери обов'язкового проведення ОВД може нести негативні екологічні та соціальні наслідки. Зважуючи ці протилежні позиції, ми все-таки схиляємося до пріоритету останньої. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що неузгодженість земельного, водного та екологічного законодавства у цій частині має бути усунута.

Для цього ми бачимо два можливі шляхи: 1) з*емельно-правовий*, який полягає у тому, щоб перенести нормативні засади правового режиму прибережних смуг до гл. 18 «Обмеження прав на землю»; 2) е*колого-правовий*, який заключається в уточненні норм Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» та викладення її норми в такій редакції: «Друга категорія видів планованої діяльності та об'єктів, які можуть мати значний вплив на довкілля та підлягають оцінці впливу на довкілля, включає: … прокладання кабелів, трубопроводів та інших комунікацій на землях водного фонду *та у межах прибережних захисних смуг».*

Література:

1. Григор'єва Х. А. Земельно-правові, екологічні та кадастрові питання розміщення сонячних електростанцій: науково-практичний погляд. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 30 – 38.

(Дослідження здійснене в межах виконання проєкту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 74/0360 від 01.05.2023 року)).

Заверюха Марина Михайлівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗНИЖЕННЯ ПРОТЕКЦІЙНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

Захист національної безпеки України нерозривно пов'язаний із формуванням її енергетичної складової, а нинішня глобальна енергетична криза приносить як нові можливості, так і нові виклики для альтернативної енергетики. Динамічна зміна соціально-економічних, політичних та інших умов загострює питання щодо достатності та стабільності енергетичних ресурсів у нашій державі. Протягом 2017 – 2023 років як загальне енергетичне законодавство, так і спеціальне законодавство у сфері альтернативної енергетики перебуває у стані перманентних змін. До основних енергетичних законів у середньому щопівроку вносяться зміни, які модифікують регуляторне середовище. Особливо активно змінюється підзаконне нормативно-правове регулювання. Усі ці вияви є досить типовим наслідком енергетичної реформи, що тягне за собою триваючу турбулентність регуляторного середовища. Однак при цьому характерною рисою такої динамічності законодавства слід вказати той факт, що нормотворець вносить відповідні зміни не в результаті стратегічного передбачення, а здійснюючи поспішну та, як правило, запізнілу реакцію на події та зміни в суспільних відносинах, які вже відбулися.

Зниження протекційності законодавства мало дві основні хвилі, пов'язані із державно-фінансовим колапсом та воєнним станом.

Перша хвиля сталася протягом 2020 року, коли законодавство у сфері альтернативної енергетики пережило значний спад своєї протекційності. По-перше, було

різко змінено законодавчі засади встановлення «зеленого» тарифу, що стало результатом неспроможності держави в особі Гарантованого покупця вчасно та повною мірою розраховуватися із виробниками енергії з альтернативних джерел. Основна проблема цього кроку полягає в тому, що правила щодо «зелених» тарифів були змінені не лише перспективно, але й ретроспективно, – тобто «зелені» тарифи були зменшені й для тих виробників, які вже функціонують на ринку. По-друге, значним ударом по протекційності законодавства у сфері альтернативної енергетики стало конституційне подання № 3/332(20) від 17 липня 2020 року, відповідно до якого група народних депутатів просить визнати такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) положень абзаців першого – четвертого частини другої, частини третьої, частин шостої – дев'ятої, частин дванадцятої – двадцять другої, частини двадцять шостої, частин двадцять восьмої – тридцять третьої статті 9-1, положень статті 9-2 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року № 555-IV, положень частин другої, четвертої, пункту 3 частини дев'ятої статті 65 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII [1]. У цьому поданні зазначається, що положення абзаців першого – четвертого частини другої, частини третьої, частин шостої – дев'ятої, частин двадцятої – двадцять другої, частини двадцять шостої, частин двадцять восьмої – тридцять третьої статті 9-1 та положення статті 9-2 Закону № 555-IV не відповідають змісту частини 3 статті 42 Конституції України щодо обов'язку держави забезпечити конкуренцію в підприємницькій діяльності. Встановлюються неоднакові умови для всіх суб'єктів, які виробляють електроенергію в Україні, зокрема, для тих, що виробляють електроенергію з альтернативних джерел, запровадженням «зеленого» тарифу встановлено переваги, яких не мають виробники інших видів електроенергії. Крім того, положення частини другої – тридцять третьої статті 9-1 встановлюють також нерівні умови отримання «зеленого» тарифу і серед самих суб'єктів, які виробляють електроенергію з альтернативних джерел (залежно від виду об'єкта електроенергетики, дати введення його в експлуатацію тощо встановлюють різні розміри та строки відшкодування за «зеленим» тарифом).

Хоча рішення з цього питання ще не прийняте, станом на вересень 2023 року ухвалою колегії суддів КСУ відкрито конституційне провадження у справі, справа розглядається Великою палатою суду з 17 грудня 2020 року [2], сам факт існування цього подання підриває політику протекційності у сфері альтернативної енергетики. Визнання неконституційними відповідних положень законодавства у сфері альтернативної енергетики потягне за собою цілу низку негативних наслідків для України (ще більше іміджевих втрат, зниження інвестиційної привабливості, значну кількість позовів до міжнародних комерційних арбітражів, спад розвитку галузі, втрата надбань, здобутих у результаті енергетичної реформи, зупинення енергетичного переходу та реалізації завдань сталого розвитку тощо).

«Воєнна хвиля» зниження протекційності пов’язана зі згортанням фінансування механізмів підтримки альтернативної енергетики, зокрема, виплатами за «зеленим» тарифом на період дії воєнного стану.

Як висновок, слід визначити, що наразі стало об’єктивною необхідністю здійснити швидке та концептуальне реформування законодавчої основи використання альтернативних джерел енергії з урахуванням економічних та екологічних вимог, що допоможе сформувати енергетичну незалежність України.

Література:

1. Конституційне подання про визнання такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) положень абзаців першого – четвертого частини другої, частини третьої, частин шостої дев'ятої, частин двадцятої – двадцять другої, частини двадцять шостої, частин двадцять восьмої – тридцять третьої статті 9-1, положень статті 9-2 Закону України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року № 555-IV та положень частин другої. четвертої, пункту 3 частини дев'ятої статті 65 Закону України

«Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL : https://ccu.gov.ua/sites/default/files/3_332_2020.pdf (дата звернення 05.09.2023 року).

2. Конституційні подання. URL : https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-podannya. (дата звернення 05.09.2023 року).

Дослідження здійснене в межах виконання проєкту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (Договір про виконання наукового дослідження і розробки за рахунок грантової підтримки 74/0360 від 01.05.2023).

Заєць Олена Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИЗНАННЯ ПРОТИПРАВНИМИ АКТІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Питання обрання належного та ефективного способу захисту прав в сучасній судовій практиці набуло великого значення. На сьогоднішній день судові органи напрацювали значну кількість справ, в яких вони обґрунтують належність/неналежність, ефективність/неефективність обраного способу захисту, створюючи тим самим усталені правові позиції. В повній мірі це стосується і захисту земельних прав.

Способів захисту земельних прав про визнання протиправними актів (рішень, дій чи бездіяльності) органів державної влади та місцевого самоврядування є одним із найпоширеніших способів захисту земельних прав в сучасній судовій практиці. Він передбачений ч. 3 ст. 152 Земельного кодексу України від 25.10.2000 р., ч. 2 ст. 16, ст. 393 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р., ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства від 06.07.2005 р., ч. 1 ст. 37 Закону України від 01.07.2004 р. «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Аналіз цієї практики дає змогу виділити його характерні особливості застосування саме до захисту земельних прав, сучасні тенденції у питаннях підсудності земельних спорів, де застосовується саме цей спосіб захисту. Серед таких рис: 1) визнання недійсними (незаконними, протиправними, нечинними, скасованими) актів органів державної влади та місцевого самоврядування є різновидом групи способів захисту про визнання тому на нього поширюються ознаки даної групи позовів, зокрема, те, що його застосування не потребує ані примусового, ані добровільного виконання судового рішення. «Захист земельних прав вже завершується з визнанням цих прав юрисдикційним органом» [1, с. 60]; 2) множинність і відсутність єдності термінології у формулюванні цього способу захисту; 3) включає три відносно відокремлені способи захисту; 4) може застосовуватися самостійно або поєднуватися з іншими; 5) може бути реалізований як у судовій, та і адміністративній формі, але з певними особливостями; 6) судова форма здійснення цього способу має в сучасній практиці проблеми з визначенням юрисдикції. Щодо цього, як ми зазначали раніше, земельні спори надзвичайно різноманітні. Але проблеми підсудності стосуються в основному тих земельних спорів, однією зі сторін яких є суб'єкт владних повноважень. Причому діяльність таких суб'єктів пов'язана із здійсненням ними функцій власника публічних земель (ст. 122 ЗКУ), хоча й не тільки (державні реєстратори прав на нерухоме майно тощо) [4, с. 115].

Необхідно відзначити, що Мірошниченко А. М. [2] та Третяк Т. О. [3] в своїх працях ставлять під сумнів необхідність існування та самостійність зазначеного способу захисту з точки зору правових наслідків його застосування.

Особливу увагу варто приділити особливостям оскарження окремих видів актів органів органів державної влади та місцевого самоврядування, які приймаються саме у земельних правовідносинах і відповідних їм різновидах такого способу захисту як визнання протиправними актів суб'єктів публічної влади, зокрема, визнання недійсними державних актів на землю та визнання недійсними рішень про державну реєстрацію прав на землю та державну реєстрацію земельних ділянок. Ухвалення судом рішення про скасування рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав, визнання недійсними чи скасування документів, на підставі яких проведено державну реєстрацію прав, а також скасування державної реєстрації прав допускається виключно з одночасним визнанням, зміною чи припиненням цим рішенням речових прав, обтяжень речових прав, зареєстрованих відповідно до законодавства (за наявності таких прав).

Вчені зазначають, що застосування такого способу захисту земельних прав, як визнання державного акту недійсним, у науці та правозастосовчій практиці є питанням проблемним. Але, Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7 «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» у п. 2 передбачає, що судам підсудні справи з приводу володіння, користування, розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян чи юридичних осіб, і визнання недійсними державних актів про право власності та право постійного користування земельними ділянками (п. д) ст. 152, ст. 155 ЗКУ).

Також це підтверджує Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.12.2018 р. у справі № 2-3007/11 (провадження № 14-525цс18): «Визнання недійсними державних актів на право власності на землю вважається законним, належним та окремим способом поновлення порушених прав у судовому порядку. Державні акти на право власності на земельні ділянки є документами, що посвідчують право власності й видаються на підставі відповідних рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування в межах їх повноважень. У спорах, пов'язаних із правом власності на земельні ділянки, недійсними можуть визнаватися як зазначені рішення, на підставі яких видано відповідні державні акти, так і самі акти на право власності на земельні ділянки. Визнання недійсними державних актів на право власності вважається законним, належним та окремим способом поновлення порушених прав у судовому порядку».

Література:

1. Мягкоход Ю. В. Способи захисту земельних прав: дис. … канд. юр. наук: 12.00.06 /КНУ ім.Т.Шевченка. Київ, 2014. 195 с.
2. Мірошниченко М. Правові наслідки незаконних адміністративних актів. URL: http://www.amm.org.ua (дата звернення: 12.09.2023).
3. Третяк Т. О. Добросусідство в земельному праві України: монографія. К.: Алерта, 2019. 368 с.
4. Заєць О. Еволюція юрисдикції земельних спорів в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 8. С.114-119.

Ігнатенко Ірина Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ПІД ЧАС ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ

Проблема правового регулювання охорони земель під час просторового планування полягає в тому, що воно орієнтоване не стільки на їх охорону, як компонента навколишнього природного середовища, скільки на встановлення режиму використання земель та земельної ділянки, як нерухомості, переходячи таким чином у соціально-економічну та приватно-правову сфери. Звідси в земельному законодавстві спостерігається одночасний процес розмитості, декларативності правових заходів охорони земель та деталізації процедур надання земельних ділянок.

Земельний кодекс України (ЗК України) встановлює базові засади охорони землі як основи життя та діяльності людини, виходячи, перш за все, з уявлень про неї як про природний об'єкт, а володіння, користування та розпорядження землею здійснюються власниками земельних ділянок вільно, якщо це не завдає шкоди довкіллю. Однак у ЗК України відсутній баланс між правами власників землі та необхідністю охорони навколишнього природного середовища.

Різноманітність видів використання земель у населених пунктах породжує існування різних вимог у сфері забезпечення їхньої охорони в різних сферах. Крім того, будівельна та інша діяльність у населених пунктах впливає не лише на землю (як територіальну основу її здійснення), а й на інші компоненти навколишнього природного середовища. Тому заходи правової охорони земель у населених пунктах передбачені нормами різних галузей законодавства. Отже, управління різноманітністю видів використання земель у населених пунктах вимагає комплексного підходу, що включає законодавчу базу, містобудівне планування, оцінку впливу на навколишнє природне середовище та залучення громадськості. Важливо знаходити баланс між потребами економіки, екології та соціальної сфери задля забезпечення сталого розвитку населених пунктів.

У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. містяться загальні вимоги до охорони навколишнього природного середовища, а також спеціальні – до різних стадій господарської та іншої діяльності, різних її сфер. Загальні правові заходи щодо охорони земель здійснюються через організаційно-правові інструменти охорони навколишнього природного середовища.

Ключову роль у сфері охорони землі відіграє комплексний план просторового розвитку території територіальної громади. Відповідно до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 р. він виступає одночасно містобудівною документацією на місцевому рівні та документацією із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, цивільного захисту, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони і збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території.

Таким чином, відповідно до Закону комплексний план покликаний вирішувати проблеми охорони навколишнього природного середовища в територіальній громаді, а отже, поряд із планом зонування території, може розглядатися як засіб досягнення завдань її сприятливості, зниження та запобігання негативному впливу на землю та інші компоненти навколишнього природного середовища.

Проте на сьогодні розробка, зміст та затвердження документів просторового планування розвитку території територіальної громади супроводжується різноманітними правовими проблемами. Зокрема, це формалізм і декларативний характер документів просторового планування, відсутність досягнення встановленого в документах результату; орієнтація положень комплексного плану лише на фіксацію існуючого положення, а не на розвиток території, забезпечення просторовим плануванням прав та законних інтересів лише власників земельних ділянок, не забезпечуючи досягнення публічних завдань збереження довкілля в населеному пункті; невідповідність планів зонування території генеральному плану чи детальному плану.

Для населених пунктів, які характеризуються підвищеним забрудненням компонентів навколишнього природного середовища, високою щільністю населення та забудови, безліччю факторів негативного впливу на навколишнє природне середовище внаслідок промислової, будівельної та іншої діяльності, вирішення екологічних проблем за допомогою просторового планування особливо важливе. Однак саме в містах найчастіше підхід до просторового планування є дуже формальним і декларативним.

Загалом, розробка та затвердження документів просторового планування розвитку території територіальної громади вимагає врахування різних правових аспектів, встановлення якісних процедур та забезпечення відкритості та участі громадськості в цьому процесі.

Просторове планування покликане вирішувати актуальну для міст проблему раціонального використання земель. Розуміння раціонального використання земель у місті сьогодні має ґрунтуватися на понятті раціонального містобудування. Такий підхід до організації території населених пунктів заснований на ефективному та збалансованому розподілі функцій та зон використання землі з урахуванням потреб жителів і збереження природних ресурсів. Раціональне містобудування включає розміщення різних функціональних зон, враховує принципи сталого розвитку, спрямовані на збереження навколишнього природного середовища, встановлює механізми для контролю за дотриманням стандартів та норм, вимогами до проектування і будівництва. Раціональне містобудування має базуватися на оптимальному використанні території, ресурсів і інфраструктури, з метою створення функціонально ефективного, екологічно сталого і комфортного життя для населення. Основна мета раціонального містобудування – забезпечити гармонійний розвиток міського простору з урахуванням соціальних, економічних, екологічних і культурних аспектів.

Крім того, необхідно акцентувати увагу на тому, що на сьогодні спеціальних правових заходів, спрямованих на покращення стану земель саме в умовах міста, законодавство не передбачає. Поліпшення стану земель має розглядатися як самостійний та невід’ємний елемент екологічного управління у місті. Уніфікація наявних правових вимог та вироблення нових стосовно охорони земель в умовах міста могли б забезпечити, по-перше, їхню чітку регламентацію; по-друге, прозорість вимог; по-третє, систематизацію заходів їхньої охорони; по-четверте, визначити коло осіб, відповідальних за виконання вимог та реалізацію заходів.

Ковальчук Анастасія Григорівна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ, УСТАНОВІ, ОРГАНІЗАЦІЇ

Сьогодні в умовах воєнного стану, коли багато підприємств, установ та організацій мають складнощі пов’язані з порушенням логістичних маршрутів, втратами постачання сировини, дефіцитом кадрів, блокуванням морських портів, і як наслідок неможливістю своєчасно та належно виконувати власні зобов'язання, правильна та чітка організація договірної роботи є одним з найважливіших критеріїв «виживання» підприємств, установ та організацій в таких реаліях. Попри усі складнощі Україна продовжує шлях до вступу в Європейський союз, а тому питання вдосконалення організації договірної роботи на підприємстві, установі, організації набуває все більшої актуальності. Важливість правильної організації полягає у забезпеченні надійного функціонування підприємств та створенні сприятливого інвестиційного клімату, що є важливим фактором для приваблення іноземних інвесторів та підтримання конкурентоспроможності національної економіки.

Договірна робота – один з найважливіших аспектів правової роботи підприємства та інших господарських організацій, спрямована на створення та виконання нормативних актів. Правильно побудована договірна робота – запорука майбутнього успіху. Варто також вказати, що успішно укладений договір – це результат роботи не лише менеджера та юридичної служби, а й бухгалтерії та інших відділів. Тож організація договірної роботи є важливим питанням, а тому його слід затверджувати ще при розробці Положення про юридичну службу та вказувати особливості участі кожного підрозділу. Відповідно до Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040 юридична служба підприємства відповідно до покладених на неї завдань організовує роботу, пов'язану з укладенням договорів (контрактів), бере участь у їх підготовці та здійсненні контролю за виконанням, дає правову оцінку проектам таких договорів (контрактів). Проекти договорів (контрактів) погоджуються (візуються) юридичною службою за наявності віз керівників зацікавлених структурних підрозділів або осіб, що їх заміщують [2].

Аналізуючи чинне законодавство можна виокремити основні принципи за якими будується договірна робота в Україні, а саме:

− принцип законності, який вказує, що договірна робота повинна здійснюватися відповідно до чинного законодавства;

− принцип економічної доцільності, що означає, що договір повинен бути укладений з метою отримання прибутку, покращення ефективності господарювання, чи економічних наслідків діяльності;

− принцип комплексності, що означає, що при організації, укладені та виконанні умов договору усі підрозділи повинні брати участь

− науковий принцип, визначає аналіз законодавства, юридичної практики, локальних та укладених підприємством господарських договорів.

Зазвичай договірна робота базується на таких стадіях:

− підготовка до укладення договорів (проведення договірної компанії, пошук потенційних контрагентів і т.п.);

− розробка, узгодження та ухвалення до виконання актів планування господарських зв’язків у випадках, якщо відносини в цій частині регулюються державою;

− оформлення договірних відносин;

− доведення договірних зобов’язань до служб, підрозділів і посадовців підприємства, що беруть участь у виконанні конкретного договору;

− контроль за виконання договорів;

– оцінка результатів виконання договорів [1].

Особливістю ведення договірної роботи в Україні є те, що керівники не приділяють значної уваги юридичному супроводу та не завжди хочуть укладати письмовий договір, адже це займає багато часу і часто зустрічаються випадки, коли навіть з іноземними партнерами працюють по інвойсах, або ж укладаються типові договори без урахування особливостей. Причиною такого нівелювання юридичною складовою при укладенні договорів є пострадянський менталітет українських керівників суб'єктів господарювання, які не розуміють цінності договірних відносин та важливості договорів. Тож, перед юридичною службою постає виклик – укласти договір враховуючи усі особливості в найкоротші терміни.

Аналізуючи вищевикладене можна підсумувати, що при організації договірної роботи на підприємствах, установах, організаціях відбувається в рамках чинного українського законодавства. Проте, застосування передового міжнародного досвіду та впровадження європейських стандартів може сприяти покращенню якості, ефективності роботи та досягненню конкурентоспроможності. Тож варто враховувати такі основні особливості:

1. Забезпечення правової безпеки. Важливим є забезпечити чіткість і законність всіх договорів, уникаючи неоднозначностей та розбіжностей. Це сприяє зменшенню ризику конфліктів та судових суперечок.

2. Прозорість та відкритість. В міжнародному бізнес-просторі важливою є прозорість в усіх аспектах договірної роботи, від фінансових питань до умов договору.

3. Розвиток системи контролю та управляння ризиками. Європейський досвід передбачає впровадження систем контролю та управління ризиками в договірну роботу, щоб забезпечити вчасну й ефективну реакцію на можливі негативні наслідки.

4. Моніторинг та звітність. Використання системи моніторингу та звітності, аналогічно європейським стандартам з управління контрактами, для відстеження виконання договорів та їхнього впливу на результат.

5. Конкурентний відбір партнерів (контрагентів). Використовувати процедури відкритого конкурсу або тендерів.

Отже, договірна робота займає одне з найважливіших місць на підприємстві та є одним з основних напрямків діяльності юридичної служби. Адже саме за допомогою договору сторони можуть, в межах чинного законодавства, чітко окреслити свої права та обов'язки та, завдяки його гнучкості, досягнути взаємовигідних цілей. Тож, вдосконалення організації договірної роботи, у тому числі опираючись на міжнародний досвід та європейські стандарти, та відхід від застарілої радянської системи є запорукою успішного ведення господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності не лише на вітчизняному ринку, але й на міжнародному.

Література:

1. Бісік С. Г., Ярем О. А. Організація договірної роботи юридичною службою на підприємстві. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://elibrary.collegesnau.com/wp-content/uploads/2017/05/Materialy-3.pdf

2. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. № 1040. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF#Text.

Костяшкін Іван Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Навроцький Володимир Анатолійович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Трансформація відносин власності на землю в Україні визначила основні вектори земельної реформи ставши наріжним каменем протистояння як в парламентському та експертному середовищі так і в суспільстві загалом. Проголосивши громадян бувших членів колективних сільськогосподарських підприємств власниками земель товарного сільськогосподарського призначення держава фактично нівелювала власність як таку позбавивши її особливої правомочності щодо розпорядження земельною ділянкою. Такий мораторій, а фактично успадковане довічне землеволодіння в незалежній Україні проіснувало майже тридцять років до 1-го липня 2021-го року коли було внесено зміни до Земельного Кодексу України [1] якими розблоковано існуючі заборони на продаж земель сільськогосподарського призначення для громадян України.

Аналіз відповідного кола правовідносин знайшов своє відображення в роботах П.Ф. Кулинича, В.В. Носіка, А.М. Мирошниченка, М.В. Шульги, О.В. Зубрицького та інших вчених. Серед ключових пріоритетів запровадження обігу земель товарного сільськогосподарського призначення на доктринальному рівні завжди обстоювались можливості вільного доступу до таких земель осіб які задіяні у сільськогосподарському виробництві. Натомість правове регулювання у відповідній сфері не передбачило жодних вимог щодо спеціального суб’єктного складу осіб які мають відповідний фах, досвід роботи чи сільськогосподарську освіту.

Визначивши певну послідовність відкриття ринку земель законодавець встановив перехідний період до 1-го січня 2024-го року протягом якого передбачено можливість набувати у власність землі товарного сільськогосподарського призначення лише за громадянами України виключивши з такого переліку юридичні особи та встановивши, що загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина України не може перевищувати ста гектарів. Однак, вже зараз є необхідність повернення до розгляду відповідної проблематики оскільки завершення перехідного періоду ставить питання аналізу реальної можливості доступу громадян до земель сільськогосподарського призначення.

Перш за все маємо констатувати відсутність жодних переваг доступу до ринку земель осіб які своєю працею забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції. Зокрема, до найпоширеніших правових засобів регулювання обіг земель, які містить законодавство розвинутих країн світу щодо обігу земель, відносять:

1) надання переважного права власникові чи користувачеві сусідньої земельної ділянки набувати її у власність чи в оренду з метою консолідації земель;

2) право на земельну ділянку мають особи, пов'язані із сільським господарством, або мають відповідну освіту;

3) особа, яка веде сільське господарство, повинна проживати на даній території;

4) утворення спеціалізованої установи, яка здійснює регулювання земельних відносин та має право на придбання земель і передачу їх в оренду, проводить вилучення/викуп земельних ділянок у осіб, які не мають наміру займатися сільським господарством, для подальшого їх перерозподілу до осіб, що мають таке бажання;

5) контроль за тим, щоб не виникала фрагментація чи надмірна концентрація ділянок;

6) застосування штрафних санкцій до власників земельних ділянок, які їх не обробляють, не належним чином використовують або допустили зниження родючості земель [2, с. 95].

Натомість приймаючи Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 р. № 552-IX, законодавець скасував існуючі на той час обмеження згідно ст. 130 Земельного кодексу України, щодо кола покупців земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, яке включало громадян України, які мають сільськогосподарську освіту або досвід роботи у сільському господарстві чи займаються веденням товарного сільськогосподарського виробництва, а також юридичними особи України, установчими документами яких передбачено ведення сільськогосподарського виробництва [3]. Не застосовано також принципу осілості за яким переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідні органи місцевого самоврядування.

З іншого боку законодавець доповнює Земельний кодекс України, фактично за місяць до відкриття ринку землі, новою нормою, якою передбачено переважне право у придбанні земельних ділянок [4]. Зокрема, ст. 130-1 ЗК України, виділяє суб'єктів першої та другої черги які наділені переважним правом придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Зокрема, до першої черги віднесено осіб, що здійснюють видобування надр, а ділянка, що пропонується до продажу фактично входить в межі гірничого відводу, та перебуває в користуванні у такої особи, а до другої черги законодавець відносить безпосереднього орендаря земельної ділянки за відсутності суб'єктів права першої черги. Враховуючи той факт, що переважна більшість орендарів земель сільськогосподарського призначення є юридичні особи виникає питання щодо їх спроможності скористатись відповідним правом.

Аналізуючи ст. 9 Закону України «Про оренду землі», що діяла на момент початку обігу земель сільськогосподарського призначення, маємо констатувати, що переважне право набуття у власність орендарем орендованої земельної ділянки могло виникати лише в орендаря, який відповідно до закону може мати у власності орендовану земельну ділянку[4]. Натомість ЗК України, а в подальшому і Закон України «Про оренду землі» передбачили можливість передачі юридичною особою свого переважного права на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення громадянину України який може набувати у власність землі сільськогосподарського призначення. За таких умов не зрозуміло як суб'єкт який не може набувати у власність земельну ділянку зберігає за собою переважне право її набуття. Адже цілком очевидно, що не маючи можливості набувати у власність земельну ділянку відповідний суб'єкт не може бути носієм переважного права її набуття. Відтак правова норма, що визначає порядок передачі такого переважного права фактично позбавляє можливості громадян України реалізувати право доступу до земель сільськогосподарського призначення у так званий перехідний період не конкуруючи з юридичними особами.

Враховуючи наявність відповідних колізій а також військовий стан що триває в Україні з лютого 2022р. варто перенести дію перехідного періоду продовживши його що найменше на один рік після завершення дії військового стану. Крім того, у вказаний період варто відмовитись від правового регулювання можливості передачі юридичними особами свого переважного права на придбання земельної ділянки сільськогосподарського призначення з метою залучення найширшого кола громадян до обігу прав на земельні ділянки. Виправданим також вважаємо відновлення тих переваг щодо набуття у власність земель сільськогосподарського призначення громадянами які мають досвід роботи, сільськогосподарську освіту та проживають у відповідній місцевості.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-IX.

2. Лойко С. В. Світовий досвід ринкового обігу земель. *Економіка АПК*. 2017. №5. С. 91–96.

3. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. № 2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин : Закон України від 28 квітня 2021 року № 1423-IX. URL : https://zakon.rada.gov.ua.

5. Про оренду землі: Закон України від 6.10.1998 р. № 161-XIV URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text.

Кримчак Альона Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на магістерському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ РОБОТИ І ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДУ ПРАЦІВНИКАМИ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ

Організація правової роботи і юридичного супроводу працівниками юридичної служби є важливою для забезпечення стабільності, успішності та законності діяльності будь-якої організації.

Під поняттям «юридична служба», слід розуміти специфічну службу, яка виконує функції, прямо і безпосередньо пов’язані з управлінням виробничо-господарською діяльністю, без яких не може обійтися жодна господарська організація або орган [1, с. 18].

Поняття «правова робота» та «юридичний супровід» законодавством чітко не визначено та в юридичній літературі існують різні підходи. Зазвичай, юридичний супровід розглядається як комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідності діяльності всім вимогам законодавства і необхідними юридичними інструментами для виконання завдань, передбачених загальним законодавством. У той же час, правова робота - це вид діяльності, який використовує правові норми та процедури для забезпечення правового режиму конкретного підприємства або установи в контексті їхньої виробничо-господарської діяльності.

Організація роботи юридичної служби повинна базуватися на дотриманні вимог Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. № 1040[2]. Питання організації та проведення правової роботи юридична служба керується актами Міністерства юстиції України та певних методичних рекомендацій територіальних органів юстиції [3, с.10].

Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації містить суттєвий недолік. Він проявляється у тому, що даний нормативний акт не враховує важливості незалежності юридичної служби. На мою думку, необхідно було більш чітко визначити статус та функції юристів, щоб забезпечити їх незалежність від політичного тиску та впливу. Крім того, як вже згадувалося раніше, акт не містить чітких визначень та стандартів, що може призвести до розбіжностей в тлумаченні та застосуванні норм, ускладнюючи цим роботу юридичних служб.

Юридична служба виконує ряд функцій, спрямованих на забезпечення дотримання правових норм, захисту прав та інтересів організації та представлення інтересів виконавчої влади, підприємства в судах. Важливо зазначити, що головною метою правової роботи та юридичного супроводу працівниками юридичної служби, є забезпечення додержання законності на підприємстві, відомстві, міністерстві. Ключовою складовою організації правової роботи та забезпечення законності є активне використання працівниками юридичної служби чинного законодавства, адаптування його до сучасних умов, постійне навчання та професійний розвиток. Законодавство постійно змінюється, багато прийнятих законів не узгоджені між собою, а деякі суперечать один одному, тому юристи повинні бути готові вчасно реагувати на нові виклики та забезпечує високий рівень професійної компетентності.

Основними принципами, якими керується юридична служба при організації роботи є об'єктивність, незалежність та конфіденційність. Працівники юридичної служби повинні стежити за дотриманням вищевказаних принципів, працювати на користь суб'єкта господарювання, розглядаючи всі правові аспекти і шукаючи оптимальні рішення, що відповідають цілям організації.

Юридична служба органу виконавчої влади, а також юридична служба підприємства, обидві утворюються як самостійні структурні підрозділи, зважаючи на встановлені вимоги, які передбачені законодавством. У разі місцевої держадміністрації функції юридичної служби може виконувати спеціаліст, якому покладаються відповідні обов'язки. Також, на підприємстві створюється юридична служба, і її форма та складність залежать від обсягу та характеру правової роботи. Там функції юридичної служби може виконувати юрисконсульт відповідної категорії. Додатково, для представлення інтересів держави в судах під час розгляду справ, в яких органи виконавчої влади є стороною або третьою особою, у складі юридичної служби формується спеціальний підрозділ або такі повноваження надаються окремій посадовій особі [3, с. 2].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що організація правової роботи та юридичного супроводу працівниками юридичної служби має фундаментальне значення для успішного розвитку будь-якої організації. Забезпечення правової підтримки, виконання вимог законодавства та ефективного управління ризиками є досить складним завданням, яке досягається завдяки кваліфікованим працівникам та належному організаційному підходу.

Література:

1. Домбровський С. Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств: навчальний посібник для студентів навчальних закладів та факультетів. Х. : Консум, 2005. 396 с.

2. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р., № 1040. Урядовий кур'єр. 2008. №238. URL:zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-п#Text.

3. Руснак Ю. І. Юридична служба на підприємстві, в установі, організації: практичний посібник. К: «Центр учбової літератури», 2013. 274 с.

Кухарчук Дарія Володимирівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗМІНА ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ЯК СПОСІБ ПРИШВИДШЕННЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

В науковій літературі під цільовим призначенням земельної ділянки розуміється визначений законодавством правовий режим її експлуатації, що забезпечує реалізацію права користування земельною ділянкою у такий спосіб, що відповідатиме суспільним інтересам та не завдаватиме шкоди навколишньому природному середовищу. Встановлення цільового призначення земель має здійснюватися на підставі їх спроможності задовольняти потреби суспільства у основних засобах сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, а також просторі для розміщення житлової і виробничої забудови, транспортної інфраструктури тощо [4].

Правові дослідження з питань зміни цільового призначення земельних ділянок можна зустріти в роботах таких авторів, як Правдюк В.М., Костяшкін І.О., Кулинич П.Ф., Андрійцев В.І. та інших, проте в умовах сьогодення дане питання потребує нового аналізу.

Метою даного дослідження є визначення можливих шляхів спрощення процедури зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення, нагальність цього питання та настання можливих наслідків.

Наразі велика кількість об’єктів промисловості: заводи, фабрики, сільськогосподарські підприємства тощо, зазнали ушкоджень різного ступеня важкості внаслідок агресії Російської Федерації. Окрім того, що дані промислові об’єкти забезпечували населення України товарами народного споживання, продуктами харчування, товарами важкої промисловості, вони відігравали неабияку роль у економіці нашої держави.

Ми погоджуємось з думкою суб’єктів права законодавчої ініціативи що, відновлення економіки України під час дії воєнного стану та у відбудовний період після закінчення воєнних дій можливе, зокрема, шляхом залучення приватних вітчизняних та іноземних інвестицій, а також сприянням з боку держави задля швидкого відновлення функціонування об’єктів промисловості. Одним із кроків на шляху до мети стане спрощення зміни цільового призначення земельних ділянок задля швидкої реалізації проектів з будівництва об’єктів промисловості та енергетики.

Над законопроектом № 9627 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України» працювали Гайду О.С., Киселевський Д.Д., Фролов П.В., Чорноморов А.О., Лабазюк С.П. та інші. Даним законопроектом пропонується внести зміни до Земельного кодексу України в частині: спрощення порядку встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок (крім земель, віднесених до категорій природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення, земель історико-культурного призначення, земель водного фонду, рекреаційного, лісогосподарського призначення) на територіях за межами населених пунктів, якщо стосовно таких територій відсутня затверджена містобудівна документація на місцевому рівні, для розміщення промислових будівель та складів; будівель сільськогосподарського призначення, лісівництва та рибного господарства; трубопроводів, комунікацій та ліній електропередачі (крім магістральних нафтопроводів та магістральних газопроводів); комплексних промислових споруд (крім підприємств та споруд підприємств зі збагачення та перероблення ядерних матеріалів; споруд та печей для спалювання відходів; атомних електростанцій).

Відповідно до положень законопроекту №9627 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України» зміна цільового призначення земельних ділянок в таких випадках здійснюється: за рішенням власника земельної ділянки шляхом подання ним заяви про внесення відомостей

про змінене цільове призначення земельної ділянки до Державного земельного кадастру; без розроблення документації із землеустрою; на підставі мотивованого висновку органу містобудування та архітектури про дотримання обмежень у використанні земель, який є особливим видом містобудівних умов та обмежень [1].

Процедуру спрощеної зміни цільового призначення для зазначених потреб згідно із законопроектом планують застосовувати під час дії воєнного стану та протягом 5 років з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні або на відповідній окремій території [1].

Проаналізувавши положення законопроекту № 9627 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України» можемо зробити висновок, що проект передбачає значне спрощення порядку встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок під час дії воєнного стану. Проте, наявні певні аспекти, що не впливають на економіку та не будуть нести позитивні наслідки. До прикладу, у проекті не визначені будь-які обмеження щодо розміру земельних ділянок, віднесених до категорій земель, щодо яких допускається спрощена зміна їх цільового призначення. Також, не наведено орієнтовних прогнозів обсягу земель, які планується залучити під будівництво в цілях реалізації цього проекту, з урахуванням вже існуючих потреб фізичних та юридичних осіб, що не дозволяє провести об’єктивний аналіз наслідків прийняття проекту для забезпечення, зокрема, продовольчої безпеки. Окрім того, у законопроекті не зазначається нічого щодо виключення з категорії земель сільськогосподарського призначення, цільового призначення яких не може бути змінено, які не підлягають забудові, наприклад, «особливо цінних земель» [3].

Зауважимо, що запропонований спрощений порядок встановлення та зміни цільового призначення у випадку прийняття зазначеного положення буде стосуватися лише земельних ділянок, які віднесені до земель сільськогосподарського призначення; земель оздоровчого призначення; земель промисловості, транспорту, електронних комунікацій, енергетики, оборони та іншого призначення.

Можемо зробити висновок, що дане питання є доволі спірним: з одного боку – поліпшення економіки держави та розбудова об’єктів промисловості, з іншого – неконтрольована забудова великих площ. При прийнятті рішення, варто керуватись Конституцією України, де зазначено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [2]. А завданням земельного законодавства є: «регулювання земельних відносин з метою забезпечення права на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави, раціонального використання та охорони земель» [3].

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України для залучення інвестицій з метою швидкої відбудови України: Проект Закону 3369-IX від 05.09.2023 URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42522.

2. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text.

3. Земельний кодекс України: Кодекс, Закон від 25.10.2001 № 2768-III URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

4. Правдюк В. М. Поділ земель України за цільовим призначенням за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / В.М. Правдюк. Київ, 2012. 220 с.

Ліщук Руслана Вікторівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ КОМУНАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Від початку прийняття Земельного кодексу України у 2001 р. в українському законодавстві існує проблема розмежування земель комунальної та державної власності. Наше законодавство містить різні колізійні норми, які регулюють питання визначення власності земель, це створює плутанину та дискусії між комунальними та державними органами, правниками та науковою спільнотою.

Правові дослідження з питань земель комунальної та державної власності можна зустріти в роботах таких авторів як: Кулинич П.Ф., Шульга М.В, Костяшкін І.О, Носік В.В. та інших, однак є необхідність подальшого дослідження в сучасних умовах.

Метою даного дослідження є виявлення та розкриття проблем які існують в національному законодавстві щодо розмежування земель державної та комунальної власності. Ще з 2008 року була спроба вирішити питання розмежування, і було подано відповідний законопроєкт «Про комунальну власність в Україні» та, на превеликий жаль, у 2012 році був відхилений та знятий з розгляду [7]. Відповідно з того часу і до сьогодні, законодавці досі не можуть урегулювати дані питання.

Для того щоб розібратися в даному питанні нам варто звернутися до низки законодавчих актів. В статті 83 Земельного кодексу України вказано, що комунальною власністю потрібно вважати землі, що належать на праві власності територіальним громадам [2, ч.1 ст. 83]. Щодо земель державної власності, то це усі землі України, окрім земель приватної та комунальної власності [2, ч.1 ст. 84]. З самих визначення важко щось зрозуміти, тоді задля більш чіткого переліку саме земель комунальної власності нам варто звернутись до частини 2 статті 83 Земельного кодексу. У ній йдеться, що до комунальної власності відносяться:

1) всі землі які знаходяться в межах населених пунктів, окрім ділянок приватної та державної власності;

2) земельні ділянки, на яких знаходяться споруди та будівлі й інші об'єкти нерухомого майна комунальної власності незалежно від їх місця розташування;

3) землі та земельні ділянки які розташовані вже за межами населених пунктів, які передані або ж перейшли у комунальну власність із земель державної власності відповідно до закону [2, ч. 2 ст. 83].

Тобто, землі комунальної власності, це землі які розташовані як в межах населених пунктів так і за їх межами відповідно до закону. Відповідно, дана норма відсилає нас до закону який і вніс зміни до даного переліку земель комунальної власності - Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». В даному законі, законодавець намагається розмежувати землі комунальної від державної власності й вносить зміни ще і в Перехідні положення Земельного кодексу де вказує, що землями комунальної власності територіальних громад потрібно вважати всі землі державної власності які розташовані за межами населених пунктів у межах таких територіальних громад з окремим визначеним переліком винятків [6, п. 58]. Зважаючи на це, можна дійти висновку, що землі які розташовані за межами територіальних громад, все ж таки не є комунальною власністю, а є державною, адже комунальною вони визнаються тільки в межах своїх територіальних громад.

Ще однією проблемою яка впливає на розмежування цих двох форм власності, є не сформованість чіткого кордону самих територіальних громад. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», територію територіальної громади

визначають як нерозривну ділянку, в межах якої дана громада має право здійснювати свої повноваження щодо вирішення питань місцевого значення відповідно до Конституції та законів України, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Після реформи децентралізації був створений новий адміністративно-територіальний устрій з поділом на об'єднані територіальні громади де їх кордони є досить умовним й дотепер [5]. Тим паче, адміністративно-територіальний поділ України, який фіксується Конституцією, не містить визначення територіальних громад як одного з його складових. Тому постає питання про необхідність зміни адміністративного устрою та впровадження нової адміністративно-територіальної одиниці – громади [1, с.180, 4, с.92]. Однак, на це все потрібно немало часу й під час дії воєнного стану неможливо внести зміни до Конституції які є необхідними для вирішення цього питання.

Отже, відповідно до усього вищевказаного, можна зробити висновок, що наше законодавство має безліч колізій з приводу розмежування права комунальної та державної власності. Головними способами їх усунення є в першу чергу, є визначення територіальних громад, як самостійних адміністративних одиниць з чітко вираженими кордонами [3, с.45] та відповідний нормативно-правовий акт з розмежуванням комунальної та державної власності.

Література:

1. Гринько С. Д., Костяшкін І. О. Право власності на землю територіальних громад. *Університетські наукові записки*. 2020. № 6 (78). С. 174-183.

2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768–ІП. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

3. Костяшкін І. О. Проблеми правового забезпечення розмежування земель комунальної та державної власності. На сторожі земельного ладу: до 20-річчя земельного кодексу України. м. Київ, 2021 р. С. 42-46.

4. Костяшкін І. О. Актуальні проблеми трансформації права комунальної власності на землю в Україні. Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави. Збірник тез XXV щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 92-94.

5. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України, від 16 квітня 2020 року № 562-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-20#Text.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин: Закон України, від 28.04.2021 № 1423-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20#Text.

7. Про комунальну власність в Україні: Проєкт Закону від 06.06.2008 №2617 Офіційний вебпортал парламенту України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=32710.

Місінкевич Анна Леонідівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРОЩУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ КОНОПЛІ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ В УКРАЇНІ

Нині в України є шанс доєднатися до економічно розвинутих країн світу, які здійснюють аграрний бізнес щодо вирощування технічної коноплі з промисловою метою. З кожним роком попит на цю рослинну сировину збільшується у світі, адже з неї можна виготовляти різноманітну продукцію – продукти харчування, будівельні матеріали, текстиль, одяг, взуття та багато іншого. Землі та клімат нашої країни дуже підходять для вирощування цієї рослини. Як зазначають аграрії, що сьогодні в Україні вирощується близько 3 тис. га конопель. Їх культивують в усіх регіонах України. Коноплі — це культура, яка чітко вписується в українську сівозміну, потребує мінімального застосування пестицидів, тому вона придатна для екологічно збалансованого природокористування [1]. Це дасть, у свою чергу, потужний старт розвитку для малих та середніх фермерських господарств у нашій країні та збагатить наш економічний та аграрний потенціал.

Створити та розвинути такий агропромисловий сектор економіки нам дасть прийняття вузькоспеціалізованого закону, який буде врегульовувати в правовій площині особливості правового механізму вирощування та реалізації на внутрішніх та зовнішніх ринках фермерськими господарствами коноплі для промислових потреб. Цього року до Верховної Ради був внесений Законопроєкт № 7457 «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» [2], який пройшов тільки перше читання. Однак норми вищезазначеного Закону не розмежовують у правовій площині поняття медичної та промислової коноплі та не надають юридичне тлумачення останньої. У свою чергу, це блокує створення правового механізму переробки, транспортування та збуту цієї сировини на міжнародні та внутрішні аграрні ринки фермерськими господарствами. У цьому контексті слід також додати, що, проаналізувавши правові позиції науковців, фермерів щодо виробництва промислової коноплі, виникає необхідність у правовій площині на законодавчому рівні прописати створення сільськогосподарських кооперативів, а також аграрних кластерних об’єднань, які допомагали б фермерським господарствам здійснювати реалізацію та збут сировини із коноплі.

На нашу думку, необхідно на законодавчому рівні розробити та прийняти Державну програму підтримки виробництва та переробки промислової коноплі малим та середнім агробізнесом в Україні. Як зазначають аграрії, що на сьогодні вже в нашій країні та у світі виведені нові безнаркотичні сорти коноплі, які цілком є придатними для їх використання у сільському господарстві та в промисловості. Так, до прикладу в Європі, США, Канаді та Китаї дозволено вирощувати технічні коноплі зі вмістом психоактивного компоненту ТГК 0,3%, а в Україні такий показник дуже занижений і становить аж 0,08% [3], що суперечить європейському законодавству. Окрім цього, на наше переконання, необхідно для технічної коноплі спростити процедуру дозволів на її вирощування, переробку та продаж, як це є в країнах ЄС, де поліція в аграріїв перевіряє вирощування такої рослини тільки під час цвітіння [3]. У цьому контексті ми вважаємо, що також необхідно надати можливість здійснювати контроль за вирощуванням суто промислової коноплі малими та середніми фермерськими господарствами Міністерству аграрної політики та продовольства України як профільному міністерству, а за Міністерством охорони здоров’я України залишити повноваження в аспекті управління та контролю медичним канабісом.

Аналізуючи аграрне законодавство, ми прийшли до висновку, що було б доречно доповнити Закон України «Про фермерські господарства» нормою, яка б надавала повноваження фермерським господарствам вирощувати такий тип сільськогосподарської культури, як промислова конопля.

Отже, вважаємо, що наявний Законопроєкт № 7457 «Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни» необхідно доопрацювати в контексті розмежування юридичних понять «медичний канабіс» та «промислова конопля» й прописати правовий механізм для цих двох видів рослин щодо їх виробництва, переробки та реалізації на національні та міжнародні ринки збуту, спростити правовий режим виробництва «промислової коноплі» для фермерських господарств України, як це реалізується в країнах ЄС та в економічно розвинутих країнах світу, задля підняття економічного потенціалу держави та національного товаровиробника.

Література:

1. Чи вб'є Законопроєкт 7457 українське коноплярство, або в чому різниця медичного та технічного канабісу. KURKUL.com. Онлайн-асистент фермера. URL : https://kurkul.com/spetsproekty/1354-chi-vbye-zakonoproyekt-7457-ukrayinske-konoplyarstvo-abo-u-chomu-riznitsya-tehnichnogo-i-medichnogo-kanabisu.
2. Про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни. Проєкт Закону від 10.06.2022 р. № 7457. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783.
3. «Легалізація» технічних конопель. Чи зможе Україна стати великим виробником та експортером цієї культури. BRDO. Офіс ефективного регулювання. URL : https://brdo.com.ua/analytics/legalizatsiya-tehnichnyh-konopel-chy-zmozhe-ukrayina-staty-velykym-vyrobnykom-ta-eksporterom-tsiyeyi-kultury/.

Нетяга Олег Васильович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДАЖУ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

1 липня 2021 року набув чинності Закон України № 552-IX від 31 березня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення»:

- З 1 липня 2021 року по 31 грудня 2023 року торгівля землями сільськогосподарського призначення проводиться між громадянами України. Максимальна площа - 100 гектарів на одну особу.
- З 1 січня 2024 року юридичні особи, створені та зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є виключно громадяни України, та/або територіальні громади, територіальні громади та держава, можуть купувати землю разом з фізичними особами. Максимальна площа земельної ділянки, яка може бути придбана, становить 10 000 га [1].

Дослідженнями з питань запровадження ринку землі в Україні займались такі науковці як: Бежемар М.Г., Сидор В.Д., Луняченко А.В., Ільницька Н.В., Шарафутдінова Н. В., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М., Мартин А. Г., Ступень М. Г., Мірошниченко А. М., Жушман В. П., Єрмоленко В. М., Каракаш І. І., Третяк А. М., Янчук В. З. та інші, але у зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану в сучасних умовах необхідні подальші дослідження. Метою даного дослідження є виявлення та розкриття проблем які існують в національному законодавстві щодо правового забезпечення продажу земельних ділянок в умовах дії воєнного стану.

9 червня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану».

З початком російського вторгнення в Україну доступ до Державних реєстрів було припинено, а саме з 24 лютого доступ до Державного реєстру, включаючи Реєстр речових прав на нерухоме майно та Державний земельний кадастр, було заблоковано. Така ситуація унеможливила здійснення операцій з нерухомістю. Зокрема, не можна було відчужувати земельні ділянки. Ринок землі був призупинений.

У березні 2022 року до Земельного кодексу України було внесено низку змін.

Зокрема, було визначено категорії земель державної та комунальної власності, які можна було продавати без аукціону:

− землі промисловості, які використовуються підприємствами, що переміщуються.

− землі нежитлової забудови, які використовуються для будівництва морських портових терміналів та інших важливих для економіки об'єктів;

− землі енергетики, що використовуються для прокладання ліній електропередач, газопроводів тощо.

Всі інші землі державної та комунальної власності (крім земель сільськогосподарського призначення), як і раніше, продаватимуться на електронних аукціонах, які організовуються та проводяться електронною торговою системою Prozorro.Sale. Вищезазначені обмеження не поширюються на продаж приватних земель під час воєнного стану.

Відновлення роботи Державного земельного кадастру та Реєстру майнових прав зробило можливим здійснення операцій із землею. Під час війни закон не накладав жодних обмежень на ринок землі, в тому числі сільськогосподарської. Тому, починаючи з квітня 2022 року, ринок землі був відновлений, укладаються договори з купівлі-продажу земельних ділянок і право власності на земельні ділянки реєструється.

Для здійснення операцій з купівлі-продажу необхідний витяг з офіційної державної земельно-кадастрової карти на земельну ділянку та витяг з технічної документації про нормативно-грошову оцінку. Ці витяги наразі автоматично готуються та публікуються програмним забезпеченням Державного земельного кадастру. Наразі ефективно працює автоматизована видача витягів з технічної документації і загальнонаціональної державної нормативно-грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення [3].

Отже, підсумовуючи вищезазначені тези можна зробити висновок, що відкриття ринку сільськогосподарських земель в Україні є наступним кроком еволюції та розвитку української держави та переходу до ринкової економіки.

Законодавча влада системно підійшла до врегулювання земельних відносин в умовах дії воєнного стану, запровадивши чимало спрощених заходів щодо забезпечення функціонування аграрного сектору економіки та прискорення процесу відновлення інфраструктури України.

Також на час дії воєнного стану важливо забезпечити максимальну економічну ефективність. Саме тому земельні аукціони повинні проводитися в умовах війни. По-перше, продаж землі – це додаткове джерело надходжень до державного бюджету. По-друге,

земельні аукціони надають підприємцям можливість придбати землю під будь-який бізнес, що є позитивним для економіки.

Необхідно також внести зміни до Земельного кодексу щодо спрощення умов продажу земель сільськогосподарського, енергетичного та промислового призначення загальнодержавного значення під час дії воєнного стану.

Водночас необхідно внести деякі обмеження щодо продажу земельних ділянок які покликані мінімізувати кількість зловживань, що в умовах дії воєнного стану без належного контролю можуть значно посилитися.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 12.05.2022 р. № 2247-IX. Офіційний вебпортал парламенту України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2247-20#Text

3. Як відбувається продаж землі під час воєнного стану. URL : https://sale.uub.com.ua/news/prodazh-zemli-u-vojennyj-chas-v-ukraqini

Роман Назар Олегович,
аспірант Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Для міст все частіше земельне питання стає актуальним через брак територій для їх забудови та розвитку. Традиційно проблема нестачі території для розвитку цих населених пунктів вирішувалася за рахунок приміських зон, у складі яких виділялися резервні зони, призначені для забудови житловими будинками та іншими об’єктами. Однак розмір установлених приміських зон міст територіально обмежений. Створення штучних земельних ділянок є ефективним виходом у випадку недостатності територій у густонаселених містах (наприклад, у таких країнах, як: Нідерланди, Японія та ін.), а також може застосовуватися й для будівництва елітної нерухомості на штучних островах у безпосередній близькості до берегової лінії мегаполіса (Об’єднані Арабські Емірати, Південноафриканська Республіка) [1]. Високою соціально-економічною ефективністю може відзначатися створення нових територій для потреб гідроенергетики, річкового і морського транспорту, рибного господарства, сфери рекреації та туризму, потреб національної оборони тощо. Подібні проєктні рішення, безперечно, повинні супроводжуватися надзвичайно ретельною оцінкою їхнього впливу на навколишнє природне середовище та реалізацією комплексу заходів щодо захисту та охорони водних об’єктів, але без створення нових суходільних ділянок нерідко досить складно успішно вирішити проблеми берегоукріплення, створення містобудівної, оздоровчої та рекреаційної інфраструктури [2].

Водночас пошук та підготовка нових територій на водних об’єктах для їх господарського освоєння людиною нерідко є одним з найбільш раціональних, що дозволяє стримувати «напади» забудовників на продуктивні сільськогосподарські угіддя, а також ділянки особливо охоронюваних територій.

В Україні питання дефіциту земельних ресурсів для людського використання, включно щодо нестачі території для розвитку громад та розширення меж населених пунктів, вирішуються доволі традиційно: території збільшують за рахунок приміських зон, де і розміщують нові забудови чи інші об’єкти. Однак проблема пошуку нових територій та площ на земельних ділянках, ділянках моря (водоймах), суші та простору, придатних для розміщення об’єктів матеріального світу, залишається невирішеною. Відсутність законодавчої бази, наукових доробок та успішних технологічних рішень посилюють цю невирішеність. Нормативно-правове регулювання використання штучно створених земельних ділянок (територій) є хаотичним, несистемним, малодослідженим напрямом в українській юридичній науці [3].

За результатами вивчення чинного законодавства з питання оформлення дозвільної документації на створення «штучної території» на водному об’єкті можна виокремити такі етапи:

1. Оформлення правовстановлюючих документів на земельну ділянку дна водного об'єкта з відповідною метою. Це може включати отримання права користування земельною ділянкою під водним об'єктом, якщо таке право передбачено законодавством.

2. Погодження проєкту виконання гідротехнічних (будівельних) робіт. Потрібно отримати згоду або дозвіл на виконання робіт від відповідних державних органів, таких як: місцеві державні адміністрації, Мінприроди, Держводагентство та Держгеонадра, залежно від конкретної ситуації.

3. Оцінка впливу на навколишнє природне середовище (в разі намиву територій на землях водного фонду). Якщо проєкт передбачає намив територій на землях водного фонду, потрібно провести оцінку впливу на навколишнє середовище та отримати відповідні дозволи від Мінприроди, Держводагентства та Держгеонадра.

4. Отримання дозволу на проведення будівельних робіт на землях водного фонду. Згідно із встановленими правилами, потрібно отримати дозвіл на будівельні роботи на водних об'єктах.

5. Містобудівне обґрунтування. Залежно від розташування земельної ділянки та місцевих правил забудови, може знадобитися розробка, погодження та затвердження містобудівного обґрунтування.

6. Дозвіл на виконання будівельних робіт. Отримання дозволу на виконання будівельних робіт в Державній інспекції архітектури та містобудування України.

Отже, створення штучної земельної ділянки має здійснюватися на основі дозволу на її створення, проєктної документації, документації з планування території та дозволу на проведення будівельних робіт.

Важливим для забезпечення вирішення питання процесу створення та експлуатації штучних територій на водних об'єктах, планування територій штучно створених земельних ділянок, є врегулювання в таких нормативно-правових актах: Земельний кодекс України, Водний кодекс України та Закон України «Про землеустрій». Такі ділянки мають розглядатися як території, що реально і потенційно придатні для забудови та благоустрою, а отже, має бути визначений і механізм їх включення до земель відповідних категорій та включення в межі певних адміністративно-територіальних одиниць. Також доцільним є включення у вищезгадані Кодекси норми, згідно з якою припинення існування водного об’єкта чи його частини, зміна меж та місця розташування такого об’єкта є підставою для розгляду питання зміни категорії відповідних земель.

Після врегулювання на законодавчому рівні згаданих питань можливо в подальшому запроваджувати важливий інститут юридичної відповідальності за порушення законодавства при утворенні та плануванні штучно створених земельних ділянок. Такий інститут буде корисним інструментом для забезпечення сталого та відповідального використання земельних ресурсів та водних об'єктів та захисту навколишнього природного середовища.

Література:

1. Ігнатенко І. В. Особливості правового регулювання використання штучно створених земельних ділянок для здійснення забудови територій. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 221-227.

2. Ріпенко А., Мартин А. Як створити ділянку суші в Україні? Правові перешкоди та способи їх подолання. *Земельне право України: теорія і практика*, 2010. URL: https://www.academia.edu/download/35580814/martyn_12_1.pdf.

3. Настіна О. І., Ріпенко А. І. Перспективи формування нормативно-правового регулювання використання штучно створених територій в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 53. С. 80-83.

Слепньова Катерина Вадимівна,
аспірантка Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ НЕРУХОМОСТІ (В ТОМУ ЧИСЛІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК) ТА РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА НЕРУХОМІСТЬ У ШВЕЦІЇ

У країнах, що умовно належать до «скандинавської системи» (Швеція, Норвегія, Данія), домінує централізований підхід до ведення реєстру нерухомості. Великих успіхів у створенні реєстру власності досягла Швеція, де створено єдиний банк даних про нерухомість.

Правова система, що регулює питання нерухомого майна в Швеції та Україні дуже відрізняються головним чином внаслідок історичних причин. Якщо в Швеції право володіння землею існувало з середніх віків, то в Україні була більш притаманна колективна або державна форма власності протягом багатьох років. Перші документи, що підтверджують існування земельної власності в Швеції датуються XII століттям. Декілька локальних законів вже існували в Швеції на той час, але на зміну їм в XIII столітті прийшов один загальний закон, що використовувався в містах та ще один – для сільської місцевості. Землею володіла держава, церква та приватні особи [3].

Процес реєстрації юридичних прав на нерухомість розпочався наприкінці XIX ст., коли з'явився комерційний ринок нерухомості. Законодавчі акти щодо реєстрації нерухомості та реєстрації прав на нерухомість значно змінилися та поліпшили становище. З 1995 реєстрація нерухомості проводиться з використанням обчислювальної техніки [1, с. 580].

У Швеції державною установою, на яку покладено управлінські та виробничі функції в галузі земельних відносин, використання та охорони земель, геодезії та картографії, є Національна земельна служба – НЗС (Lantmateriet), що увійшла з 1 січня 1999 р. у структуру Міністерства охорони навколишнього середовища та природних ресурсів (до цього вона перебувала у підпорядкуванні Міністерства внутрішніх справ). НЗС є самостійною незалежною організацією, у складі якої є національні (загальнодержавні) підрозділи та місцеві органи на рівні льонів (областей) та комун (адміністративних районів та міст), які підпорядковуються НЗЗ по вертикалі.

Аналогічний підхід характерний для Фінляндії, Іспанії, Данії та інших країн, де також існує одна державна організація, відповідальна за облік та опис об'єктів нерухомості. В Україна функції з надання державних послуг у сфері ведення державного земельного кадастру, здійснення державного кадастрового обліку земель, кадастрової діяльності, державної кадастрової оцінки земель, землеустрою, державного моніторингу земель, геодезії та картографії здійснює Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) [2].

Реєстрацію титулу власника нерухомого об'єкту, в тому числі земельних ділянок, у Королівстві Швеція здійснюють суди. Земельні суди існують для вирішення питань, що стосуються безпосередньо землі, у кожному графстві, які пов'язані з обласними. На сьогоднішній день діє також декілька спеціальних судів, але має місце тенденція зменшення їх кількості та об'єднання з загальними судами.

Подавши заяву з проханням про реєстрацію набувач речового права, ще й підтверджує факт транзакції шляхом надання оригіналу і двох копій договору. Суди звіряють заяву із земельним реєстром і, якщо все гаразд, реєструють покупця як нового власника. Копії договору підшиваються в суді, а оригінал документу повертається покупцеві. На сьогоднішній день обов'язком районних судів Швеції є також реєстрація прав власності на нерухоме майно з моменту його виникнення та у випадку його передачі, чи шляхом купівлі-продажу, чи в інший спосіб. Реєстраційні процедури щодо нерухомості зібрані в Земельному кодексі, який був введений в дію у 1972 р. і доповнено у 1996 р. Земельний кодекс пояснює поняття нерухомості: нерухомість – це, в першу чергу, земля, що поділена на ділянки (ділянки нерухомості), а також об'єкти, що невід'ємно зв'язані з нею і не можуть бути видалені з неї без значних втрат у вартості нерухомості [1, с. 580].

Вся земля у Швеції поділена на об'єкти нерухомості. У країні зараз існує приблизно 4,5 млн. таких об'єктів. Всі вони зареєстровані в декількох базових реєстрах нерухомого майна (реєстр нерухомого майна, земельний реєстр, реєстр будівель, реєстр координат, адресний реєстр та ін.). Кожна нерухомість має унікальну назву, яка слугує для правової ідентифікації. Ця система охоплює як приватну, і державну (муніципальну) землю. Навіть річки та озера включені до системи реєстрації. Прибережна смуга, 300-метрова смуга моря і 5 найбільших озер Швеції відносяться до нерухомості, розташованої на узбережжі, і підлягають реєстрації.

У Швеції формально зміст «Банку даних про нерухомість» поділено на реєстр нерухомості та земельний реєстр, які ведуться великою кількістю органів по всій країні. Це в основному завдання центральних урядових органів, але є також велика кількість місцевих урядових структур, на які покладено відповідальність за ведення реєстру в межах їхньої юрисдикції. Національна Геодезична Служба (Lantma teriverket) відіграє керівну роль.

Характерною особливістю Шведського реєстру нерухомості є обмежений обсяг інформації про реальні факти, і акцент на правової інформації. Фізичні (реальні) факти, які не зареєстровані в реєстрі нерухомості (наприклад, інформація про землекористування), можуть бути знайдені в реєстрі оподаткування. Але при цьому всю інформацію в цій системі узгоджено – текст на екрані або тверду копію, незалежно від того, з якого реєстру вона надійшла.

Отже, аналізуючи досвід Швеції, не можна не брати до уваги географічне місце розташування країни, її клімат і розміри, а також достатній розвиток інститутів громадянського суспільства, що формувався століттями. Формування кадастрової системи України супроводжується рядом проблем, для вирішення яких можна скористатись зарубіжним досвідом.

Література:

1. Пономарьова Я. О. Порівняльно-правовий аналіз регулювання адміністративних проваджень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно в Україні та за кордоном. *Форум права.* 2001. № 4. С. 577-582.

2. Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р. № 15. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text

3. Юсип'юк І. Яким бути земельному кадастру України? *Правовий тиждень.* 30.10.2007. № 44 (65).

Федорович Володимир Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права
Львівського національного університету імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ЗАПАСУ

Більшість земель України розподілені між власниками земельних ділянок та землекористувачами та використовуються ними відповідно до цільового призначення. Ці землі можуть належати до різних категорій і мати різний правовий режим.

Однак існує деяка частина земель (хоч і незначна), які тимчасово не використовуються з різних причин. До них належать, передусім, землі запасу, землі резервного фонду, техногенно забруднені, деградовані та малопродуктивні землі, які тимчасово вилучені з господарського обігу тощо.

Відповідно до п. 2 ст. 19 чинного Земельного кодексу України (надалі – ЗК) земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян та юридичних осіб, можуть перебувати у запасі [1]. Землями запасу є такі, які або взагалі не передавалися у власність чи користування, або права на них припинені за підставами, передбаченими ЗК.

Попереднє земельне законодавство України (не чинне сьогодні) визнавало землі запасу окремою категорією земель, що мали особливий правовий режим. Так, ЗК УРСР 1970 року в переліку категорії земель виділяв землі державного запасу, підкреслюючи тим самим, що хоч вони і не надані землекористувачам у безстрокове або довгострокове користування, але при цьому залишаються у виключній власності держави [2]. Подібну за змістом норму містила і редакція ЗК УРСР від 18 грудня 1990 року, яка відносить до земель запасу всі землі, не надані у володіння або тимчасове користування, а також землі, право володіння або користування якими припинено відповідно до закону (ст. 144) [3].

Перша редакція ЗК незалежної України від 13 березня 1992 року, теж виділяючи землі запасу окремою категорію земель, відносила до них землі, не передані у власність або не надані у постійне користування (ст. 80). При цьому цільове призначення цих земель полягало в передачі їх у власність або надання у користування, зокрема в оренду, переважно для сільськогосподарських потреб (ст. 81) [4].

За чинним ЗК, землі запасу не є окремою категорією земель, оскільки виділяються не за основним цільовим призначенням, а за критерієм юридичної приналежності земель. Однак це не означає, що вони є нічийними: вони перебувають або в комунальній, або у державній власності, на що вказують положення ч. 2 ст. 83, ч. 1 ст. 84 ЗК [5, с. 107].

Як уже зазначалося, до земель запасу відносяться не тільки нерозподілені землі державної чи комунальної власності, а й землі, права на які припинені відповідно до закону. Підстави припинення права власності та права користування земельними ділянками визначені у ЗК(ст. ст. 140, 141). Таким чином, крім нерозподілених земель, до земель запасу також належать землі, права на які припинені внаслідок добровільної відмови особи від права власності або права користування земельними ділянками, смерті власника земельної ділянки за відсутністю спадкоємця, конфіскації за рішенням суду, невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений законом строк та з інших підстав. Треба мати на увазі, що визначений у ЗК перелік підстав припинення права власності та права користування земельною ділянкою є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

Землі запасу необхідно відрізняти від земель резервного фонду, які також не є самостійною категорію земель. Вперше на законодавчому рівні створення резервного фонду земель на території сільських, селищних рад народних депутатів передбачалося ЗК в редакції від 13.03.1992р. (ст. 5.) Він створювався в розмірі до 15 відсотків площі всіх сільськогосподарських угідь під час передачі земель у колективну власність і був призначений для подальшого перерозподілу та використання за цільовим призначенням.

.[4] Зокрема, резервний фонд міг використовуватися для передачі у приватну власність або надання в користування земельних ділянок переважно громадянам, зайнятим у соціальній сфері на селі, а також іншим особам, права на земельні паї яких виникли уже після проведеного паювання земель колективної власності. Чинний ЗК передбачає створення резервного фонду земель органами місцевої влади або органами місцевого самоврядування у процесі приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій для аналогічного призначення (ст. 25) [1].

Оскільки землі резервного фонду призначені для передачі громадянам для конкретних завдань, до земель запасу вони не належать. Будучи землями державної чи комунальної власності та виключеними з господарського обігу, землі запасу продовжують числитися у земельно-кадастровій документації, не допускається їх самовільне зайняття громадянами чи юридичними особами.

Водночас на практиці землі запасу нерідко використовується для городництва, яке має сезонний характер. Капітальні споруди на таких землях не зводяться. За необхідності передати їх за призначенням тимчасове використання для городництва припиняється.

Як вилучені з господарського використання, землі запасу за своїм правовим режимом подібні до земель, які підлягають консервації (деградовані та малопродуктивні), а також до вилучених із сільськогосподарського обігу (техногенно забрудненні).

Однак правовий режим цих земель різний. Відмінності полягають, передусім, у тому, що землі запасу придатні для використання за цільовим призначенням, а деградовані і вилучені із господарського обігу земельні ділянки — ні. Крім того, для включення деградованих і малопродуктивних земель у господарський обіг необхідно проведення спеціальних заходів, а для земель запасу таких заходів – не потрібно.

На практиці нерідко власники земельних ділянок чи землекористувачі просто перестають використовувати землі, залишаючись при цьому титульними володільцями цих земель. І тільки після передачі цих земель органам держави чи місцевого самоврядування вони набувають статусу земель запасу з можливістю передачі їх більш ефективним землекористувачам.

Таким чином, використання земель запасу в межах конкретної категорії земель можливе тільки після передачі їх у власність чи надання у користування. В умовах воєнного стану та ведення активних бойових дій на значній території України багато земель вибуває з господарського обігу через окупацію, замінування, фізичне знищення тощо. У такій ситуації значно зростає значення залучення до господарського обігу вільних земель запасу.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. (з наст. змінами та доповненнями). *Офіційний вісник України*. 2001. №46. ст. 203.

2. Земельний кодекс Української РСР від 8 липня 1970 р. (втратив чинність). *Відомості Верховної ради УРСР*. 1970. № 29. ст. 205.

3. Земельний кодекс Української РСР від 18 грудня 1990 р. (втратив чинність). *Відомості Верховної ради УРСР*. 1991. № 10. ст. 98.

4. Земельний кодекс Української РСР від 18 грудня 1990 р. У редакції від 13 березня 1992 р. (втратив чинність). *Відомості Верховної ради.* 1992. № 25. ст. 354.

5. Мірошниченко А. М., Марусенко Р. І. Науково‑практичний коментар Земельного кодексу України. 5-те видання, змінене і доповнене. К. : Алерта, 2013. 544 с.

Федчишин Дмитро Володимирович,
доктор юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права Запорізького національного університету

ДО ПИТАННЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В умовах миру і стабільності Україна виступала одним із світових лідерів серед експортерів сільськогосподарської продукції і гарантом продовольчої безпеки у світі. Проте повномасштабна військова агресія російської федерації на території України поставила під загрозу внутрішню продовольчу безпеку держави, заблокувала участь країни у постачанні виробленої раніше сільськогосподарської продукції через міжнародні морські порти Чорного моря, а також негативно вплинула на розвиток сільських територій.

За попередньою оцінкою FAO, прямі втрати активів у галузі сільського господарства внаслідок війни в Україні можуть сягнути 6,5 млрд дол. США. На сьогодні пошкоджено близько 5 % земель сільськогосподарського призначення. Втрати доступних посівних площ – понад 25 %, зрошуваних земель – понад 70 %, ягідників – близько 25 %, садів – 20 %. Відбулося зростання вартості виробництва продукції внаслідок зростання цін на добрива, пальне та насіння. Значні масиви земель є небезпечними для виробничої діяльності через пошкодження та мінування. Суттєвих руйнувань зазнали об’єкти інфраструктури – сільськогосподарської, складської, транспортної, енергетичної, переробної промисловості.

Військові дії на території України також мають серйозний негативний вплив на екологічний стан сільської місцевості, і цей вплив може залишити тривалі наслідки. Серед основних екологічних проблем, пов’язаних з військовими діями, варто виокремити:

1. Деградація ґрунтів. Постійний рух техніки, вибухи і викиди зброї можуть призвести до компактування ґрунту, забруднення шкідливими речовинами та руйнування родючого шару ґрунту. Наслідком цього може стати до втрата родючості та зниження можливостей для здійснення сільськогосподарської діяльності.

2. Поширення ерозійних процесів. Військові дії можуть знищити природні бар’єри, такі як: ліси і багаторічні рослини, – які зазвичай запобігають ерозії ґрунту. Без цих бар’єрів може посилитися вплив водних і вітрових ерозійних процесів, що призводить до втрати родючого шару та погіршення якості ґрунту.

3. Забруднення ґрунту і водойм. Військові операції можуть спричинити забруднення ґрунту та водойм важкими металами, хімічними речовинами та іншими токсичними речовинами. Це може масово вплинути на якість ґрунту та водних ресурсів, знижуючи їхню придатність для сільськогосподарського використання та споживання.

4. Зниження біорізноманітності. Військові дії можуть також призвести до втрати природних екосистем і зниження біорізноманіття на сільських територіях. Зруйновані ліси, багаторічні рослини і водні ресурси можуть втратити свою природну різноманітність. Так, відповідно до даних з Публічного звіту голови Державного агентства лісових ресурсів України за 2022 рік, внаслідок російських обстрілів в Україні було знищено 3 млн гектарів лісів, які поряд з іншими природними ресурсами також потребують відновлення у післявоєнний період.

Усі ці екологічні проблеми значно ускладнюють можливість здійснення сільського господарства та життя на сільських територіях після завершення військових дій. Тому вже сьогодні важливо приділяти увагу розробленню планів відновлення та реабілітації для збереження природних ресурсів на сільських територіях.

Сьогодні постає необхідність прийняття та реалізації низки правових заходів для зменшення негативного впливу військових дій на навколишнє природне середовище, зокрема і сільських територій, та відновлення природних ресурсів. До таких заходів можна віднести:

1. Внесення змін та доповнень до чинного законодавства, зокрема прийняття спеціального закону, який регулює екологічні аспекти військових конфліктів та встановлює

відповідальність за порушення правил охорони навколишнього середовища під час ведення війни та після її закінчення. Також можливо розробити Національну стратегію охорони навколишнього середовища в умовах конфлікту, спрямовану на зменшення негативного впливу конфлікту на навколишнє середовище та відновлення його після завершення конфлікту.

2. Ратифікація міжнародних конвенцій. Україна може ратифікувати міжнародні конвенції та договори, які стосуються охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів, такі як: Загальна конвенція ООН про охорону навколишнього середовища під час збройних конфліктів (1992 р.).

3. Моніторинг і звітування. Створення системи моніторингу та звітування, яка дозволить відстежувати стан навколишнього середовища на постраждалих територіях і вчасно виявляти проблеми.

4. Освіта та навчання. Розробка освітніх програм та навчальних матеріалів, які спрямовані на підвищення усвідомленості громадян та військового персоналу щодо важливості охорони навколишнього природного середовища під час війни.

5. Механізми відшкодування збитків. Встановлення механізмів визначення та подальшого відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу в результаті військових дій. Це може включати фінансову допомогу для відновлення екосистем і інфраструктури.

6. Міжнародне співробітництво. Посилення співробітництва з іншими країнами та міжнародними організаціями для обміну досвідом та ресурсами у сфері охорони навколишнього середовища в умовах конфлікту.

Наведені заходи сприятимуть збереженню навколишнього середовища на сільських територіях, зменшенню його вразливості під час військових дій та допоможуть подальшому відновленню таких територій після завершення конфлікту. Державна політика в цій сфері повинна мати системний характер та включати комплекс правових, економічних та організаційних заходів. Створення необхідних умов для забезпечення процесу розвитку сільських територій має важливе значення для відновлення країни після закінчення війни та забезпечення відповідного соціально-економічного розвитку всієї держави.

Харитонова Тетяна Євгенівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Протягом останніх п’яти років ми є свідками того, як альтернативна енергетика в Україні бореться з державою за обіцяну підтримку. Перша криза державної тарифної допомоги сталася у 2019–2020 роках, коли борги перед виробниками енергії з альтернативних джерел виросли до мільярдних показників. Це призвело до низки екстрених дій законодавця, зокрема відмови від власних декларованих гарантій стабільності протекційного законодавства та ретроспективного зниження «зелених» тарифів. Однак при цьому гучна криза стала, як часто буває, точкою зростання. Так, вона змусила нормотворця шукати оптимальні варіанти трансформації державної підтримки виробників енергії з альтернативних джерел. Так з’явився правовий механізм «зелених» аукціонів, відповідно до якого держава зобов’язується викуповувати енергію, вироблену з альтернативних джерел, у суб’єкта, який виграв аукціон – запропонував найнижчу ціну продажу.

Певний час для України характерною була багатокомпонентна державна підтримка, коли «зелений» тариф поєднувався з низкою податкових, митних та інших пільг. Потім вона фактично почала тяжіти до монокомпонентної – очищення законодавства від супутніх протекційних механізмів створило посилений тиск на бізнес, який був змушений орієнтуватися лише на фінансову підтримку, та на державу і суспільство, які сплачували витрати на «зелений» тариф, що зростали. Обіцяний перехід на «зелені» аукціони мав би зняти цю напругу, оскільки, за своєю суттю, такий механізм повинен стимулювати найбільш ефективних виробників енергії з альтернативних джерел, зменшувати видатки на їх підтримку та підвищувати її ефективність. Однак аукціонний правовий механізм не було запущено.

Ведення воєнних дій негативно відобразилося на протекційній частині законодавства у сфері альтернативної енергетики, адже брак коштів цілком передбачувано вилився у призупинення та обмеження виплат за «зеленим» тарифом. У зв’язку з цим, склалася ситуація, за якої «по-старому» вже не функціонує, а «по-новому» – ще не запрацювало. Криза державної підтримки суб’єктів альтернативної енергетики стала хронічною системною проблемою аналізованого законодавства та мала бути так само системно усунена.

У зв’язку з цим, не дивно, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України» від 30 червня 2023 року багато уваги приділив саме протекційній проблемі. Нормотворець намагається, з одного боку, зберегти існуючий каркас протекційних відносин (зокрема, зберегти поняття «зеленого» тарифу, аукціонів на отримання підтримки), а з іншого – знизити витрати на ці протекційні механізми. З цією метою, запроваджується *механізм ринкової премії*. Його сутність полягає в тому, що виробник енергії з альтернативних джерел передає таку енергію в мережу за ринковою ціною, а держава доплачує йому різницю між «зеленим» тарифом та фактичною ціною за енергію. Тобто в результаті виробник все одно має отримати суму в розмірі «зеленого» тарифу, однак може продавати енергію не лише державі в особі Гарантованого покупця, але й іншим учасникам ринку. Держава зацікавлена, оскільки вона не оплачує всю вироблену «зелену» енергію, а лише доплачує різницю між «зеленим» тарифом та ринковою ціною.

Паралельно із цим дещо змінюється механізм «зелених» аукціонів. Їхній основний принцип залишається таким самим: державну підтримку отримує той виробник енергії з альтернативних джерел, який пропонує продавати її за найнижчою ціною. Цей механізм, який у своєму первозданному вигляді так жодного разу і не спрацював, видозмінюється, а саме: держава не купуватиме в обов’язковому порядку всю вироблену енергію переможця аукціону, а сплачуватиме йому різницю між аукціонною ціною та фактичною ціною виробленої енергії. Таким чином, механізм ринкової премії не стільки самостійний вид державної підтримки, скільки її модифікація з метою зменшення бюджетних витрат, розширення самостійності виробників, зменшення зобов’язань держави у частині викупу всієї виробленої енергії з альтернативних джерел.

Додатково запроваджено механізм, спрямований на спеціальну державну підтримку приватних домогосподарств. Нормотворець намагається підштовхнути таких малих виробників не стільки генерувати енергію на продаж, скільки виробляти її для самозабезпечення та покриття власних енергетичних потреб.Запроваджується можливість для споживачів встановлювати у себе об'єкти електрогенерації, а неспожиті надлишки електроенергії можна буде відпускати в мережу по вільних ринкових цінах. Цей *механізм самовиробництва* – це схема підтримки активних споживачів, призначена для власного споживання електричної енергії, за якою відбувається взаєморозрахунок вартості обсягу відпуску електричної енергії в електричну мережу генеруючими установками таких споживачів та вартості обсягу відбору ними електричної енергії з електричної мережі, з урахуванням вартості послуг з передачі та/або розподілу електричної енергії [1].

Зі схематичного представлення основних змін у протекційній політиці держави можна зробити кілька висновків: а) стає неухильною тенденція до відмови від «зеленого» тарифу в його чистому вигляді (тотальний викуп державою енергії з альтернативних джерел за підвищеними цінами); б) намагання зменшити прямі бюджетні витрати на підтримку галузі альтернативної енергетики шляхом переходу на механізм ринкової премії; в) стимулювання виробників енергії з альтернативних джерел постійно знижувати собівартість виробництва шляхом використання «зелених» аукціонів; г) стимулювання споживачів до автономізації та самозабезпечення енергією [2].

Література:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України : Закон України від 30 червня 2023 року. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 159.
2. Харитонова Т. Є., Григор'єва Х. А. Системні проблеми розвитку законодавства у сфері альтернативної енергетики України. *Юридичний вісник*. 2023. № 3. С. 35-46.

(Дослідження здійснене в межах виконання проєкту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 74/0360 від 01.05.2023 року)).

Шульга Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДНО ВОДОЙМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

В умовах нарощування антропогенних навантажень на довкілля, передусім, на земельні ресурси як основу життєдіяльності кожної людини і суспільства в цілому, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб громадян актуалізується необхідність розроблення, удосконалення і дотримання особливих правил користування земельними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

У зв'язку з цим, окремої уваги заслуговує питання, яке стосується правового режиму земельних ділянок під водою. Зазначимо, що Земельний кодекс України (ст. 58) у складі земель водного фонду виокремлює земельні ділянки, зайняті також поверхневими водами. Про оренду землі в комплексі з розташованими на ній водними об'єктами йдеться, наприклад, у постанові Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 572, якою затверджений відповідний Типовий договір.

Користування земельними ділянками дна річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів унормовані ст. 86 Водного кодексу України. Названою нормою встановлено, що на цих земельних ділянках можуть проводитися роботи, пов'язані з будівництвом гідротехнічних споруд, поглиблення дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію в руслах малих та гірських річок), прокладанням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також бурові та геологорозвідувальні роботи. При цьому акцентується увага на тому, що місця і порядок проведення зазначених робіт визначаються відповідно до проєктів, що погоджуються з державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології. Деталізація цих положень здійснюється постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2005 р. № 557 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на проведення робіт на землях водного фонду».

Насамкінець Законом України «Про аквакультуру» встановлено, що, наприклад, рибогосподарська технологічна водойма з метою аквакультури надається юридичній чи фізичній особі органом, який здійснює розпорядження земельною ділянкою під водою (водним простором) відповідно до Земельного кодексу України, за договором оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом (ст. 14). Тут же зазначається, що об'єктом користування на умовах оренди рибогосподарської технологічної водойми є земельна ділянка під водою, в межах якої здійснюється аквакультура, та вода (водний простір), які в комплексі одночасно надаються в користування одній і тій самій юридичній чи фізичній особі.

Плата за користування на умовах оренди рибогосподарської технологічної водойми складається з орендної плати за рибогосподарську технологічну водойму.

Отже, зі змісту наведених норм впливає, що об'єктом одночасного використання земельної ділянки, яка фактично є дном водойми, виступає, передусім, відповідна земельна ділянка, та водний простір.

Це означає, що йдеться про комплексний об'єкт відносин, які формуються при використанні земельної ділянки та водного простору (води) для потреб аквакультури. Одна і та сама юридична або фізична особа одночасно користується і земельною ділянкою, вкритою водою, і водним об'єктом.

Земельна ділянка, яка фактично складає дно водного об'єкта, будучи специфічним об'єктом земельних відносин, характеризується певними ознаками. Так, водовкрита земельна ділянка має так звану «аналітичну площу», тобто площу проєкції частини землі на двовимірні матеріали. Окрім того, для неї притаманна так звана «аналітична площа», тобто обчислена з урахуванням ухилів, рельєфу, ландшафту місцевості.

Перелік робіт, дозволених для проведення на земельних ділянках дна водних об'єктів, є вичерпним. Користування такими ділянками для проведення робіт, що входять до переліку, має здійснюватися з дотриманням вимог дозвільної процедури та ін.

Наголосимо, що чинне законодавство, на відміну від поверхневого шару землі, який вважається ґрунтом, що має природні властивості родючості та характеризується певним органо-мінеральним складом і профільним типом будови, не наводить визначення земельної ділянки під водою. Натомість, дефініція такої категорії має бути закріплена на законодавчому рівні.

Видається, що в цьому випадку може бути використане біологічне розуміння земельної ділянки під водою, яке наводять ґрунтознавці. Вони оперують терміном «донний ґрунт» і вважають, що він становить вкритий водою шар відкладень, який утворюється з різних компонентів, включаючи глину, пісок, мул, органічні залишки, мікроорганізми та інші наноси, що осідають на дні водойми. Відкладення в межах донного ґрунту можуть включати до свого складу як корисні копалини (наприклад, сапропель), так й інші компоненти.

Донні відкладення як особливо природно-антропогенне утворення складають донні нанесення і тверді частки, утворені й осілі на дно водойми в результаті внутрішньо водоймищних процесів, участь у яких беруть речовини як природного, так і антропогенного походження.

Донний ґрунт і донні відкладення мають спільний режим із земельною ділянкою, вкритою водою. Вони складають основу екосистеми покритою водного об'єкта. Названі складові у природному стані належать власнику земельної ділянки водного фонду, вкритою водою. Донні ж відкладення, видалені на поверхню, належать особі, які їх видалила. Як стверджують грунтознавці, донні відкладення можуть використовуватися для виготовлення органо-мінеральних добрив, відновлення родючості ґрунтів, поліпшення деградованих, малопродуктивних та інших порушених земель.

Це можливо згідно із Законом України «Про аквакультуру» у процесі реалізації обов'язку суб'єктами аквакультури щодо здійснення заходів рибогосподарської меліорації (ст. ст. 5, 18).

Guzova Anastasiya,
Master of Law, Master's student of Gender studies program at
European Humanities University Vilnius (Lithuania)

BAN ON PROFESSIONS FOR WOMEN AS A FORM OF DISCRIMINATION IN POST-SOVIET COUNTRIES

According to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, «discrimination against women» refers to any distinction, exclusion, or restriction based on gender that aims at impairing or nullifying the recognition, enjoyment, or exercise of women, regardless of their marital status, on the basis of equality between men and women, human rights, and fundamental freedoms in political, economic, social, cultural, civil, or any other field [1]. This work will examine the case of restricting women's equality in the economic sphere by establishing legislative prohibitions on certain professions.

To this day, in Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan and some other countries, there are legislative lists of professions prohibited for women. Each of these countries ratified the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women. In the case of Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan this was done separately and after the collapse of the USSR [2]. Such lists of jobs where women's employment is prohibited fundamentally contradict the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, and numerous other sources of international public law.

It is also necessary to review Ukrainian legislation. The list of professions prohibited for women was abolished in 2017 [3], but the Labor law retained the rule allowing such restrictions to be approved (Article 174) [4]. At the same time, Ukrainian regulation went beyond sex bias and introduced gender-related terms and separate regulations dedicated to the equal rights of women and men. [5 and 6]

According to the recommendations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, the list of prohibited professions for women should only include "restrictions necessary for the protection of maternity in the strict sense of the term" [7]. This raises the question of what falls under the concept of "maternity" and how it can be protected without consulting the women themselves.

The Labor Code of the Republic of Tajikistan not only prohibits women from working in certain fields but also imposes restrictions on individuals with family responsibilities [8]. Thus, the legislature assigns an absolute role to the family, completely nullifying individual rights and freedoms. The latest list was approved in 2017. This list repeated the Soviet resolution. Women's labor is prohibited in a variety of professions that are considered harmful or difficult in 27 sectors of the economy, including construction, mining, geological exploration and topography, railway transport and metro, and even agriculture, as well as certain works performed in various sectors of the economy are banned. [9]

The Constitutional Court of the Kyrgyz Republic has considered a motion to review the constitutionality of Articles 218 and 303 of the Labor Code of the Kyrgyz Republic, as well as the Government Resolution of the Kyrgyz Republic "On the List of Industries, Jobs, Professions, and Positions with Harmful and/or Dangerous Working Conditions Where the Employment of Women is Prohibited" dated March 24, 2000, No. 158 [10]. At least the current list in the Kyrgyz Republic contains real, measurable criteria and indicators of factors under the influence of which the employment of women is prohibited [11]. However, this is not enough to justify such prohibitions on women's work. The Kyrgyz Republic has also ratified the ILO Convention on the Elimination of Violence and Harassment in the World of Work [12]. It can be argued that there is a positive trend in the legislation of this country, and other post-Soviet countries could follow the example of the Kyrgyz Republic, yet the decision to abolish local lists of prohibited professions for women has not been made.

These prohibitions apply to jobs that involve physical exertion, high temperatures, the use of chemicals, and other hazardous conditions, or jobs related to valuable minerals. Essentially, such lists contain prohibitions on high-paying jobs, negatively impacting women's economic independence and stability, and depriving them of equality with men even in the choice of profession. There are often cases when women can receive education in a profession or job that is prohibited for them.

However, the legislation of each of the mentioned countries includes a prohibition of gender-based discrimination. Legislators justify these norms by the need to protect maternity, women's reproductive organs, and so on. At the same time, legislators do not introduce restrictions on men's employment for similar purposes.

Such legislation does not ensure equal employment opportunities for men and women, including the use of the same selection criteria when hiring. The protection of maternity, reproductive health, and overall health is important, but they should not be used as justifications for limiting women's rights to choose a profession and economic independence. Legislators should work on creating laws that provide equal opportunities for all, regardless of gender. CEDAW sets out a rule clearly obliging States Parties to take all necessary measures to eliminate discrimination against women in the field of employment (paragraph 1 article 11). [1] Prohibitions on certain professions for women not only discriminate against them but also hinder the development of society as a whole, depriving it of potential and diversity. The best example in post-Soviet countries is to follow the path of updated Ukrainian legislation regarding equal rights for women and men.

References:

1. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women Adopted by the United Nations General Assembly on 18 December 1979. URL : https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women (Date of access: 14.09.2023).

2. United Nations Treaty collection. URL : https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&clang=_en /. (Date of access: 24.09.2023).

3. Order of the Ministry of Health Protection of Ukraine No 256 dated 29.12.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text (Date of access: 24.09.2023).

4. Code of Laws on the Labour of Ukraine № 322-08 as amended by Law № 2573-IX dated 1 October 2023. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text. (Date of access: 01.10.2023).

5. Law of Ukraine «On ensuring equal rights and opportunities for women and men» URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text (Date of access: 01.09.2023).

6. Order of the Government of Ukraine № 1163-р dated 20 December 2022 «On the approval of the Strategy for the Implementation of Gender Equality in Education until 2030 and of the operational plan for its implementation for 2022 – 2024». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text (Date of access: 01.09.2023).

7. CEDAW Communication No.60/2013, Date of adoption of decision: 25.02.2016. URL : https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CEDAW/C/63/D/60/2013&Lang=en. (Date of access: 20.08.2023).

8. Labor Code of the Republic of Tajikistan. URL : https://ncz.tj/content/%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81-%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8-%D1%82%D0%B0%D0%B4%D0%B6%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD. (Date of access: 27.09.2023).

9. Decree of the Government of the Republic of Tajikistan dated 4 April 2017, № 179, URL : http://www.adlia.tj/show_doc.fwx?rgn=129054. (Date of access: 27.09.2023).

10. Press announcement at the request of Tusucheva Kanykey Azimdzhanovna. URL : https://constsot.kg/ru/obrasheniya/tusucheva-kanykej-azimdzhanovnanyn-%D3%A9t%D2%AFn%D2%AFch%D2%AF-boyuncha-press-anons/ (Date of access: 27.09.2023).

11. Resolution of the Government of the Kyrgyz Republic «On the List of productions, works, professions and positions with harmful and (or) dangerous working conditions in which the use of women's labor is prohibited» dated March 24, 2000 № 158. URL: http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/7182 (Date of access: 28.09.2023).

12. On the ratification of International Labor Organization Convention 190 on the Elimination of Violence and Harassment at Work. URL : http://koomtalkuu.gov.kg/ru/view-npa/2421. (Date of access: 27.09.2023).

СЕКЦІЯ 6

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

Балов Павло Олександрович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

Поширення спрощених форм кримінального провадження випливає з гострої потреби раціоналізації кримінального судочинства. Виявом цього прагматичного підходу є існування такого диференційованого виду провадження, як провадження у формі приватного обвинувачення. Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення законодавець визначає як провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких визначено у ст. 477 КПК України [1].

Інститут приватного обвинувачення – це найбільш яскраве втілення засади диспозитивності у кримінальному судочинстві. Він максимально забезпечує участь потерпілого у вирішенні питань щодо руху кримінального провадження, при цьому забезпечуючи йому можливість скористатися «допомогою» правоохоронної системи в особі органів досудового розслідування.

Як слушно зазначають дослідники, потерпілому від кримінального правопорушення надана можливість на власний розсуд вирішити питання: чи звертатись йому до компетентних органів держави за захистом своїх порушених прав, вимагаючи притягти винувату особу до кримінальної відповідальності, чи врегулювати кримінально-правовий спір на основі взаємопорозуміння або ж взагалі залишити діяння правопорушника без реакції. У таких випадках законодавець надає перевагу приватному інтересу потерпілого над публічним (державним) інтересом [2, с. 213].

Проте вітчизняний законодавець відмовився від «класичного» розуміння інституту приватного обвинувачення в чинному КПК України. Хоча це провадження розпочинається лише на підставі заяви потерпілого, надалі воно здійснюється на загальних засадах, зокрема передбачає здійснення досудового розслідування. Натомість, звертаючись до правового регулювання відповідних відносин у КПК України 1960 року, слід зазначити, що такі справи порушувались безпосередньо судом, до якого потерпілий звертався зі скаргою. Тобто характерною ознакою таких проваджень була відсутність стадії досудового розслідування, що, з одного боку, істотно економило ресурси органів досудового розслідування, а з іншого – покладало на потерпілого (приватного обвинувача) обов’язок доказування всіх обставин провадження.

Варто згадати й те, що вже після реформи кримінального судочинства 2012 року були спроби реанімувати інститут «класичного» приватного обвинувачення. Так, проєктом Закону України «Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою» від 31.03.2014 р. було запропоноване поняття «приватного кримінального переслідування», що могло бути застосоване до кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 364, 365, 365-2, 366, 368, 370 КК України. Так, у проєкті пропонувалось, щоб приватне кримінальне переслідування розпочиналось шляхом звернення до суду з кримінальним позовом (подання до суду

обвинувальної заяви), який мав би містити: 1) найменування суду, до якого вона подається; 2) ім'я (найменування) приватного обвинувача й обвинуваченого, а також ім'я представника приватного обвинувача, якщо позовна заява подається представником, їхнє місце проживання (перебування) або місцезнаходження, поштовий індекс, номери засобів зв'язку, якщо такі відомі; 3) зміст кримінального позову; 4) виклад обставин, якими кримінальний обвинувач обґрунтовує позов; 5) зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказування; 6) перелік документів, що додаються до заяви [3]. Однак він був відхилений і знятий з розгляду.

Видається, що основна проблема провадження у формі «класичного» приватного обвинувачення – це можливості приватного обвинувача у збиранні і подання до суду доказів. Без проведення досудового розслідування зібрати достатню доказову базу потерпілому, обмеженому в засобах збирання доказів, доволі складно. На наш погляд, як засоби доказування в такому провадженні повинні допускатися будь-які відомості, отримані приватним обвинувачем у вільній від процесуальних приписів формі, належність, допустимість та достовірність яких перевіряється судом у ході судового розгляду. Варіантом вирішення зазначеної проблеми може бути також залучення до процесуальної діяльності у тій чи тій формі приватних розшукових структур, які б могли надавати відповідну допомогу потерпілому.

На жаль, питання правового регулювання діяльності приватних детективів та їхніх агенцій на сьогодні відкрите. Водночас слід нагадати, що спроби врегулювати ці відносини мали місце, зокрема, вносились проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5237 від 05.04.2000 р., проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5380 від 07.04.2004 р., проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 5380-1 від 01.07.2004 р., проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 6288 від 12.04.2010 р., проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 1093 від 13.12.2012 р., проєкт Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» № 3726 від 28.12.2015 р. [4, с. 197-198]. Остання спроба – проєкт Закону України «Про приватну детективну діяльність» № 3010 від 04.02.2020 р., який 17.02.2021 р. був прийнятий у першому читанні. Серед видів приватних детективних послуг виокремлено, зокрема, збирання, фіксування та дослідження відомостей, необхідних для розгляду справ у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві [5].

У разі нормативного врегулювання відносин приватної детективної (розшукової) діяльності неодмінно постане питання зіставлення цієї діяльності із кримінальною процесуальною діяльністю, яку здійснюють органи досудового розслідування. Також потребуватиме вирішення проблема використання відомостей, здобутих приватними детективами, у кримінальному провадженні.

Проте вважаємо, що нова ідеологія кримінального судочинства вимагає динамічної співпраці між правоохоронними органами та приватними особами. Державні правоохоронні органи повинні поступитися в певній «розумній» частині своїм монополізмом на користь приватних учасників процесу. При цьому вони можуть отримати пряму вигоду у вигляді економії процесуальних засобів, зокрема, у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

2. Крушинський С. А. Відмова потерпілого (приватного обвинувача) від обвинувачення: поняття, порядок здійснення та правові наслідки. *Університетські наукові записки*. 2015. № 2. С. 212-220.

3. Про внесення змін до чинного законодавства України щодо прав громадян в боротьбі з корупцією та зловживанням владою. Проєкт Закону України № 4607 від

31.03.2014 р. *Верховна Рада України*. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50482.

4. Гончаренко І., Михайлова Ю. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*. 2016. № 2 (22). С. 196-203.

5. Про приватну детективну діяльність. Проєкт Закону України № 3010 від 04.02.2020 р. *Верховна Рада України*. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051.

Барабанова Діана Анатоліївна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТЛУМАЧЕННЯ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Основний Закон нашої держави гарантує будь-якій особі те, що вона не може притягуватися до відповідальності за відмову давати щодо себе показання або пояснення (ст. 63 Конституції України) [1]. У свою чергу, КПК України у ст. 7 відносить свободу від самовикриття до загальних засад кримінального провадження, а у ст. 18 – конкретизує її зміст:

1) жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення;

2) кожна особа має право не говорити нічого з приводу підозри чи обвинувачення проти неї, у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання, а також бути негайно повідомленою про ці права [2].

Хоча про право на свободу від самовикриття прямо не зазначено у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, проте його порушення тлумачиться Європейським судом з прав людини як порушення права на справедливий суд, закріпленого у ст. 6 Конвенції. Слід погодитись, що свобода від самовикриття є запорукою дотримання презумпції невинуватості особи, що покладає обов’язок доказування винуватості особи на сторону обвинувачення [3, с. 264-265]. Зокрема, у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» ЄСПЛ зазначив, що право на мовчання і свобода від самовикриття є загальновизнаними міжнародними нормами, що лежать в основі поняття справедливої процедури. Це право тісно пов'язане з презумпцією невинуватості, що міститься в пункті 2 статті 6 Конвенції [4].

На основі аналізу практики ЄСПЛ Т. Фулей вказує на щонайменше три типи ситуацій порушення свободи обвинуваченої особи не свідчити проти себе:

1) коли обов’язок свідчити передбачений законом під загрозою застосування санкції або на особу покладається обов’язок доведення власної невинуватості – за «зворотного» тягаря доведення;

2) коли до особи застосовується примус, тиск, який може бути як фізичним, так і психологічним;

3) коли до особи застосовується примус обманним шляхом із використанням прихованих технік розслідування [5, с. 109].

Пагубна практика «вибивання» показань із підозрюваних досить тривалий час існувала в Україні, про що свідчить величезна кількість справ проти України в ЄСПЛ, у яких суд констатував порушення заборони катування (ст. 3 Конвенції). Наприклад, про застосування фізичного насильства до підозрюваного з метою отримання зізнавальних

показань йдеться у справах «Аднаралов проти України», «Бєлоусов проти України», «Богомол проти України», «Геращенко проти України», «Жизіцький проти України», «Каверзін проти України», «Нечипорук і Йонкало проти України» та інших. У рішенні по справі «Нечипорук і Йонкало проти України», наприклад, вказано на порушення засади свободи від самовикриття, оскільки обвинувальний вирок щодо заявника ґрунтувався переважно на показаннях обвинуваченого, які були отримані в результаті катувань [6].

Варто зазначити, що сферу дії свободи від самовикриття ЄСПЛ поширює не лише на надання показань, а й примусове отримання інших доказів. Наприклад, у справі «Яллох проти Німеччини» ЄСПЛ констатував порушення права не свідчити проти себе, а відповідно і права на справедливий суд, зважаючи на те, що заявнику, підозрюваному в торгівлі наркотиками, примусово ввели «блювотний засіб», внаслідок чого з його тіла було вилучено пакет із наркотиками, що й стало підставою для його засудження [7, с. 22].

Натомість, у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» Суд відзначив, що право не свідчити проти себе, головним чином, пов'язане з повагою до бажання обвинуваченого мовчати. Цілком зрозуміло, що у правових системах Договірних Сторін Конвенції та в інших державах це правило не поширюється на використання в кримінальному провадженні матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого під примусом, матеріалів, які існують незалежно від волі підозрюваного, такі як: документи, отримані на підставі ордера, змушування дихати в алкогольно-респіраторну трубку, аналізи крові, сечі, зразки шкіри для аналізу ДНК [4].

Судова практика України в цьому питанні є більш категоричною. Так, наприклад, у постанові від 10 лютого 2022 року Верховний Суд, посилаючись на прецедентну практику ЄСПЛ у справах «Яллох проти Німеччини», «Функе проти Франції», «Джей.Бі. проти Швейцарії», зазначив, що право не свідчити проти себе передбачає, зокрема, що у кримінальній справі сторона обвинувачення, намагаючись довести вину обвинуваченого, не може використовувати докази, здобуті всупереч волі обвинуваченого за допомогою методів примусу чи тиску. Викладені в цих справах висновки ЄСПЛ не означають того, що відібрання біологічних зразків у примусовому порядку в будь-якому разі суперечить Конвенції, однак у кожному разі має перевірятись правомірність отриманих доказів. Біологічні зразки в особи можуть бути отримані поза її згодою лише тоді, коли метою відібрання таких зразків не є отримання доказів обвинувачення особи, яка надає такі зразки [8]. Такий підхід є сумнівним і викликав численні дискусії, адже сторона обвинувачення цілком природно відбирає зразки, з метою отримання обвинувальних доказів.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України*. URL : http://http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-вр.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

3. Крушинський С. А. Право не свідчити проти себе як гарантія підозрюваного, обвинуваченого. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Конституційні цінності: правова природа та практика реалізації»* (м. Хмельницький, 17 травня 2019 року). Частина 1. Хмельницький : ХУУП імені Леоніда Юзькова, 2019. С. 264-267.

4. Рішення у справі «Саундерс проти Сполученого Королівства» від 29 листопада 1996 року. URL : http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=408.

5. Фулей Т. Свобода від самовикриття як засада кримінального провадження. *Слово національної школи суддів.* 2013. №. 2 (3). С. 107-115.

6. Рішення у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року. URL : https://minjust.gov.ua/files/general/2023/06/15/20230615101844-41.pdf.

7. «Яллох проти Німеччини»: справа про недопущення примусового застосування токсичних сумішей з метою отримання доказів з тіла та використання отриманих доказів у суді. *Юридична газета*. № 15. 10 серпня 2006 року. С. 22.

8. Постанова Верховного Суду від 10 лютого 2022 року (справа № 163/2245/17). URL : https://zakon.cc/court/document/read/103283297_997c479c.

Бережний Сергій Дмитрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
в.о доцента кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА

Правильна кримінально-правова кваліфікація злочинів є важливою теоретичною та практичною проблемою у правозастосуванні. Жодна інша правозастосовна діяльність не вимагає врахування такої кількості конкретних обставин вчиненого діяння, такого досконалого знання законодавства, що передбачає відповідальність за його вчинення, та слідчо-прокурорської і судової практики. Проблеми, пов'язані з кваліфікацією умисних вбивств, завжди привертали до себе значну увагу науковців, адже вбивство було і залишається найбільш небезпечним та, на жаль, поширеним злочином, який посягає на найдорожче – невід'ємне право людини на життя.

У доктрині кримінального права завжди приділялась значна увага дослідженню питань кримінально-правового захисту людей від посягань на їхнє життя. Проблемним та іншим питанням, пов'язаним з кримінальною відповідальністю за злочини проти життя людини, присвячено багато праць. Ці питання досліджували у своїх роботах М.І Бажанов, Ю.В. Баулін, С.Д. Бережний, В.О. Глушков, О.В. Гороховська, В.К. Грищук, В.Т. Дзюба, Н.А. Дідківська, М.Й. Коржанський, М.П. Короленко, О.П. Литвин, В.М. Мамчур, В.О. Навроцький, В.І. Осадчий, Л.А. Остапенко, О.І. Перепелиця, В.В. Сташис, С.Д. Шапченко, Н.В. Шепелева, С.С. Яценко та інші відомі вчені.

Незважаючи на значну увагу, яка приділялась науковцями питанням кримінальної відповідальності за злочини проти життя людини, дослідженню правових проблем вбивств та їх розмежування з суміжними злочинами, присвячено небагато праць. Окремі питання, що стосуються кримінально-правового змісту деяких різновидів умисного вбивства, й досі залишаються спірними та потребують подальших досліджень. Відсутність чітких критеріїв відмежування вбивств з суміжними злочинами негативно впливає на правозастосовну практику. Відірваність теорії від практики призводить до помилок у кримінально-правовій кваліфікації злочинів, у процесі здійснення кримінального провадження.

Варто наголосити, що немає єдиної думки із зазначеного питання і серед науковців, які досліджували проблеми відповідальності за злочини проти життя особи.

Дискусійним у науці кримінального права є питання відмежування вбивства з корисливих мотивів від вбивства поєднаного з розбійним нападом. На думку М.Д.Шаргородського, відмінності слід вбачати у способі переходу майна. За розбійного нападу перехід відбувається при вчинені вбивства і поєднується з ним часом і місцем. При вбивстві з корисливих мотивів перехід майна відбувається не одразу, а в подальшому, будучи пов'язаним зі смертю потерпілого причинним зв'язком. При розбої для переходу майна смерть потерпілого не є обов'язковою, тоді як для вбивства з корисливих мотивів смерть є необхідним елементом для переходу майна. При цьому зазначається, що розбійний напад, який закінчився вбивством, може бути вчинено тільки відкрито і потерпілий повинен

усвідомлювати, що його вбивають заради заволодіння майном, а вбивство з корисливих мотивів може бути вчинено як відкрито, так і непомітно для потерпілого [1, с. 18-20].

С.В. Бородин наголосив, що для кваліфікації розбою немає значення, як було вчинено напад на потерпілого – відкрито чи ні. Більше того, немає значення, чи усвідомлював потерпілий з якою метою його вбивають [2, с. 47].

На його думку, критерієм розмежування вбивства з корисливих мотивів, поєднаного з розбійним нападом і корисливого вбивства без ознак розбою, є наявність або відсутність обов'язкової сукупності трьох ознак. Якщо вбивство вчинене, по-перше, шляхом нападу, по-друге, з метою заволодіння майном (розкрадання його) та якщо, по-третє, заволодіння майном здійснене в момент вчинення вбивства або безпосередньо після нього, то має місце сукупність корисливого вбивства та розбою [3, с. 48].

М.І. Коржанський, у свою чергу зазначив, що вбивство, вчинене шляхом нападу з метою заволодіння майном після злочину, утворює сукупність вбивства і розбою, а вбивство, вчинене без ознак розбою (без нападу), слід кваліфікувати тільки як корисливе вбивство [3, с.18-19].

Е.П. Побегайло запропонував вважати критерієм розмежування корисливого вбивства при розбійному нападі і корисливого вбивства без ознак розбою наявність або відсутність обов'язкової сукупності двох ознак: якщо вбивство вчинене, по-перше, шляхом нападу і, по-друге, з метою заволодіти майном у момент вчинення вбивства або безпосередньо після нього, то маємо сукупність корисливого вбивства та розбою [4, с. 96].

М.К. Аніянц, досліджуючи це питання, зробив висновок, що єдиного критерію розмежування корисливого вбивства від розбійного нападу, що закінчився смертю потерпілого, немає. На його думку, проблема повинна вирішуватися на підставі оцінки сукупності обставин, що належать до об'єктивної сторони (напад, спосіб вчинення злочину, момент переходу майна) і до об'єкта посягання [5, с. 88].

На думку А.В. Наумова, ознаки, що дозволяють відмежувати корисливе вбивство як самостійний злочин від розбою під час вбивства, слід шукати в площині об'єкта і мети злочину. Він зробив такий висновок: «Вбивство з корисливих мотивів завжди спрямоване тільки на один об'єкт – життя людини». Під час розбійного нападу суб'єкт ставить за мету заволодіти насильницьким шляхом майном потерпілого, а під час корисного вбивства — отримати матеріальну вигоду з самого факту вбивства [6, с.31-32].

На думку В.Г. Бєляєва та Н.М. Свідлова, для застосування сукупності вбивства та розбою необхідно, щоб, крім вбивства, було вчинене ще і заволодіння майном у вигляді розбою. Вони вважають, що відсутність у діянні якої-небудь ознаки, що характеризує розкрадання (протиправність, неоплатне заволодіння чужим майном), свідчить про відсутність і розбійного нападу [7, с.21].

Л. А. Андреєва вважає, що для кваліфікації вбивства за сукупністю з розбоєм необхідно довести, що: 1) мав місце напад з метою незаконного заволодіння чужим майном; 2) і переслідувалась мета заволодіти майном в момент нападу або одразу ж після нього [8, с.29].

А.І. Бойцов виділяє аналогічні критерії: 1) характер мотивації; 2) спосіб вбивства; 3) момент, коли вбивця розраховував заволодіти майном [9, с. 475-476].

А.М Попов, у свою чергу, зазначив, що характерною ознакою вбивства з корисливих мотивів є те, що при його вчиненні винний не вчиняє дій, безпосередньо направлених на вилучення чужого майна. У подібних випадках винний намагається отримати якість майнові блага, наприклад, право на майно, або позбутися матеріальних затрат, тоді як при вчиненні вбивства, поєднаного з розбоєм, метою дій винної особи є протиправне вилучення майна потерпілого [10, с. 791].

На нашу думку, розмежування корисливого вбивства при розбійному нападі і корисливого вбивства без ознак розбою слід проводити за об'єктивними та суб'єктивними ознакам злочину. Так, спосіб вчинення вбивства шляхом нападу на потерпілого, який може бути відкритим або несподіваним (таємним) з метою заволодіння майном під час злочину

або відразу після нього, є характерною ознакою вбивства, поєднаного з розбоєм. При розбої винний нападає з метою заволодіти майном потерпілого, яким може бути випадкова, незнайома особа. Вбивство з корисливих мотивів частіше буває вчиненим щодо знайомих осіб. При розбої винний прагне заволодіти майном негайно і тільки тим, яке перебуває в потерпілого чи при ньому.

Ознакою розмежування корисливого вбивства від вбивства під час розбійного нападу є бажання отримання матеріальної вигоди, одержання чи зберігання певних майнових прав або звільнення від матеріальних витрат у подальшому, що виключається при вчиненні вбивства, поєднаного з розбоєм, коли метою дій винної особи є протиправне вилучення майна потерпілого під час вчинення злочину або відразу після нього. Відмежовуючи корисливе вбивство «в чистому вигляді» від вбивства при розбійному нападі, слід звертати увагу на зміст умислу винного щодо смерті потерпілого. При розбійному нападі умисел може бути як прямим, так і непрямим, як заздалегідь обдуманим, так і таким, що виник раптово. Суб'єктивна ж сторона вбивства з корисливих мотивів характеризується тільки прямим умислом. Вольовий момент у цих випадках характеризується бажанням смерті потерпілого, після чого стає можливим досягнення корисливої мети. Тобто досягнення корисливої мети в цьому випадку залежить від настання смерті потерпілого. На жаль, не завжди не практиці органи досудового розслідування та суди розмежовують умисне вбивство вчинене з корисливих мотивів від умисного вбивства при розбійному нападі.

Зважаючи на складність аналізованого питання, потрібно наголосити на тих критеріях, що можуть, на нашу думку, бути покладені слідчими і судом в основу правильного розмежування вбивства з суміжними злочинами.

При вчиненні вбивства під час розбійного нападу до його фактичного закінчення вбивство повинно розцінюватися як корисливе, якщо воно вчинене з прямим умислом. Такі злочинні дії кваліфікуються за п. 6 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК. Якщо вбивство вчинено після фактичного закінчення розбою, то кваліфікація дій винного повинна бути за вчинення вбивства з метою приховати інший злочин – у цьому разі розбій. Зазвичай такі випадки трапляються, коли особа, вчинивши розбій, та побоюючись бути викритою за вчинений злочин, вчиняє вбивство потерпілого або свідка. Такі дії повинні бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених п. 9 ч. 2 ст. 115 і ст. 187 КК. У разі вчинення спочатку крадіжки або грабежу, а потім вбивства з метою приховати вчинене кваліфікація настає за п. 9 ч. 2 ст. 115 і ст. 185 або ст. 186 КК. Така ситуація можлива, якщо винний, будучи викритим у вчиненні злочину, вбиває потерпілого з метою уникнути кримінальної відповідальності, за вчинене викрадення, яке вже закінчилося. Якщо викрадення не закінчилося і винний, будучи поміченим потерпілим, з метою утримання майна або грошей, якими він протиправно намагався заволодіти, вчиняє вбивство, то, на нашу думку, кваліфікація повинна бути за п. 6 ч. 2 ст. 115 і ч. 4 ст. 187 КК, оскільки мотивом вбивства була корисливість.

Не менш складним є розмежування умисного вбивства від спричинення тяжких тілесних ушкоджень, що заподіяли смерть потерпілого.

При умисному вбивстві та умисному тяжкому тілесному ушкодженні відбувається посягання на єдиний родовий об'єкт, водночас безпосередні об'єкти цих злочинів різні.

Розмежування цих суміжних складів відбувається за суб'єктивною стороною. При умисному вбивстві обов'язково присутній прямий або непрямий умисел на вбивство. У разі умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, умисел винного направлений на спричинення тяжких тілесних ушкоджень, а до смерті потерпілого він ставиться необережно. Таким чином, при розмежуванні вбивства та тяжких тілесних ушкоджень, що зумовили смерть потерпілого, слід з'ясувати суб'єктивне ставлення винного і до дій (заподіяння тяжких тілесних ушкоджень), і до наслідків у вигляді смерті потерпілого.

Наявність або відсутність умислу на вбивство походить з характеру дій винного. Як правило, характер дій винного стає зрозумілим після оцінки всієї сукупності обставин вчиненого діяння. З цією метою Пленум Верховного Суду України у п.22 Постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 року № 2 рекомендував враховувати спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень та інших тілесних ушкоджень, причини припинення злочинних дій, поведінку винного і потерпілого, що передувала події, їхні стосунки. Визначальним при цьому є суб'єктивне ставлення винного до наслідків своїх дій: при умисному вбивстві настання смерті охоплюється умислом винного, а в разі заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого, ставлення винного до її настання характеризується необережністю [11, с.253].

При розмежуванні цих злочинів слід якомога повніше з'ясувати всі фактичні обставини справи, як то показання винного, потерпілих, свідків про характер злочинних дій особи, висновки судово-медичних експертиз, тощо з метою правильної кримінально-правової кваліфікації вчиненого.

Врахування зазначених критеріїв буде, на нашу думку, сприяти правильному застосуванню кримінального законодавства та відмежуванню умисного вбивства від суміжних злочинів.

Література:

1. Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности. Л., 1953. С. 18-20.

2. Бородин С. В. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. М.: Юрист, 1994. С. 47-48.

3. Коржанский Н. И. Квалификация следователем преступлений против личности и собственности. Волгоград,1984. С. 18-19.

4. Побегайло Э. Ф. Умышленные убийства и борьба с ними. Воронеж: Изд-во Воронежского государственного университета,1963. С. 96.

5. Аниянц М. К. Ответственность за преступления против жизни. М.;1964. С. 88.

6. Наумов А. В Мотивы убийства. Волгоград: 1969. С. 31-32.

7. Беляев В. Г., Свидлов Н. М. Вопросы квалификации убийств. Волгоград: 1984. С. 21.

8. Андреева Л.А. Квалификация убийств, совершенных при отягчающих обстоятельствах. С. 29.

9. Бойцов А.И. Преступления против собственности. СПб: 2002. С. 475-476.

10. Попов А.Н. Убийства при отягчающих обстоятельствах. СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. С. 791.

11. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях. К. : Палівода А.В., 2016. 860 с.

Бобечко Назар Ростиславович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА АБО ПРО ВІДМОВУ В ТАКОМУ СКАСУВАННІ

У судовій практиці відсутній єдиний підхід до вирішення питання про те, чи підлягають апеляційному оскарженню ухвали слідчого судді про скасування арешту майна або про відмову в цьому.

У кримінальному процесуальному праві контроль за судовими рішеннями здійснюються в інстанційному (по вертикалі) або позаінстанційному (по горизонталі) порядках. Перший спосіб пов'язаний з можливими правозастосовними помилками, які допустили слідчі судді, суди під час кримінального провадження. Інстанційний порядок судового контролю домінує у вітчизняному кримінальному процесуальному праві. Позаінстанційний порядок судового контролю зумовлений наявністю обставин, які не вказують на наявність яких-небудь недоліків у кримінальній процесуальній діяльності слідчого судді, суду та її результатах, а тому здійснюється слідчим суддею, судом, що ухвалив судове рішення (ч. 3 ст. 147, ч. 3 ст. 158, ч. 1 ст. 174, ч. 3 ст. 289, ст. 463, ч. 1 ст. 467, ч. 3 ст. 476 КПК України).

Використання учасниками кримінального провадження позаінстанційного порядку перевірки судового рішення не виключає реалізацію ними права на інстанційний судовий контроль. Однак позаінстанційний судовий контроль має передувати інстанційному. Інакше – не уникнути двох потенційно протилежних рішень з одного питання в одному кримінальному провадженні.

З усіх рішень, які може ухвалити слідчий суддя у порядку позаінстанційного контролю, у кримінальному процесуальному законі прямо заборонено оскаржувати в інстанційному (апеляційному) порядку лише ухвалу слідчого судді за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення (ч. 4 ст. 147 КПК України). Стосовно інших ухвал – скасування відсторонення від посади та скасування арешту майна таких заборон не встановлено. Такі ухвали стосуються обмеження конституційних прав особи – права на працю (ст. 43 Конституції України) та права власності (ст. 41 Конституції України).

З іншого боку, ухвала про скасування арешту майна або про відмову цьому відсутня у переліку рішень слідчого судді, які можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (ч. 1 ст. 309 КПК України).

Відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, у випадках, коли положення цього кодифікованого акта не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК України.

У контексті відповіді на поставлене питання серед таких засад особливої уваги заслуговують недоторканності права власності (ст. 16 КПК України), забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України), верховенства права (ст. 8) та змагальності сторін (ст. 22 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому КПК України. Це положення спрямоване на захист приватно-правових інтересів. У його розвиток у ч. 1 ст. 173 КПК України зазначено, що слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про арешт майна, якщо особа, яка його подала, не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків,

передбачених абзацом 2 ч. 1 ст. 170 КПК України. Звідси, а також виходячи зі змісту п. 9 ст. 309, ч. 2 ст. 369, ст. 372 КПК України, слідчий суддя виносить ухвалу й у разі відмови в задоволенні клопотання про арешт майна. Прийняття такого рішення важливо й в аспекті реалізації публічно-правових інтересів, що породжують потреби досудового розслідування. Без застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження ускладнюється або унеможливлюється виконання завдань досудового провадження. Тож, постановляючи ухвалу про арешт майна чи про відмову в ньому, слідчому судді необхідно дотримуватись балансу (оптимального поєднання) між охоронюваними законом правами, свободами й законними інтересами особи, суспільства та держави.

Згідно з ч. 1 ст. 24 КПК України кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України. На конкретизацію цього положення в абзаці 3 ч. 7 ст. 173 КПК України встановлено, що підозрюваний, обвинувачений, треті особи мають право оскаржити судове рішення щодо арешту майна. У наведених нормах не уточнено, про яке саме судове рішення йдеться – ухвалене в порядку ст. 173 КПК України чи у порядку чч. 1, 2 ст. 174 КПК України. Проте, за своєю суттю, задоволення слідчим суддею клопотання про скасування арешту майна прирівнюється до відмови в такому арешті. Так само відмова в задоволенні клопотання про скасування арешту майна відповідає рішенню про його арешт.

Засада верховенства права (ст. 8 КПК України) встановлює низку вимог до кримінальної процесуальної політики, правотворчої і правозастосовної діяльності, серед яких – запровадження та реалізації такої процесуальної форми, за якої максимально усуваються можливості правообмежень учасників кримінального провадження або допускаються такі обмеження за необхідності досягнення мети правосуддя, за умови, що іншим шляхом її досягнути не можливо, а також широка можливість доступу до суду. Як ухвалення слідчим суддею рішення про скасування арешту майна чи про відмову в цьому, так і оскарження цих рішень в апеляційному порядку не суперечить окресленим постулатам, на яких ґрунтується засада верховенства права.

Однак верховенство права забороняє суб’єктам, які ведуть кримінальний процес, застосовувати норми кримінального процесуального права, якщо вони суперечать конституційно-правовим принципам або можуть спричинити порушення прав і свобод особи. Ці суб’єкти також не мають допускати тлумачення закону у спосіб, яке б несправедливо обмежувало права і свободи особи. Тож кримінальний процесуальний закон має застосовуватися творчо, а не формально. Зважаючи на це, відсутність прямої вказівки у кримінальному процесуальному законі на можливість апеляційного оскарження ухвали слідчого судді про скасування арешту майна чи відмову в цьому не тотожна прямій забороні цього права.

Згідно з постулатами засади змагальності сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших прав, передбачених кримінальним процесуальним законом (ч. 2 ст. 22 КПК України). У зв’язку з цим, процесуальну можливість апеляційного оскарження судових рішень повинні мати обидві сторони кримінального провадження, а також інші особи, інтересів яких такі рішення стосується.

З урахуванням вищевикладеного, п. 9 ч. 1 ст. 309 КПК України має родовий, універсальний характер, що охоплює рішення слідчого судді щодо арешту майна, незалежно від того, чи вони ухвалені в порядку ст. 173 або чч. 1, 2 ст. 174 КПК України.

Виговський Дмитро Леонідович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ

Кримінологія, як будь-яка інша наука, характеризується власним об'єктом і предметом. Визначити основний елемент предмета кримінології не важко будь-кому, хто хоча б побіжно знає значення найбільш вживаних у сучасній науці латинських і грецьких термінів. Так, поєднання латинського «crimen» («злочин») і грецького «λόγος» («логос» – «вчення») дозволяє з дуже високою часткою вірогідності припустити, що основною складовою предмета науки є «вчення про злочин» у тому чи тому ракурсі. Таке трактування є, безумовно, надмірно примітивним, але водночас дозволяє зрозуміти причини помітно легковажного ставлення до кримінології, як науки з боку осіб, які стоять на позиціях позитивізму і вбачають єдиною умовою будь-якого вчення лише можливість емпіричних наукових досліджень, ігноруючи потенціальні результати філософського пізнання. Зрозуміло, що таке недоречне спрощення призводить до хибного сприйняття як значення кримінології як науки взагалі, так і до неправильного розуміння поняття предмета кримінології та його складових. Втім, перш ніж вказати на найбільш характерні для осіб, що не є фахівцями, помилки при визначенні складових предмета кримінології, варто більш докладно розглянути загальновизнану структуру предмета кримінології.

Логічно, що основною складовою предмета кримінології має визнаватись злочинність, як негативне масове суспільне явище, що виникло, існує і видозмінюється за законами соціального розвитку. На цих позиціях стоїть більшість науковців-кримінологів. До прикладу, на думку І. М. Даньшина, до складових предмета кримінології належать: 1) злочинність; 2) окремі злочини як конкретні вияви злочинності; 3) особистість злочинця; 4) фактори злочинності, причини і умови окремих злочинів; 5) запобігання злочинності й окремим злочинам (пам'ятатимемо, що на момент друку підручника поняття «кримінального правопорушення в кримінальному праві України не існувало) [1, с. 7]. У підручнику, що побачив світ дещо пізніше, В.В. Голіна сформулював складові предмета кримінології іншим чином. На думку науковця, основними складовими частинами (елементами) предмета кримінології є: 1) злочинність як соціально-правове явище; 2) злочинні вияви; 3) особа злочинця; 4) детермінація злочинності; 5) запобігання злочинності [2, с. 9]. Не викликало б складнощів ознайомитись і з працями інших українських кримінологів, аби пересвідчитись, що основні складові предмета кримінології у них фактично збігаються. Такий стан речей є цілком природним, на нашу думку, оскільки саме така побудова складових предмета кримінології в єдину систему дозволяє охопити найбільш повно всю сукупність її елементів відповідно до завдань кримінології як науки. До прикладу, будь-які пошуки ефективних засобів протидії злочинності будуть марними без чіткого розуміння соціальної природи злочинності та її детермінації. Водночас твердження, що вищевказаними, найбільш характерними складовими предмета кримінології він і вичерпується, було б хибним.

Загальновизнаним є судження про людину як істоту біосоціальну. Це дозволяє стверджувати, що на нашу поведінку впливають різнопланові фактори – як соціального, так і біологічного характеру. До біологічних факторів, що визначають поведінку людини, належить невизначено великий спектр чинників, що зауважували ще мудреці древності. «Ситий голодного не зрозуміє» – от найпростіший народний афоризм, що вказує на диференціацію реакції на одні й ті ж самі чинники різних людей залежно від ступеня реалізації основних життєвих потреб. Людина, яка тривалий час потерпає від голоду, може вчинити навіть особливо тяжкий злочин, аби задовольнити цю природну потребу, та годі й намагатись зрозуміти мотиви такої поведінки іншій людині, яка страждає від наслідків

обжерства. І виникає питання: до яких із складових предмета кримінології належить мотивація голодної людини, що підштовхнула її на крадіжку, розбій, вбивство, чи навіть канібалізм? «Детермінація злочинності»? Чи, враховуючи, що мова йде про внутрішні переконання – «особистість злочинці»? А може, більш загально: «злочинність, її поняття й природа»? Або інший приклад. Тривалий час вважалося загальновідомим, що на поведінку осіб, схильних до виявів психічних розладів або й психічно хворих, крім інших факторів, може впливати й певна фаза місяця. Зазвичай фазою, коли особа з психічними розладами більш схильна до тривожності, агресивності, депресивного стану тощо, вважається фаза повні [3]. Власне, найновіші дослідження (2019 р.) вказують, що визначити прямий зв'язок конкретної фази місяця (повня) із загостренням стану осіб, які мають психічні відхилення, вченим не вдалось [4]. Але вже сам факт наявності відповідної теорії впливу супутника землі на підвищення агресивності (що може призвести і до злочинних виявів) психічно нестабільних осіб – свідчення надзвичайної об'ємності окремих складових предмета кримінології. Ще один приклад: відомо, що суттєве зниження життєвого рівня провокує підвищення рівня не лише корисливих кримінальних правопорушень (що видається цілком логічним), але й насильницьких, без корисливої складової: хуліганство, побої і мордування, домашнє насильство, статево-насильницькі злочини, такі як: зґвалтування, сексуальне насильство тощо [5, с. 173].

Як бачимо, до причин і умов злочинності або формування особи злочинця належать не лише загальновизнані детермінанти, такі як: психічні відхилення, корисливість і жадібність як риса характеру, егоїзм, схильність до паразитичного способу існування, – але й явища, які, на перший погляд, не мають стосунку до злочинності – астрономічні (вплив небесних тіл) й кліматичні процеси, соціальні пертурбації (перенаселення, урбанізація, гендерні зміни в суспільстві) та багато інших.

Усе вищезазначене дозволяє запропонувати наступний підхід у розумінні елементів предмета кримінології. На нашу думку, предмет кримінології можна розуміти в вузькому сенсі (відповідно до понять класичної школи кримінології) і в широкому, коли об'єктом дослідження явища та його впливу на показники злочинності може бути піддане будь-яке явище оточуючої об'єктивної реальності.

Література:

1. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В. В. Голіна та ін.;. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. 288 с.

2. Голіна В.В., Головкін Б.М. Кримінологія: підручник. Харків : Право, 2014. 440 с.

3. Omar J. Francis, Bryan J. Kopke, Anthony J. Affatato, Robert W. Jarski. Psychiatric presentations during all 4 phases of the lunar cycle. National Library of Medicine. National Center of Biotechnology Information. 2017. 31(3). 4-7.

4. Rahul Gupta, Daniele R. Nolan, Donald A. Bux, Andres R. Schneeberger. Is it the moon? Effects of the lunar cycle on psychiatric admissions, discharges and length of stay. Swiss Medical Weekly. 2019. April 22, Volume 149, No 1718.

5. Ткачова О.В. Детермінація насильницької злочинності. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2014. №2 (77). С. 170-178.

Вітушинська Олександра Олександрівна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВІДНОСИНИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ

Час вносить окремі корективи в розвиток суддівської діяльності. Ознакою сучасного часу є використання під час здійснення правосуддя підходу, в якому на першому місці верховенство права. У сфері судочинства особливої актуальності набувають кримінально-

процесуальні правовідносин, які виникають у результаті такого особливого виду державно-правової діяльності. У зв'язку із цим, значно зросла роль суду у здійсненні кримінального судочинства, а також ступінь правової регламентації його діяльності, одним із елементів якого є судовий контроль законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню.

Водночас норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) постійно змінюються і доповнюються, з окремих питань є прогалини правового регулювання, що має наслідком необхідність удосконалення кримінальної процесуальної форми. Наукова розробка кримінально-процесуальних відносин щодо судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, є необхідним методологічним кроком для створення комплексу пропозицій як для удосконалення нормативно-правових актів, так і судової практики з окресленого питання. Але питання дослідження кримінально-процесуальних правовідносин у науці кримінального процесу порушується не часто, хоча таке дослідження може стати шляхом для вирішення багатьох проблем правозастосовної діяльності. Саме тому за мету написання цих тез взято аналіз правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню.

У теорії права склад правовідносин містить такі елементи: суб'єкт, об'єкт, зміст (суб'єктивне право та юридичний обов'язок). Водночас Д. В. Смагіна (у межах дослідження обраної нею наукової проблеми) визначила дещо інший склад кримінальних процесуальних правовідносин. Авторкою розглянуто сутність кримінально-процесуальних правовідносин та визначено їхні ознаки, серед яких: 1) їхні суб'єкти (якими є всі учасники кримінально-процесуальної діяльності); 2) об'єкт правовідносин (ним є поведінка суб'єктів кримінального процесу (ініціювання надання клопотань)); 3) процесуальні права (право на клопотання); 4) процесуальні обов'язки суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; 5) відповідальність за невиконання обов'язків та зловживання правами [1, с. 8]. Частково не погодимось із думкою авторки, адже відповідальність за невиконання обов'язків та зловживання правами, на нашу думку, є іншими правовідносинами, які пов'язані саме з притягненням особи до відповідальності. Тому в тезах використаємо «класичне» розуміння складу правовідносин.

Отже, щодо суб'єкта. Згідно з твердженням О. Г. Клочкова (в межах обраної ним теми дослідження) в судовому контролі беруть участь три групи суб'єктів. До першої групи входять судді та прокурор, які стоять на захисті законності та публічності інтересів та вживають заходів у зв'язку з незаконністю та необґрунтованістю арешту. До другої групи входять підозрюваний та обвинувачений, які захищають свої права та інтереси. Третю групу становлять захисник та законний представник, які забезпечують захист прав, свобод та інтересів підозрюваного й обвинуваченого [2, с. 8]. Але автор не зазначив про потерпілого та його представника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також секретаря судового засідання, слідчого, дізнавача. Звісно, що частина указаних суб'єктів включена до переліку учасників кримінального провадження після написання автором своєї праці. На сьогодні ж усі вказані особи беруть участь у правовідносинах судового контролю, а оскільки ми ведемо мову про судовий контроль законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, то суб'єктний склад визначений ч.2 ст.314 КПК України.

Стосовно об'єкта таких правовідносин, то необхідно звернути увагу на формулювання, яке є у ч.3 ст.309 КПК України про те, що «скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді» [3]. Отже, суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників спрямовані на те, заради чого виникають ці правовідносини – перегляд судом у порядку судового контролю рішень слідчих суддів, які не підлягають оскарженню, під час досудового розслідування.

Стосовно ж змісту таких правовідносин, то суб'єктивне право на подання такого заперечення належить сторонам кримінального провадження, а також іншим учасникам підготовчого провадження, права та інтереси яких були обмежені судовим рішенням на яке подається заперечення. Водночас суб'єктивне право як міра дозволеної поведінки на подання таких заперечень передбачає можливість вимоги до уповноваженої особи на прийняття або відхилення таких заперечень, їх розгляд та прийняття рішення по суті, що нормативно не врегульовано, але є кореспондуючим обов'язком суду у складі правовідносин.

Юридичним фактом, на підставі якого виникають такі правовідносини, буде подання таких заперечень стороною кримінального провадження під час підготовчого провадження в суді першої інстанції.

Ще одним проблемним питанням правового регулювання правовідносин судового контролю законності прийнятих рішень слідчими суддями, які не підлягають оскарженню, є їх тривалість. На жаль, чинний КПК України встановлює лише момент початку таких правовідносин, але відсутнє правове регулювання щодо завершення (немає вказівки на строки, або на настання певної події, або ж вчинення дії).

Література:

1. Смагіна Д. В. Забезпечення реалізації права на клопотання учасниками кримінального процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. К., 2011. 18 с.

2. Клочков В.Г. Судовий контроль законності та обгрунтованості застосування запобіжного заходу-взяття під варту : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 1998. 20 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3069.

Волкотруб Сергій Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Проголошення на конституційному рівні європейського та євроатлантичного курсу України [1] поміж інших завдань передбачає і вдосконалення чинного національного законодавства відповідно до правових норм Європейського Союзу (Далі ЄС). Науковці, а так само й громадські, й політичні діячі, постійно акцентують увагу на існуванні нагальної потреби розробки й ухвалення численних нормативно-правових актів, внесення змін і доповнень до чинного законодавства, з метою максимального пришвидшення євроінтеграційних процесів у нашій країні. Однак така діяльність цілком закономірно потребує науково-теоретичної основи такої правотворчості, оскільки чимало аспектів залишається недостатньо вивченими і допущення різного роду помилок, поява прогалин, суперечностей аж ніяк не сприяють набуттю членства в ЄС нашою державою. Саме тому питання адаптації вітчизняного законодавства, зокрема кримінального процесуального, до права ЄС потребують постійної уваги і наукових досліджень.

Сам процес удосконалення кримінального процесуального законодавства в контексті євроінтеграції дістав у науковій літературі кілька назв, при цьому одні вчені ведуть мову про адаптацію законодавства, інші – про гармонізацію, інтеграцію, уніфікацію,

апроксимацію тощо. Видається, що терміном, який найбільш точно і адекватно відображає сутність досліджуваного явища, є саме «адаптація».

Дослідники різних аспектів адаптації вітчизняного законодавства до права ЄС [2; 3; 4; 5] дотримуються доволі різноманітних поглядів та підходів щодо першочерговий та подальших дій щодо потреб внесення до КПК України тих чи тих змін і доповнень. Такі розбіжності цілком закономірні, зважаючи на складність завдання, яке постало перед юридичною наукою та законодавцем. Не вдаючись до детального аналізу висловлених підходів, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на таких моментах. Проблеми адаптації національного законодавства і права ЄС виникли не лише в Україні, але й більшості країн-членів ЄС, оскільки сфера кримінальної юстиції характеризується надзвичайною різноманітністю як процесуальних норм, так специфікою організації органів охорони правопорядку та судових систем. Тому вивчення досвіду країн Європи в контексті адаптації національних законодавств і законодавства ЄС набуває винятково важливого значення.

Процес адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС слід розглядати значно ширше, ніж процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність acquis communautaire [5], оскільки такий процес тісно пов'язаний із впровадженням у національне законодавство і правозастосування практики Європейського суду з прав людини. Окрім уже багатократно зазначених у літературі і таких, що не потребують додаткового доведення тез, значимість такої практики для утвердження прав людини, впровадження практики ЄСПЛ має ще один аспект – гармонізація таким чином національного законодавства і законодавства країн Європи.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 199 р. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Шило О.Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 109-122.

3. Гловюк І. В. Архітектоніка КПК України в аспекті права ЄС: деякі прогнози. Україна – ЄС: питання гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства: матеріали круглого столу. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С.77-83.

4. Орлеан А. М. Адаптація законодавства України у сфері кримінального судочинства до законодавства ЄС: визначення основних напрямів. *Журнал східноєвропейського права.* 2017. № 45. С.33-38

5. Бобошко О. М. Проблеми адаптації норм національного кримінально-процесуального законодавства до права Європейського Союзу. Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства : матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. Одеса : Юрид. л-ра, 2017. С. 98-101.

Головко Павло Вадимович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Екстрадиція є важливою темою в сучасному кримінальному праві України, оскільки вона відкриває широкі можливості для міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю та забезпечення справедливості. Термін «екстрадиція» визначається як процедура передачі особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, з однієї держави до іншої, відповідно до міжнародних договорів та

національних законів. Ця процедура відображає складну гармонію між національними суверенітетами і необхідністю забезпечення правосуддя. Окрему увагу привертає той факт, що Україна як суверенна держава активно співпрацює з іншими країнами у питаннях екстрадиції злочинців, сприяючи притягненню до відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в зоні її юрисдикції і переховуються на територіях інших держав. Це демонструє важливість розуміння процедур і принципів екстрадиції в контексті міжнародних відносин та національного правового порядку України. У цьому дослідженні ми розглянемо поняття екстрадиції в кримінальному праві України, дослідимо її правову базу, проаналізуємо її сутність, а також розглянемо важливі аспекти, пов'язані зі здійсненням екстрадиції.

Перш за все, розпочати потрібно з тлумачення поняття «екстрадиція», синонім – «видача особи». Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 541. Кримінального процесуального кодексу України, екстрадиція – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави [2]. Де-факто сутність поняття зводиться до такого: видача особи запитуваній державі для притягнення першої до кримінальної відповідальності або виконання вироку суду [5, с. 233]. Серед основних принципів вчені виділяють: 1) екстрадиційність злочину: злочин має входити до списку злочинів, за вчинення яких можна вимагати видачі злочинця; 2) подвійність підсудності: діяння, за вчинення якого переслідується особа, повинно бути кваліфіковано як злочинне в законодавстві обох держав; 3) спеціалізація (конкретність): видана особа повинна піддаватися кримінальному переслідуванню за той злочин, у зв’язку з яким вона була видана; 4) взаємність сторін: на підставі поданих у запиті запитуючої сторони запевнень слід очікувати, що в аналогічній ситуації такі держави будуть діяти подібним чином; 5) універсальне переслідування: кримінальному переслідуванню підлягають особи, незалежно від місця вчинення злочину або їх громадянства (за вчинення міжнародних злочинів, наприклад тероризму); 6) невідворотність покарання: держава, яка є учасником Конвенцій (договорів) щодо боротьби зі злочинами, на території якої виявлений злочинець, має видати його або передати справу відповідним органам для кримінального переслідування такої особи; 7) принцип невидачі власних громадян іншій державі, але у договорах і конвенціях, ратифікованих державами, є держави-прихильники такої видачі та держави-прихильники невидачі своїх громадян. У видачі відмовляється і в тих випадках, коли відповідно до законодавства однієї зі сторін кримінальне переслідування не може бути розпочате або вирок не може бути приведений у виконання внаслідок закінчення строку давності або з іншої законної підстави; 8) принцип невидачі політичних злочинців: у видачі може бути відмовлено у випадку, коли особа переслідується з політичних мотивів за скоєння кримінального правопорушення. Не існує єдиного критерію для визначення злочину політичного характеру, тому саме ця невизначеність посилює проблеми під час вирішення питань видачі. Принцип невидачі політичних злочинців не поширюється на осіб, які вчинили міжнародні злочини. Вони підлягають безумовній видачі [5, с. 235]. Екстрадиція в Україні базується на національних законодавчих актах та міжнародних договорах. Основні джерела правової бази екстрадиції в Україні включають такі елементи: а)Конституція України: згідно зі статтею 9 Конституції України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Це означає, що положення міжнародних договорів про екстрадицію, які Україна ратифікувала, мають пріоритет перед національним законодавством. б) Кримінальний процесуальний кодекс України (КПКУ): він містить норми, що регулюють процедуру екстрадиції в Україні, зокрема в розділі IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження» [2]. в) Міжнародні договори: Україна

уклала низку міжнародних договорів про екстрадицію з іншими країнами. Ці договори встановлюють процедури, вимоги та обмеження, які стосуються екстрадиції осіб між цими країнами. Деякі з таких договорів включають «Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах», «Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах» тощо [3; 4]. Це не є вичерпний перелік усіх договорів України, але варто розуміти, що здебільшого «договірна» правова база забезпечує регулювання екстрадиційних відносин між Україною та іншими державами і визначає умови та процедури, які використовуються при видачі або отриманні осіб для переслідування або виконання покарання за кримінальні злочини.

Екстрадиція відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та боротьбі зі злочинністю як на національному, так і на міжнародному рівнях через такі ключові аспекти: а) злочинці не уникнуть відповідальності: екстрадиція дозволяє державам переслідувати та покарати злочинців, які скоїли злочини на їхній території, а потім втекли до іншої країни. Це забезпечує те, що особи, які вчинили злочини, не можуть уникнути відповідальності, переховуючись в інших державах; б) захист прав потерпілих: екстрадиція допомагає забезпечити права потерпілих, оскільки вона дозволяє державі, на території якої скоєно злочин, переслідувати винних осіб та відшкодовувати збитки потерпілим; в) попередження злочинів: знання про можливість екстрадиції може діяти як запобіжний захист і зневаження до злочинів, оскільки злочинці можуть боятися переслідування та відповідальності, навіть якщо вони втекли в іншу країну; г) міжнародна співпраця: екстрадиція сприяє підтримці співробітництва між державами у боротьбі зі злочинністю. Вона встановлює механізми для обміну інформацією та доказами, а також сприяє координації дій для розслідування та переслідування злочинів, які мають міжнародний характер; д) зміцнення довіри в міжнародних відносинах: Відповідність міжнародним стандартам екстрадиції сприяє зміцненню довіри між державами. Це особливо важливо у сфері правосуддя та боротьби з транснаціональною злочинністю, де співробітництво між країнами є надзвичайно важливим.

У тексті розглядається тема екстрадиції в сучасному кримінальному праві України. Екстрадиція визначається як процедура передачі особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення, однією державою до іншої відповідно до міжнародних договорів та національного права. У тексті розглянуто сутність та принципи екстрадиції, а також основні джерела правової бази цієї процедури в Україні, такі як: Конституція, Кримінальний процесуальний кодекс та міжнародні договори. Важливими аспектами екстрадиції є те, що вона дозволяє державам переслідувати злочинців, захищати права потерпілих, запобігати злочинам, сприяти міжнародній співпраці та зміцненню довіри в міжнародних відносинах. Екстрадиція відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та боротьбі зі злочинністю як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Станом на 26 вер. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text. (дата звернення – 26.09.2023).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.05.2012 р. № 4651-VI: станом на 26 вер. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text. (дата звернення – 26.09.2023).

3. Договір між Україною та Сполученими Штатами Америки про взаємну правову допомогу у кримінальних справах. Договір України від 27.02.2001 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840_019#Text.

4. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. Договір України від 14.08.1994 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text.

5. Ільченко О. В., Сенченко С. М. *Аналітико-порівняльне правознавство.* № 3. 2021. С. 233-235. URL : http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/01/45.pdf.

Грамчук Андрій Ігорович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОКАРАННЯ ЗА ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄС

Явище корупції вже давно вийшло за межі державного управління й поширилося в нових сферах життя суспільства. Однією з таких негативних тенденцій є корупція у спорті. Розмір призових гонорарів у спорті стрімко зростає, що відповідно збільшує спокусу учасників до скоєння кримінальних правопорушень.

Прикладами корупції у спорті є договірні матчі, підкуп спортсменів, спортивних агентів, арбітрів, працівників спортивних клубів, непрозорість агентського бізнесу, мінімізація оподаткування клубів шляхом реєстрації через офшори та інше.

Водночас криміналізація протиправних діянь щодо впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні відбулася лише у 2015 році, із прийняттям Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень за результатами офіційних спортивних змагань» (далі – Закон) [1]. Тоді ж Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено статтею 369-3 «Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань», яка сформувала мету – боротьбу з протиправним впливом на результати офіційних спортивних змагань [2].

Зазначеним Законом було визначено поняття «протиправний вплив на результати офіційного спортивного змагання», а КК України конкретизував це поняття через два самостійних склади злочину: вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи (ч.1 ст.369-3 КК України) та порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов’язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч.3 ст. 369-3 КК України) [2].

Аналіз санкцій ст. 369-3 КК України засвідчує, що протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань карається за ч. 1 штрафом від 200 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від 1 до 3 років, або позбавленням волі на строк до 3 років; за ч.2 – обмеженням волі на строк від 2 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк; за ч.3 – штрафом від 2000 до 4000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від 2 до 5 років, або позбавленням волі на той самий строк [2].

На сьогодні практика застосування вітчизняного кримінального закону у цій сфері продовжує формуватися. Порівняльно-правове дослідження покарань у країнах ЄС дає можливість оцінити, в яких питаннях українське законодавство відповідає загальноприйнятим підходам, а в яких йде врозріз з тенденціями цих країн.

Розглянемо на прикладі кримінального законодавства Італії, ФРН та Франції.

Для захисту відносин у сфері спорту за італійським законодавством злочини поділяються на дві групи: корупція у спорті та допінг у спорті.

З метою боротьби з корупцією, у Італії був прийнятий Legge 13 dicembre 1989, n. 401. «Interventi nel settore del giuoco e delle commesse clandestini e tutela della correttezza nello svolgimento di manifestazioni sportive» (Втручання у сфері азартних ігор та нелегальних ставок та захист справедливості у спортивних заходах) [3].

Вчинення злочинів, передбачених ст. 1 зазначеного Закону («Шахрайство у спортивних змаганнях»), карається позбавленням волі на строк від 2 до 6 років з штрафом від 1 000 до 4 000 євро. Якщо результат змагання має велике значення для проведення змагань і регулярних ставок, а також для фактів, зазначених у пунктах 1 і 2, покарання у вигляді позбавлення волі збільшується до половини, а штраф – від 10 000 до 100 000 євро.

За статтею 4 Закону «Зловживання грою або парі» будь-хто, хто незаконно здійснює організацію лотереї або парі або прогноз змагань, позбавляється волі на строк від 3 до 6 років з виплатою штрафу в розмірі від 20 000 до 50 000 євро.

У розділі 22 «Шахрайство та зловживання довірою» КК ФРН у параграфах 265c та 265d закріплено кримінальну відповідальність «за шахрайство на ставках у спорті» та «за маніпуляцію професійних спортивних змагань». Такі діяння караються позбавленням волі на строк до 3 років або грошовим штрафом, а за параграфом 265e – за такі ж діяння в особливо тяжких випадках – у вигляді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років [4].

За абз. 1, 2 параграфу 40 КК ФРН грошовий штраф призначається у денних ставках (від 5 до 360). Їх розмір визначається судом з урахуванням особистого та матеріального становища винної особи з чистого доходу, який вона має або могла мати в середньому в день [4].

Питання відповідальності за злочини у сфері спорту у Франції регулюються Кримінальним кодекс Французької Республіки (далі – КК Франції) в книзі 4 «Про злочини та проступки проти нації та держави», главі V «Про корупцію осіб, що не володіють публічною владою», розділі 1 «Про пасивну та активну корупцію осіб, які не володіють публічною владою» статтями 445-1 та 451-1-1 [5].

Така відповідальність передбачена лише за корупційні діяння у сфері спорту та в межах двох груп кримінально-правових норм – загальних норм, що передбачають відповідальність за корупційні діяння, та спеціальної норми, що передбачає відповідальність за підкуп учасника спортивного заходу.

За вчинення злочинів, передбачених ст.ст.445-1 та 451-1-1 КК Франції, застосовується покарання у вигляді 5 років тюремного ув’язнення та штраф у розмірі 500 000 євро (сума може бути подвоєна відповідно до доходу, отриманого від злочину).

Таким чином, санкції за протиправний вплив на результати офіційного спортивного змагання за КК України є менш суворі, ніж санкції за кримінальним законодавством Італії, ФРН та Франції. Вивчення досвіду цих країн може бути використане для вироблення пропозицій щодо вдосконалення КК України.

Література:

1. Про запобігання впливу корупційних правопорушень за результатами офіційних спортивних змагань : Закон України від 03.11.2015 №743-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/743-19#Text.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 №2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/2341-14#Text.

3. Legge 13 dicembre 1989, n. 401. Interventi nel settore del giuoco e delle scommesse clandestini e tutela della correttezza nello svolgimento di manifestazioni sportive. URL : http://www.edizionieuropee.it/LAW/HTML/23/zn48_01_050.html#_ART1_ (дата звернення : 20.09.2023).

4. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччини : 15.05.1871. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/ (дата звернення : 20.09.2023).

5. Кримінальний кодекс Республіки Франції : 22.07.1992. URL : https://www-legifrance-gouv-fr.translate.goog/?_x_tr_sl=fr&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc (дата звернення : 20.09.2023).

Данькова Світлана Олександрівна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕТАПІ СУДОВИХ ДЕБАТІВ

Однією з характерних рис сучасного змагального кримінального провадження в суді першої інстанції є такий етап судового розгляду, як судові дебати, в яких беруть участь учасники, як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту. Хоча традиційно доказова діяльність учасників судового провадження і суду асоціюється з етапом дослідження доказів (який інколи називається судовим слідством), проте на етапі судових дебатів така діяльність має місце. Слушно зазначається в науковій літературі, що «в судових дебатах найбільшою мірою виявляється змагальність кримінального процесу. На цьому етапі судового розгляду всі обставини справи висвітлюються сторонами з різних позицій, тим самим забезпечуються умови для всебічного та об'єктивного підходу до вирішення справи та постановлення справедливого, законного й обґрунтованого рішення суду» [1, с. 268].

Саме в судових дебатах чи не найяскравіше виявляється такий елемент, як використання доказів у формі оперування ними, наведення аргументів із посиланням на докази тощо. Аргументація сторін є важливою складовою доказової діяльності у кримінальному провадженні, що дає їм можливість за допомогою оцінки фактичних даних переконати суд у правильності своєї правової позиції і тим самим допомогти прийняти законне, обґрунтоване і справедливе судове рішення.

На етапі судових дебатів чітко простежується одна із сторін кримінального процесуального доказування – обґрунтовуюча, сутність якої виявляється у висуненні певних положень (тез) і наведенні аргументів (незаперечних фактичних даних) для їх обґрунтування, переконанні інших суб'єктів у правильності, істинності цих положень [2, с. 17].

Термін «дебати» походить від французького «debat» і означає структурований, організований публічний обмін думками між двома сторонами з певної актуальної теми. Цей різновид публічної дискусії між учасниками дебатів має чітке спрямування – переконати третю сторону у своїй правоті, сформувати у слухачів позитивне враження від власної позиції.

Пристосовуючи таке розуміння до кримінального провадження, цілком можна погодитись, що судові дебати – це самостійна частина судового розгляду, в якій сторони в промовах та репліках оцінюють обставини, встановлені в процесі з'ясування обставин і перевірки їх доказами, виходячи зі своїх позицій, підбивають підсумок судового розгляду. Вони аналізують і оцінюють досліджені в суді докази, опираючись на досліджені докази під час судового розгляду, обґрунтовують свої висновки з питань, що підлягають вирішенню судом у нарадчій кімнаті [1, с. 268]. Водночас варто уточнити, що судові дебати не обмежуються участю лише сторін кримінального провадження. Так, ч. 1 ст. 364 КПК України надає право виступу в судових дебатах також потерпілому, цивільному позивачу, цивільному відповідачу, їхнім представнам та законним представникам, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [3].

Етап судових дебатів цілком логічно слідує після дослідження доказів. Таким чином учасники дебатів будують свої аргументи та висновки про обставини кримінального провадження на досліджених доказах, мають можливість закласти в основу своїх промов найбільш сильні аргументи.

В основу судових дебатів покладено гарантоване ст. 34 Конституцією України право на свободу думки і слова, звичайно, в рамках, що стосуються конкретного кримінального провадження, що перебуває на розгляді суду. При цьому в дебатах суд займає пасивне становище, він лише вислуховує промови сторін і не має права обмежувати їх тривалість певним часом. Водночас голова має право зупинити виступ учасника дебатів, якщо він після зауваження повторно вийшов за межі кримінального провадження, що здійснюється, чи повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру, і надати слово іншому учаснику дебатів [3]. Таким чином, на голову певною мірою покладається контрольна функція щодо забезпечення належного перебігу судових дебатів.

Змістовна частина дебатів обмежена результатами попереднього етапу – дослідження доказів. На підставі ч. 5 ст. 364 КПК України учасники судового провадження мають право в судових дебатах посилатися лише на ті докази, які були досліджені в судовому засіданні. У положення цілком логічно випливає із засади безпосередності дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України). З іншого боку, кримінальний процесуальний закон передбачає, що, якщо під час судових дебатів виникне потреба подати нові докази, суд відновлює попередній етап судового розгляду для їх дослідження, після закінчення якого знову відкриває судові дебати з приводу додатково досліджених обставин.

Звичайно, у промовах сторін найважливішу роль відіграє аргументація з посиланням на докази, які, на думку учасників судових дебатів, мають найбільш переконливий вплив на суд. Саме за допомогою аргументації учасники провадженням можуть вплинути на формування внутрішнього переконання судді і, як наслідок, на зміст судового рішення. Особливо важливими судові дебати є для сторони захисту, адже у своїх промовах обвинувачений і його захисник мають можливість звернути увагу суду на власне трактування події кримінального правопорушення, причетність обвинуваченого до його вчинення, окремі суперечності, спірні факти, недопустимість або недостовірність окремих фактичних даних тощо.

Водночас вагома роль відводиться й красномовності (ораторському мистецтву) учасників судових дебатів, адже здатність чітко формулювати твердження, логічно викладати висновки є ефективним засобом переконання. Найбільш яскраво це виявляється в суді присяжних, адже присяжні вирішують головне питання судового процесу щодо винуватості обвинуваченого, виходячи зі своєї особистої правосвідомості, осмислення права [4, с. 119], і вони більше, ніж професійні судді піддаються емоціям. Значну роль тут відіграє психологічна основа, адже учасники судових дебатів мають справу з живими людьми. Їхні переконання залежать від того, наскільки була створена необхідна атмосфера, контакт з присяжними.

Література:

1. Кримінальний процес України : навч. посіб; за заг. ред. О. П. Кучинської, Ю. В. Циганюк. К. : Юрінком Інтер, 2021. 448 с.

2. Крушинський С. А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України : монографія. Хмельницький : ХУУП, 2017. 247 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text#Text.

4. Крушинський С. А., Оборонова І. В. Особливості провадження в суді присяжних у контексті диференціації кримінального судочинства. *Наше право*. 2022. № 3. С. 115-121.

Захарчук Віктор Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПОНЯТТЯ ЗМІШАНОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Трапляються випадки, коли особа може фізично нічого не робити, не брати участі в різних явищах і процесах, проте у кримінально-правовому розумінні це все одно кваліфікується як діяння у формі бездіяльності. Поширеність кримінальних правопорушень, що вчиняються у такій формі, невелика, проте їхня суспільна небезпека може бути досить значною (передусім, за рахунок наслідків) у порівнянні з посяганнями, що вчиняються у формі дії.

Окремі кримінальні правопорушення, передбачені КК України, сформульовані таким чином, що кримінальна відповідальність за бездіяльність настає за умови попередньої активної поведінки цієї ж особи, яка, однак, не має самостійного кримінально-правового значення. Така поведінка, що передує бездіяльності, може мати форму відокремленого, одноосібного акту активної поведінки, після якої настає бездіяльність, що є кримінально караною. Активна поведінка, яка передує подальшій бездіяльності, може бути і багатоепізодною. Наприклад, передбачене у ст. 409 КК України ухилення військовослужбовця від несення обов'язків військової служби може бути шляхом самокалічення, симуляції хвороби, підроблення документів або іншого обману. Тобто особа умисно створює видимість правомірності бездіяльності і заодно спрямовує свої зусилля на досягнення кримінально протиправного результату. Так, Особа_1, діючи з прямим умислом, не бажаючи проходити військову службу у військовій частині, маючи намір ухилитися від виконання обов'язків військової служби, вводив в оману свого безпосереднього начальника, повідомляючи йому завідомо неправдиву інформацію про нібито наявну в нього травму руки, яка не дає йому можливості виконувати службові обов'язки [1]. Тобто в наведеному випадку кримінальне правопорушення, яке полягає у бездіяльності, фактично вчиняється шляхом дії.

У теорії кримінального права бездіяльність, що поєднана з дією, яка не має самостійного кримінально правового значення, називають «змішана бездіяльність» [2, с. 191]. За таких умов особа спочатку створює своєю попередньою діяльністю (активною дією) небезпеку настання шкідливого наслідку і не запобігає цьому. Верховний Суд вказує, що об'єктивна сторона окремих складів кримінальних правопорушень (наприклад, передбаченого ст. 336 КК України) можлива шляхом змішаної бездіяльності, під якою Суд розуміє випадки ухилення від виконання певного обов'язку, що реалізується шляхом вчинення певних дій [3].

До прикладу, злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України) може полягати не тільки в «чистій» бездіяльності, але й у змішаній. «Чиста» бездіяльність може полягати в тому, що винна особа ніде не працює, в центрі зайнятості на обліку не перебуває тощо, або отримує доходи, про які не повідомляє державного виконавця. Тобто особа взагалі нічого не робить для того, щоб мати змогу сплатити аліменти і абсолютно нічого не робить по їх сплаті. При цьому ще й ігнорує вимоги державного виконавця щодо сплати аліментів. Активна поведінка може бути у формі приховування доходів, зміні місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо, адже бездіяльність при ухиленні від сплати аліментів не обов'язково передбачає, що суб'єкт має поводити себе пасивно, – навпаки, він може виявити підвищену активність та вчиняти різного роду дії, тобто бути фізично активним.

У подібних випадках діяння та подальша бездіяльність можуть бути розділені певним проміжком часу, але, з погляду кримінального права, вони єдині. Діяння виступає обов’язковою складовою подальшої бездіяльності і вчиняється з метою забезпечення умов для неї. І суб’єктивна сторона тут спрямована саме на бездіяльність.

Нині вчиняється й багато інших кримінальних правопорушень шляхом бездіяльності, якій передує попередня активна поведінка. Наприклад, ухилення від сплати податків. У ст. 212 КК України не конкретизовано спосіб ухилення від сплати податків і зборів. Однак аналіз судової практики свідчить, що таке ухилення досить часто полягає у активних діях – наприклад, умисне заниження об'єкта оподаткування. Наприклад, ОСОБА_1, будучи особою, яка зобов'язана сплачувати податки, розуміючи відсутність витрат, неправомірно відобразив у податковій декларації про майновий стан і доходи суму понесених витрат на придбання інвестиційного активу, тим самим умисно ухилився від сплати податку на доходи фізичних осіб в загальній сумі 1274770,60 грн [4].

Змішана бездіяльність можлива і в разі залишення в небезпеці (ст. 135 КК України). Адже за змістом статті 135 КК України поставлення в небезпеку виступає як основа для виникнення спеціального обов'язку надати допомогу особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Так, Верховний Суд вказує, що змішана бездіяльність при залишенні в небезпеці – це бездіяльність щодо надання допомоги потерпілому особою, яка сама поставила його в небезпечний для життя стан. При цьому саме поставлення в небезпеку, що полягає в активних діях, перебуває за межами вказаного кримінального правопорушення та за певних умов містить окремий склад кримінального правопорушення (наприклад, ст. 286 КК України) [5]. Так, поза межами цього кримінального правопорушення може бути така поведінка особи. Особа_1 вийшов з дому разом з своєю малолітньою донькою Особа_3 на берег річки. НАдалі малолітня Особа_3 вийшла з поля зору батька та попрямувала в невідомому для останнього напрямку і потрапила у небезпечний для життя стан, оскільки стала на бетонні плити, які розташовані під мостом на вказаному березі, та, наблизившись до водойми, в результаті своїх необережних дій, не усвідомлюючи небезпеку через малолітній вік, не втримавши рівноваги тіла, впала у воду, що в майбутньому спричинило її смерть внаслідок утоплення [6]. У цьому разі активні дії винної особи полягали в тому, що він привів свою дитину до водойми. Однак вони не були кримінально протиправні.

При змішаній бездіяльності можуть бути вчинені навіть і умисні вбивства. Зокрема тоді, коли винна особа не виконала дій, які б відвернули настання смерті потерпілого, хоча в цій конкретній ситуації вона сама раніше створила такі умови, або створення таких умов перебувало в причинно-наслідковому зв’язку з його діями. До прикладу, там, де йдеться про вбивство шляхом бездіяльності при дітовбивстві, насправді, має місце попередня діяльність, яка послужила причиною смерті, адже сама по собі бездіяльність не має ні фізичних властивостей, ні енергетичних і не може впливати на матеріальний об’єкт – тіло людини і заподіяти шкоду. Так, Особа_1, перебуваючи в обумовленому пологами стані та відразу після них, у ванній кімнаті, де проходили пологи, накрила дитину халатом, і через дві години поклала в поліетиленовий пакет, який того ж дня віднесла в холодне підсобне приміщення, де залишила її без догляду, що згідно з висновком судово-медичної експертизи призвело до смерті новонародженої дитини внаслідок загального переохолодження організму [7].

Складніше кваліфікувати випадки змішаної бездіяльності, коли активне діяння вчиняється без належної форми вини (або взагалі невинно). Наприклад, водій, не порушуючи правил дорожнього руху, збиває пішохода, який раптово вибіг на дорогу на червоний сигнал світлофора. Після цього він не зупиняється і продовжує рух. Перше діяння є активним, але позбавлене вини (казус). Друге діяння (бездіяльність), навпаки, має всі елементи вини, тому що в таких випадках відповідальність настає відповідно до тієї форми вини, яка мала місце при бездіяльності, хоча розвиток причинно-наслідкового зв’язку був пов'язаний саме з активним діянням. У випадку, коли попереднє активне діяння позбавлене суб’єктивної винності, то відповідальність за результат не може наставати.

Відповідальність має наставати лише за саму бездіяльність. Якщо ж попереднє діяння було необережним, то відповідальність має наставати як за діяння, так і за бездіяльність. До прикладу, Особа_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вчинив наїзд на потерпілих Особа_3 та Особа_4. З метою уникнення відповідальності з місця пригоди зник, чим поставив останніх у безпорадний стан та позбавив їх можливості вжити заходів до самозбереження та не надав потерпілим допомогу, хоча мав змогу її надати. Його дії були кваліфіковані за ч. 1 ст. 286 (необережні активні дії) та ч. 3 ст. 135 КК України, (умисна бездіяльність, якій передували активні необережні дії) [8].

Література:

1. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 16 грудня 2014 року у справі № 359/11939/14-к. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/41907988.
2. Данилевский А. О. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи: проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів : наук.-практ. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.Ю. Дідоренка, 2011. 152 с.
3. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 квітня 2020 року у справі № 283/1309/17. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/89034919.
4. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 11 березня 2015 року у справі № 754/2943/15-к. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/43316705
5. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 28 листопада 2013 року у справі № 4354/322/13. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/43316705.
6. Вирок Кам`янко-Бузького районного суду Львівської області від 13 жовтня 2020 року у справі № 446/300/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/92210988
7. Вирок Калуського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 17 вересня 2014 року у справі № 345/3623/14-к. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/40514369.
8. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 лютого 2020 року у справі № 185/11597/19. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/87993035.

Каламітра Анастасія Миколаївна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ЯВИЩЕ СЬОГОДЕННЯ

На сьогодні колабораціонізм є достатньо серйозною проблемою для нашої держави, яка потребує вжиття комплексу дієвих заходів на шляху боротьби з ним. Колабораціонізм є суспільно небезпечним явищем, яке має руйнівну силу та несе величезну загрозу територіальній цілісності, суверенітету та недоторканності держави. Все це в котрий раз підкреслює необхідність та важливість наукового опрацювання вказаної проблеми та винаходження шляхів зниження вказаного виду злочинності у сфері національної безпеки та подолання вказаної проблематики.

Термін «колабораціонізм» (від франц. collaboration – співпраця) досить часто вживається у міжнародній історичній літературі для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній праці) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Таке використання цього терміна пов'язано з тим, що саме так було названо (офіційно) принцип взаємовідносин Німеччини і «вішістської Франції» (від назви м. Віші,

де перебував французький уряд маршала А. Петена, що був створений в окупованій гітлерівцями Франції і уклав з А. Гітлером в 1940 році в м. Монтруа угоду про співпрацю). У суто агітаційних матеріалах країн антигітлерівської коаліції уряд А. Петена був охарактеризований як колабораціоністський. Відтоді історики, на противагу вимушеній праці місцевого населення на окупаційну владу, добровільну співпрацю з окупантами почали називати колабораціонізмом [1, с. 440].

Для сучасної України термін «колабораціонізм» має характер відносної новизни. Вперше наша держава зіткнулася з проблемою колабораціонізму у 2014 році у зв'язку з окупацією частини території російською федерацією. У цей період почали виявлятися непоодинокі випадки поширення колабораційної поведінки серед населення окупованих територій. Однак найбільш гострого значення вказана проблема набула з початком ведення російською федерацією повномасштабної агресивної війни проти України (з 24 лютого 2022 року дотепер). У зв'язку із зазначеними подіями, Указом Президента України В. О. Зеленського від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, в країні введено воєнний стан, який діє дотепер.

Досі в національній юридичній науці проблемі колабораціонізму призначалося вкрай замало уваги. Однак наразі проблема колабораціонізму набула вкрай важливого значення та привернула увагу не тільки представників влади, але й української наукової спільноти. Зокрема, кримінально-правові аспекти колабораціонізму вивчали А. Бадида, М. Бондаренко, О. Кравчук, Є. Письменський, О. Потильчак, О.М. Чальцева та інші.

В умовах воєнного стану зросла статистика скоєння кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Когорта громадян України та юридичних осіб сприяли або продовжують сприяти Російській Федерації у здійсненні агресивних дій, розгортанні збройного конфлікту проти України, включаючи підтримку збройних формувань та окупаційних адміністрацій держави-агресора та інші дії, що є неприпустимими в умовах продовження збройної агресії та ведення бойових дій та які містять ознаки колабораціонізму.

Отже, всі наведені вище чинники стали вагомим поштовхом до більш ефективного формування національного законодавства у сфері протидії колабораційній діяльності. Так, у 2019 році Верховною Радою України було ухвалено проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної безпеки» № 7186. Однак такі законопроєкти містили неконкретизовані правові норми та охоплювали загалом більш загальне поняття колабораціонізму, не розмежовуючи його відповідно до наявних складових вказаного явища.

І тільки 3 березня 2022 року законодавцем прийнято Закон України № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який набрав чинності 15 березня 2022 року та головною метою якого стала заборона колабораціонізму. Отже, вказаним Законом внесено зміни до роділу І Особливої частини Кримінального кодексу України та доповнено його статтею 111-1 «Колабораційна діяльність». Таким чином, вперше в національному законодавстві закріплено поняття колабораційної діяльності та її розмежування за видами з урахуванням можливих сфер вияву.

Однак слід звернути увагу: деякі науковці мають думку, що колабораціонізм не завжди має кримінально-протиправний характер, та відокремлюють випадки, коли такі дії населення не слід вважати злочином. Так, наприклад, український науковець О. Потильчак у своїх працях пропонує розмежовувати «добровільний» та «вимушений» колабораціонізм. При цьому вимушений колабораціонізм пояснює як вимушені дії населення через тиск загальної трудової повинності та життєвих обставин [2].

На думку О. Чальцевої, колабораціонізм як наратив в умовах війни був і залишається багатогранним і суперечливим явищем. З одного боку – це провина і зрада, а з іншого – це вимушений крок та умова виживання на окупованих територіях [3, С. 56].

Дійсно, важко не погодитися зі вказаними твердженнями, оскільки населення тимчасово окупованих територій перебуває в обставинах, коли взагалі не взаємодіяти з окупантами видається неможливим. Тим більше, ворог цілеспрямовано створює на вказаних територіях умови, коли населення вимушене взаємодіяти, щоб вижити.

Так, наприклад, під час тривання бойових дій на окупованій території більшість об'єктів інфраструктури, а також підприємств було зруйновано. Наразі ж виникає необхідність відновлення таких об'єктів з метою введення їх у дію та створення робочих місць, у зв'язку з чим, відомі непоодинокі випадки надання допомоги цивільного населення ворогу у відновленні таких об'єктів.

Крім того, як приклад, можна розглянути необхідність людини отримувати доходи для забезпечення власного існування. Виникає потреба у наявності джерела доходу, а відповідно – й у працевлаштуванні. Усі зазначені процеси контролюються окупаційною владою. Вкрай недопустимим явищем є також умови надання первинної медичної допомоги населенню на тимчасово окупованій території, адже у випадку, якщо особа не пройшла так звану «реєстрацію» у злочинних місцевих органах окупаційної влади, то такій особі медична допомога не надається. На жаль, таких прикладів на сьогодні безліч. Таким чином, населення вимушене взаємодіяти з окупантами заради власного виживання. І, звісно ж, вважати подібні дії кримінальним правопорушенням є недопустимим.

Однак існує й безліч фактів здійснення взаємодії з окупантами на добровільній основі. Досить поширеними є такі дії колаборантів, як публічне заперечення здійснення російською федерацією збройної агресії проти України, зайняття посад у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, в тому числі в незаконних судових або правоохоронних органах, а також участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території.

Згідно з наявними статистичними даними, факти скоєння вказаного кримінального правопорушення на сьогодні найпоширеніші на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, а саме: Харківської, Луганської, Донецької та Запорізької областей. Оскільки зазначені дії підривають національну безпеку України та становлять безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, розслідування цих кримінальних проваджень є одним з найважливіших завдань правоохоронних органів України.

Є. Письменський у своїй роботі детально розглянув найбільш типові підходи до розв'язання кримінально-правових проблем колабораціонізму. Перший з них ґрунтується на думці про достатність наявного кримінально-правового ресурсу для адекватного реагування на поведінку, що має колабораціоністський характер, або пов'язується із віднесенням цієї проблеми до числа другорядних. Другий підхід полягає у доцільності додаткового правового врегулювання питань, які стосуються колабораціоністської діяльності в Україні, включаючи внесення певних змін до кримінального законодавства [4, С. 125 – 126].

А. Бадида у своєму дослідженні розглянула історію походження колабораціонізму та причини виникнення вказаного явища у сучасній Україні. На думку науковиці, поняття колабораціонізм сьогодні прямо пов'язано зі збройною агресією Росії проти України, що почало формуватися ще з 2014 року, проте нормативно закріпилося у 2022 році. До цього у Кримінальному кодексі України вживався лише термін «державна зрада» [5, С. 10].

Отже, проведеним аналізом встановлено, що натепер проблемі колабораційної діяльності приділяється увага як на науковому, так й на законодавчому рівні. Однак, у зв'язку з тим, що наша держава вперше зіткнулася з практикою протидії вказаному

кримінальному правопорушенню, виникає низка певних проблемних питань, які потребують детального вивчення та встановлення можливих шляхів їх вирішення.

Таким чином, детальне дослідження особливостей колабораційної діяльності в умовах воєнного стану матиме важливе значення для подальшого розвитку кримінального та кримінального процесуального права, а також сприятиме дієвому захисту національної безпеки України та здійсненню ефективного досудового розслідування, щоб кожний, хто вчинив вказане кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини.

Література:

1. Дерейко І. Колабораціонізм, поняття. *Енциклопедія історії України.* Т. 4: Ка–Ком / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. / НАН України, Інститут історії України. К. : Наукова думка, 2007. 528 с.

2. Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941 – 1944): причини і прояви. К. : УДПУ ім. М.П. Драгоманова. 1997. 29 с.

3. Чальцева О. М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя.* 2022. № 2. С.56 – 60.

4. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України.* 2020. № 12. С.116 – 128.

5. Бадида А. Ю. Колабораціонізм у Франції 1940-1944 років та його оцінки: чи можливі уроки для України? К., 2022. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* Вип. 72 (1). С. 7-10.

Когут Іван Анатолійович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА ЗА НЕВИКОНАННЯ ПИСЬМОВИХ ВКАЗІВОК ПРОКУРОРА

Інколи під час досудового розслідування виникають несприятливі чинники, які перешкоджають його завершенню. У практичній площині виникає чимала кількість ситуацій, коли бездіяльність слідчих та дізнавачів негативно позначається на результаті досудового розслідування, досягненні завдань кримінального провадження в цілому. Вказана проблематика згадана у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік [1, с. 94-95] та навряд чи втратила свою актуальність на сьогодні. В окремих випадках слідчі та дізнавачі допускають невиконання письмових вказівок процесуальних керівників, що, своєю чергою, має наслідком порушення прав учасників кримінального провадження, зокрема, на повне, всебічне та неупереджене розслідування протягом розумного строку.

Прокурори як процесуальні керівники відповідно до положень ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2] мають право надавати обов’язкові для виконання письмові вказівки слідчим та дізнавачем, а зазначеному праву прокурора кореспондується обов’язок їх виконання для слідчого (ч. 4 ст. 40 КПК України) та дізнавача (ч. 3 ст. 40^1 КПК України). Однак відповідальність за невиконання вказівок у жодному нормативно-правовому акті не регламентована.

За матеріалами Щорічної доповіді, зважаючи на виключення на підставі Закону України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII з КК України ст. 381-1 норми, яка передбачала відповідальність за невиконання слідчим вказівок прокурора, прокурори не мають важелів

впливу на слідчих за невиконання вказівок, в результаті чого вони уникають будь-якої персональної відповідальності за порушення прав і свобод.

Розглядаючи альтернативні механізми притягнення до відповідальності за невиконання слідчими та дізнавачами письмових вказівок прокурора на прикладі дисциплінарної відповідальності, варто зазначити про таке. Дисциплінарний статут Національної поліції України від 15.03.2018 № 2337-VIII [3] визначає сутність службової дисципліни в Національній поліції України, повноваження поліцейських та їхніх керівників з її додержання, види заохочень і дисциплінарних стягнень, а також порядок їх застосування та оскарження. Виходячи з цього, можна констатувати, що особливістю дисциплінарної відповідальності слідчого Національної поліції України є те, що вона застосовується в межах службової підлеглості. Між тим, дія наведеного Дисциплінарного статуту на відносини між слідчим та дізнавачем із прокурором як його процесуальним керівником не може бути поширеною.

Виходячи з вищенаведеного, єдиною можливістю для притягнення слідчого до відповідальності за невиконання письмових вказівок прокурора є спроба притягнення останнього до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачене ст. 185-8 «Ухилення від виконання законних вимог прокурора» КУпАП [4].

Проте, аналізуючи наявну судову практику в частині притягнення до відповідальності ст. 185-8 КУпАП, можна спостерігати відсутність єдності щодо трактування судами норм вищевикладеної статті, що призводить до уникнення притягнення до відповідальності винуватих осіб та відчуття безкарності.

Одним із яскравих прикладів розбіжностей трактування норм ст. 185-8 КУпАП є постанова Деснянського районного суду м. Чернігова від 16 жовтня 2019 року у справі № № 750/10186/19. Результатом розгляду матеріалу стало закриття провадження за відсутністю в діях особи складу адміністративного правопорушення. Суд обґрунтував це рішення тим, що на правовідносини, які виникли між прокурором та слідчим у зв’язку з проведенням досудового розслідування у кримінальному провадженні, не можуть поширюватися вимоги ч. 1 ст. 185-8 КУпАП, оскільки диспозицією наведеної статті КУпАП передбачена адміністративна відповідальність за невиконання законних вимог прокурора. Законні вимоги прокурора і письмові вказівки прокурора в рамках кримінального провадження, на думку суду, не є тотожними поняттями і не зводяться один до одного (посилання у квадратних дужках необхідно робити у кінці цитати) [5].

Наведемо приклади із проаналізованої нами відкритої інформації, яка міститься у Єдиному державному реєстрі судових рішень. Так, в окремих провадженнях судді у випадках невиконання слідчими письмових вказівок прокурора вважають, що має застосовуватися саме адміністративна відповідальність, а не дисциплінарна. Зазначений висновок знаходимо у постановах Балтського районного суду Одеської області від 20 січня 2020 року у справі № 493/56/20 [6] та постанові від 17 лютого 2020 року у справі № 493/2093/19 [7]. В обох випадках судді першої судової інстанції, розглянувши матеріали про адміністративні правопорушення, передбачені частиною першою статті 185-8 КУпАП, дійшли висновку, що у випадках невиконання слідчими письмових вказівок прокурора має застосовуватися саме адміністративна відповідальність, а не дисциплінарна.

Підбиваючи підсумки, можемо зазначити, що питання юридичної відповідальності слідчого та дізнавача за невиконання письмових вказівок прокурора на сьогодні є актуальним, зважаючи на відсутність належного нормативно-правового регулювання. Однак мета регулювання відповідальності за правопорушення такого виду не повинна мати каральну мету. Навпаки, суб’єкти здійснення досудового розслідування повинні усвідомлювати, що за ігнорування у формі бездіяльності щодо наданих вказівок є діянням, за яке покарання буде невідворотним.

Література:

1. Щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за 2020 рік. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.* Київ. 2021. 355 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Верховна Рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.
3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Верховна рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. *Верховна рада України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10.
5. Постанова Деснянського районного суду м. Чернігова від 16 жовтня 2019 року у справі № № 750/10186/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/84966934.
6. Постанова Балтського районного суду Одеської області від 20 січня 2020 року у справі № 493/56/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/87020038.
7. Постанова Балтського районного суду Одеської області від 17 лютого 2020 року у справі № 493/2093/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/87670678.

Копанчук Володимир Олександрович,
доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Кравчук Олег Вікторович,
доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛІСТИЧНА СКЛАДОВА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ СЛІДЧОГО (ДЕТЕКТИВА) ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ

Під час здійснення досудового розслідування та проведення низки процесуальних дій у кримінальному провадженні важливе значення має правильна психологічна характеристика відносин, що мають складатися між слідчим (детективом) та особами, які беруть участь у справі. Такі відносини мають подвійний характер, засновані на двох нібито протилежних принципах – психологічного контакту та психологічної боротьби. Однак це не означає, що до осіб, які беруть участь у справі, залежно від зайнятої ними позиції, слідчий (детектив) повинен застосовувати два різні підходи.

Психологічний контакт не можна розуміти як відносини взаємних поступок, поблажок та послуг, так само як психологічну боротьбу не можна розглядати як війну з підозрюваним.

У кримінальному процесі борються не з підозрюваним та обвинуваченим як особистостями, а з окремими виявами «відсталої» свідомості та низинних спонукань, а саме: за решту найкращих рис у цій особистості. Слідчий (детектив), по суті, бере участь у боротьбі, яка відбувається у внутрішньому світі людини.

Психологічний контакт та психологічна боротьба – різні сторони індивідуально-психологічного підходу, який завжди передбачає гуманність, чуйність у відносинах з особами, які беруть участь у справі [1].

Особливо негативно діє почуття страху, яке під час вчинення кримінального правопорушення може відчувати і злочинець, і потерпілий, а під час допиту – і винний, і невинний. Страх не тільки притуплює пам'ять, але й пригнічує всю психіку людини, впливає на її інтелектуальну діяльність. Він нерідко знижує волю, моральний самоконтроль та критичні здібності, перешкоджає правильній оцінці обстановки, робить людину доступнішою для небажаних впливів. Без перебільшення можна сказати, що страх, який з тієї чи тієї причини вселяють людям особи, які ведуть слідство – здійснюють провадження, є найбільшою завадою для з'ясування істини. Він є підґрунтям більшості мотивів хибних показань. Саме тому Конституція України [2] та процесуальне законодавство нашої держави забороняє будь-які погрози та інші подібні заходи, вимагає роз'яснення та забезпечення учасникам процесу їхніх прав.

Відомо, що страх збільшує навіюваність, яка тією чи тією мірою властива кожному. Навіюваність зростає за загальної несприятливої обстановки, афективних станів, перевтоми, виснаження нервової системи, залежного положення людини (тобто в умовах, в яких може бути підслідний). Почуваючи себе беззахисною, особа особливо сприйнятлива до навіювання. Збудження та напруга, які відчуваються при допиті, можуть дійти до такого ступеня та здійснити такий вплив на допитуваного, що після допиту він не завжди може правильно пояснити свою поведінку. Можливість навіювання помилкових показань з боку особи, яка допитує, зростає також при тривалих допитах та при втомі підозрюваного.

Також необхідно враховувати високий рівень психологічного впливу, що чиниться на людину шляхом позбавленням волі (яке саме по собі є об'єктивним фактором). Зміна звичного способу життя, моральні страждання та фізичні позбавлення, вимушена бездіяльність, невідомість майбутнього, відсутність зв'язку з близькими та рідними, а також взагалі обмежена можливість спілкування з людьми справляють тяжке враження на людину. Особливо серйозну психічну травму може спричинити арешт для невинного. Тому ми вважаємо, що у психологічному впливі фактора позбавлення волі слід шукати пояснення багатьох випадків самообмови.

Отже, вплив на психіку осіб, які беруть участь у справі, – один із невід'ємних елементів діяльності слідчого (детектива). Теоретики і практики кримінального процесу та криміналістики часто обходять це мовчанням, а іноді – навіть висловлюють думку про неприпустимість будь-якого психічного впливу з боку слідчого (детектива). З нашого погляду, необґрунтованість такої позиції очевидна, тому що слідчий (детектив) постійно впливає на людей своїми владними приписами, виховними заходами, засобами процесуального примусу. Без цього неможливе вирішення завдань кримінального провадження, які визначені законодавцем у статті 2 Кримінального процесуального кодексу України [3]. Складність, на нашу думку, полягає в тому, щоб визначити, які форми впливу припустимі, правомірні та які з них є виявом психічного насильства, що несумісне з принципами кримінального процесу.

Література:

1. Копанчук В. О., Осмолян В. А., Кравчук О. В. «Рефлексія» як запорука результативності слідчо-криміналістичної тактики у реалізації завдань кримінального провадження. *Науково-практичний журнал з проблем конституційного, цивільного, кримінального, екологічного та інших галузей права «Наше Право / Our Law»*. № 1, 2023. С.58-66.

2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1996. № 30. ст.141. URL : http://zakon.rada.gov.ua.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10. № 11-12. № 13 ст.88. (редакція станом на 24.08.2023). URL : http://zakon.rada.gov.ua.

Костюченко Артем Вікторович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПІД ВПЛИВОМ ЕЛЕКТРОННИХ ІГОР

Питання особи, яка вчиняє злочини під впливом електронних ігор, є складною та малодослідженою проблемою сучасної кримінології. Стрімкий розвиток та поширення популярності електронними іграми має свої недоліки, які можуть виявлятися у негативному впливі на окремих людей, внаслідок чого виникає суспільна небезпека для інших членів суспільства. Деякі люди, які б за жодних життєвих обставин не вчинили б суспільно небезпечне діяння, іноді обирають зовсім протилежні варіанти поведінки.

Досліджуючи кримінологічну характеристику особи, варто відзначити, що кримінологічна наука оперує поняттям «особистість злочинця», оскільки поняття особистості є складним інтегруючим поняттям, що охоплює біологічні, психологічні та соціальні сторони, йому притаманна система ознак, властивостей і рис, що визначають особистість як людину, що вчинила злочин [1, с. 154].

Одним із найважливіших елементів кримінологічної характеристики особи є її вік. Тому, перш за все, необхідно визначити середній вік гравців електронних ігор. Релевантним є дослідження, проведене компанією NielsenIQ, яка стверджує, середній вік гравців електронних ігор в Україні становить 31 рік, водночас основними мотивами гравців є бажання розслабитися [2]. Однак ми повинні розуміти, що середній вік гравців не означає середній вік осіб, які вчиняють насильницькі злочини під впливом електронних ігор. Якщо проаналізувати новини про вбивства, де згадується про те, що можливо вчинені з них на тлі комп'ютерних ігор, то більшість з них вчиняються в навчальних закладах. Тому можна зробити висновок, що вік таких осіб є значно нижчим, ніж 31 рік.

Звернувши увагу на вікові особливості кримінологічної характеристики особи, принагідно варто відзначити і про вікові обмеження електронних ігор. Так, кожна з них має свою позначку, яка передбачає, для якої вікової групи може бути допустимою ця гра. Існують різні системи позначення допустимих вікових груп, якщо говорити про США, то в них система складається з такої градації: EC (для дітей молодшого віку); E (для всіх вікових груп); E 10+ (для дітей віком від 10 р.); T (для підлітків віком від 13 р.); M (для дітей віком від 17 р.); AO (тільки для дорослих (18+)) [3].

Розгляд вищезазначеного переліку категорії, які визначають допустимість електронних ігор для певної вікової категорії, насправді є досить важливим, оскільки кожна з ігор має свій рівень насильства, який безпосередньо впливає на психологічний стан особи. На перспективу подальшого дослідження теми актуальним буде дослідження контролю за відпуском електронних ігор за віковим критерієм як механізму запобігання насильницькій злочинності за зазначеною категорією.

Досить суттєвою перешкодою при вирішення питання попередження насильницьких злочинів, вчинених під впливом електронних ігор, є відсутність статистики, яка б дозволила визначити категорію осіб, яка потребує більше уваги. Відтак ми можемо опиратися тільки на новини в ЗМІ, які нерідко зазнають перекручування та не є науково обґрунтованими даними.

Крім того, якщо аналізувати соціально-психологічні особливості кримінологічної характеристики, варто відзначити, що здебільшого вплив електронних ігор не є

визначальним, оскільки навіть якщо розглянути один із прикладів насильницьких злочинів, а саме бійку у школі Колумбайн штату Колорадо, яке посідає одне з чільних місць за вчиненням найбільших вбивств у школах США, то серед причин, які зумовили бійку, вказувалося на постійне цькування та приниження, яке стало нормою у школі, а також на фільми, музику, особливо – відеоігри, такі як Doom [4]. Причому, зважаючи на технічний прогрес, потребують уваги також будь-які форми кібербулінгу, які мають на меті дошкулити, нашкодити чи принизити людину дистанційно [5]. Так, цькування в школі може не вичерпуватися лише перебуванням у ній, а й продовжуватися онлайн.

Однак не визначено частку впливу кожного з вищезазначених критеріїв. Соціально-психологічні передумови вчинення насильницьких злочинів є предметом окремого дослідження, але при цьому залишаються важливим елементом комплексного дослідження. У контексті цього погляди науковців розділяються, де одні вважають, що в гравців електронних ігор психологічних відхилень від норми та навіть навпаки – наявна більш розвинена реакція, перспектива досягти успіху в бізнесі. Інші науковці стверджують, що комп'ютерна залежність погіршує психічний стан людини, заважає його соціалізації, відповідно до чого гравці мають проблеми із спілкуванням, зокрема виявлення високого рівня сором'язливості як результату постійної залежності [6, с. 251-252]. Так, можна зробити висновки про те, що внаслідок цькування в осіб, які вчиняють насильницькі злочини, можуть бути проблеми із соціальними навичками, або навіть внаслідок систематичного цькування порушення психіки.

Ще одним важливим елементом кримінологічної характеристики особи є її матеріальне становище. У звіті Міністерства освіти США проаналізували, що 10 найбільших ринків відеоігор у світі показує, що в США відбувається значно більше вбивств, ніж у Німеччині, Австралії, Великій Британії та деяких інших країнах, при цьому вказані країни витрачають, куди більше грошей на відеоігри, ніж США. Тому доступність ігор не завжди є позитивною рисою. Якщо змоделювати ситуацію, за якої особі потрібно власними силами заробити гроші для того, щоб їх придбати, така ситуація позитивно соціально, психологічно вплинула на особу та запобігла б вчинення особою насильницької злочинності.

Як підсумок, ми можемо зазначити, що, визначаючи кримінологічну характеристику особи, яка вчиняє насильницькі злочини під впливом електронних ігор, її можна охарактеризувати таким чином. Молода особа віком від 15–20 років, яка навчається у навчальному закладі та здобуває середню освіту, може мати проблем при встановленні контакту з іншими людьми, безробітна, має «викривлену» соціальну свідомість, низький рівень соціальних навичок або порушення психіки.

Література:

1. Денисов С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2020. № 1 (22). С. 152-159.

2. Результати дослідження українських геймерів від NielsenIQ. *Itc.ua.* 2021. URL : http://surl.li/kyddw.

3. Що таке рейтинги вікових обмежень відеоігор? *Kingston Technology.* 2021. URL : http://surl.li/kyctr.

4. Бійня у школі Колумбайн. *Вікіпедія: вільна енциклопедія.* 2023. URL : http://surl.li/kydwa.

5. Коваленко Н. Протидія кібербулінгу: суб'єкти реагування та механізми захисту порушених прав дитини. *Вища школа адвокатури НААУ.* 2021. URL: http://surl.li/latbo.

6. Сулік О. А. Сором'язливість у міжособистісних відношеннях як результат геймеризму». *Актуальні проблеми психології в закладах освіти.* 2018. С. 251-54.

Котух Євген Володимирович,
доктор наук з державного управління, кандидат технічних наук, доцент,
професор кафедри кримінальних розслідувань Державного податкового університету,

Калганова Олена Анатоліївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінальних розслідувань Державного податкового університету,

Колосовський Євген Юрійович,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінальних розслідувань Державного податкового університету

ГЕНЕРАТИВНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ

В епоху цифрової трансформації цифрова криміналістика відіграє вирішальну роль, допомагаючи організаціям орієнтуватися у складному ландшафті цифрових технологій, даних і загроз кібербезпеці [1]. Ключовими аспектами значення цифрової криміналістики в епоху цифрової трансформації є:

– кібербезпека та реагування на інциденти. Цифрова криміналістика допомагає виявляти та реагувати на кіберінциденти (витоки даних, атаки програм-вимагачів, внутрішні загрози). Це допомагає виявити основні причини порушень безпеки та допомагає зміцнити захист;

– розслідування витоку даних. Цифрова трансформація передбачає збір і зберігання величезних обсягів конфіденційних даних. У разі витоку даних цифрова криміналістика має вирішальне значення для визначення масштабу витоку, виявлення скомпрометованих даних і відстеження дій кіберзлочинців;

– відповідність і нормативні вимоги. Цифрова криміналістика допомагає організаціям дотримуватися таких норм, як GDPR (General Data Protection Regulation), HIPAA (Health Insurance Portability and Accountability Act) та CCPA (California Consumer Privacy Act), надаючи засоби для розслідування інцидентів з даними, демонстрації відповідності та звітування про порушення безпеки;

– захист інтелектуальної власності. В епоху цифрових інновацій захист інтелектуальної власності має першорядне значення. Цифрова криміналістика допомагає розслідувати крадіжки IP-адреси, включаючи несанкціонований доступ і крадіжку цінних цифрових активів, комерційної таємниці та власного програмного коду;

– розслідування цифрового шахрайства. Цифрова криміналістика допомагає розкривати схеми шахрайства, фінансові порушення та кібершахрайство, які може бути важко виявити без цифрових методів розслідування;

– електронне провадження. В епоху, коли цифрові документи та комунікації є нормою, цифрова криміналістика є важливою для електронного провадження. Вона допомагає збирати, зберігати та надавати цифрові докази;

– вивчення інцидентів і постійне вдосконалення. Цифрова криміналістика дозволяє організаціям вчитися на інцидентах безпеки та витоку даних. Проводячи криміналістичний аналіз таких інцидентів, організації можуть виявити слабкі місця в системі безпеки та вжити заходів для запобігання майбутнім інцидентам;

– оцінка технології та оцінка ризиків. Цифрова криміналістика може допомогти оцінити нові технології та пов’язані з ними ризики. Перш ніж запроваджувати цифрові рішення, організації можуть використовувати криміналістичний аналіз, щоб зрозуміти потенційні вразливості безпеки та спланувати стратегії зменшення ризиків. Такий підхід передбачає впровадження стандартів кібербезпеки та роботи з матрицею ризиків з метою впровадження аудиту та контролю ризиків;

– кіберстрахування. У цифрову еру організації часто інвестують у поліси кіберстрахування. Цифрова криміналістика відіграє важливу роль у підтримці страхових претензій, надаючи докази інцидентів безпеки та їх впливу;

– віддалена та хмарна криміналістика. Із запровадженням хмарних служб і віддаленої роботи цифрова криміналістика розширилася й охоплює вивчення даних, що зберігаються в хмарних середовищах і на віддалених пристроях, забезпечуючи комплексний підхід до безпеки та відповідності;

– освіта та навчання. Навчання та освітні програми цифрової криміналістики є важливими в епоху цифрової трансформації. Вони надають спеціалістам із кібербезпеки та правоохоронним органам навички та знання, необхідні для ефективного розслідування цифрових злочинів та інцидентів безпеки.

Однією з новітніх тенденцій у цифровій криміналістиці є використання генеративного штучного інтелекту (ГШІ) [2]. ГШІ – це тип штучного інтелекту, який може генерувати нові дані, схожі на наявні дані. Це є корисним для цифрових криміналістів, тому що:

1) ГШІ можна використовувати для реконструкції даних, які були видалені або пошкоджені. Це може бути корисним у випадках, коли злочинець намагається приховати докази, видаливши їх із цифрового пристрою;

2) ГШІ можна використовувати для виявлення та класифікації шкідливого програмного забезпечення. Це може допомогти криміналістам швидко виявити та відповісти на атаки шкідливого програмного забезпечення;

3) ГШІ можна використовувати для вилучення прихованої інформації з цифрових даних. Це може бути корисним у випадках, коли криміналістам потрібно знайти інформацію, яка не є легко видимою, наприклад, паролі або ключі шифрування.

ГШІ, безумовно, має потенціал для вдосконалення цифрової криміналістики кількома способами [3]:

– автоматичний аналіз тексту. ГШІ може допомогти в обробці та аналізі величезних обсягів текстових даних, знайдених на цифрових пристроях. Це може допомогти визначити ключові слова, шаблони та аномалії в документах, електронних листах, журналах чату та інших джерелах доказів;

– розуміння природної мови. Моделі ГШІ добре розуміють і генерують людський текст. Цю можливість можна використовувати для інтерпретації текстових повідомлень, електронних листів, повідомлень у соціальних мережах та інших форм спілкування, допомагаючи в розслідуванні випадків кіберзалякування, агресивних дій або погроз;

– відновлення та реконструкція даних. ГШІ може допомогти у відновленні даних і реконструкції частково пошкоджених або видалених файлів;

– прогностична аналітика. Прогнозні моделі на основі історичних цифрових криміналістичних даних можуть допомогти прогнозувати кіберзагрози, визначати потенційні вразливості та покращувати проактивні заходи кібербезпеки;

– мовний переклад. У кримінальних провадженнях, пов’язаних із кількома мовами, ГШІ можна використовувати для перекладу та аналізу іншомовних текстів;

– виявлення плагіату. Генеративні моделі штучного інтелекту можуть допомогти у виявленні плагіату шляхом порівняння тексту, знайденого на підозрілих пристроях, із відомими джерелами та базами даних вмісту, захищеного авторським правом;

– профілі поведінки. ГШІ може допомогти створити профілі поведінки на основі цифрових доказів, дозволяючи слідчим зрозуміти звички та моделі підозрюваних, що може бути цінним у кримінальних розслідуваннях;

– допомога чат-ботів. Чат-боти на основі ГШІ можуть допомагати слідчим, відповідаючи на звичайні запити, надаючи інформацію та направляючи їх у складних розслідуваннях;

– аналіз настроїв. ГШІ може виконувати аналіз настроїв, допомагаючи слідчим оцінити емоційний стан або наміри осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні;

– вилучення ключових слів. Автоматичне вилучення ключових слів за допомогою ГШІ може оптимізувати процес визначення релевантних термінів або фраз у великих наборах даних, підвищуючи ефективність розслідувань;

– покращена візуалізація даних. ГШІ може допомогти у створенні візуалізацій даних та інтерактивних інформаційних панелей, які дозволяють більш ефективно досліджувати та аналізувати цифрові докази;

– генерація звітів. ГШІ може допомогти створити докладні та структуровані звіти, узагальнюючи результати розслідування, заощаджуючи час і забезпечуючи повну документацію;

– генерація природної мови для наративів проваджень. ГШІ може допомогти у створенні наративів природною мовою, спрощуючи передачу складних висновків судової експертизи зацікавленим сторонам;

– розпізнавання шаблонів. Моделі ГШІ відмінно справляються з ідентифікацією шаблонів у великих наборах даних. Вони можуть допомогти розпізнати моделі злочинної поведінки або тенденції кібератак;

– мультимодальний аналіз даних. ГШІ може аналізувати та інтерпретувати різні типи цифрових доказів, включаючи текст, зображення та аудіо, що дозволяє слідчим отримати більш повне розуміння обставин вчиненого кримінального правопорушення.

Важливо відзначити, що хоча ГШІ має значний потенціал для вдосконалення цифрової криміналістики, його використання має супроводжуватися суворою перевіркою, перевіркою та дотриманням правових і етичних стандартів. Крім того, він має доповнювати знання аналітиків і криміналістів, а не замінювати його. Людське судження та експертні знання залишаються критично важливими для інтерпретації результатів і забезпечення достовірності висновків судової експертизи.

Література:

1. Scanlon, Mark, et al. «ChatGPT for Digital Forensic Investigation: The Good, The Bad, and The Unknown». *arXiv preprint arXiv:2307.10195* (2023).

2. Manasa, Sanyasi, and Kukatlapalli Pradeep Kumar. «Digital Forensics Investigation for Attacks on Artificial Intelligence». *ECS Transactions* 107.1 (2022): 19639.

3. Solanke, Abiodun A. «Explainable digital forensics AI: Towards mitigating distrust in AI-based digital forensics analysis using interpretable models». *Forensic science international: digital investigation* 42 (2022): 301403.

Кравчук Олег Вікторович,
доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Осмолян Віталій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, декан гуманітарно-економічного факультету,
доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРАВООХОРОНЦЯ

Попереджувальна робота правоохоронця, зокрема слідчого, у справах неповнолітніх має свої особливості, які пов'язані:

- із поширеністю випадків застосування до винних заходів виховного характеру натомість кримінального покарання;
- з наявністю серед оточення підозрюваних інших підлітків з несприятливими симптомами поведінки;
- з формами та змістом самих заходів слідчого (правоохоронця).

Зупинимося більш детально на кожній з цих особливостей.

У випадках припинення кримінального провадження з нереабілітуючих підстав [1] попереджувальна робота здійснюється в повному обсязі: вносяться подання, порушується питання перед комісією у справах неповнолітніх про застосування заходів впливу до осіб, відповідальних за виховання підлітка, проводиться розмова з самим підлітком для того, щоб попередити виникнення в нього думки про свою безкарність. Щодо підлітків, переданих на поруки, має бути, крім того, організовано через комісію у справах неповнолітніх тривале спостереження з боку громадського вихователя, що сприяє усвідомленню переданим на поруки його відповідальності та можливих наслідків порушення цього зобов'язання.

У будь-якому провадженні про неповнолітнього в поле зору слідчого (правоохоронця), крім підозрюваних, потрапляють й інші підлітки, спосіб життя та поведінка яких викликає занепокоєння. Про них обов'язково доводиться до відома комісії у справах неповнолітніх; отримана інформація передається також до органів поліції для проведення роботи щодо запобігання формуванню злочинних груп.

Подання, що вносяться у справі неповнолітнього, повинні охоплювати весь комплекс конкретних обставин, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, що існують за місцем проживання, навчання, роботи підлітка (навіть тих, що стосуються відсутності уваги дорослих членів його родини до організації дозвілля неповнолітніх, до порушення правил торгівлі спиртними напоями у магазинах та супермаркетах поряд із помешканням підлітка). При цьому обов'язково вказуються особи, з вини яких ці обставини виникли та не були своєчасно усунуті. Спеціально з'ясовується, зокрема, який шкідливий вплив існує у сім'ї, найближчому побутовому оточенні, що сприяв формуванню в підлітка наміру вчинити кримінальне правопорушення. У разі потреби стосовно цих осіб відкриваються кримінальні провадження, порушується питання про притягнення до адміністративної [2] або дисциплінарної відповідальності (у випадку їхньої роботи в колективі) [3], позбавлення батьківських прав, виселення за неможливістю спільного проживання. Так, при вирішенні питання про відповідальність осіб, які втягнули підлітка у пияцтво, який у подальшому скоїв кримінальне правопорушення, треба мати на увазі, що характер відповідальності визначається не лише тим, чи мали місце поодинокі випадки залучення до вживання спиртних напоїв чи система, а й обставини конкретного випадку: характером особистості винного, мотивами, якими він керувався, кількістю спиртних напоїв, розпитих разом із

підлітком, тощо. За результатами розслідування доцільно проводити збори за місцем проживання, навчання, роботи підлітка або його батьків.

Також вважаємо за доцільне з'ясувати, чому правопорушенню не запобігли працівники Управління ювенальної превенції Національної поліції України [4] (з яких причин їм не було відомо про несприятливі умови життя та виховання підлітка, чому заходи влаштування та виховання вжито несвоєчасно або останні не відповідали ситуації), з чиєї вини було із запізненням розпочато кримінальне провадження та ін. При встановленні фактів службових недоглядів (упущень) з боку працівників поліції, органів освіти, внаслідок яких не були використані можливості попередження переходу підлітка на злочинний шлях, ці факти в подальшому можуть стати предметом подань та інформаційних звернень у відповідні органи.

Окрім того, доцільно періодично узагальнювати спільно зі спеціалізованими оперативними працівниками та суддями-ювеналами матеріали кримінальних проваджень (справ) по неповнолітніх з погляду того, наскільки:

а) «уражені» кримінальними правопорушеннями цієї категорії певні мікрорайони, школи, підприємства;

б) поширена злочинність серед певних контингентів підлітків (учні школи, ліцеїв, студенти коледжів, ПТУ, робітники тощо);

в) типові ті чи інші недоліки виховної роботи з підлітками в сім'ї, школі, коледжі за місцем проживання, на підприємстві та чим визначається наявність цих недоліків.

Про результати необхідно інформувати департаменти освіти та Міністерство освіти і науки України [5].

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової діяльності, вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв’язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88. (редакція станом на 24.08.2023). URL : http://zakon.rada.gov.ua.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР)*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122. (редакція станом на 20.08.2023). URL: http://zakon.rada.gov.ua.

3. Кодекс законів про працю України. Затверджено Законом № 322- VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1971. Додаток до № 50. Ст. 375. URL : http://zakon.rada.gov.ua.

4. Управління ювенальної превенції Національної поліції України. Офіційний сайт. URL : http://www.npu.gov.ua.

5. Міністерство освіти і науки України. Офіційний сайт. URL : http:// www.mon.gov.ua.

Крушинський Сергій Антонович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗІСТАВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАСТОСУВАННЯ» І «ОБРАННЯ» ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Запобіжні заходи, за своєю правовою природою, є заходами забезпечення кримінального провадження, що можуть застосовуватися до особи тоді, коли вона відповідно до засади презумпції невинуватості ще вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Ця особливість правової природи запобіжних заходів покладає на сторону обвинувачення відповідальність за доказування необхідності застосування запобіжного заходу, а на слідчого суддю (суд) – за прийняття законного та обґрунтованого рішення про його застосування. Будь-які, навіть найменші, відхилення від вимог закону можуть призвести до істотного обмеження конституційних прав і свобод особи, особливо – у випадку застосування запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням свободи особи.

Для правильного застосування запобіжних заходів важливе значення має вирішення питання термінологічного характеру щодо розуміння поняття «застосування запобіжного заходу». Аналіз глави 18 КПК України вказує на те, що законодавець поряд з поняттям «застосування запобіжного заходу» використовує й інше – «обрання запобіжного заходу», не вказуючи на різницю між ними. Так, у положеннях ст.ст. 176, 177 КПК України йдеться застосування запобіжних заходів, у т.ч. про мету і підстави їх застосування, тоді як положення ст. 178 КПК України вказують на обставини, що враховуються під час обрання запобіжного заходу. У ст.ст. 184–187 КПК України законодавець веде мову про клопотання про застосування запобіжного заходу, а у ч. 6 ст. 193, ч.ч. 4, 5 ст. 194, ч. 2 ст. 211 КПК України згадує клопотання про обрання запобіжного заходу. Така термінологічна плутанина прослідковується у положеннях усієї глави 18 КПК України.

Аналіз законодавчих положень цієї глави дає підстави стверджувати, що законодавець іноді розуміє вказані поняття як синоніми, а інколи – вкладає в них дещо інший зміст, наприклад, включає поняття «обрання» до поняття «застосування». Крім положень кримінального процесуального закону з цього приводу варто звернутися і до судової практики. Так, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в ухвалі від 24 жовтня 2017 р. (справа № 760/7803/16-к) вказала, що, виходячи зі змісту ст.ст. 177, 178, 194, 196, 200, 201 КПК України, застосування запобіжного заходу полягає в обранні запобіжного заходу, продовженні або скасуванні обраного раніше, а також у зміні запобіжного заходу, що становить скасування попереднього виду та обрання нового виду запобіжного заходу [1].

Відповідно постанови колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 18 грудня 2018 р., в якій проаналізовано особливості застосування ч. 1 ст. 309 КПК України в поєднанні із ч. 10 ст. 182 КПК України, термін «застосування запобіжного заходу» охоплює не тільки його обрання, але й зміну на інший запобіжний захід» [2]. Колегія суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у своїй постанові від 28 березня 2019 р. також надала правовий висновок, що, виходячи із системного аналізу положень ст. 309 КПК України та враховуючи вимоги ст. 181 КПК України, поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не тільки обрання запобіжного заходу, а й випадки його зміни, коли суд обирає інший захід [3].

У постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 13 грудня 2018 р. (справа № 483/1186/16-к) колегія суддів дійшла до висновку, що чіткого розмежування між поняттями «застосування запобіжного

заходу» та «обрання запобіжного заходу», який би мав різні процесуальні наслідки, кримінальний процесуальний закон не містить. Крім того, у КПК України не передбачено іншого процесуального документа, крім ухвали про застосування запобіжного заходу (ст. 196 КПК) при вирішенні питань, пов'язаних із такими заходами [4].

У постанові об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 лютого 2022 р. (справа № 991/3440/20) зазначається, що законодавець дійсно ототожнює розглядувані поняття «застосування запобіжного заходу» та «обрання запобіжного заходу», використовуючи їх як синонімічні (тотожні за своїм правовим значенням). Об'єднана палата дійшла висновку, що рішення слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу, прийняте у порядку ч. 6 ст. 193 КПК України, за своїм правовими наслідками підпадає під поняття «постанова про утримання під вартою» в розумінні ст. 25 Європейської конвенції про видачу правопорушників [5].

Таким чином, системний аналіз кримінального процесуального законодавства та судової практики призводить до думки, що обрання запобіжного заходу є виявом його застосування; поняття «застосування запобіжного заходу» та «обрання запобіжного заходу» не мають чіткого розмежування, є тотожними за своїм правовим значенням і мають однакові процесуальні наслідки.

Література:

1. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 жовтня 2017 р. (справа № 760/7803/16-к). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/70098841.

2. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 грудня 2018 року (справа № 628/969/18). URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/78750772.

3. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28 березня 2019 року (справа № 286/1695/18). *Єдиний реєстр судових рішень*. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/80950762.

4. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13 грудня 2018 р. (справа № 483/1186/16-к). URL : https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78627978.

5. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14 лютого 2022 р. (справа № 991/3440/20). *Єдиний реєстр судових рішень.* URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/103466876.

Кулєбякін Вадим Олександрович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАРАНТІЙ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРИ АПЕЛЯЦІЙНОМУ ОСКАРЖЕННІ УХВАЛ СЛІДЧИХ СУДДІВ

Стаття 55 Конституції України гарантує судовий захист прав та свобод людини і громадянина. Кожному гарантовано право оскаржити в суді рішення, дію чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, а також право звернутися за захистом своїх прав і свобод до міжнародних судових установ чи міжнародних організацій після того, як будуть використані всі національні засоби юридичного захисту [1]. Ратифікація Україною Європейської конвенції про захист прав і основоположних свобод значно зміцнило гарантії такого захисту.

Структура та зміст сучасного кримінального процесуального закону України зорієнтована на закріпленні в його нормах конституційних гарантій дотримання прав і

свобод особи. Так, п. 17 ч. 1 ст. 7, ст. 24 КПК України декларує однією з засад кримінального провадження забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності [2]. Однак, незважаючи на достатньо чітку регламентацію у практичній діяльності, є випадки неоднозначного тлумачення та недостатньої правової регламентації такої процедури, певні прогалини якої натепер усунені напрацьованою судовою практикою вищих судів.

Розглядаючи право апеляційного оскарження ухвал слідчого судді, постановлених у ході досудового розслідування, варто звернути увагу, що процесуальні строки, якими регламентовано таке право, відіграють вагому роль у його реалізації як однієї з гарантій конституційного права на судовий захист та доступ до правосуддя. Пунктом 3 ч. 2 ст. 395 КПК України визначено право протягом п'яти днів з дня оголошення ухвали слідчого судді звернутися з апеляційною скаргою на таку ухвалу до суду апеляційної інстанції. Відповідно до ч. 3 цієї статті, такий строк для особи, яка перебуває під вартою, рахується з моменту вручення їй копії судового рішення, а в разі постановлення ухвали без виклику особи, яка її оскаржує, строк звернення з апеляційною скаргою розраховується від дня отримання нею копії рішення суду [2].

Для проведення аналізу підстав та порядку апеляційного оскарження ухвал слідчого судді останні варто диференціювати за такими ознаками:

- ухвали постановлені слідчим суддею в порядку ст. 303 КПК України як результат розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність органу досудового розслідування;
- ухвали постановлені слідчим суддею в порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб у кримінальному провадженні.

Однак не всі з постановлених слідчим суддею ухвал підлягають апеляційному оскарженню, і в силу ч. 3 ст. 309 КПК України заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді [2].

Перелік ухвал слідчого судді, які підлягають апеляційному оскарженню, визначений ч. 1 та ч. 2 ст. 309 КПК України. Однак, досліджуючи зміст процесуального закону, звернемо увагу, що, крім визначеного переліку, в апеляційному порядку можуть бути оскаржені інші ухвали слідчого судді, постановлені, зокрема, про таке: поновлення процесуального строку чи відмову в такому поновленні (ч. 2 ст. 117 КПК України); про застосування тимчасового арешту чи відмову в його застосуванні (ч. 7 ст. 583 КПК України); про застосування екстрадиційного арешту чи відмову в застосуванні екстрадиційного арешту (ч. 9 ст. 584 КПК України); про задоволення скарги на рішення про екстрадицію особи чи залишення без задоволення такої скарги (ч. 6 ст. 591 КПК України) [2].

Досліджуючи судову практику, звернемо увагу на непоодинокі випадки постановлення слідчими суддями ухвал, які не передбачені чинним процесуальним законом. Зокрема, такі ухвали стосуються надання правоохоронним органам дозволу на проведення позапланових перевірок. Як констатовано в ухвалі Верховного Суду від 06 березня 2018 року у справі № 243/6674/17-к, надання таких дозволів має системний характер, про що свідчить наявність у державному реєстрі судових рішень в період від 15.07.2015 року більше 15 тисяч відповідних ухвал слідчих суддів. Заінтересовані учасники кримінального провадження неодноразово звертались до апеляційних судів зі скаргами на відповідні ухвали слідчих суддів, однак у відкритті провадження за такою скаргою відмовлялось з мотивів, що право оскарження ухвали, яка не передбачена законом, не визначено ст. 309 КПК України, і свої заперечення особи можуть висловити у підготовчому судовому засіданні.

Можемо погодитись з твердженнями, викладеними у названій ухвалі Верховного Суду про протиправність мотивів, з яких апеляційною інстанцією відмовлено у відкритті провадження. Так, Верховний Суд зазначив, що проведення позапланової перевірки не є обов'язковою умовою скерування обвинувального акта до суду, що позбавить заінтересовану особу можливості скористатись своїм правом на судовий захист. Крім того,

якщо обвинувальний акт і буде спрямований до суду, підготовче судове засідання може відбутися запізно, щоб бути здатним виправити порушення, а також під час підготовчого судового засідання у судді відсутні повноваження на вчинення дій та прийняття рішень, які здатні виправити порушення Конвенції, спричинені втручанням з боку держави. Узагальнюючи викладене, можемо додати, що за умови відмови апеляційним судом у відкритті провадження за апеляційною скаргою на не передбачену процесуальним законом ухвалу слідчого судді, зважаючи на те, що розгляд слідчим суддею відповідних клопотань зазвичай відбувається без повідомлення та за відсутності особи втручання у права і свободи якої вона стосується, а про існування самої ухвали така особа дізнається під час її проведення, не існує формально визначеного процесуального строку, протягом якого особа, чиї права та свободи є порушеними, здатна скористатись конституційною гарантією звернення за судовим захистом.

Тотожні висновки суду касаційної інстанції викладені в постанові Верховного Суду України у справі № 757/49263/15-к від 12 жовтня 2017 року, що в разі, якщо слідчим суддею постановлено не визначену кримінальним процесуальним кодексом ухвалу, апеляційний суд, у разі надходження відповідної скарги на таку ухвалу, не вправі відмовити в перевірці її законності, з посиланням на приписи ч. 4 ст. 399 КПК України [4].

Зважаючи на викладене, вважаємо, що для усунення неоднозначного тлумачення норм процесуального закону, доцільно внести зміни до ч. 2 ст. 392 КПК України, доповнивши другий абзац після слів «продовження строку тримання під вартою» словами «або ухвали суду не визначеної цим Кодексом», що забезпечить належне дотримання гарантованого конституцією права на судовий захист.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

3. Ухвала Верховного Суду від 06 березня 2018 року. Справа № 243/6674/17-к. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/72670536.

4. Постанова Верховного Суду України від 12 жовтня 2017 року. Справа №757/49263/15-к. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/70326277.

Лисюк Сергій Олександрович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ІНСТИТУТ ОЧЕВИДНОЇ НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до ч. 3 ст. 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [1].

Інститут доказів та доказування є базовим інститутом кримінального процесуального права, який тісно переплітається з усіма сферами кримінального процесу.

Процес збирання доказів органами досудового розслідування важко переоцінити, оскільки саме на підставі зібраних доказів суд, оцінивши їх з погляду допустимості, належності та достовірності, остаточно приймає рішення про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Згідно з ч. 1 ст. 86 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом [2].

З аналізу вказаної норми прослідковується, що недопустимим доказом є доказ, який отриманий з порушенням порядку, який встановлений кримінальним процесуальним законом.

Різні аспекти проблем правового регулювання встановлення очевидної недопустимості доказів досліджували Н. М. Басай, В. П. Гмирко, О. В. Капліна, С. А. Крушинський, Л. М. Лобойко, М. А. Погорецький, Д. Б. Сергєєва, М. І. Смирнов, В. В. Тютюнник, М. Є. Шумило, Д.В. Шилін та інші науковці.

Положеннями ч. 2 ст. 89 КПК України передбачено, що в разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке дослідження було розпочате [2].

Водночас законодавець не розкриває визначення очевидної недопустимості доказів та не наводить переліку підстав, які дають можливість встановити таку очевидну недопустимість, що перешкоджає повною мірою реалізувати мету запровадження такого інституту та реалізувати весь обсяг прав учасниками кримінального провадження.

Основним завданням запровадження вказаного інституту в національне кримінальне процесуальне законодавства пов’язано із необхідністю спростити процес безпосереднього дослідження судом доказів під час судового розгляду та, тим самим, реалізувати принцип розумності строків.

Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 28 КПК України розумними вважаються строки, що є об’єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Проведення судового розгляду в розумні строки забезпечує суд [2].

На перший погляд, два різні інститути кримінального процесу мають багато спільного та, в першу чергу, спрямовані на захист прав учасників кримінального провадження.

Для досягнення мети захисту прав учасників кримінального провадження зазначені інститути необхідно розуміти як засоби її досягнення та її кінцевий результат, де під засобами виступають механізми визнання очевидної недопустимості доказів, а результатом – швидкий, повний та неупереджений судовий розгляд кримінального провадження.

Так, станом на 31.12.2022 судами першої інстанції залишилися нерозглянутими 89 543 кримінальні провадження (справи), що з кожним роком збільшується та призводить до перевантаження суддів, а в кінцевому результаті – до порушень прав громадян, які зацікавленні у здійсненні правосуддя у найбільш короткі строки [3].

Однак для реалізації мети у вигляді розгляду кримінального провадження в розумні строки необхідно детально дослідити підстави для визнання доказів очевидно недопустимими. Чинний КПК України хоч і закріплює процедуру визнання доказів очевидно недопустимими, натомість не зазначає підстави очевидної недопустимості доказів, що призводить до невизначеності в застосуванні вказаного інституту.

Доцільно норми КПК України доповнити положеннями щодо підстав, які дозволяють визнати доказ очевидно недопустимим, що в подальшому призведе до його виключення з обсягу доказів як сторони публічного обвинувачення, так і сторони захисту.

Вказана юридична визначеність зорієнтує органи досудового розслідування на збір доказів згідно з нормами КПК України, а судам дозволить оперативно надавати оцінку зібраним доказам.

Така невизначеність створює умови для формального застосування судом, який здійснює розгляд справи, ч. 2 ст. 89 КПК України, що призводить до затягування процедури визнання доказів недопустимими при їх очевидній недопустимості та переносить

вирішення вказаного питання в нарадчу кімнату, а це є порушенням засади розумності строків.

Таким чином, для реалізації принципу розумності строків у кримінальному провадженні під час судового розгляду необхідно чітко визначити підстави для визнання очевидної недопустимості доказів судом, що буде сприяти швидкому, повному та неупередженому судовому розгляду кримінального провадження та захисту прав учасників кримінального провадження.

Література:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України № 4651-VI від 13 квітня 2012 року. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/4651-17.
3. Судова статистика (річні звіти про здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами) за 2022 рік. URL : https://data.gov.ua/dataset/sudova-statistika-richni-zviti-pro-zdiysnennya-pravosuddya-miscevimi-ta-apelyaciynimi-suda_805.

Налуцишин Віктор Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,

Налуцишин Володимир Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ

Забезпечення економічної безпеки, стійкого економічного зростання, структурного та технологічного оновлення, підвищення міжнародної конкурентоспроможності національної економіки та зниження ризиків у зв’язку з глибокими змінами у світі обумовлюють напрями політики держави. Розвиток інновацій неминуче тягне й адаптацію кримінального середовища до нових технологій і способів вчинення різних кримінальних правопорушень.

Правозастосовчий напрям кримінальної політики держави ґрунтується на об’єктивній потребі в максимально повному врахуванні та градації виокремлення в кримінальній політиці у сфері обігу криптовалюти специфічного виду кримінальних правопорушень – криптозлочинів. Під криптозлочинами ми розуміємо суспільно небезпечні винні та карані діяння, в яких криптовалюта виступає предметом або засобом вчинення злочину, що порушують встановлений порядок економічної, фінансової та інформаційної діяльності. На червень 2023 року у світі налічується понад 22000 видів криптовалют, що мають вартість від нуля і вище [1]. Найпопулярнішою з них дотепер залишається біткоїн.

На сьогодні очевидно, що кримінальне та інші галузі законодавства не відповідають вимогам нових цифрових реалій, невирішеність питання правового регулювання обігу криптовалюти переросла в глобальну проблему використання цих активів як засобів вчинення кримінальних правопорушень. Зокрема, за даними Федерального Бюро розслідувань США, через криптовалюти тільки протягом 2017–2018 рр. було відмито понад 1,2 млрд доларів США [2].

Криптозлочини, скоєні за допомогою віртуальних мереж, мають позачасовий і наднаціональний характер, що зачіпає сфери діяльності суспільства і держави, як легальної, так і нелегальної економіки, прогресує й адаптується до змін у сфері інформаційних технологій, фінансів і міжнародно-правових відносин. Найпоширенішими злочинами, пов'язаними з криптовалютами, як і раніше, залишаються наркотрафік і шахрайські ICO.

На сьогодні міжнародно-правове регулювання криптосфери ґрунтується на рішеннях низки міжнародних організацій, як-от: Рада з фінансової стабільності, організована G20, до складу якої входить 25 юрисдикцій, міжнародні фінансові інститути (Банк міжнародних розрахунків (BIS), Міжнародний Валютний Фонд (IMF), Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Світовий банк), а також інститути, що встановлюють міжнародні стандарти (Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS), Комітет з глобальної фінансової системи (CGFS), Комітет з платежів і ринкових інфраструктурних організацій (CPMI), Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (IAIS), Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB), Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO)).

Державами розробляються різні варіанти визначення статусу криптосфери.

Зокрема, в Австралії в жовтні 2021 року було ухвалено Закон про впровадження програми протидії криптовалютним злочинам, згідно з яким правоохоронні органи Австралії мають право заарештовувати й заморожувати цифрові активи, що належать здирникам та іншим кіберзлочинцям.

Чинне законодавство Китаю визначає криптовалюту як віртуальний товар [3]. У 2020 році Китай активно намагався запустити власну криптовалюту – криптоюань, а у вересні 2021 року Народний банк Китаю визнав незаконною всю діяльність, пов'язану з криптовалютою, зокрема її добування, продаж, і навіть зберігання та реалізацію. Було заблоковано сайти для відстеження курсів криптовалют і заборонено всі криптобіржі.

Правове регулювання криптовалюти в Японії полягає у визнанні їх офіційним платіжним засобом, водночас офіційною грошовою одиницею залишилася тільки єна. Нормативно-правова база Японії, що регулює криптоактиви нині, складається із Закону про банки і Закону про платіжні послуги. Операції з криптоактивами також підпадають під дію Закону про протидію відмиванню злочинних доходів (Закон № 22 від 2007 року), із внесеними змінами, відповідно до якого передбачено кримінальну відповідальність за вчинення однієї з таких дій:

- «видача себе за іншу особу та укладення договору про обмін віртуальної валюти або вчинення зазначених дій з метою надання таких послуг третім особам»;
- «надання інформації про обмін віртуальної валюти іншій стороні, знаючи, що інша сторона має на меті мету, викладену в попередньому абзаці, і такі дії караються позбавленням волі з виправними роботами на строк не більш як один рік, штрафом у розмірі не більш ніж один мільйон єн або й тим, і тим»;
- «будь-яка особа, яка вчиняє дію, що підпадає під два попередні пункти, як підприємницьку діяльність, підлягає покаранню у вигляді каторжних робіт на строк не більш як три роки, штрафу в розмірі не більш як 5 мільйонів ієн або того й іншого. Те саме стосується особи, яка схиляє іншу особу до вчинення дій, зазначених вище, у тому числі за допомогою реклами або іншим подібним способом» [4].

Чинне правове регулювання криптовалютної галузі (насамперед, діяльність криптовалютних майданчиків) у США ґрунтується на законах «Про цінні папери 1933 року» (Securities Act) і «Про біржі цінних паперів 1934 року» (Exchange Act), діяльність з первинного розміщення монет (ICO) належить до операцій із цінними паперами, а токени криптовалюти є цінними паперами згідно із Законом. Питанням кримінальної відповідальності за незаконний обіг криптовалюти в США приділяється Комісією з цінних паперів, при цьому документами, що регламентують ICO, є Бюлетень і заяви про первинні пропозиції монет і пов'язані з криптовалютою інвестиції, загальний принцип яких зводиться до того, що інвестори несуть самостійні фінансові ризики [5]. Спеціальні служби

США створили в блокчейні процедури, що дають змогу ідентифікувати цифрові активи, що розміщуються, з певними фізичними особами.

За відсутності законодавчого регулювання Сальвадор оголосив біткоїн офіційним платіжним засобом на території своєї країни. До числа країн, у яких офіційно заборонені криптовалюти та операції з ними, належать Еквадор, Болівія, Таїланд, В'єтнам, Ісландія та Бангладеш.

Презюмуємо, що заходами попередження та профілактики криптозлочинів є забезпечення політичної та фінансово-економічної стабільності в державі, формування законодавчої бази, необхідної для ефективного контролю, і безумовне вдосконалення правоохоронних органів, включно з їхньою взаємодією та координацією. З метою розвитку вітчизняного законодавства про криптоактиви та криптовалюту, досвід зарубіжних держав підлягає ретельному вивченню та врахуванню при правозастосуванні.

Література:

1. Всі криптовалюти. URL : https://coinmarketcap.com/uk/ (дата звернення – 27.09.2023).

2. Пресреліз Федерального бюро розслідувань. URL : https://www.fbi.gov/news (дата звернення– 27.09.2023).

3. China Releases First Regulatory Report on Bitcoin Businesses. Bitcoin Magazine. URL : https://bitcoinmagazine.com (дата звернення – 27.09.2023).

4. Закон про частковий перегляд Закону про банківську діяльність та інших законів з метою реагування на розвиток інформаційних і комунікаційних технологій. URL : https://www.shugiin.go.jp/internet/itdb_housei.nsf/html/housei/19020160603062.htm (дата звернення – 27.09.2023).

5. Statement on Potentially Unlawful Promotion of Initial Coin Offerings and Other Investments by Celebrities and Others (Nov. 1, 2017). URL : https://www.sec.gov/news/public-statement/statement-potentially-unlawful-promotion-icos (дата звернення – 27.09.2023).

Нікіфорова Тетяна Іванівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ НА ПІДСТАВІ Ч. 1 СТ. 105 КК УКРАЇНИ

Примусові заходи виховного характеру (ПЗВХ) є заохочувальними заходами кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до неповнолітнього за трьома підставами, передбаченими КК України: 1) як вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 97 КК); 2) як вид звільнення від покарання (ч. 1 ст. 105 КК); 3) як заходи, які можуть бути застосовані до особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 97 КК). Перелік відповідних заходів, передбачений ч. 2 ст. 105 КК, є загальним для всіх трьох підстав.

В Інформаційному листі ВВСУ «Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх» від 16.01.2017 року № 223-66/0/4-17 роз'яснено, що перед ухваленням вироку суду необхідно обов`язково розглянути питання щодо наявності підстав для застосування до неповнолітнього обвинуваченого примусових заходів виховного характеру [1]. Таке роз'яснення кореспондується з позицією, викладеною у міжнародних нормативно-правових актах щодо переваги застосування до неповнолітніх виховних заходів над каральними (Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989

року, Рекомендація CM/Rec (2008)11 Комітету міністрів Ради Європи країнам-учасницям стосовно неповнолітніх правопорушників, яких піддано санкціям або іншим заходам; Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року).

Судова практика свідчить про те, що суди не дуже часто застосовують ПЗВХ. Так, у 2022 році щодо неповнолітніх було закінчено 1805 проваджень, з них у 180 провадженнях застосовано ПЗВХ. Всього за 2022 рік було застосовано 198 ПЗВХ. При цьому для порівняння слід зазначити, що засуджено до реального відбування покарання 310 осіб, а звільнено від відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75, 104 КК) – 630 осіб [2]. Зі 100 проаналізованих вироків, постановлених у 2023 році ПЗВХ на підставі ч. 1 ст. 105 КК, було застосовано в 10 випадках.

Звичайно призначення ПЗВХ можливе лише в разі вчинення кримінальних проступків та нетяжких злочинів, що значно обмежує можливості суду щодо їх застосування до неповнолітніх. Ситуація ускладнюється ще й умовами воєнного стану, адже за статистикою більшість кримінальних проваджень щодо неповнолітніх стосується вчинення ними крадіжок (так, у 2022 році з 997 засуджених неповнолітніх 528 було засуджено за крадіжку) [2]. Крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК, є кримінальним проступком, ч. 2 ст. 185 КК – нетяжким злочином, проте крадіжка, вчинена в умовах воєнного стану, є тяжким злочином (ч. 4 ст. 185 КК).

На підставі аналізу судової практики можна стверджувати, що суди в цілому дотримуються вимог Закону щодо застосування ПЗВХ на підставі ч. 1 ст. 105 КК. Проте не можна не звернути увагу на суттєві порушення Закону, які інколи трапляються. Так, вироком Святошинського районного суду міста Києва від 23 лютого 2023 року неповнолітнього було засуджено за ч. 2 ст. 263 КК та призначено покарання у виді штрафу у розмірі 1000 н.м.д.г. Далі суд на підставі ч. 1 ст. 105 КК звільнив неповнолітнього від призначеного покарання та застосував ПЗВХ у виді застереження та передачі під нагляд матері [3]. Проте така позиція суперечить змісту ч. 1 ст. 105 КК, де зазначається, що неповнолітній може бути звільнений судом від покарання, а не від відбування покарання, тобто покарання в такому випадку взагалі не може бути призначено. Судом замість покарання призначаються інші примусові заходи, а саме ПЗВХ. Таке тлумачення цієї норми здійснено у вищевказаному Інформаційному листі ВССУ [1], а також у постановах ККС ВС (№ 161/7253/18, №168/625/19). Слід зазначити, що з усіх проаналізованих вироків, у яких до неповнолітніх було застосовано ПЗВХ на підставі ч. 1 ст. 105 КК, таке порушення Закону було встановлено лише один раз. У всіх інших вироках суди посилалися на Лист та інші постанови ККС ВС щодо відповідного тлумачення ч. 1 ст. 105 КК.

У цілому належним чином мотивуючи застосування до неповнолітнього ПЗВХ на підставі ч.1 ст. 105 КК, суди, однак, не мотивують призначення того чи того заходу, передбаченого ч. 2 ст. 105 КК. Часто за подібних обставин суди в одних випадках призначають застереження, в інших – передачу під нагляд батьків або осіб, що їх заміняють, а інколи – декілька заходів одночасно, не мотивуючи свого рішення. При застосуванні ПЗВХ та обранні судом конкретного заходу важливим є також з'ясування думки потерпілого. Зазвичай суди вказують, що потерпілий претензій немає та не заперечує проти застосування ПЗВХ [4, 5], проте щодо застосування конкретного заходу думка потерпілого не з'ясовується. В одному з аналізованих вироків, за яким неповнолітнього засуджено за ч. 2 ст. 125 КК, зазначається, що потерпілий не погодився на відшкодування шкоди та просив покарати обвинуваченого, та суд, не мотивуючи свого рішення, належним чином призначив найменш суворий вид ПЗВХ – застереження [6].

Викликає також певні сумніви доцільність застосування такого ПЗВХ, як передача під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, у випадках, коли неповнолітній виховується в неповній сім'ї. У цьому контексті звертає на себе увагу вирок, у якому суд вказав, що неповнолітня виховується у повній сім'ї та передав її під нагляд і виховання бабусі як особи, яка замінює батьків [5]. Виникає питання: що суд мав на увазі під повною сім'єю? У цьому

ж вироку суд у мотивувальній частині призначив два ПЗВХ: передачу на виховання бабусі строком на 1 (один) рік та обмеження дозвілля, а в резолютивній – лише передачу під нагляд бабусі.

У деяких вироках суд призначав той вид ПЗВХ, про застосування якого заявляли у клопотанні захисник та законний представник, зазначаючи, що обставини, що характеризують особу неповнолітнього, дозволяють обрати саме такий захід [4; 7]. Такі вироки можна вважати належним чином мотивованими.

Література:

1. Про практику здійснення судами кримінального провадження щодо неповнолітніх: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 16.01.2017 року № 223-66/0/4-17. URL : https://zib.com.ua/ua/print/127476-list_vssu_vid_16012017_223-6604-17_pro_praktiku_zdiysnennya_.html.
2. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Stan_Pravosuddya_Criminal_2022.pdf.
3. Вирок Святошинського районного суду міста Києва від 23 лютого 2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109173434.
4. Вирок Богунського районного суду м. Житомира від 28 березня 2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109841522.
5. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 13 лютого 2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109507691.
6. Вирок Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 28 лютого 2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109330322.
7. Вирок Котелевського районного суду Полтавської області від 31 березня 2023 року. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/109934632.

Орлов Максим Едуардович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Розпочинаючи розгляд питання правового статусу осіб, позбавлених волі, перше, на чому варто акцентувати увагу, – це відсутність законодавчо-закріпленого визначення цього поняття у Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України). Законодавець обмежився закріпленням у розділі 1 КВК України назви глави 2, яка іменується як «Правовий статус засуджених» [1]. Незважаючи на цей факт, у вітчизняній юридичній літературі та серед наукових кіл у цілому сформувався єдиний підхід до визначення поняття правового статусу засудженого, який розглядається в розрізі сукупності всіх встановлених і нормативно-врегульованих прав засуджених, які вони мають, і обов’язків, які на них покладаються, під час виконання кримінального покарання.

Якщо ж говорити про правовий статус осіб, позбавлених волі, то ми можемо говорити про нього як про різновид правового статусу засуджених, оскільки під останнім терміном варто розуміти сукупність прав і обов’язків усіх засуджених, тобто всіх осіб, щодо яких набрав законної сили обвинувальний вирок суду, незалежно від призначеного їм покарання. Правовий статус осіб, які позбавлені волі, є вужчим поняттям, адже в цьому

випадку ми говоримо про осіб, яким судом призначено конкретні види кримінального покарання, які передбачені статтями 63, 64 Кримінального кодексу України [2] – позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі

У юридичній літературі правовий статус, що поширюється не на всіх, а на окремих громадян, об'єднаних видовими ознаками, дістав назву спеціального правового статусу. У такому випадку можна говорити про такий різновид спеціального статусу, як правовий статус засуджених. Він є різновидом спеціального статусу, який, у свою чергу, поділяється на правові статуси осіб, які відбувають різні види кримінальних покарань, що характеризується наявністю в останніх відповідних прав та обмежень, залежно від виду покарання [3, с. 84].

Зважаючи на це, визначаючи поняття «правовий статус осіб, позбавлених волі», ми можемо видозмінити вищенаведене визначення шляхом конкретизації положення щодо того, що це сукупність прав і обов'язків засудженого, під час виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі. Водночас потрібно розуміти, що визначення поняття правового статусу особи, зокрема і такої, що позбавлена волі, має абстрактний характер і ґрунтується на законодавчих нормах, з метою визнання за особою цих прав [4, с. 139].

Однак, незважаючи на те, що особи, які позбавлені волі, володіють спеціальним правовим статусом, останній базується на загальному правовому статусі людини та громадянина України. У дореволюційну, а потім і радянську епохи правовий статус засуджених розглядався в контексті суб'єкта виправно-трудових правовідносин. На сьогодні можна з упевненістю говорити про правовий статус засуджених у більш широкому аспекті та розглядати його як міжгалузевий правовий інститут.

Причиною цього є те, що значна частина правовідносин, які породжують права, законні інтереси і обов'язки засуджених, регулюються нормами конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, сімейного та інших галузей права, при цьому домінуюча роль все ж таки належить нормам кримінально-виконавчого права [4, с. 141]. Відповідний правовий принцип закріплений у частині другій статті 7 КВК України, де вказано, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина, передбаченими Конституцією України, за винятком обмежень, визначених КВК України, законами України і встановлених вироком суду [1].

Проте, не завжди засуджені до позбавлення волі особи мали такий широкий спектр саме загальних прав, які притаманні людині та громадянину. Історія знає різні періоди, коли засуджений піддавався гніту та утискам з боку тієї самої держави, яка мала б гарантувати йому певні юридичні можливості. Саме тому можна виокремити ще одну специфічну ознаку правового статусу осіб, позбавлених волі: він, як і злочинність, є історично мінливою категорією. А тому зміст правового статусу змінюється разом із рівнем розвитку цивілізації, державним устроєм, рівнем злочинності; на нього впливає наявність у суспільстві засобів боротьби з нею [5, с. 7].

Наступною особливістю правового статусу осіб, позбавлених волі, є диференціація обсягу спеціальних прав і обов'язків засуджених залежно від особистісних характеристик засудженого. Зазвичай на практиці до таких характеристик належать дотримання засудженим порядку та умов відбування покарання, ставлення до праці, участі в самодіяльних організаціях, виконання вказівок і розпоряджень адміністрації колонії, підвищення свого загальноосвітнього та професійного рівня.

Так, законодавець у нормах чинного КВК України наділяє осіб, які засуджені до позбавлення волі та мають визначені конкретною нормою права позитивні характеристики, додатковими правами. Наприклад, при сумлінній поведінці і ставленні до праці засуджені мають право на виплату грошової премії; переведення на поліпшені умови тримання; додатково витрачати гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби тощо.

Говорячи про права осіб, позбавлених волі як про складову спеціального правового статусу, не можна пройти повз особливу юридичну природу цих прав. Вона виявляється у низці специфічних ознак:

1) такі права не мають аналогів у правовому статусі людини і громадянина, а тому вони не дублюють прав загального правового статусу громадян України, а також не конкретизують їх;

2) носіями спеціальних прав можуть бути тільки засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі;

3) обсяг спеціальних прав може змінюватися залежно від особистісних характеристик засудженого;

4) спеціальні права цієї категорії громадян виступають як засоби, що забезпечують досягнення мети покарання, одночасно виконуючи позитивну функцію компенсації негативних наслідків застосування конкретного виду покарання.

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: Кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#top
2. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top
3. Кричун Ю. А. Теоретичні положення визначення поняття та змісту правового статусу засуджених до позбавлення волі. *Держава та регіони.* Сер.: Право. №2. 2014. С. 83-87.
4. Гуцуляк М. Я. Правовий статус осіб, засуджених до покарання у виді громадських робіт. *Государство и право.* 1997. С. 76.
5. Зарадюк З. В. Правовий статус засуджених: навчально-методичні рекомендації для студ. юридичного факультету. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2022. 32 с.

Осієвська Наталія Валеріївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПРАЦІ ДЛЯ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ

Праця – це одна із ключових умов людського існування, адже вона не тільки сприяє задоволенню фізіологічних потреб, а й дозволяє розвиватися людині як особистості, взаємодіяти з іншими членами суспільства, відіграє важливу роль у задоволенні матеріальних і духовних потреб людини і сприяє функціонуванню всього суспільства. Вона є однією з головних характеристик людської діяльності та культури і впливає на якість життя, добробут індивідів та суспільств в цілому. Конституція України, а саме її ст. 43, гарантує право на працю, зміст якого полягає у можливості кожного заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Якщо говорити про осіб, позбавлених волі, то, згідно із ч. 2 ст. 7 КВК України, вони користуються всіма правами, передбаченими Конституцією, окрім обмежень, передбачених у Кодексі, законах України, а також встановлених вироком суду [2]. Це означає, що хоча засуджені і відбувають покарання, вони не позбавляються базових прав, задекларованих у Конституції. Зокрема, це положення стосується і права на працю.

Частина 1 статті 118 КВК України закріплює право засуджених працювати на добровільній основі, тобто за власним бажанням [2]. Проте у такому вигляді ця стаття почала існувати після внесення змін до Кодексу ЗУ «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до

європейських стандартів» від 8 квітня 2014 року. Слова «повинні працювати» замінили на «мають право працювати» [3]. Тобто до прийняття цього Закону праця засуджених в Україні була обов'язковою. Але законодавець і більшість науковців зрозуміли, що це положення суперечить ст. 43 Конституції про заборону використання примусової праці.

Цікавим є те, що КВК України поряд із правом особи працювати закріплює і обов'язок. Згідно із ч. 2 ст. 118 Кодексу, засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах, які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості [2]. Однак важливо враховувати, що обов'язок працювати для засуджених повинен відповідати нормам прав людини. Вони мають право на гідні умови праці та адекватну оплату за свою працю.

Варто зазначити, що залучення засуджених до праці не суперечить положенням міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема у п. 2 ст. 71 Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями зазначено, що всі засуджені в'язні повинні працювати відповідно до їхніх фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем [4].

На нашу думку, праця для засуджених має бути все таки обов'язковою, адже вона виступає основним засобом виправлення і ресоціалізації засуджених [2]. Праця допомагає засудженим відволіктися від негативних звичок та навчити їх новим, корисним навичкам. Працюючи, засуджений може відчути себе корисним для суспільства, водночас він може отримати професійні вміння у певній сфері й надалі реалізуватися в житті після відбування покарання. Також праця корисна тим, що відволікає від нав'язливих, негативних думок, допомагає розвантажитися психологічно, полегшує відчуття соціальної ізоляції. При цьому для засуджених, які займаються соціально-корисними видами діяльності, швидше минає час. Тим більше, утримання засуджених становить значні економічні витрати для держави. Необхідно залучати їх до праці на підприємствах та виробництвах установ виконання покарань для виробництва продукції, яка надалі буде корисною як самій установі, так і суспільству.

Вищенаведені аргументи на користь обов'язку працювати жодним чином не критикують зміни внесені до КВК України. Проте їх необхідно доопрацювати, законодавчо врегулювати обов'язок працювати та узгодити його з положеннями Конституції. Можливо передбачати його у вироку суду й обов'язково обґрунтовувати необхідність встановлення такого обов'язку як суспільно корисного, справедливого заходу й основного засобу виправлення і ресоціалізації.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30. Ст. 141. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004 р. № 3 – 4. Ст. 21. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text.

3. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів: Закон України від 08.04.2014 р. № 1186-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014 р. № 23. ст.869. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1186-18#n159.

4. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями: Правила ООН. Міжнародний документ від 30.08.1955 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text.

Пащенко Олександр Олександрович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Сутність функціонального підходу в науковому пізнанні полягає у вичленуванні досліджуваного об'єкта як цілого, поділу його на складові частини і виявленні функціональних залежностей як *між цими складовими,* так і між складовими і цілим [1, с. 277]. Як такий об'єкт можна, зокрема, розглядати політику впливу на злочинність, складовими якої, серед іншого, є кримінально-правова політика та політика поводження із засудженими. Слід відзначити, що в правовій доктрині здебільшого йдеться не про політику впливу на злочинність, а про політику боротьби зі злочинністю, не про політику поводження із засудженими, а про кримінально-виконавчу політику.

На думку В. І. Борисова, кримінально-правова політика, будучи однією із складових політики у сфері боротьби зі злочинністю, водночас є її системоутворювальним елементом, а тому посідає домінуюче місце серед інших її напрямків. Так, актуалізація певних видів покарань, визначених кримінальним законом, обумовлює зміст кримінально-виконавчої політики щодо їх виконання. Тому кримінально-виконавчий напрям перебуває під «подвійним» впливом як політики у сфері боротьби зі злочинністю, так і кримінально-правової політики зокрема [2, с. 69]. В. С. Зеленецький вказував, що кримінально-правовим аспектом насичені всі інші види політики, які реалізуються у сфері боротьби зі злочинністю. Саме кримінально-правова (за термінологією науковця – кримінальна) політика завжди встановлювала межі реалізації інших видів політики в цій сфері, у зв'язку із чим останні цілком справедливо розглядаються як похідні від першої [3, с. 82]. На переконання М. І. Панова, оскільки серед наук кримінального циклу кримінальне право належить до категорії «фундаментальних», то розробка і трактування кримінальним правом міждисциплінарних категорій і понять є науковою і нормативно-правовою основою для інших наук цього блоку [4, с. 240, 241]. У зв'язку із цим, надання визначення політики поводження із засудженими є можливим лише після аналізу дефініції кримінально-правової політики та встановлення змісту цього поняття. При цьому слід мати на увазі, що підходи до визначення останнього серед науковців різняться, а тому їх слід розглянути для виявлення того (підходу), який було б доречно використовувати під час встановлення змісту політики поводження із засудженими.

З погляду Ю. А. Пономаренка, кримінально-правову політику слід розглядати в чотирьох значеннях (аспектах): діяльність держави з протидії злочинності засобами кримінального права (1), ідеальна модель або державна концепція здійснення такої діяльності (2), система наукових знань, що вивчає закономірності та перспективи її здійснення (3), відповідна навчальна дисципліна (4) [5, с. 119-130]. Уявляється, що за такого підходу кожний вид політики (зокрема правової) можна розуміти у названих аспектах. Відзначений підхід є також традиційним і для розуміння таких понять, як: «кримінальне право», «кримінально-виконавче право» та будь-яке «право» взагалі, з тими уточненнями, що в першому значенні – це не сама по собі «діяльність держави», а система правових норм, що регулюють суспільні відносини у відповідній сфері. Неважко помітити, що інші відзначені аспекти є віддзеркаленням першого (діяльності держави – якщо вести мову про політику, і системи правових норм – якщо аналізується «право»). Зважаючи на це, перший аспект є домінуючим, саме він набуває першочергового, фундаментального значення, інші аспекти формуються саме навколо нього, є похідними від нього. Тому, аналізуючи політику

поводження із засудженими, зауважимо, що її слід розуміти перш за все як діяльність держави (але не лише її, а й інших суб'єктів), бо для захисту прав зазначеної категорії осіб має значення саме здійснення такої діяльності, а не ідеї, покладені в її підґрунтя, система наукових чи догматичних знань. На наш погляд, цю тезу слід чітко зафіксувати, а вже потім віддавати належне іншим значенням аналізованого поняття. Безумовно, що для ефективного, справедливого, доцільного, послідовного здійснення відповідної діяльності, вона має ґрунтуватися на ідеях, що відбивають основні закономірності суспільного розвитку на певному етапі його становлення. Для сучасної України такими ідеями є захист прав людини та необхідність євроінтеграції. Тому в діяльності держави та інших суб'єктів реалізації відповідного виду політики має відбиватися, насамперед, ідея цілковитого захисту прав засуджених та виконання зобов'язань щодо євроінтеграції, взятих на себе нашою державою в цій сфері. Але якими б гарними і прогресивними не були б відзначені ідеї, доки вони не знайдуть свого втілення у відповідній діяльності – доти вони будуть залишатися кантівською «річчю в собі». Те саме стосується третього і четвертого аспектів, наведених Ю. А. Пономаренком. Розвиток наукового знання, його надбання буде корисним використати під час здійснення відповідної діяльності. Водночас без такої діяльності, отримане наукою знання залишається «мертвим». Так само підготовка на базі навчальної дисципліни грамотних, компетентних фахівців, які реалізують політику в сфері захисту прав засуджених, є запорукою її успішного здійснення, але без відповідного «здійснення» така освітянська діяльність стає беззмістовною.

Викладене дає підстави для висновку, що політику поводження із засудженими слід розуміти, перш за все, як діяльність держави та інших суб'єктів у відповідній сфері, що має ґрунтуватися на ідеях захисту прав людини та необхідності виконання Україною своїх зобов'язань щодо євроінтеграції (в частині поводження із засудженими).

Література:

1. Панов М. І. Функціональний підхід – необхідна складова методології наукових досліджень кримінального права. *Панов М. І. Вибрані праці з проблем правознавства* / упоряд.: В. І. Борисов, С. О. Харитонов, О. О. Володіна ; відп. за вип. С. О. Харитонов. Харків : Право, 2020. С. 275–286.

2. Борисов В. І. Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків. 2008. Вип. 15. С. 68–80.

3. Зеленецкий В. С. Концептуальные основы формирования инновационной уголовно-процессуальной политики Украины. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків. 2008. Вип. 15. С. 81–109.

4. Панов М. І. Системний підхід у дослідженні науки кримінального права та її міждисциплінарних зв'язків. *Панов М. І. Вибрані праці з проблем правознавства.* С. 233–241.

5. Пономаренко Ю. Поняття кримінально-правової політики. Сучасний вимір кримінального права. Liber Amicorum на честь академіка Вячеслава Борисова : монографія / ред. кол.: М. Шепітько (відп. ред.) та ін. Харків : Право, 2023. С. 115–134.

Письменський Євген Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри поліцейської діяльності
Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ ОСОБІ, ЯКА НА МОМЕНТ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕ МАЛА ТАКОГО ПРАВА

У практиці правозастосування є актуальним питання про те, чи є можливим призначення особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК, додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, коли ця особа на момент вчинення кримінального правопорушення не мала та не отримувала посвідчення водія на право керування транспортними засобами?

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначене як додаткове покарання. Будучи додатковим покаранням, воно може стосуватися також випадків, коли таке покарання не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв’язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 2 ст. 55 КК). Отже, ст. 55 КК, хоч і містить характеристику відповідного виду покарання, однак не передбачає чіткої відповіді на поставлене питання. Зважаючи на відсутність його нормативного врегулювання, переконані, що до його вирішення треба підходити через таке тлумачення ст. 55 КК, яке здійснюється на засадах верховенства права, узгоджується з ідеологією правової рівності й справедливості. Ця ідеологія є ключовим орієнтиром для кримінального права, адже саме вона утворює основу, базуючись на якій має здійснюватися рівномірний кримінально-правовий вплив, адекватний вчиненому правопорушенню.

Спробу розв’язати розглядану проблему здійснила Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду, ухваливши рішення, виходячи з наявності різних висновків про застосування відповідної норми права в подібних правовідносинах. Суть цього рішення відбита у сформульованому висновку щодо правозастосування положень ст. ст. ст. 55, 286, 286-1 КК: «Особі, яку визнано винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого відповідною частиною статей 286, 286-1 КК, суд може призначити додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами незалежно від того, чи мала така особа на момент вчинення кримінального правопорушення отримане у передбаченому законом порядку посвідчення на право керування транспортними засобами». Цей висновок обґрунтовується тим, що ані норми Загальної частини КК, ані статті 286, 286-1 КК не містять жодних застережень чи умов застосування додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, зокрема, зумовлених відсутністю у винного посвідчення водія на право керування транспортними засобами. Водночас, на погляд суддів, підхід щодо неможливості призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами особі, яка не отримувала посвідчення водія на право керування транспортними засобами, не відповідає засаді справедливості та принципу рівності всіх перед законом, а також нівелює попереджувальну мету покарання[1].

---

[1] *Прикладом нерівності, яка свідчить про уможливлення несправедливого кримінально-правового впливу на правопорушника, може бути така ситуація. Уявімо, що в обох випадках особи вчиняють кримінальне*

Щодо зазначеного висновку Верховного Суду варто зазначити, що не викликає сумнівів доречність *de lege ferenda* призначати покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, незалежно від того, чи мала особа під час вчинення кримінального правопорушення, а так само на момент засудження, відповідне право, якого її позбавляють. Це покарання має узгоджуватися із характером вчиненого кримінального правопорушення. І якщо для його запобігання (один зі складників мети покарання) потрібно позбавити особу права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю у перспективі (наперед або у майбутньому), то воно повинно поширюватися на всі категорії осіб: як на ті, які були безпосередньо пов'язані з тією чи іншою посадою / родом діяльності, так і ті, які лише гіпотетично можуть обійняти відповідну посаду або займатися відповідною діяльністю [2, с. 9].

Водночас до внесення відповідних змін до КК пропонований Верховним Судом підхід до тлумачення не можна визнати таким, що «відповідає засаді справедливості та принципу рівності всіх перед законом», як про це декларується.

По-перше, зроблене у ч. 2 ст. 55 КК застереження про неможливість збереження права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має універсальний характер та безпосередньо впливає на всі зазначені випадки призначення цього покарання. Очевидно, законодавець виходив з того, що позбавити відповідного права можна лише ту особу, яка має це право на момент призначення покарання. Попри те, що це положення орієнтоване на ситуації, коли санкція статті (частини статті) Особливої частини КК не передбачає розгляданого виду покарання. За прийнятною тут аналогією, воно може бути поширене так само на типові випадки призначення цього покарання (якщо воно передбачене санкцією відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК).

По-друге, призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, якщо воно передбачене санкцією відповідної частини статті Особливої частини КК, особам, які на момент вчинення кримінального правопорушення не мали легального права керування транспортними засобами, можна вважати виявом нерівності перед кримінальним законом. Оскільки одній категорії осіб (чиї діяння кваліфіковані за статтями (частинами статей) Особливої частини КК, санкції яких не передбачають покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю), воно не призначається в разі, якщо особа на момент призначення покарання не має права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Водночас щодо іншої категорії осіб (чиї діяння кваліфіковані за статтями (частинами статей) Особливої частини КК, санкції яких передбачають покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю), така можливість не виключається. Як у першому, так і другому випадках має бути застосований єдиний підхід, що свідчить про спільні засоби, які використовує законодавець для досягнення мети призначення покарання. І цей підхід відбитий у ч. 2 ст. 55 КК. Протилежний висновок здатний спотворити уявлення про юридичну рівність у кримінальному праві, він призводить до того, що окремі категорії засуджених позбавляються рівної можливості призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [1]. Принцип

правопорушення, пов'язане з керуванням транспортним засобом. Водночас у першому з них – це порушення особою, яка керує залізничним транспортом, правил безпеки руху за ознаками ст. 277 КК, санкції якої не передбачають додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а в другому – це порушення правил безпеки дорожнього руху особою, яка керує транспортним засобом, за ознаками ст. 286 КК, санкції якої передбачають зазначений вид додаткового покарання (позбавленням права керувати транспортними засобами). Отже, у першому випадку особа може бути позбавлена права керування залізничним транспортом лише в разі, якщо вона на момент призначення покарання мала таке право. Водночас виходить, що у другому таке позбавлення може не виключатися навіть, якщо такого права на момент призначення особа не мала (на перспективу). Продемонстрована ситуація показує можливість нерівного застосування відповідного виду покарання.

рівності всіх громадян перед законом є конституційною гарантією правового статусу особи, зокрема і засудженої за вчинення кримінального правопорушення. Порушення цього принципу вбачається у застосуванні диференційованого підходу до призначення відповідного додаткового покарання, залежно від того, чи передбачає його санкція статті (частини статті) Особливої частини КК, чи ні.

Зважаючи на вищезазначене, можемо зробити висновок, що пропонований Верховним Судом підхід до тлумачення ст. 55 КК, що уможливлює призначення покарання особі, яка засуджена за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК, додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами, коли ця особа на момент вчинення кримінального правопорушення не мала та не отримувала посвідчення водія на право керування транспортними засобами, треба розглядати як таке, що не узгоджується з принципом верховенства права та порушує рівність і справедливість у кримінальному праві, адже (залежно від того, чи передбачений відповідний вид покарання у санкції) позбавляє можливості здійснювати однаковий кримінально-правовий вплив на осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з певною посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю. Задля всебічного забезпечення засади справедливості та принципу рівності всіх перед законом, посилення превентивного складника мети покарання є доцільним відповідним чином удосконалити ст. 55 КК.

Література

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 вересня 2023 р. у справі 702/301/20. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675 (дата звернення – 26.09.2023).

2. Дудоров О. О., Письменський Є. О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як покарання за кримінальні правопорушення проти довкілля (окремі дискусійні аспекти). *Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції :* збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 26 травня 2023 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 6-11.

Плисюк Наталія Миколаївна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Кримінальному законодавству держав Далекого Сходу (іноді його називають далекосхідним правом) – Японії, Китаю, Кореї та ін. – характерною є стійка ідеологія з першочерговою орієнтацією на захист державної власності, управління та порядку в суспільстві. Іноді така ідеологія може навіть шкодити інтересам окремої особи. Основним джерелом права в цих державах є звичаї, традиції, які визнаються правилами поведінки, які формуються у суспільстві та через багаторазове застосування перетворюються у звички людей. У процесі формування норм права тут пріоритет належить не державі, а суспільству. Зупинимося на аналізі видів вбивств за законодавством Японії та Китаю.

У національній правовій системі Японії відображено основні риси далекосхідного права, але з певним поєднанням із елементами західного права, адже поразка Японії в

Другій світовій війні призвела до впливу на її законодавство, зокрема і кримінальне, англо-американського та романо-германського права. Тому законодавство Японії стало змішаним. У Японії діє ще Кодекс 1907 року [1], хоча неодноразово були спроби розробки та прийняття нового Кримінального кодексу, але всі вони були безуспішними. Кодекс 1907 р. сприйняв деякі положення традиційного японського права.

Значну увагу КК Японії встановленню кримінальної відповідальності за умисні злочини. Злочини проти життя в КК Японії визначаються як вбивства. КК Японії не передбачає розподілу злочинів за ступенем тяжкості. Відповідно до ст. 199 КК Японії, якою закріплено відповідальність за вбивство, закріплює, що той, хто вбив людину, карається смертною карою або позбавленням волі з примусовою фізичною працею без терміну або на термін не нижче трьох років. Отже, нижня межа покарання за вбивство передбачена від трьох років позбавлення волі. У кодексі міститься норма, за якою «особа, яка вбила свою дружину або свого родича за прямою висхідною лінією», карається смертною карою або довічними каторжними роботами (ст.199).

Поняття вбивства в тексті КК Японії, на відміну від КК України, не розкривається та законодавчо закріплено два види – умисне та через необережність.

У науковій літературі зазначається, що для кваліфікації діяння як умисного вбивства в Японії обов'язковим є умисел і що за його відсутності утворюється склад заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинили смерть, або необережного заподіяння смерті [3]. Відповідальність за вбивство через необережність передбачена у ст.210 КК Японії, а згідно ст. 211 відповідальності підлягає особа, яка спричинила смерть або тілесні ушкодження людині через недостатню увагу, що необхідна у зв’язку з обов’язками за характером діяльності [4, с.29].

Вбивство може вчинятись як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності. Потерпілим може бути тільки інша людина (самогубство не є злочином). Тому плід, який знаходиться в утробі матері, а також труп не визнаються людиною. Смерть людини настає з моменту відмирання всього головного мозку.

Передбачено в КК Японії також відповідальність за участь у самогубстві і вбивстві за згодою, і відповідно до цієї норми той, хто підготував людину до вбивства, чи надав їй допомогу в самогубстві або вбив людину за її наполяганням або з її згоди, карається позбавленням волі з примусовою фізичною працею або тюремним ув'язненням на термін від шести місяців до семи років (ст. 202).

Також слід відзначити, що випадки евтаназії підпадають під привілейований склад злочину, передбачений ст. 202 КК Японії, на відміну від кримінального законодавства України, де такого привілейованого складу не передбачено.

У розділі 2 КК Японії передбачено такі покарання, як: страта; каторга, тобто позбавлення волі з примусовою працею; тюремне ув’язнення, тобто позбавлення волі без примусової праці; карний арешт. За окремі злочини передбачено покарання у вигляді страти, хоча смертні вироки фактично виносяться останнім часом лише за вчинення тяжкого вбивства та й приводяться у виконання в окремих випадках – два–три на рік.

Стосовно кримінального законодавства іншої азіатської держави – Китайської Народної Республіки, варто відзначити, що сучасне кримінальне право Китаю отримало свій розвиток із урахуванням загальної стратегії держави на розбудову соціалізму, але з урахуванням китайської специфіки. За КК Китаю, злочини проти життя закріплені главою 4 у статтях 232, 233 [2].

За вчинення умисного вбивства (ст.232) може призначатись покарання у вигляді смертної кари, безстрокового позбавлення волі або позбавленням волі понад 10 років. Якщо такі дії були вчинені за наявності пом’якшуючих обставин, вони караються позбавленням волі на строк від 3 до 10 років. Від 01 березня 2021 року в Китаї відповідальність за вбивство настає з 12 років. Тобто до кримінальної відповідальності за умисне вбивство, умисне завдання травм, що спричинили собою смерть, і за завдання тяжких каліцтв особливо жорстокими способами можуть притягувати дітей, які досягли 12-річного віку.

Відповідно до ст. 233 КК Китаю неумисні дії, котрі спричинили смерть людини, караються позбавленням волі на строк від 3 до 7 років. А відповідно такі дії за пом'якшуючих обставин караються позбавленням волі на строк до 3 років [2]. Норми КК Китаю про відповідальність за вчинення вбивства людини не передбачають самих пом'якшуючих обставин. Можна зрозуміти, що така кваліфікація здійснюється на розсуд суду.

Отже, варто підсумувати, що боротьба із позбавленням людини життя здійснюється у кожній державі світу, зокрема і в державах Далекого Сходу, зокрема в Японії та Китаї, короткий аналіз законодавства яких ми здійснили. Також варто відзначити, що саме в Японії простежується найнижчий рівень рецидивної злочинності, і пояснюється це, насамперед, ефективністю законодавства та діяльності правоохоронних органів, адже Японія, перейнявши економічний і демократичний досвід країн Заходу, не втратила специфічних національних форм традиційного соціального контролю.

Література:

1. Уголовный кодекс Японии / науч. ред. и предисл. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Коробеева. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. 226 с. 3

2. Уголовный кодекс Китайской народной республики. URL : https://znanium.com/catalog/document?id=309097

3. Пилипенко Є. О. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці відповідно до законодавства країн змішаної та далекосхідної правових систем. *Правовий часопис Донбасу.* № 1 (66) 2019 р. С. 91-98.

4. Навроцький В.О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Л. : Юридичний факультет ЛДУ ім. І. Франка, 1999. 56 с.

Присяжна Анна Василівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

Закон України «Про прокуратуру» [1], який було прийнято у 2014 році, абсолютно по-іншому врегулював діяльність прокуратури України. Окрім того, Закон чітко закріпив вимогу, що Генеральний прокурор та інші керівники прокуратур більше не здійснюють дисциплінарні функції щодо прокурорів. У свою чергу, ця функція переходить до незалежного органу – кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (далі – КДКП), яка розпочала свою діяльність всередині 2017 року. Але діяльність КДКП було припинено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19.09.2019 року. І лише після спливу двох років, у 2021 році, кваліфікаційно-дисциплінарний орган прокурорів відновив свою роботу в новому складі як відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження.

В абсолютній більшості європейських країн на сьогодні є бажання до підвищеної інституційної незалежності прокуратур/прокурорів усіх рівнів, задля того, аби надати можливість прокуратурам виконувати свої обов'язки без надмірного втручання – як внутрішнього, так і зовнішнього. І така практика, насправді, дасть можливість встановити той справедливий баланс між незалежністю, ієрархічною структурою та координацією, підзвітністю й ефективністю [2].

Правове регулювання діяльності відповідного органу в дисциплінарному провадженні не зазнало принципових змін, якщо порівнювати з періодом діяльності КДКП. Щоправда, відповідний орган став все частіше проводити засідання за участі прокурорів та скаржників у режимі онлайн.

Якщо вести мову про те, хто здебільшого є скаржниками на дії, рішення, бездіяльність прокурорів, то ними є безпосередні керівники прокурорів або ж керівники вищих рівнів, а також Генеральна інспекція Офісу Генерального прокурора. Тому є зрозумілим, що в таких дисциплінарних справах джерелами доказів є акти службових розслідувань. Однак варто зауважити, що відповідний орган, який здійснює дисциплінарне провадження, не розкриває всі матеріали дисциплінарного провадження, які було розглянуто ним. До відповідних матеріалів службових розслідувань можна віднести певні процесуальні документи, якими можуть бути, наприклад, скарги, постанови, протоколи, позови тощо, також рішення судів; різноманітні акти, довідки, накази. До матеріалів дисциплінарного провадження також можна віднести листування, електронне спілкування тощо. Якщо ж, наприклад, щодо прокурора ще й проводиться досудове розслідування, то до цих матеріалів також приєднують матеріали такого кримінального провадження.

Є випадки, коли керівник прокуратури або ж Генеральна інспекція Офісу Генерального прокурора до дисциплінарної скарги про керування прокурором транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння додають матеріали адміністративної справи. Такими матеріалами зазвичай є постанова про адміністративне правопорушення; рішення судів у справі про адміністративне правопорушення; письмові пояснення поліцейських і навіть можуть долучатися відеозаписи з нагрудних камер поліцейських [3].

Якщо ж дисциплінарне провадження було порушено за скаргою судді, адвоката чи представника фізичної або ж юридичної осіб, то джерелами доказів у такому дисциплінарному провадження є процесуальні документи кримінального провадження; аудіозаписи судового засідання; письмові пояснення процесуальних фігур тощо.

Аналізуючи значну кількість розглянутих відповідним органом у дисциплінарному провадженні дисциплінарних справ щодо прокурорів, назріла низка рекомендацій для такого спеціального органу щодо особливостей розгляду та вирішення дисциплінарних справ щодо прокурорів. Так, необхідно, в першу чергу, чіткіше визначити підстави дисциплінарної відповідальності прокурорів, зокрема ця пропозиція стосується п.п. 5-6 ч. 1 ст. 43 Закону України «Про прокуратуру».

Ще одним проблемним моментом при розгляді дисциплінарної справи є строк притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, який у Законі відповідає одному року з моменту вчинення дисциплінарного проступку. Так, необхідно збільшити граничний строк притягнення до дисциплінарної відповідальності. Це значно підвищить рівень дисциплінованості прокурорів та усуне можливість умисного затягування у розгляді справи задля уникнення відповідальності.

Ще одним не менш важливим проблемним моментом є час загального розгляду дисциплінарної справи, адже законодавець не встановив таких часових меж. Звичайно, мають бути встановлені загальні часові рамки для проведення дисциплінарного провадження.

Спірним питанням також є те, хто ж може бути суб'єктом звернення до відповідного органу із скаргою щодо прокурора, який проігнорував судове засідання, тобто не з'явився на нього без повідомлення суд про причину своєї неявки [4]. Вважаємо, що невиправданою є практика відповідного органу в дисциплінарному провадженні, який відмовляє у відкритті дисциплінарного провадження в разі подання скарги адвокатом, фізичною, юридичною особами у зв'язку з неналежністю суб'єкта звернення. Тому в такій ситуації відповідний орган мав би прийняти скаргу, адже прокурор у цьому випадку не виконує свій професійний обов'язок належним чином. А також такі дії прокурора, відповідно до Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, є виявом неповаги до суду.

Цікавим є також питання, а чи відкривати дані про прокурора (мається на увазі його прізвище), який притягується до дисциплінарної відповідальності. Чинний Закон про прокуратуру дає нам однозначну відповідь, що прізвище, ім'я, по батькові прокурора, щодо якого надійшла дисциплінарна скарга, не підлягають оприлюдненню до моменту прийняття рішення у справі (ч. 4 ст. 45) [1]. Але варто наголосити, що дисциплінарне провадження щодо прокурора не є його приватною справою, воно нерозривно пов'язано з його публічним статусом та здійсненням владних повноважень. Тому, опираючись на положення абз. 2 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про захист персональних даних» (не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень) [5], інформація про скаргу та відкриття дисциплінарного провадження із зазначенням персональних даних прокурора повинна вважатися інформацією про здійснення прокурором посадових повноважень.

Можна зробити висновок, що наявна процедура дисциплінарного провадження щодо прокурорів потребує якісного удосконалення.

Література:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2015. № 2-3. Ст.12.

2. A comparative study on the disciplinary liability and proceedings against public prosecutors in selected Council of Europe member states / Mjriana Visentin (Italy), Lorena Bachmaier Winter (Spain), Gaja Štovičej (Slovenia) and Ian Welch (the United Kingdom with focus on England & Wales and Scotland). April 2021. §24. URL : https://rm.coe.int/comparative-study-disciplinary-proceedings/1680a2914a (дата звернення – 24.09.2023).

3. Рішення Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів № 327дп-18 від 24 липня 2018 року. URL : https://kdkp.gov.ua/decision/2018/07/24/380 (дата звернення – 24.09.2023).

4. Експертний аналіз дисциплінарної практики Відповідного органу прокуратури, що здійснює дисциплінарне провадження, за 9 місяців роботи (2021-2022). URL : https://rm.coe.int/report-disciplinary-practice-final/1680a9bf3c (дата звернення – 24.09.2023).

5. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2010. № 34. Ст. 481.

Репчонок Андрій Юрійович,
доктор філософії, доцент кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСНОВНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА

Найбільш поширеним кримінальним правопорушенням сучасності є шахрайство. Лише за 8 місяців 2023 року на території України зареєстровано 59153 фактів вчинення шахрайських дій, за якими розпочато досудове розслідування. При цьому повідомлено про підозру тільки у 12033 випадках. Завдані збитки сягають сотні мільйонів гривень [1].

Відповідно до Кримінального кодексу України шахрайством є заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. Одним із кваліфікованими видами цього кримінального правопорушення є шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки [2].

Розглянемо найпопулярніші способи вчинення шахрайства на сьогодні.

«Товариш просить допомогу». У месенджер або в особисті повідомлення на сторінці в соціальній мережі потенційному потерпілому надходить від його знайомого повідомлення із проханням терміново позичити гроші, які в подальшому швидко повернуть. При цьому зловмисник використовує спеціально створений для шахрайських дій фейковий профіль або незаконно отримав доступ до сторінки іншої реальної особи, тобто зламав її.

«Ви виграли приз». На телефон потерпілого надходить дзвінок або SMS-повідомлення про те, що в результаті проведеного розіграшу, виграно цінний приз. Однак для його отримання необхідно сплатити так званий «податок» або ж надати свої персональні дані. При цьому сума «податку» щоразу збільшується та інколи перевищує навіть саму вартість призу.

«Ваш родич у біді». До потерпілих телефонують на стаціонарний телефон та представляються працівником прокуратури / поліції / лікарем тощо, та повідомляють, що близький родич потерпілого потрапив у ДТП / вчинив кримінальне правопорушення та затриманий / потребує проведення невідкладної операції. При цьому потерпілі, перебуваючи у стані хвилювання, відразу перераховують значні суми коштів на рахунки, або шахраї особисто приїжджають до потерпілих, де за місцем їх проживання забирають готівкові кошти.

«Обманне заволодіння грошовими коштами шляхом створення або використання сайтів благодійних організацій. При використанні благодійних сайтів злочинці надсилають листи від імені благодійних організацій або людей, яким потрібна допомога. При цьому посилання можуть належати реальним благодійним фондам, але реквізити для перерахування коштів належать шахраям [3, с. 56]. До прикладу, шахраї розсилають листи від імені обласної військової адміністрації та виманюють гроші, або ж інші послуги, посилаючись на нібито необхідність у забезпеченні потреб армії.

Наступним видом шахрайства є «продаж неіснуючих товарів за зниженими цінами». Слід пам’ятати, що шахраї намагаються максимально замаскуватися під добросовісних продавців, на своїх ресурсах розміщують гарні фото товарів, швидко відповідають охочим придбати речі та залишають фейкові позитивні відгуки так званих «покупців».

«Інвестування у криптоактиви». Шахраї, переписуючись у месенджерах, створюють у потерпілих враження, що вони займаються торгівлею на фондових біржах, і під виглядом інвестицій у прибуткові проєкти виманюють кошти довірливих громадян [5, с. 87].

Ще однією популярною у шахраїв схемою заробітку є «фішинг», тобто створення ресурсів, які зовні схожі на популярні інтернет-магазини. Сплачуючи на таких сайтах, покупці фактично передають дані банківської картки зловмисникам. Шахраї під різними приводами надсилають посилання у месенджерах, розміщують їх у соціальних мережах та на сайтах. Перейшовши за такими посиланнями, потерпілі вводять на фейкових сайтах особисті дані та реквізити банківських карток, після чого з їхніх рахунків зникають кошти.

Досить важливо не вводити одразу реквізити платіжних карток на незнайомих та підозрілих сайтах. Перш ніж ввести дані своєї платіжної картки або паролі до онлайн-банкінгу, перевірте адресу необхідного ресурсу, адже будь-які відмінності можуть свідчити про те, що ви опинилися на фішинговому сайті. Якщо необхідно перейти на сайт компанії, адресу якого ви отримали в посиланні, введіть у пошуковій системі назву необхідного сайту і лише тоді переходьте на вебресурс [5, с. 98].

«Шахрайства під виглядом соціальних виплат». Зловмисники в інтернеті заволодівають коштами під виглядом надання виплат українцям, які постраждали від війни. Аферисти поширюють фейкову інформацію про соціальні виплати, створюючи сторінки-клони державних організацій, керівництва держави, представників ООН, Червоного Хреста, благодійних фондів, банків тощо. Щоб привернути увагу та надати переконливості своїм шахрайським оголошенням, зловмисники використовують державну символіку, відео з виступу Президента Зеленського у Європарламенті. Громадянам пропонують перейти за посиланням і ввести персональні дані та номер банківської картки нібито для зарахування грошей. Однак відомості, введені на таких сумнівних ресурсах, автоматично стають відомі

зловмисникам. Маючи дані банківських карток громадян, шахраї привласнюють гроші з рахунків.

Шахраї постійно вдосконалюють свою злочинну діяльність, адаптовуючись до реалій сьогодення. На жаль, правоохоронні органи не встигають швидко реагувати та застосовувати дієві засоби щодо боротьби зі новими видами шахрайства. Вказане свідчить про низьку проблем у сфері виявлення, розкриття та запобігання цим видам шахрайства.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-серпень 2023 року. Генеральна прокуратура України : вебсайт. URL : https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2 (дата звернення 27.09.2023).

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення – 27.09.2023).

3. Коршикова Т. В. Розслідування шахрайств, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки : дис. доктора філософії за спеціальністю 081 Право. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 255 с.

4. Чучко С. В. Розслідування шахрайства при купівлі-продажу товарів через мережу інтернет : дис. доктора філософії за спеціальністю 081 Право. *Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.* Дніпро, 2021. 275 с.

5. Самойленко О. А. Виявлення та розслідування кіберзлочинів: навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 112 с.

Савчук Ростислав Володимирович,
здобувач вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КАРАЛЬНА СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ОЗНАКИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ

Виправні роботи є одним із видів основних покарань, що застосовуються до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення. Вони є більш гуманною альтернативою, наприклад, до обмеження або позбавлення волі. Сутність виправних робіт полягає саме в певних матеріальних обмеженнях і обмеженнях у сфері трудових прав, при цьому суд вважає можливим виправлення особи без ізоляції від суспільства.

На основі ч.1 ст. 57 Кримінального кодексу України (КК) [1] і ч.1 ст. 41 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) [2] визначимо сутність і такі головні ознаки виправних робіт:

1. Це захід державного примусу, основний вияв якого полягає у відрахуванні певної частини заробітку засудженого в дохід держави.

Погоджуємося з думкою О.С. Пироженко, який зауважив, що покарання у виді виправних робіт обмежує майнові права засудженого [3, с.772]. Дійсно, ми можемо зауважити, що матеріальне становище особи, яка відбуває таке покарання, погіршується, тим більше такі втрати можуть бути для особи суттєвими, адже становлять від 10 до 20 відсотків із суми заробітку (ч. 1 ст. 57 КК), а в разі, якщо особа є неповнолітньою – від 5 до 10 відсотків (ч.2 ст. 100 КК). Таке погіршення матеріального стану особи є невід'ємною складовою виправних робіт та кримінально-виправного механізму зокрема.

2. Засуджений відбуває покарання за місцем своєї роботи (на підприємстві, в установі чи організації, незалежно від форми власності).

На думку М.Г. Вербенського, особи, засуджені до виправних робіт, мають фактично такі самі трудові права, як і особи, не піддані такому покаранню [4, с.86]. Ми вважаємо, що

законодавець все-таки обмежив права засудженої особи у трудовій сфері. Це отримує свій вияв у тому, що особи, які відбувають покарання у виді виправних робіт, не мають права звільнятися з роботи за власним бажанням без дозволу уповноваженого органу з питань пробації. Для того, щоб отримати такий дозвіл засудженому потрібно подати обґрунтовану заяву, а також мати довідку, що його буде працевлаштовано на новій роботі (ч.1 ст. 42 КВК).

У зв'язку з цим, може виникнути запитання: Чи буде така праця мати ознаки примусовості?. Відповідь міститься у ст. 43 Конституції України та у п. «с» ч.2 ст. 2 Конвенції про примусову чи обов'язкову працю №29, де зазначається, що не є примусовою працею робота засудженої особи, якщо вона виконується під наглядом і контролем держави [5; 6].

У разі, якщо засуджена до виправних робіт особа має статус безробітного і перебуває на обліку в державній службі зайнятості; у разі наявності поважних причин і якщо за нею зберігалася заробітна плата; у разі, якщо їй не надавалася робота – у всіх цих випадках діє гарантія зарахування такого часу у строк відбування покарання (ч.2 ст. 43 КВК).

Окрім цього, важливим є розуміння механізму реалізації покарання у випадку настання їх непрацездатності. Так, покарання у виді виправних робіт може замінитися призначенням штрафу (ч.5 ст. 42 КВК), а в разі вагітності жінки її може бути достроково звільнено від відбування покарання (ч.6 ст. 42 КВК).

3. Мінімальний строк відбування покарання, за загальним правилом, становить 6 місяців, а максимальний – 2 роки.

У разі, якщо засуджений є неповнолітнім у віці від 16 до 18 років, то такий строк становить від 2 місяців до 1 року відповідно (ст. 100 КК).

Окремо слід виділити заходи заохочення і стягнення, що можуть бути застосовані до особи, яка відбуває покарання у виді виправних робіт (ст. 46 КВК).

Першими є можливість умовно-дострокового звільнення від покарання; а також зарахування часу щорічної відпустки у строк відбування покарання. Вони застосовуються в разі зразкової поведінки і сумлінного ставлення до праці.

Ч.6 ст. 41 КВК встановлює обов'язки для зазначених осіб, зокрема: додержання порядку та умов відбування покарання та сумлінне ставлення до праці (а також інші), виконання яких, по суті, буде підставою застосування заходів заохочення.

Другими є застереження про притягнення до кримінальної відповідальності (у разі порушення порядку та умов відбування покарання); безпосереднє притягнення до кримінальної відповідальності (у випадку ухилення від відбування покарання).

Крім вказаних специфічних обмежень, така особа цілком логічно піддається і обмеженню щодо свободи пересування, адже останнє стосується і осіб, засуджених до інших видів кримінальних покарань. Це пояснюється тим, що, наприклад, засудженим фактично забороняється виїжджати за межі України без погодження уповноваженого органу з питань пробації.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна дійти висновку, що відбування покарання у виді виправних робіт становить примусове залучення засудженої особи до праці за місцем її роботи, а також застосуванні обмежень майнового та трудового характеру.

Література:

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2001. № 25-26. Ст.131.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Офіційний вісник України.* 2003. №33. ст. 1767.

3. Пироженко О. С. До проблеми законодавчої регламентації виправних робіт як виду кримінального покарання. Форум права. 2011. № 1. С. 771-778.

4. Вербенський М. Г. Покарання, не пов'язані з позбавленням волі: загальна характеристика і проблеми застосування. Новий Кримінальний кодекс України: питання

застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м.Харків, 25–26 жовт. 2001 р. / за ред. В. В. Сташиса. м. Харків : Юрінком Інтер, 2002. С. 86–89.

5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. №30. Ст. 141.

6. Конвенція про примусову чи обов'язкову працю №29 від 28.06. 1930. Міжнародна організація праці. Ратифікація Верховною Радою України 10.08.1956.

Семенюк-Прибатень Анна Вікторівна,
кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

НАСЛІДКИ ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА, ЩО НАЛЕЖИТЬ «СПЕЦІАЛЬНИМ» ПОТЕРПІЛИМ

Знищення та пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим, є серйозною проблемою, яка має як матеріальні, так і моральні наслідки.

«Спеціальні» потерпілі – це особи, які зазнали дискримінації або насильства з боку держави або інших осіб на підставі їхньої раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності або іншого статусу. Вони мають право на відшкодування, яке може бути у вигляді матеріальної компенсації або моральної компенсації. Знищення та пошкодження майна може призвести до значних матеріальних витрат для «спеціальних» потерпілих. У деяких випадках знищення або пошкодження майна може призвести до втрати доходу або можливості працювати [1].

Об'єктом злочину, передбаченого статтею 194 Кримінального кодексу [2] України, є право власності. Це право є одним із основних прав людини, яке гарантується Конституцією України. Знищення або пошкодження чужого майна є порушенням цього права.

Предметом злочину, передбаченого статтею 194 Кримінального кодексу [2] України, є чуже майно. Це будь-яке майно, яке належить іншій особі, незалежно від його виду, вартості та форми власності.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого статтею 194 Кримінального [2] кодексу України, полягає в умисному знищенні або пошкодженні чужого майна.

Знищення майна – це його повне припинення існування.

Пошкодження майна – це погіршення його стану, яке унеможливлює його використання за призначенням або зменшує його споживчу вартість.

Знищення або пошкодження майна може бути вчинене різними способами, наприклад, шляхом підпалу, вибуху, руйнування, псування або іншого діяння.

Суб'єкт злочину, передбаченого статтею 194 Кримінального кодексу [2] України, – це особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності.

У 2022 році в Україні було зруйновано чи пошкоджено десятки тисяч будинків, що належали українцям, які є представниками різних меншин [3].

У 2021 році в США було спалено чи пошкоджено кілька мечетей та синагог [4].

У 2020 році в Німеччині було спалено чи пошкоджено кілька будівель, що належали ЛГБТК+ спільноті.

«Спеціальні» потерпілі, які стали жертвами знищення або пошкодження майна, мають право на відшкодування. Це право закріплено в міжнародному праві.

Відшкодування може бути у вигляді матеріальної компенсації або моральної компенсації. Матеріальна компенсація може бути надана у вигляді грошової допомоги або компенсації вартості пошкодженого майна. Моральна компенсація може бути надана у вигляді вибачення або інших заходів, спрямованих на відновлення гідності потерпілого.

Знищення та пошкодження майна може також мати серйозні моральні наслідки для «спеціальних» потерпілих. Це може бути сприйнято як акт насильства або дискримінації, що може призвести до почуття страху, тривоги та гніву.

У деяких випадках це може призвести до психічних травм або посттравматичного стресового розладу.

Для запобігання знищенню та пошкодженню майна, що належить «спеціальним» потерпілим, необхідно вжити заходів на законодавчому, адміністративному та громадському рівнях.

На законодавчому рівні необхідно запровадити закони, які забороняють дискримінацію та насильство на підставі раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації, інвалідності або іншого статусу; проводити освітні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності про проблеми дискримінації та насильства проти «спеціальних» потерпілих.

Знищення та пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим, є серйозною проблемою, яка має як матеріальні, так і моральні наслідки. Наведені вище приклади лише деякі з багатьох випадків знищення та пошкодження майна, що належить «спеціальним» потерпілим. Ця проблема є глобальною і може виникати в будь-якій країні світу. На міждержавному рівні необхідно створити ефективні системи захисту потерпілих та відшкодування понесених збитків.

Література:

1. Дячкін О. П. Деякі проблемні питання кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження чужого майна. *Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. ДДУВС. 17.03.2017 р. Ч. 1. С. 114-117.

2. Кримінальний кодекс України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення – 26.09.23).

3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної ради з прав людини: https://ombudsman.gov.ua/report-2022/postrazhdali-vid-zbroinoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii (дата звернення – 26.09.23).

4. Індекс війни. Моніторинг воєнних конфліктів у світі в 2021 році. *Офіційний сайт Української студії стратегічних досліджень.* URL : https://ussd.org.ua/2022/01/18/indeks-vijny-monitoryng-voyennyh-konfliktiv-u-sviti-2021-roku/ (дата звернення – 26.09.23).

Сидорук Софія Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ЗЛОЧИН, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Щороку мільйони людей у світі потерпають від торгівлі людьми. Міжнародна організація праці (МОП) і Walk Free Foundation у партнерстві з Міжнародною організацією з міграції (МОМ) у вересні 2022 року опублікували звіт – Глобальні оцінки сучасного рабства. За оцінками цього звіту, приблизно 27,6 мільйонів осіб стали жертвами торгівлі людьми у 2021 році [6]. За розміром злочинних прибутків, цей вид злочину посідає третє місце у світі після незаконної торгівлі наркотиками та зброєю. Злочинці, що займаються торгівлею людьми, заробляють приблизно 150 мільярдів доларів на рік. Для злочинців це величезні гроші, для людей – страждання, зруйновані сім'ї, втрата здоров'я, і навіть життя.

Свого часу Україна стала однією з 117 країн, що передбачили у 1998 р. у своєму кримінальному законодавстві відповідальність за торгівлю людьми. Відтоді розпочалися

серйозні дослідження цього явища як кримінально-правової, кримінологічної та соціологічної проблеми. Дослідники, як правило, наголошували, що, за своєю природою, торгівля людьми є сферою інтересів транснаціональної організованої злочинності, оскільки до відповідного процесу переміщення «живого товару» долучаються представники злочинного світу тих чи тих країн, а потерпілим доводиться долати не один державний кордон [1, с. 68].

Поняття «торгівля людьми» в Протоколі про запобігання та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, а так само і в інших актах міжнародного законодавства, які є чинними і для України, означає «здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей», які вчиняються певними способами [2].

Торгівля людьми – це не лише порушення прав людини, а й моральний заклик сумлінню глобальної спільноти, змінити своє ставлення до цього проблемного явища та діяти для його припинення. Вона зневажає те, що повинно бути найціннішим і найповажнішим у сучасному суспільстві – людське життя та гідність.

Торгівля людьми вважається злочином проти гідності, волі та честі людини, як це визначено у главі 3 Кримінального кодексу України, яка має назву «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи». Ось декілька аспектів, які пояснюють цей статус:

1. Порушення права на свободу і особисту недоторканність: торгівля людьми включає примусове вивезення, утримання, затримку або наймання людей без їхньої згоди. Це безпосередньо порушує право на свободу і особисту недоторканність, яке є одним з найфундаментальніших прав людини.

2. Порушення права на гідність: жертви торгівлі людьми часто стикаються з фізичним і психічним насильством, експлуатацією та зневажанням їхньої гідності. Це суперечить принципу гідності, який є одним із головних принципів прав людини.

3. Порушення права на свободу вираження власної думки: багато жертв торгівлі людьми навіть не мають можливості вільно висловлювати свої побажання чи проблеми, так як вони перебувають у ситуації фізичного та психологічного підкорення.

4. Порушення права на безпеку: торгівля людьми може ставити жертв на шлях небезпеки, включаючи сексуальне насильство, катування та інші загрози для життя та здоров'я.

5. Порушення права на рівність: здебільшого жертвами торгівлі людьми стають особи з вразливих груп, такі як: жінки, діти, мігранти та інші. Це порушує право на рівність, оскільки вони стають об'єктами дискримінації та експлуатації.

6. Порушення права на працю та належні умови праці: випадки торгівлі людьми часто включають експлуатацію, що порушує право на працю та належні умови праці, які також є важливими аспектами прав людини.

В Україні передбачена кримінальна відповідальність за торгівлю людьми, яка закріплена у Кримінальному кодексі України. Відповідно до ч. 1 ст. 149 Кримінального кодексу України торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Торгівля людьми є міжнародним явищем, що відбувається в різних частинах світу. Згідно з даними Організації Об'єднаних Націй, щорічно мільйони людей стають жертвами торгівлі людьми. Це створює надзвичайно важливе завдання для міжнародного співробітництва та координації зусиль задля подолання цієї проблеми.

Отже, підсумовуючи вищесказане можна дійти висновку, що торгівля людьми є серйозним порушенням прав людини. Вона потребує негайних та рішучих заходів для її запобігання та подолання. Міжнародне співробітництво, розробка ефективного законодавства та підтримка жертв є важливими кроками в боротьбі з цією проблемою. Наша місія полягає в тому, щоб викоренити цей злочин і гарантувати, що кожна людина має право на гідність та безпеку.

Література:

1. Батиргареєва В. С. Торгівля людьми в Україні: погляд із сьогодення. *Питання боротьби зі злочинністю*. №33.2017. С. 68-77.
2. Науково-практичний коментар : від 01.01.2009. Науково-практичний коментар до статті 149 Кримінального кодексу України.
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 11 серп. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення – 27.09.2023).
4. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос) : протокол Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 р. : станом на 4 лют. 2004 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/aws/show/995_791#Text (дата звернення – 27.09.2023).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 15.11.2000 р. : станом на 4 лют. 2004 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення – 27.09.2023).
6. International Labour Organization (ILO), Walk Free, and International Organization for Migration (IOM), Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. Geneva, 2022.

Смірнова Ірина Сергіївна,
аспірантка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Прагнення України ввійти до складу Європейського Союзу має наслідком необхідність гармонізації національного законодавства зі стандартами, принципами законодавства ЄС, зокрема і кримінального законодавства.

У цьому аспекті цікавим є питання дослідження практики боротьби країн-членів ЄС з таким явищем, як порушення рівноправності громадян за різними ознаками. Такий порівняльний підхід дає можливість проаналізувати наявні позитивні моменти в законодавстві інших країн, та надалі, за необхідності, впровадити в національне законодавство позитивні та ефективні практики. У цій статті пропонуємо ознайомитися із кримінальним законодавством Республіки Австрія в контексті кримінальної відповідальності за порушення рівноправності.

У Кримінальному кодексі Республіки Австрія (КК РА) кримінальна відповідальність за порушення рівноправності передбачена в розділі 20 «Злочини проти громадського порядку».

Водночас кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян за українським законодавством передбачена в розділі 5 Кримінального кодексу України (КК

України) «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

У КК РА міститься стаття 283 «Підбурювання до ненависті», яка є достатньо об'ємною і містить широке коло «захищених ознак», таких як: раса, колір шкіри, мова, релігія, національність, етнічне походження, стать, наявність фізичних, психічних вад, віку, сексуальної орієнтації [1].

КК України містить статтю 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», яка також містить широке коло «захищених ознак»: національність, регіональна приналежність, раса, колір шкіри, політичні, релігійні та інші переконання, стать, інвалідність, етнічне та соціальне походження, майновий стан, місце проживання, мова [2].

Таким чином, поряд із ідентичними «захищеними ознаками» в КК РА відсутні такі, як: регіональна приналежність, політичні переконання, соціальне походження, майновий стан, місце проживання. Натомість, у кримінальному законодавстві України відсутні такі «захищені ознаки», як вік та сексуальна орієнтація.

Цікавим є те, що КК РА передбачає кримінальну відповідальність у статті 283 не тільки за підбурювання до насильства над релігійною спільнотою чи над особою за наявними ознаками раси, кольору шкіри, мови, релігії або релігійних переконань, національності, етнічного походження, статі, фізичних або психічних вад, віку, сексуальною орієнтацією, але і також за розпалювання ненависті проти будь-якої групи осіб або проти члена такої групи за ознакою належності до цієї групи, що є важливим з погляду розширенням сфери захисту прав особи, яка хоч і не має безпосередньо певної ознаки, у зв'язку з якою відбувалося підбурювання до насильства, але належить з інших причин до певної групи осіб, які мають такі ознаки.

У частині 1 статті 283 КК РА передбачено також спеціальну мету протиправних дій – намір принизити людську гідність інших, викликати презирство або зневагу до цієї групи в громадській думці. За підбурювання до насильства або ненависті проти такої групи або члена такої групи посягання на національну чи релігійну приналежність або ненависть до такої групи чи до члена такої групи карається позбавленням волі на максимальний строк до двох років. У частині 2 статті 283 КК РА виокремлено спосіб вчинення – публічне розповсюдження у друкованому вигляді, по радіо або будь-яким іншим способом, що робить такі дії доступними для широкої публіки, карається позбавленням волі на строк до трьох років.

За частиною 4 статті 283 КК РА передбачено відповідальність будь-якої особи, якщо вона не є учасником діяння, передбаченого пунктами (1) – (3), при цьому вона підлягає більш суворому покаранню, за створення письмових матеріалів, малюнків або інших зображень ідей або теорій, які підбурюють до ненависті або насильства проти групи, зазначеної в підрозділі 1(1), або проти члена такої групи через його або її приналежність до цієї групи, у друкованому творі, на радіо чи іншим чином, що робить їх доступними для широкої публіки, у спосіб, що схвалює або виправдовує такі дії, карається позбавленням волі на строк до одного року або грошовим штрафом, що не перевищує 720 денних штрафних одиниць.

У свою чергу, статтею 161 КК України передбачено різні види альтернативних покарань за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, що карається штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Українське кримінальне законодавство передбачає більший спектр кваліфікуючих ознак кримінально-протиправних дій, які посягають на рівноправність громадян, таких як: дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, вчинені організованою групою осіб або спричинили тяжкі наслідки. Крім того, національним кримінальним законодавством України передбачено також покарання за пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Які висновок необхідно зазначити, що у статтях 283 КК РА і 161 КК України знайшли закріплення як ідентичні для обох країн «захищені ознаки» (наприклад: раса, мова, релігійна приналежність), так і ті, які не були окремо закріплені в одній із країн (наприклад: регіональна приналежність, сексуальна орієнтація). Закріплюючи окремо ту чи ту «ознаку», законодавець прагнув ефективніше захистити осіб, які мають цю ознаку від посягання, підкреслити важливість захисту саме цієї категорії осіб. На вибір таких ознак впливає багато факторів, крім іншого, політичних, історичних, економічних, частота посягань на певну категорію та інше. Як, наприклад, при доповненні статті 161 КК України після початку широкомасштабних військових дій на території України такою «ознакою», як регіональна приналежність, що було свідомим кроком держави для захисту прав людини в тих історичних, політичних реаліях. Необхідно також звернути увагу, що КК РА містить «закритий» перелік «захищених ознак», тоді як КК України містить «відкритий» перелік. На нашу думку, наявність такої конструкції, як «або за іншими ознаками» (тобто «відкритого переліку захищених ознак»), є більш ефективною, оскільки спроможна захистити права більшої кількості осіб, які можуть зазнати протиправних посягань у зв'язку з їх приналежністю до тієї чи тієї категорії.

Література:

1. Кримінальний кодекс Республіки Австрія, 1974 р. (зі змінами). URL : https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CC_1974_am122019_de.pdf.
2. Кримінальний кодекс України, 2001 р. (зі змінами). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text.

Томков Никита Олегович,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ УКРАЇНИ

В умовах сьогодення проблемам професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), який забезпечує виконання покарань у вигляді позбавлення волі, приділяється дуже мало уваги. І це попри те, що саме персонал є одним з основних суб'єктів кримінально-виконавчих відносин, а актуальність здійснення кадрового забезпечення ДКВС України обумовлюється специфікою роботи, принциповою відмінністю від інших професій і значною кількістю специфічних особливостей. Тому невід'ємним напрямком роботи у сфері реалізації державної політики з питань виконання покарань є підготовка кадрів для ДКВС України. До того ж? йдеться не просто про забезпечення навчання майбутніх працівників пенітенціарної системи, а й про безперервну й цілісну професійну підготовку осіб, які вже

проходять службу. Це пояснюється тим, що співробітники постійно перебувають в умовах підвищеної небезпеки, а у процесі реалізації покладених на пенітенціарну систему завдань – виконують функції, не притаманні пересічним громадянам.

На сьогодні питання підготовки професійних кадрів для пенітенціарної системи України є вкрай важливим і актуальним, про що свідчить Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» (Стратегія). Вказаний документ визначає напрями розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи. Одним із основних завдань Стратегії є створення ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи, що передбачає формування вмотивованого та високопрофесійного персоналу органів і установ пенітенціарної системи, здатного виконувати функції виправлення і ресоціалізації засуджених на основі найсучасніших підходів і методів роботи, а також створення за новими стандартами належних умов праці та соціального захисту персоналу.

Завданнями з реалізації вищевказаних завдань Стратегії є:

− поліпшення умов праці персоналу органів і установ пенітенціарної системи;

− впровадження ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи;

− створення цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до несення служби в органах та установах виконання покарань та уповноважених органах пробації;

− створення умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пенітенціарної системи та пробації [1].

Виходячи із положень Стратегії та практичного стану речей, можемо стверджувати, що подальший розвиток професійного навчання вбачається в удосконаленні системи організації первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації. А тому неможливо не акцентувати увагу на створенні Інституту підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Академії Державної пенітенціарної служби (Наказ Міністерства юстиції України від 11.03.2022 № 1130/5 «Про затвердження структури та штатів Академії Державної пенітенціарної служби»), що згодом був реформований у Інститут професійного розвитку Академії Державної пенітенціарної служби (Наказ Міністерства юстиції України від 24.03.2023 № 298/к «Про затвердження структури та внесення змін до штату Академії Державної пенітенціарної служби»).

Суть утворення Інституту професійного розвитку (Інститут) полягає в тому, що цей структурний підрозділ у складі Академії Державної пенітенціарної служби має відповідати вимогам нової Стратегії та вимогам сучасності.

Пропонуємо розглянути низку характерних особливостей Інституту.

По-перше, основну структуру, що відповідає за забезпечення навчального і освітнього процесів Інституту складають три кафедри:

1. Кафедра формування та розвитку професійних компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, що здійснює навчання з первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу із числа осіб, які проходять службу в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Міністерства юстиції України;

2. Кафедра підвищення кваліфікації працівників пробації, що здійснює професійне навчання із числа осіб, які працюють в органах пробації Міністерства юстиції України;

3. Кафедра професійного розвитку державних службовців, що здійснює професійне навчання державних службовців Міністерства юстиції України.

Додатково, організаційну структуру Інституту складають два відділи:

1. Відділ організації навчання та методичної роботи Інституту організовує і проводить діяльність, спрямовану на забезпечення умов, необхідних для підвищення

кваліфікації та первинної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, державних службовців та посадових осіб органу пробації;

2. Відділ формування та супроводу освітніх програм організовує забезпечення своєчасності розробки типових (робочих) освітніх програм з професійного навчання та здійснює координацію при формуванні ліцензійних справ.

По-друге, на базі Інституту запроваджено Школу тренерів, що має на меті здійснення підготовки тренерів з числа науково-педагогічних працівників шляхом оволодіння ними новітніми інноваційними технологіями, формами та методами здійснення освітнього процесу для продуктивного їх застосування у сфері організації первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України. Професійне навчання забезпечується першокласним викладанням та повноцінною інтеграцією викладачів і слухачів в освітній простір.

Місія Школи тренерів полягає у формуванні бази тренерів, долучених до освітнього процесу Академії / Інституту, та фахівців, які планують співпрацювати з Академією / Інститутом, з метою здійснення первинної підготовки та підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України, підвищення кваліфікації державних службовців, а також задля їхнього професійного розвитку, причому слід зазначати, що саме створення цієї Школи констатує факт того, що Академія Державної пенітенціарної служби безпосередньо реалізує завдані, визначені Стратегією в частині створення цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до роботи Інституту практичних фахівців з питань забезпечення виконання кримінальних покарань та пробації.

Отже, виходячи із вищесказаного, хочемо констатувати, що центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, з урахуванням поставлених мети та завдань, вбачає подальший розвиток професійного навчання шляхом модернізації відомчої освіти та удосконалення професійного навчання за допомогою первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації. А тому мета організації професійного навчання полягає в задоволенні індивідуальних потреб співробітників пенітенціарної системи в особистому професійному зростанні та забезпеченні потреб держави у професійно кваліфікованих кадрах.

Література:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text (дата звернення – 19.09.2023).

Ус Ольга Володимирівна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АЛГОРИТМ ТА ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНОГО ЗА НАЯВНОСТІ КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЙОГО СКЛАДУ[2]

У кримінальному кодексі України 2001 р. (КК) більшість складів кримінальних правопорушень характеризується не лише основними (конститутивними), але й кваліфікуючими ознаками, тобто ознаками об’єктивного та/або суб’єктивного характеру,

[2] *З циклу наукових праць «Склад кримінального правопорушення: доктринальні положення та сучасні підходи».*

що безпосередньо передбачені кримінальним законом, мають узагальнювальний характер, які суд вставив та зобов'язаний врахувати при кваліфікації вчиненого кримінального правопорушення на додаток до основних (конститутивних) ознак складу кримінального правопорушення, що мають визначену спрямованість впливу, бо свідчать про зміну тяжкості кримінального правопорушення і тим самим є підставою для законодавчої регламентації зміни виду та розміру покарання у відповідній санкції порівняно з основним складом кримінального правопорушення (є підставою для диференціації кримінальної відповідальності).

Слід звернути увагу на те, що кваліфікуючими можуть бути лише ті ознаки, що безпосередньо стосуються вчиненого кримінального правопорушення і обов'язково чітко зазначені у відповідній статті (частині, пункті статті) Особливої частини КК, тоді як основні (конститутивні) ознаки можуть бути як описані в диспозиції статті (частини статті) Особливої частини КК, так і випливати її змісту. Кваліфікуючими ознаками складу конкретного кримінального правопорушення можуть бути ознаки, що характеризують: а) додатковий об'єкт (наприклад, ч. 2 ст. 186 КК), предмет (приміром, частини 3–5 ст. 185 КК) або потерпілого від кримінального правопорушення (наприклад, частини 3 і 4 ст. 152 КК); б) суспільно небезпечні наслідки (наприклад, ч. 3 ст. 110 КК), спосіб (приміром, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК), місце (наприклад, ч. 3 ст. 390 КК), час (приміром, частини 2 і 3 ст. 407 КК), обстановку (наприклад, ч. 3 ст. 402, ч. 3 ст. 403 КК), засоби і знаряддя вчинення кримінального правопорушення (приміром, ч. 4 ст. 296 КК); в) спеціального суб'єкта кримінального правопорушення (наприклад, ч. 2 ст. 129 КК); г) мотив (приміром, пункти 6 і 7 ч. 2 ст. 115 КК), мету кримінального правопорушення (наприклад, п. 9 ч. 2 ст. 115 КК). Такі ознаки елементів складу кримінального правопорушення, як: основний безпосередній об'єкт, суспільно небезпечне діяння, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками, вина – не передбачаються у кримінально-правовому регулюванні як кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення.

Сформулюємо *алгоритм* та *правила* кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки його складу:

1) при кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки його складу, необхідно з'ясувати та розкрити зміст такої ознаки, встановити її співвідношення (за кількісно-якісними показниками) з ознаками основного складу та ретельно дослідити психічне ставлення суб'єкта до такої кваліфікуючої ознаки (умисне чи необережне);

2) кваліфікуюча ознака складу кримінального правопорушення при кваліфікації завжди має пріоритет перед ознакою, що характеризує основний (конститутивний) склад. Це правило кваліфікації обумовлене правилами подолання конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм при кваліфікації кримінального правопорушення: якщо суб'єктом вчинено кримінальне правопорушення, яке передбачене як загальною, так і спеціальною кримінально-правовими нормами, кваліфікація відбувається за спеціальною нормою, яка найбільш повно відображає ознаки (специфіку, особливості) вчиненого кримінального правопорушення. Водночас, якщо в диспозиції статті (частині, пункті статті) Особливої частини КК передбачено декілька суспільно небезпечних наслідків, один з яких є обов'язковим, а інший кваліфікуючим, то такий злочин з матеріальним складом слід кваліфікувати як закінчений у разі (з моменту) настання обох (основного та кваліфікуючого) суспільно небезпечних наслідків, які підлягають обов'язковій кримінально-правовій оцінці;

3) якщо вчинене кримінальне правопорушення містить декілька кваліфікуючих ознак, що передбачені різними пунктами однієї статті (частини статті) Особливої частини КК, за загальним правилом, кваліфікація здійснюється за всіма пунктами такої статті (частини статті) Особливої частини КК, що передбачають відповідні кваліфікуючі ознаки складу (винятком із цього правила може бути конкуренція мотивів та завдань кримінального правопорушення);

4) якщо вчинене кримінальне правопорушення містить декілька кваліфікуючих ознак, що передбачені різними частинами статті Особливої частини КК, за загальним правилом, кваліфікація здійснюється за частиною статті, що передбачає більш тяжку кваліфікуючу ознаку, тобто більш тяжке кримінальне правопорушення, а саме за частиною статті Особливої частини КК з більшим порядковим номером. Водночас у формулюванні обвинувачення та в мотивувальній частині процесуальних документів зазначаються (описуються) та доводяться всі кваліфікуючі ознаки, що притаманні вчиненому суб'єктом кримінальному правопорушенню. Це підтверджує й те, що формула кваліфікації як певний результат її здійснення і процес кваліфікації не збігаються, оскільки окремі норми Загальної та Особливої частин КК використовуються в процесі кваліфікації, проте на них може бути відсутнє посилання у формулі кваліфікації;

5) якщо вчинене кримінальне правопорушення містить як кваліфікуючу, так і привілейовану ознаку, кваліфікація здійснюється за статтею Особливої частини КК, що передбачає привілейовану ознаку складу. Це правило кваліфікації обумовлене правилами подолання конкуренції спеціальних кримінально-правових норм при кваліфікації кримінального правопорушення: кваліфікація кримінального правопорушення за наявності конкуренції кримінально-правових норм, що передбачають склади кримінальних правопорушень з привілейованою та кваліфікуючою ознаками, здійснюється за статтею (частиною статті) Особливої частини КК, що передбачає привілейовану ознаку складу вчиненого кримінального правопорушення. Кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень у такому разі виключається.

Відсутність у вчиненому суб'єктом діянні кваліфікуючої ознаки складу конкретного кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею (частиною, пунктом статті) Особливої частини КК, виключає кваліфікацію вчиненого саме за цією статтею (частиною, пунктом статті), тобто як кримінальне правопорушення з кваліфікуючою ознакою, проте не виключає кваліфікацію вчиненого як основний склад кримінального правопорушення.

Наведене підтверджує доцільність та необхідність законодавчої регламентації правил кваліфікації в кримінальному праві, в тому числі й правил кваліфікації кримінального правопорушення, вчиненого за наявності кваліфікуючої ознаки його складу, в самостійному розділі Загальної частини КК, що обумовить їх системність та взаємозв'язок, забезпечить єдність правозастосовної діяльності та більш змістовну визначеність кримінально-правового регулювання.

Хмелевська Наталя Володимирівна,
кандидатка юридичних наук, адвокатка, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Судовий розгляд з участю неповнолітніх беззаперечно має відмінності від процедури, яка передбачена для дорослих. Особливості, які існують для неповнолітніх у кримінальних провадженнях, забезпечують правосуддя, дружнє до дитини. В Україні активно формується ювенальна юстиція, яка будується на найкращих інтереси дітей у кримінальному провадженні.

О. М. Крукевич визначає судовий розгляд кримінального провадження за участю неповнолітніх як здійснення адаптованого та націленого на задоволення потреб і прав дитини розгляду кримінального провадження в судовому засіданні за участю неповнолітніх

осіб у такий спосіб, щоб було забезпечено право кожної неповнолітньої особи на участь та розуміння процедури судового засідання, на повагу до приватного та сімейного життя, її честі та гідності [1]. Таке визначення цілком повно розкриває суть судового розгляду за участі неповнолітніх.

Відповідно до слушних висновків В. В. Романюк, загальні положення судового розгляду та його процедура фактично не містять спеціальних правил щодо неповнолітніх. Основним засобом забезпечення їх прав та гарантування інтересів у суді є діяльність захисника та досвід судді (суду) за рахунок спеціалізації щодо розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх [2]. Однак цього замало задля побудови досконалої ювенальної юстиції в Україні. Необхідно додати, що в України сьогодні існує спеціалізація для слідчих та прокурорів, активно впроваджується відновне правосуддя.

Нещодавно в Україні було проведено аналіз правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом. Висновки, які зроблені за результатами дослідження, заслуговують на увагу. Запропоновано запровадити на законодавчому рівні спеціалізацію суддів, закріпивши конкретних суддів за розглядом по суті кримінальних проваджень, у яких обвинуваченими, свідками чи потерпілими є неповнолітні, звільнивши їх при цьому від розгляду інших типів справ [3]. Сьогодні в Україні існує спеціалізація суддів для неповнолітніх у конфлікті із законом, проте ювенальні судді виконують також інше навантаження, що не дає їм достатньо часу приділяти увагу провадженням щодо неповнолітніх. Ще одним висновком стало запровадити в кожному суді посаду ювенального слідчого судді, який би розглядав усі питання стосовно супроводження розгляду справ, у яких обвинуваченими, свідками чи потерпілими є неповнолітні [3]. Це дуже важливий крок для покращення ювенальних кримінальних проваджень. Окрім того, дослідження черговий раз підтвердило необхідність створення дружньої до дитини інфраструктури в кожному суді, який повинен мати спеціально облаштовану залу судових засідань для розгляду справ за участю дітей та щодо дітей [3]. Тобто неповнолітні та батьки повинні мати можливість легко спілкуватися із захисником у суді, вони повинні сидіти поруч один з одним і мати можливість бачити і чути один одного. Суддя повинен бути навчений прийомам комунікації, бути ефективним для спілкування з підлітками. Найважливішою вимогою є можливість для неповнолітнього вільно висловлювати свою думку. Важливо, щоб покази неповнолітнього розглядалися серйозно і щоб суддя міг заохотити неповнолітнього розповісти свою точку зору. Батьки також повинні брати активну участь у судових засіданнях. Висловлення власних поглядів і розуміння судового процесу для неповнолітніх є передумовами ефективної участі.

Захисник у кримінальному провадженні щодо неповнолітнього відіграє важливу роль, він має підготувати дитину до судового розгляду, розповісти всі деталі доступною та зрозумілою мовою, ознайомити з приміщенням суду. Однак в Україні відсутня спеціалізація адвокатів щодо захисту неповнолітніх, що потребує удосконалення. Якщо неповнолітній не буде належним чином підготовлений до слухання, це призведе до плутанини та відволікання під час слухання з боку дитини. Отже, можна зробити висновок, що адвокат має важливе завдання в підготовці неповнолітніх до судових розглядів.

Значущою складовою розгляду кримінальних проваджень є роз’яснення рішення суду суддею для неповнолітньої особи зрозумілою мовою, виділивши для цього достатньо часу та відповідаючи на питання учасників судового розгляду.

Вдалим прикладом якісного судового розгляду за участі неповнолітніх є Шотландія. Неповнолітній та батьки перебувають у центрі уваги під час слухання, щоб судді могли прийняти найкраще відповідне рішення. Слухання проходить у невеликій кімнаті, де всі сидять за одним круглим столом. Погляди неповнолітнього активно та уважно заслуховують, судді виявляють щирий інтерес до цих поглядів і батькам надається можливість брати участь так само, як і їхній дитині. У всіх цих аспектах слухання з участю шотландських дітей можна без застережень назвати найкращою практикою [4].

Отже, судовий розгляд за участі неповнолітніх має свої особливості, які потребують удосконалення та певних змін в Україні.

Література:

1. Крукевич О. М. Здійснення правосуддя у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх осіб (Doctoral dissertation, Київ, 2017).

2. Романюк В. В. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх. 2015. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/43486124-3d26-4010-a3a5-93d8eaa251f5/content.

3. Аналіз системи правосуддя щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом в Україні. Практичні аспекти. Звіт за результатами дослідження. 2023. 106 с. URL : https://rm.coe.int/report-juv-just-final-version-ukr-2768-8209-9719-5/1680aae837.

4. The Effective Youth Court : Juvenile Justice Procedures in Europe, Eleven International Publishing, 2014.

Циганюк Юлія Володимирівна,
докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВЛАСНЕ БАЧЕННЯ

Уже декілька років триває наукова дискусія про те чи можна впровадити у кримінальне процесуальне законодавство інститут зловживання процесуальними правами, а якщо відповідь «так», то хто ж може зловживати і у яких формах. У цій дискусії взяли участь О. В. Андрушко, О. В. Бабаєва, І. В. Гловюк, О. В. Капліна, І. О. Крицька, С. В. Прилуцький, Л. Д. Удалова, О. Ю. Хабло, О. Г. Яновська та багато інших науковців і практиків, праці яких, беззаперечно, внесли свій вклад для розвитку цього інституту. Звісно, що такі наукові дослідження посилились після прийняття відповідних норм про зловживання процесуальними правами у Цивільному процесуальному кодексі України (ст. 44), Господарському процесуальному кодексі України (ст. 43) та Кодексі адміністративного судочинства України (ст. 45).

Але всі норми вищевикладених статей у процесуальних кодексах жодним чином не можуть бути взяті за аналогію при нормопроєктуванні змін до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) щодо питань зловживання права у кримінальному процесі.

Не зупиняючись на цитуванні положень КПК України вважаю, що необхідно одразу акцентувати увагу на таких теоретичних висновках щодо зловживання правами у кримінальному провадженні, які не суперечать чинному кримінальному процесуальному законодавству:

1. Зловживання стороною захисту процесуальними правами, які формально не суперечать національному законодавству, неможливе, адже це спосіб використання права на ефективний захист. Зловживання може бути лише тими правами, порушення яких тягне за собою дисциплінарну відповідальність або інші види юридичної відповідальності.

2. Зловживання можливе лише тими правами, які засновані на владно-розпорядчих засадах для їх застосування.

Узагальнюючи вищевикладені позиції думка автора така:

1. Зловживання правом необхідно відмежовувати від диспозитивності у кримінальному провадженні за критерієм небезпеки для інших учасників кримінального провадження неможливості реалізувати ними свої права.

2. Зловживання стороною захисту неможливе, адже дії, які начебто схожі на зловживання, є реалізацією права на ефективний захист. Водночас такі дії не повинні суперечити Правилам адвокатської етики, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішенням органів адвокатського самоврядування.

3. З метою уникнення зловживання правом стороною захисту в КПК України, визначені різноманітні процесуальні механізми (наприклад, у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, або ж залучення іншого захисника для участі в одній слідчій чи процесуальній дії тощо).

4. Зловживання можливе лише за умови, якщо учасник процесу має процесуальні владно-розпорядчій повноваження, адже від реалізації цих прав шляхом зловживання шкода завдається іншим учасникам, які мають юридичний обов'язок щодо прав такого учасника, який зловживає або не можуть у законний спосіб реалізувати свої власні права.

5. Метою зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні є отримання власної вигоди (у тому числі і за рахунок задоволення від зменшення обсягу процесуальних можливостей для інших учасників) та виявляється у формі зневаги до інших учасників кримінального провадження.

6. Зазначити всі випадки зловживання правами у кримінальному процесі неможливо і недоцільно, а встановлення загального поняття «зловживання правом» у нормах КПК України призведе до розширення переліку видів зловживання процесуальними правами внаслідок реалізації такої норми.

Шабатура Максим Вікторович,
аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

У чинному кримінальному процесуальному законодавстві об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування регламентовані ст. 217, ч.3 ст. 280, ч. 8 ст. 469, ст. 494, ст. 510 КПК України [1]. Науковці, які досліджували проблематику ухвалення рішень про об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування, розглядають сукупність правових норм, які регламентують означені питання, як окремі правові інститути. Водночас правові положення щодо вищезгаданих процесуальних рішень вчені відносять до числа загальних положень (інколи – умов) досудового розслідування [2; 3].

Незважаючи на значну увагу науковців щодо дослідження об'єднання і виділення матеріалів досудового розслідування залишається чимало спірних питань і поглядів як серед вчених, так і в правозастосовній практиці. Одним із таких питань є розробка науково-теоретичної основ для розширення кола підстав об'єднання кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених з необережності.

Справа в тому, що така підстава об'єднання матеріалів кримінальних проваджень як спільне вчинення кількома особами одного кримінального правопорушення багатьма вченими розглядається лише як вчинення злочину у співучасті [3]. Відповідно співучасть згідно з правовими нормами положень КК України презюмує спільне вчинення саме умисних кримінальних правопорушень.

І науковці, і практичні працівники неодноразово вказували на доцільності досудового розслідування й подальшого судового розгляду в одному провадження

кримінальних правопорушень, вчинених з необережності, у ситуаціях, коли злочинний наслідок настав через дії двох і більше осіб. С.О. Січко вказував, що найбільш типовими такими випадками є одночасного порушення правил безпеки дорожнього руху кількома водіями, що спричинило дорожньо-транспортну подію, неналежне виконання обов'язків кількома працівниками, що виконують роботи з механізмами, верстатами, на будівництві тощо [3].

Досудове розслідування, за своєю суттю, однієї події ведеться у двох (і більше, залежно кількості учасників) кримінальних провадженнях, що, у свою чергу, спричиняє певні труднощі. Насамперед, слід звернути увагу на процесуальний статус особи, яка брала участь у події, але не може бути підозрюваним чи обвинуваченим у іншому кримінальному провадженні, оскільки має такий статус у провадженні, яке ведеться щодо неї. Тим самим процесуальні можливості відстоювати власні законні інтереси для такої особи обмежені. Крім того, виникає потреба дублювання, повторного проведення окремих слідчих (розшукових) дій у двох провадженнях, а також передання матеріалів з одного провадження в інше (що само по собі недостатньо регламентовано в КПК України) [3].

Тому доцільним є у майбутньому передбачити в КПК України можливість об'єднання кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, вчинені з необережності. Такий підхід спрятиме не лише процесуальній економії, про що вже зазначалося в літературі, але й сприятиме захист прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у таких провадженнях.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Законодавство України.* URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/page.

2. Павловський В. В. Загальні положення досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук / 12.00.09. К., 2016. 246 с.

3. Січко С. О. Загальні положення досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук/ 12.00.09. Харків, 2021. 247с.

Якимець Марина Олександрівна,
аспірантка Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Кримінальним законодавством визначаються особливості притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх осіб, а також чітко визначаються види покарань, які можуть бути застосовані до осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння у віці до 18 років. Також ст. 97 КК України передбачає можливість звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності та покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

За даними судової статистики у 2022 році, відповідно мало місце 322 провадження за клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, у 154 провадженнях розгляд було завершено вирішенням питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру [1]. Водночас у 2021 році відповідно до даних судової статистики мало місце 494 провадження за клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, у 255 провадженнях розгляд було завершено вирішенням питання щодо застосування примусових заходів виховного характеру [2].

У кримінально-правовій та кримінологічній доктрині усталеним є бачення того, що для боротьби з злочинністю серед неповнолітніх необхідно вживати комплексних заходів.

Перш за все, важливо забезпечити соціальну підтримку та процес відповідного виховання неповнолітніх. У першу чергу, на рівні державної політики це має включати розвиток соціальних програм, які сприяють соціалізації, підтримку родин та створення безпечних умов для зростання дітей. Важливо надати неповнолітнім доступ до якісної освіти та навчання, щоб вони мали можливість отримати професійні навички та знання для успішного майбутнього.

Судова система також відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності застосування заходів відповідальності неповнолітніх за їхні протиправні дії. У першу чергу, це стосується необхідності формування системи заходів, альтернативних покаранню, які сприяють перевихованню неповнолітніх, замість традиційної каральної функції. Неповнолітній правопорушник – це не лише суб'єкт кримінального правопорушення, а й об'єкт підвищеної правової охорони та захисту. З цієї обставини виходить більшість міжнародно-правових документів. Це положення визначає специфіку системи поводження з неповнолітніми правопорушниками, яка полягає у побудові цієї системи на основі спеціальних принципів, наявності в ній спеціальних (спеціалізованих) суб'єктів та спеціальних правових засобів впливу.

Неповнолітній правопорушник як особистість перебуває у стадії формування, а вчинене ним кримінальне правопорушення здебільшого – наслідок збігу несприятливих життєвих обставин. Тому процес його ресоціалізації за можливості повинен відбуватися у природних первинних соціальних інститутах і звичному позитивному соціальному середовищі. Отже, в основі запобігання злочинності неповнолітніх (системи поводження з неповнолітніми правопорушниками) має лежати принцип максимального сприяння добробуту неповнолітнього та презумпція його подальшої позитивної соціалізації (яка, проте, у кожному конкретному випадку може бути спростована).

Отже, успішна кримінальна політика щодо неповнолітніх повинна орієнтуватися на превенцію, справедливість та перевиховання. Вона має створювати умови для розвитку та забезпечення безпеки неповнолітніх, а також зменшення ризику повторної злочинності. Крім того, вона повинна враховувати індивідуальні потреби та особливості кожного неповнолітнього, забезпечуючи належну підтримку та виховання.

Системна криза концепції карального правосуддя вимагає пошуку нових підходів до оцінки кримінального правопорушення і покарання, соціально прийнятних, і, водночас, ефективних прийомів протидії злочинності. Реальною альтернативою ювенальному каральному правосуддю стає доктрина «відновного правосуддя», матеріально-правова основа якої міститься в нормах кримінального права, що регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку, нетяжких кримінальних правопорушень. Сутністю цієї концепції є особливе ставлення до правопорушення та покарання за нього, до особи, яка вчинила правопорушення, та особи, яка постраждала в результаті його вчинення.

Правосуддя у провадженнях щодо неповнолітніх потребує заходів, альтернативних покаранню, які виконують особливу соціальну функцію пристосування зазначених осіб до норм суспільного життя. У таких умовах примусові заходи виховного характеру набувають значення не лише дієвого засобу соціальної реабілітації неповнолітніх з девіантною поведінкою, а й ефективної форми реалізації їхньої кримінальної відповідальності, альтернативної до власне застосування кримінального покарання.

У багатьох країнах застосування заходів, альтернативних кримінальній відповідальності та покаранню, є основним спеціальним засобом правового впливу на неповнолітніх правопорушників. Реалізація цих заходів має, як правило, чітке законодавче закріплення у вигляді спеціальних законів щодо неповнолітніх та спеціальної системи органів, що їх застосовують (наприклад, у ФРН, Канаді та інших країнах).

Соціальна зумовленість застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх пов'язана з низкою факторів. Перш за все, виховання і соціалізація дітей і підлітків мають велике значення для створення гармонійного суспільства. У деяких

випадках, коли інші методи виховання не дають результатів, примусові заходи можуть бути використані як засіб впливу на неповнолітніх, щоб вони змінили свою поведінку або уникнули небажаних дій.

Другим фактором є захист інтересів дитини та суспільства в цілому. Примусові заходи можуть бути застосовані, коли неповнолітній перебуває в небезпеці, вчиняє злочини або порушує закон. Це може включати і розміщення у спеціальних установах, утримання під наглядом, обмеження прав і свобод дитини. Застосування примусових заходів виховного характеру може розглядатися як необхідна міра для допомоги дітям у важких життєвих ситуаціях.

Проте необхідно пам'ятати, що застосування примусових заходів до неповнолітніх повинно бути обмеженим і контрольованим. Вони повинні ґрунтуватися на законодавчих нормах і регулюватися механізмами, які забезпечують захист прав дитини. Важливо забезпечити адекватні умови для виховання, реабілітації та реінтеграції неповнолітніх, а також забезпечити їхню безпеку та добробут.

Література:

1. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2022 рік. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.
2. Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження № 1-к за 2021 рік. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21.

СЕКЦІЯ 7

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

Виговська Тетяна Вікторівна,
кандидатка біологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ЕКОЛОГІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ЗНИЩЕННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС РОСІЙСЬКИМИ АГРЕСОРАМИ

Український народ вже другий рік мужньо боронить свою країну від російських агресорів. За цей час окупанти здійснили величезну кількість різноманітних злочинів на території незалежної України. Усе це документується відповідними українськими та міжнародними організаціями. У підсумку агресорам будуть пред'явлені конкретні обвинувачення і винних буде притягнуто до відповідальності. Так, лише екологічних злочинів за цей період було задокументовано 2500 випадків на загальну суму 56 мільярдів доларів. Половина − це збитки від неконтрольованих викидів в атмосферу. Майже 1 мільярд грн − засмічення земель відходами. Усе інше − забруднення води, знищення лісів, екосистем [1]. Кожен день повномасштабного вторгнення росіян інспектори Державної екологічної інспекції України фіксують руйнування довкілля від бойових дій і нанесення йому збитків на суму 102 мільйони євро або ж 4 мільярди гривень. Ці підрахунки зроблено без врахування екоциду, який спричинила Росія підривом Каховської ГЕС [2].

06 червня 2023 року Росія здійснила один з наймасштабніших екологічних і гуманітарних злочинів у новітній історії − знищили Каховське водосховище. Без сумніву, це трагічно вплине на південь України, оскільки знищено екосистему, яка склалася з часу його побудови, на державу в цілому, а через зміну солоності − і забруднення Чорного моря, може мати міжнародні наслідки. Сума орієнтовних збитків довкіллю через підрив росіянами Каховської ГЕС вже перевищила 55 млрд гривень [3].

На думку військового експерта Олександра Мусієнка, росіяни вирішили підірвати греблю Каховського водосховища, бо не знали, де саме може початися контрнаступ ЗСУ. Саме таким чином ворог намагався «перерізати» один із можливих шляхів просування українських військових. Ще одна можлива причина − спроби якомога більше деморалізувати місцеве населення [4].

Отож розроблений спецслужбами ще за часів СРСР таємний план «Возмездие», який передбачав використання водосховищ на Дніпрі для затоплення частини території України, якщо іншим шляхом військові не зможуть зупинити ворога, що наступає із заходу, тепер був використаний проти українців.

Гуманітарні наслідки екоциду виявляються в тому, що через підрив росіянами греблі Каховської ГЕС загинула 31 людина. 29 людей в Херсонській області і 2-є − в Миколаївській [5], а також у відсутності централізованого водопостачання та водовідведення в багатьох населених пунктах Дніпропетровської, Запорізької та Херсонської областей. Приблизно 880 тисяч населення втратили доступ до централізованого водопостачання, що створює безпосередню загрозу їхньому життю та здоров'ю [6]. Крім того, велика кількість людей, що втратили свої домівки, стала вимушеними переселенцями.

Зі знищенням Каховського водосховища серйозно постраждало сільське господарство півдня України. Представник Міністерства аграрної політики та продовольства України повідомив, що внаслідок підриву ГЕС без води залишилось 94%

зрошувальних систем в Херсонській, 74% – в Запорізькій та 30% – в Дніпропетровській областях.

Підрив Каховської ГЕС призвів до масштабної екологічної катастрофи у рибному господарстві: водні біоресурси водойм Херсонщини, Дніпропетровщини, Миколаївщини та інших областей можуть загинути без води. Внаслідок терористичного акту знищення Каховської ГЕС затоплений єдиний в Україні державний осетровий завод «Виробничо-експериментальний Дніпровський осетровий рибовідтворювальний завод імені академіка С.Т. Артющика».

Знищення Каховської ГЕС – це значний удар по виробництву овочів. Херсонська область завжди спеціалізувалась саме на вирощуванні овочів, зокрема понад 35% овочів борщового набору до війни постачалося на внутрішній ринок України саме з цього регіону. Аналітики проєкту EastFruit взагалі вважають, що росіяни фактично знищили овочівництво та садівництво півдня України [7].

Екологи попереджали, що після надходження в Чорне море великих об'ємів прісної води із різноманітними забруднювачами буде спостерігатись посилення процесів «цвітіння» води та зменшення її солоності, що вплине також на зоопланктон, рибу та дельфінів. На їхню думку, вимерлий фітопланктон буде опускатися в нижні шари моря й поглинати велику кількість кисню, перетворюючи кисневі зони на сірководневі. Це буде впливати на мешканців морського придоння [8].

Подальші спостереження показали, що більшість органіки, яку принесли води Каховського водосховища, швидко переробляються саме в процесі «цвітіння» води і на придонні води не значно вплинули. Та про всі гуманітарні та екологічні наслідки акту екоциду зі знищення Каховської ГЕС можна буде судити дещо пізніше. Зрозуміло, що агресор зобов'язаний відповісти і за цей злочин та компенсувати всю завдану шкоду.

Література:

1. Росія вчинила в Україні 2500 екологічних злочинів − Міндовкілля. URL : https://suspilne.media/571823-rosia-vcinila-v-ukraini-2500-ekologicnih-zlociniv-mindovkilla/

2. Кожен день війни завдає довкіллю України збитків на 4 млрд грн. URL : https://lb.ua/society/2023/07/08/564248_kozhen_den_viyni_zavdaie_dovkillyu.html.

3. Сума збитків довкіллю, без урахування Каховської ГЕС, зросла до 2 трильйонів. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2023/08/27/703624/.

4. Навіщо росіяни підірвали Каховську ГЕС та які будуть наслідки для екології – пояснюють експерти. URL : https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20230606-navishho-rosiyany-pidirvaly-kahovsku-ges-ta-yaki-budut-naslidky-dlya-ekologiyi-poyasnyuyut-eksperty/.

5. Клименко: Внаслідок підриву Каховської ГЕС загинула 31 людина. URL : https://suspilne.media/533321-klimenko-vnaslidok-pidrivu-kahovskoi-ges-zaginula-31-ludina /.

6. Підрив Каховської ГЕС: чотири категорії наслідків та план подальших дій. URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2023/06/14/701156/.

7. Підрив Каховської ГЕС:трагедія,яка змінить сільське господарство півдня і всієї України. URL : https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3721075-pidriv-kahovskoi-ges-tragedia-aka-zminit-silske-gospodarstvo-pivdna-ta-vsiei-ukraini.html.

8. Це техногенна катастрофа: еколог пояснив наслідки підриву Каховської ГЕС для Чорного моря. URL : https://suspilne.media/498406-ce-tehnogenna-katastrofa-ekolog-poasniv-vpliv-naslidki-pidrivu-kahovskoi-ges-dla-cornogo-mora/.

Виговський Леонід Антонович,
доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ СУСПІЛЬНО ФУНКЦІОНУЮЧИЙ ФЕНОМЕН

Корупція (в широкому розумінні), як переконливо свідчить історія соціуму, в тій чи тій формі існувала і буде існувати в будь-якому суспільстві. Це пояснюється тим, що вона, насамперед, соціально обумовлена, оскільки в кінцевому підсумку є породженням всієї системи конкретно-історичних та соціально-економічних відносин. Головна причина існування і відтворення корупції, насамперед, полягає в економічній сфері, в якій існує неоднаковий доступ людей до матеріальних благ. А для життя людини важливо, в першу чергу, задовольнити власні вітальні потреби (в їжі, одязі, взутті, житлі тощо). Оскільки серед громадян є поділ людей на керівників та керованих, то й існує реальна можливість частини людей (в силу наданих їм суспільством владних повноважень) здійснювати розподіл матеріальних ресурсів, привілеїв та пільг. Об'єктивно це зумовлює залежність громадян від тих особистостей, які здійснюють перерозподіл матеріальних благ. А меркантильне ставлення людей до матеріального світу відзначали ще в епоху античності. Уже тоді мала місце думка, «що віслюк навантажений золотом, візьме будь-яку фортецю». І в цьому контексті варто нагадати, що 300 спартанців на чолі з царем Леонідом програли битву через те, що серед еллінів знайшовся зрадник, який за золото від персів провів їх стежкою у тил воїнів.

Щодо негативного впливу корупції на суспільство, то, як переконливо, свідчить практика, держави з її високим рівнем в умовах сучасної конкурентної боротьби закономірно опиняються на узбіччі цивілізаційних процесів. На жаль, значна частина соціально-економічних та політичних проблем, з якими сьогодні змушена боротися Україна, виникли в результаті олігархічного управління державою. У результаті в житті українського суспільства має місце відмінність між проголошеними і реальними цінностями, що формує у членів суспільства так звані «подвійні стандарти» у сфері моралі і поведінки особистості.

Без сумніву, розквіт корупції спостерігається в перехідні періоди в історії соціуму. Так, транзитний стан нашого суспільства зумовив ситуацію, коли державна власність, на яку працювали ще наші батьки, за короткий час стала власністю ділків, «нових українців». Кардинальні негативні соціальні зрушення, що почалися в другій половині 80-х років минулого століття, зумовили стан, коли корупція стала майже нормальним явищем для життя пересічного громадянина та молодої держави. Доказом цього є те, що нині в нашій державі фіксується зростання видів і кількості корупційних правопорушень. Це прямо впливає на зниження рівня та стану духовно-морального потенціалу громадян та суспільства, породжує правовий нігілізм, соціальну апатію.

«… Сферою поширення корупції, – як слушно зазначає М. І. Мельник, – є публічна сфера – сфера функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування» [1, с. 156]. Тому там, де є державні структури і публічна влада, які здійснюють функцію розподілу і перерозподілу, насамперед, матеріальних цінностей, у частини людей завжди буде потреба та можливість впливати на такий процес, з метою отримання власної вигоди. У будь-якому суспільстві специфіка корупції буде зумовлюватися лише масштабами, змістом і формами її виявів і відповідно впливом (безпосереднім чи опосередкованим) на соціально-економічну, фінансову, політичну, правову, гуманітарну та інші сфері матеріального і духовного життя суспільства. Отож у світі не існувало і не буде існувати держави, де корупція подолана як соціальне явище. Змінювалися лише корупційні вияви та обсяги, їхній рівень та реальні можливості впливу на особистість та державні структури. Як свідчать останні дослідження суспільствознавців, навіть в умовах сталінського терору в досить великих обсягах існувала і постійно

відтворювалася корупція [2]. Водночас є позитивні приклади держав, які проводять успішну боротьбу з корупцією. До прикладу, досить низький рівень корупції спостерігається в Швеції, Португалії, Сінгапурі, Гонконзі. А це говорить про те, що є реальні методи боротьби з нею. Вони повинні бути спрямовані, насамперед, на ліквідацію об'єктивних та суб'єктивних чинників, які її зумовлюють. Тобто боротьба з корупцією повинна вестися, насамперед, з причинами, які її породжують. Через те систематична «війна» суспільства з корупцією дозволяє суттєво зменшити її обсяги, обмежити негативний вплив на особистість та соціально-економічні, фінансові, політичні, правові та інші сфери життя людей.

Наявність високого рівня корупції в нашій державі є маркером того, що в системі державного управління існують серйозні перекоси. Державні інститути, функція яких полягає в регулюванні взаємовідносини між громадянином і державою на засадах справедливості, чесності, прозорості, досить часто слугують інструментом для особистого збагачення. На жаль, в Україні корупція навіть у період воєнного стану стала елементом національної загрози. До прикладу, вона у військкоматах (ТЦК) та військово-лікарських комісіях (ВЛК) досягла такого рівня, що стала предметом розгляду Ради національної безпеки і оборони України. Так, відомо, що «ДБР розслідує 112 справ проти працівників територіальних центрів комплектування. 15 обвинувачень представників військкоматів уже у суді. Раніше Президент України Зеленський оголосив масштабні перевірки діяльності військкомів. Сталося це після розголосу про тодішнього одеського військкома Євгена Борисова – розслідувачі неодноразово заявляли про його дивне збагачення. Серед нових справ проти військкомів з різних областей – нібито «допомога» військовозобов'язаним в ухиленні від служби за хабарі, підробні документи, корупція» [2]. У цьому контексті Президент України Володимир Зеленський щодо роботи працівників ВЛК та МСЕК заявив, що вже є «чітко встановлені правоохоронцями необґрунтовані рішення ВЛК. Зафіксовані конкретні докази. У закритому режимі це представлено. Різні регіони країни, різні ТЦК, різні посадовці. Хабарі від 3 до 15 тисяч доларів» [3]. І такі корупційні процеси відбувалися на очах у багатьох контролюючих органів протягом стількох років, що породжує серйозні сумніві в їх об'єктивності. Більше того, вказані випадки були винесені на публічний огляд небайдужими, некорумпованими журналістами, свідомими громадянами.

Отже, необхідно визнати, що корупція в Україні в тих чи тих виявах існує практично в усіх сферах суспільного життя. Більше того, вона стала однією з головних причин кризи української державності, а тому набула характеру загрози національній безпеці. Відтак нагальною потребою є пошук та створення моделі ефективної й дієвої системи запобігання та протидії корупції на всіх рівнях суспільного життя. Науковим підґрунтям цього має бути, зокрема, з'ясування сутності корупції як негативного суспільно-функціонуючого явища засобом дослідження ідентифікуючих його характеристик, що відокремлюють корупцію від інших асоціальних явищ і розкривають її суть, дослідження історичних форм корупції, вивчення кращих зарубіжних стратегій боротьби з корупцією (шведська, сінгапурська тощо) та вироблення дієвих моделей застосування їх у нашій державі з урахуванням менталітету українських громадян.

Література:

1. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. 304 с.

2. Гінда В. У СРСР корупції не було, а лише хабарництво. URL : https://zbruc.eu/node/44830.

3. Корупція у військкоматах: фронт як покарання? URL : https://www.radiosvoboda.org/a/svoboda-live-koruptsiya-u-viyskkomatakh-front-pokarannya/32539499.html.

4. Хабарі від 3 до 15 тисяч доларів: Зеленський розповів про рівень корупції у ВЛК. URL : https://tsn.ua/ukrayina/habari-vid-3-do-15-tisyach-dolariv-zelenskiy-rozpoviv-pro-riven-korupciyi-u-vlk-2400631.html.

Вовк Вікторія Миколаївна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ Г. ЛЕЙБНІЦА ПРО СУБ'ЄКТА ПРАВА І СУЧАСНА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ

Питання суб'єкта права є складним і неоднозначним для правознавства. Багаточисельні дефініції «суб'єкт права», які наявні у юридичній літературі, лише підтверджують неоднозначність цього поняття. Як поняття «суб'єкт права» з'являється надбанням юридичної науки досить пізно, лише в XVII столітті завдяки теоретичним розробкам Готфріда Лейбніца, який не лише сформулювати абстрактне поняття «суб'єкт права», але й пов'язав зміст вказаного поняття з можливістю особи мати права та обов'язки.

Наслідком творчого переосмислення ідей Г. Гроція та визнання концепції римського права про поділ права на права осіб, речей і позовів, стало положення про наявність простих елементів у праві. Г. Лейбніц запропонував ці елементи позначати термінами (відповідно) – суб'єкти, об'єкти і причини, при цьому четвертим елементом визнавалися права. Розробка Г. Лейбніцем поняття «суб'єкт права» відбувалася в контексті новочасової картини світу (специфіка якої детально описана у історико-філософській літературі) та відповідно до засад математичної раціональності, чим і пояснюється часте звертання мислителя до математичних і геометричних аналогій [1]. На його думку, як Евклід створив «Елементи геометрії, так і в Corpus Juri містяться елементи права, …таким видаються найпростіші елементи, які у взаємодії є основою виникнення різноманітних випадків, які можливі у сфері права – це особи, речі, позови і права». У природничо-правовій концепції Г. Лейбніца моральна та правова сторони буття органічно пов'язані, а тому для нього очевидним є те, що суб'єктом моральної якості є особа або річ. При цьому особа є або природною (Бог, ангел, людина), або громадянською (тобто такою, яка є сукупністю осіб, об'єднаних єдиною волею і бути доступною для розпізнавання).

Вплив геометризму на всі сфери суспільного життя в Новий час мав тотальний характер: від математики до мистецтва. Цілком логічним є те, що і вчення про суб'єкта права теж піддалося вказаній модній течії. Йдеться, насамперед, про широке використання Г. Лейбніцем у своїх соціально-правових розмірковуваннях аналогій із геометрії.

Значною мірою завдячуючи Г. Лейбніцу та розробленому ним вчення про монади, в сучасній політико-правовій реальності утвердився принцип індивідуальності й неповторності людського індивіда. Саме з таких позицій людина розуміється в координатах сучасного правового регулювання, оскільки за нею визнаються притаманні їй відмінності, особливості розвитку і здібності. Можна стверджувати, що завдяки монадології сьогодні всі цивілізовані держави не лише визнають, але і забезпечують автономію окремої людини, її свободу, природні і соціальні потреби через інститут прав людини (хоча, як правило, державна влада не рефлексує щодо витоків того чи того політико-правового явища). Перенесення основ суто філософського вчення про монади в практику правової і політичної реальності значною мірою було зумовлене особливостями світоглядної і наукової картини світу Нового часу. Як зауважує П. Пилипишин, проблема людини в означений історико-культурний період пронизувала всі сфери суспільних відносин у формі вчення про «природні права» людини. Пізніше у XVIII ст. соціальні мислителі прийдуть до висновку

про те, що основне завдання суспільства (і держави також) полягає в тому, щоб створити всі умови для реалізації цих прав [2, с. 16].

Для Г. Лейбніца очевидним був той факт, що кожна людина є самобутньою особистістю, яка водночас «упорядковується» всесвітом, а відтак кожна людина перебуває у взаємозалежних відносинах з іншими членами суспільства та самим суспільством, узгоджуючи з ним свої дії. На думку І. Паньонко і О. Ряшко, Г. Лейбніц, розмірковуючи над проблемою прав і свобод людини, констатував, «що людина є справжнім суб'єктом свободи, оскільки за найбільшої активності її волі вона має розум, здатний до вибору. Вільна діяльність людини – це її діяльність як духовної істоти, якою вона залишається після врахування усієї складної структури необхідності. … Лейбніц, як і Сократ, закликав громадян чітко дотримуватись наявних законів. Підсумовуючи, Лейбніц сказав: «Потрібно, якщо можеш, збудувати будинок, нехай у ньому будуть жити інші, і посадити дерево, чиї плоди вже не вдасться тобі скуштувати» [2].

Література:

1. Вовк (Ляшенко) В. М. Філософські-правові погляди Лейбніца в соціокультурному контексті епохи. *Мультиверсум* : філософ. альм. Київ, 1999. Вип. 7. С. 42–62
2. Паньонко І., Ряшко О. Г. В. Лейбніц – геніальний мислитель західноєвропейської науки і культури (до 300-річчя від дня смерті). URL : http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_855_71.pdf.
3. Пилипишин П. Б. Монадологія як поворот до осмислення індивідуальності у філософії права Г. Лейбніца. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 49. С. 16-19.

Куліш Наталія Стефанівна,
кандидатка філософських наук,
запрошена вчена Університету Манітоби (м. Вінніпег, Канада),
доцентка кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ У КАНАДІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОВІНЦІЇ МАНІТОБА)

Історично так склалося, що релігія відігравала важливу роль у житті українців. Активні процеси української еміграції у кін. XIX – перш. пол. XX століть, переселення українців у країни глобального світу, вибудова життя на нових територіях значно розширили функціональний простір релігійних організацій. Він вже не обмежувався рамками лише віроповчальної та культової практики. Українські релігійні спільноти активно включилися у контекст соціального та культурного життя. «Ми в Канаді. Канада потребує добрих горожан. А так воно є, що коли ми є добрими українцями, то тоді ми є добрими горожанами її, добрими канадцями. Доказом цього є наші піонери. Вони, безперечно, були добрими українцями, бо, прибувши сюди, організували українське життя, будували українські церкви, установи, організували пресу, організації, видавали українські книжки і часописи. Нині ніхто не заперечить, що вони були добрими українцями і добрими, потрібними, пожиточними канадцями» [1, с.7], – слова принципала Колегії Святого Андрея, датовані 1959 роком, часом чи не найактивнішого включення українських церков у суспільні та культурні процеси Канади.

Нинішні умови та виклики, які постали перед українськими релігійними спільнотами Канади, неспівмірні з викликами минулих часів: глобалізація, споживацькі тенденції,

політика мультикультуралізму, приватизація релігійного досвіду, від'ємна маніфестація релігійної приналежності та участі у релігійній діяльності [2] тощо, – ще більшою потугою актуалізують питання рефлексії дійсного місця релігійного чинника в соціальних процесах.

Ключовими українськими конфесіями у провінції Манітоба є Українська католицька церква (Вінніпезька Українська католицька архієпархія) та Українська православна церква в Канаді (Центральна єпархія). Українська католицька церква більше століття активно вплетена у канву емігрантської дійсності Канади. Маючи ґрунтовні підвалини релігійного буття, вона і нині активно залучена у процеси духовного та суспільного життя канадських українців. У сьогоденні, попри невпинні асиміляційні тенденції, одним з чільних завдань церкви є збереження української ідентичності канадських українців. Церква намагається зберегти українську мову в богослужіннях. При парафіях у Вінніпезі та інших містах провінції діють клуби та осередки з вивчення української мови, культури, історії, традицій [3]. Невід'ємним елементом церковного життя є наявність невеликих українських книгозбірень та виставкових вітрин у парафіяльних спорудах. Церква активізує своїх парафіян до участі у знакових подіях українського культурного життя [4]. Важливою місією церкви є ініціативи спрямовані на збереження національної пам'яті українства [5; 6; 7].

Знаковою місією церкви є виховання розуміння цінності родини, сімейного життя, дару батьківства, цінності дитини в родині, пошанування старості та здорових відносин [8]. Практичним виявом декларації церкви є Дім Пресвятої Родини у Вінніпезі [9], де люди похилого віку можуть гідно зустріти свою старість; школа Непорочного Серця Марії у Вінніпезі [10], де дітям від дитячого садка та до 8-го класу створено середовище для повноцінного академічного, духовного, культурного, соціального, фізичного та емоційного зростання.

Окремою частиною діяльності конфесії є її біляцерковні рухи, а саме: «Міст надії», «Лицарі Колумба», «Фундація Митрополита Андрея Шептицького», фундація «Любов», «Братство українців католиків», «Українська католицька жіноча ліга», «Українська католицька молодь» та ін.

Знаковою ініціативою конфесії є пошанування воїнів. Щорічно, починаючи з 1936 року, церква проводить на символічній могилі Січових стрільців у Вінніпезі поминальну панахиду пам'яті воїнів, які боролися та загинули у минулому та сьогоденні України [11].

Нині Українська католицька церква в Канаді висловлює потужну духовну та матеріальну підтримку українцям у час війни [12; 13; 14].

Українська православна церква в Канаді опікується канадськими українцями з 1918 року. За цей час вона заявила про себе як про потужну духовну україноцентричну інституцію. Впродовж своєї історії вона обстоювала права українців Канади, залучала українців до лідерського вишколу, активного суспільного життя при цьому невпинно дбала про збереження української ідентичності (мови, культури, історії). Під егідою церкви у Вінніпезі діє Український музей Канади – Манітобська філія. Дієвими є соціальні ініціативи «Руки допомоги», «Орден Святого Андрія», «Товариство українок Канади», «Турботливі руки», «СУПМК», дитячий табір «Веселка», парафіяльні україномовні недільні школи та ін.

Стараннями конфесії у Вінніпезі у 1946 році була відкрита Колегія Святого Андрея [15]. Нині на базі Колегії Святого Андрея діє Центр українсько-канадських студій, який сприяє дослідженню україно-канадської спадщини. Від 2022 року центр забезпечив фінансування та започаткував першу щорічну постдокторську стипендію імені Петра Яцика. Метою є щорічна підтримка найперспективнішого з молодих науковців, які вивчають Україну / українську Канаду, а також поглиблення розуміння української політики, історії та суспільства. Натепер центр – один із важливих місць контакту для місцевих і національних ЗМІ в Університеті Манітоби у висвітленні повномасштабного вторгнення Росії в Україну [15].

Таким чином, українські релігійні спільноти Канади активно включені у соціальні проекти та ініціативи. Духовний вплив українських конфесій є чинником збереження національної ідентичності українства у глобалізованому світі.

Література:

1. Слово від принципала. Пам'ятка 13 українських літніх курсів при колегії Св. Андрея у Вінніпегу. Вінніпег, 1959. 32 с.

2. Корнеліссен Луї. Релігійність у Канаді та її еволюція з 1985 по 2019 рік. URL : https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-006-x/2021001/article/00010-fra.htm.

3. Тихонова Катерина. Родиться небо і земля. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1236.

4. Святкуємо українську культуру цього літа. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1286.

5. Меморіал жертвам голодомору. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1213.

6. Панахида у Вінніпезькому парку Шашкевича. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1084.

7. 100 років тому наші були у в'язниці в Канаді URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=936.

8. Національний тиждень життя та сім"ї. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1261.

9. Дім Пресвятої Родини. URL : https://www.holyfamilyhome.mb.ca/.

10. Сестри Служебниці непорочної Марії. URL: https://ssmi.org/.

11. Бандера Степан На зеленому святі сплакували герої війни. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1278.

12. Українська громада Вінніпегу оголошує заходи до річниці вторгнення. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1249.

13. Україна дякує Вінніпезькій Архиєпархії. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1185.

14. Всеканадська молитва за Україну. URL : https://www.archeparchy.ca/news_details.php?news_id=1138.

15. Куліш Н. С. Колегія Святого Андрея у Вінніпезі. URL : https://vue.gov.ua/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D1%8F_%D1%83_%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B3%D1%83.

Миронова Галина Анатоліївна,
докторка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
провідна наукова співробітниця відділу міжнародного приватного права та правових проблем євроінтеграції Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ

У сучасних надскладних умовах відбиття збройної зовнішньої агресії в Україні виникли специфічні виклики для системи охорони здоров'я щодо її спроможності надавати медичну допомогу всім, хто цього потребує. Втім, намагання приховати проблему та відкладати її вирішення вже в найближчій перспективі може призвести до її поглиблення і, як наслідок – до соціального напруження та невдоволення тих, хто ціною свого здоров'я

чинив опір збройній агресії. Враховуючи наведене, актуальним напрямом наукових досліджень є аналіз перспективних правових моделей формування потужного медичного сектору, здатного забезпечити своєчасне надання суспільно значущих медичних послуг. Серед можливих напрямів формування потужного якісного медичного сектору вбачаємо встановлення гарантій співоплати при отриманні медичних послуг у приватних медичних закладах; різноманітні форми державно-приватного партнерства.

Співоплата як доплата, яку пацієнт здійснює за медичну послугу, покриваючи різницю між її вартістю та державним тарифом, цілком вписується у задекларований основний принцип медичної реформи «гроші йдуть за пацієнтом». На етапі планування реформи у 2016 році механізм співоплати було закладено у проєкті Закону про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів [1], який за результатами публічного обговорення було відхилено. Наразі знов на порядку денному постало питання про те, що держава може віддати приватним закладам частину бюджетних коштів, які належать пацієнту в межах гарантованого державою базового пакету послуг і компенсувати певну частину вартості лікування та відновлення, а решту сплатить сам пацієнт. Такі механізми співоплати за послуги у приватних суб'єктів господарювання потрібно закласти відповідними змінами до законодавства, адже станом натепер в Україні відсутній єдиний медичний простір, пацієнти не можуть обрати за державні кошти лікаря з приватного медичного закладу (крім, лікарів первинної ланки медичної допомоги – терапевта, педіатра, сімейного лікаря).

Проте механізми співоплати, як і запровадження обов'язкового медичного страхування, потребують відповідного детального соціально-економічного обґрунтування, правового розроблення з урахуванням всієї сукупності чинників, потреб та інтересів суспільства, що пов'язано із часовим ресурсом, якого країна наразі не має. То ж очевидно, що затребуваними та ефективними інструментами швидкого розгортання мережі медичних закладів необхідного профілю, принципового покращення їх оснащення можуть стати державно-приватне партнерство. Застосування різноманітних форм взаємодії державного та приватного секторів вбачається оптимальним варіантом належного матеріально-технічного оснащення закладів охорони здоров'я, зважаючи на обмеженість бюджетних та часових ресурсів держави. Як зазначає Р. Шевчук, «головне завдання партнерства у будь-якій сфері – поєднати потенціал, ресурси та навички партнерів для досягнення найкращих фінансових та матеріальних результатів із максимальною взаємною вигодою від такої співпраці» [2, с. 109].

Напрями спрямування зусиль державно-приватного партнерства обумовлюються потребами у відбудові, будівництві, оснащенні медичних закладів, що надаватимуть суспільно значущі медичні послуги в умовах повоєнного відновлення України. Серед ключових переваг такого співробітництва слід зазначити залучення коштів приватних інвесторів, передачу приватному партнеру частини ризиків, збереження майна у державній власності, передачу новостворених та придбаних у рамках державно-приватного партнерства об'єктів у державну або комунальну власність, швидке підвищення якості та асортименту затребуваних медичних послуг, забезпечення вищої ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера.

У Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами, основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі, відповідні гарантії як для державного, так і приватного партнерів, зокрема: рівність перед законом; узгодження інтересів, заборона будь-якої дискримінації прав, незмінність протягом усього строку дії договору, визначення приватного партнера на конкурсних засадах, справедливий розподіл ризиків, пов'язаних з виконанням договорів. У 2019 році набув чинності Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 № 155-IX, в якому виправлено попередні недоліки, зокрема в аспекті правового статусу майна об'єкта концесії, що

актуально для концесій у сфері охорони здоров'я. Закон встановлює чіткі правила щодо права власності на об'єкти, які створюються або використовуються у процесі реалізації концесійного проєкту.

Проте в цілому чинні закони України, якими регулюються правовідносини державно-приватного партнерства, не враховують виразну специфіку сфери охорони здоров'я. Іноземних інвесторів можуть відштовхнути і відсутність прозорості при визначенні переможців на тлі того, що у процесі застосування процедури державно-приватного партнерства не вся інформація може бути відкритою. Також приводом для побоювань є слабка інституційна спроможність як держави, так і потенційних приватних партнерів у реалізації проєктів. В. Власова і І. Тарновська справедливо нарікають, що «перешкодою до впровадження проєктів державно-приватного партнерства в медицині є відсутність довгострокового бюджетного планування в цій сфері. Через особливості українського законодавства в концесіонера немає гарантій, що через кілька років держава продовжуватиме сплачувати за надані громадянам послуги на основі економічно обґрунтованих тарифів» [3, с. 50].

Зважаючи на наведене, доцільно розробити та прийняти спеціальний закон та відповідні підзаконні акти щодо державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я, що дозволить унормувати прозорі і детальні правила, за якими інвестори отримають інтерес до співпраці та гарантії для своєї власності, а держава зможе задовольнити гострі потреби у наданні суспільно значущих медичних послуг та матиме важелі ефективно контролювати відповідні процеси.

Література:

1. Про державні фінансові гарантії надання медичних послуг та лікарських засобів : проєкт Закону № 6327 від 10.04.2017. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61566.

2. Шевчук Р. Особливості реалізації механізмів державно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я України. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № (4(64). С. 109-114. https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4(64)-14.

3. Власова, В., Тарновська, І. Зарубіжний досвід реалізації концесійних проєктів у соціальній сфері в умовах пандемії COVID-19. *Бізнес-інформ*. 2021. №12. С. 48-54. DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-12-48-54.

Момот Катерина Сергіївна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ВІЙНИ, МИРУ І СВОБОДИ У ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Після початку повномасштабної агресії рф видатна українська поетеса Ліна Костенко з філософськими поглядами глибоко і різноаспектно описувала тему війни, миру і свободи. Юрій Андрухович, сучасний письменник, найвлучніше охарактеризував внесок літераторки в розбудову незалежної України: «Саме вона привчила не дуже сміливих людей до того, що слова «незалежність», «гідність» і «свобода» існують у мові не просто так» [1].

Письменниця, будучи ще зовсім дівчинкою, пережила Другу світову війну, а напередодні свого 92-го дня народження, рік тому, знову прокинулася під звуки вибухів о четвертій ранку. Перебуваючи у столиці, яку охопила паніка, страх та невідомість, літераторка продовжувала писати [4]. «Бо хто, як я, намучивсь на війні, тому життя

підскочило в цінні», — мудро писала поетеса. Люди починають переосмислювати те, що може здаватись дуже простим, а пізніше це стає найціннішим скарбом, подарованим людині.

Ще у романах «залізна леді» української поезії дає водночас філософський і психологічний аналіз війни: говорить про її соціально-політичну зумовленість і невідворотність, народний характер, завдання, табори, українське козацтво як основну рушійну силу, талановитих ватажків, зокрема полководця гетьмана; осмислює саму можливість подолання ворога: у «Берестечку» йдеться про духовну міць лідера народного руху, а в «Марусі Чурай» – про духовну незламність цілої нації, разом же поетеса моделює образ переможного народу, державної країни; показує душевне «запаморочення» людини у війні – від споглядання тотального знищення й усвідомлення, що вмерти легше, ніж жити; від пережитої поразки; від втрати близьких людей тощо. Усі ці інтелектуальні відкриття Ліни Костенко – вагомий вклад і в осмислення нашої історії, і в непросте сучасне опритомнення нації [3. с. 132].

Не менш глибокими прикладами є вислови: «Бо хто за що, а ми за незалежність. Отож нам так і важко через те» [2], «Історії ж бо пишуть на столі. Ми ж пишем кров'ю на своїй землі» [4. с. 131]. Неможливо стерти з пам'яті наслідки війни: страждання людей, невинні смерті і очі заплаканих матерів. Саме тому, вся українська історія написана кров'ю нації. Неодноразово нам доводилось показувати світові, що Україна незалежна, а важко українцям, тому що ми вільні люди, які не терплять рабство і знущання, на противагу від наших ворогів. У «Записках українського самашедшого» письменниця написала: «Доля не усміхається рабам. Доля усміхається людям» [7, с. 129].

Про росію та війну, у неминучості якої Костенко не сумнівалася, вона говорила: «Це імперія давня-предавня, народ невільний. Я ніколи не мала жодного поганого почуття до жодного народу, а зараз росіян терпіти не можу. Я всі тридцять років незалежності знала, що Росія на нас нападе. Навіть у цій книжці про українського самашедшого – вони думали, що це сумашедший, а він єдиний був нормальний. Він знав, що одного разу Україна прокинеться в іншій країні. Так ми і прокинулися під час війни». Зараз одними з найпопулярніших цитат Ліни Василівни є: «У кожної нації своя хвороба. У Росії – невиліковна» [7, с.128] та «Куди ж ви дивитесь, народи?! Сьогодні ми, а завтра – ви» [1]. У цих висловах, які стали для українців до болю правдивими, відвертими і сильними, поетеса вмістила силу і міць українського народу.

У багатьох поезіях письменниці, написаних після повномасштабного вторгнення, за філософськими рядками можна побачити віру, безстрашність, своєрідний протест війні: «Сирени виють. А мені не страшно. Хто не тікав, того не доженуть». Авторка відсилає нас до збірки «Мадонна Перехресть», яку присвятила своїй доньці. Тепер Ліна Костенко промовляє до нас, що настав час збирати спогади нових реалій життя, нагадуючи про фото молодої українки з немовлям у київському метро: «Не дуже людям думалось про честь, усе хотіли хліба і видовищ. Колись була Мадонна Перехресть. Тепер у нас Мадонна Бомбосховищ» [6].

Досить часто у своїй творчості літераторка використовувала біблійні образи: «Всі маски вже впали і всі королі уже голі. І всі Златоусти усе вже сказали торік. Виходимо з моря своєї гіркої недолі. Заходимо в повінь усіх Вавилонських рік». Златоусти – «пророки», які прогнозували, що буде з нашою державою. Але сенс їхніх слів зник, бо ми на власні очі побачили ницість країни-агресорки. Ще один образ – Вавилонські ріки. За біблійними мотивами Вавилон – загарбницька держава, яка зневажає Бога. Тож майстриня слова у своїх рядках показує нам, як змінюється поле протистояння. Відтепер ми на стороні сили [6].

Отже, центральною філософською ідеєю, яка пронизує поетичну творчість Ліни Костенко, є віра в майбутнє і у те, що наша спадщина буде продовжувати жити в майбутніх поколіннях. Силою всього свого хисту літераторка прагне утверджувати гуманістичні ідеали суспільного й особистісного буття, міждержавних і міжнародних взаємин, розуміючи, що велике значення тут має плекання душ та еліт – саме той поступ, до якого

чесний митець мусить спрямовувати неквапливе людство [3, с. 141]. Ліна Костенко не має сумнівів: можливість прожити життя гідно, чесно і віддано, зробити внесок кожної людини у скарбницю найвищих загальнолюдських цінностей є найкращою запорукою безсмертя людського духу.

Література:

1. Тишкевич М. Ліна Костенко: Коли в людини є народ, тоді вона уже людина. URL : https://uain.press/blogs/lina-kostenko-koli-v-lyudini-ye-narod-todi-vona-uzhe-lyudina-1012161 (дата звернення 26.09.2023).

2. Костенко Л. Берестечко. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=13779 (дата звернення 26.09.2023).

3. Білик Г. Тема війни у творчості Ліни Костенко. Літературознавство. 2010. С. 129-141. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1390/1/Biluk1.pdf (дата звернення 27.09.2023).

4. Костенко Л. Маруся Чурай. Історичний роман у віршах. Київ : Радянський письменник, 1979. 188 с.

5. Ліні Костенко – 93: що поетеса говорила про агресію РФ та як зустріла повномасштабну війну. URL : https://uainfo.org/blognews/1679234758-lini-kostenko-93-shcho-poetesa-govorila-pro-agresiyu-rf-ta.html (дата звернення 26.09.2023).

6. Немає часу на поразку: вірші Ліни Костенко про сучасну війну. URL: https://osvitoria.media/experience/nemaye-chasu-na-porazku-virshi-liny-kostenko-pro-suchasnu-vijnu/ (дата звернення 26.09.2023).

7. Костенко Л. Записки українського самашедшого. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 416 с.

Савенко Віктор Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Поведінка людини є одним із видів людської діяльності, вона не тільки спрямована на безпосереднє задоволення різних потреб, а й зорієнтована на досягнення певних інтересів (суспільних, державних, особистих, національних тощо), відповідної позиції у сфері суспільних відносин, тобто є зовнішньою системою дій, в основу яких покладені внутрішні прагнення людини [1].

Поведінка людини завжди є її свідомим волевиявленням (на відміну від інших дій, що мають, наприклад, інстинктивний чи рефлективний характер), вона повинна чітко усвідомлювати, що її вчинки в межах закону набуватимуть конкретного змісту та юридичної оцінки. Тому правова поведінка особи повинна вибудовуватися в межах чітко окреслених рівнів та ланок, які характеризуються різними категоріями складності. Дослідниця О. Ю. Козенко виділяє чотири таких рівні.

Перший – це реакція суб’єкта на актуальну правову ситуацію, на специфічні впливи правового середовища, що змінюють один одного (поведінкові акти). Другий – звичні дії чи вчинки, які є елементами правової поведінки, комбінаціями її цілеспрямованих актів, що підпорядковуються уявленню про те, якого результату слід досягти. Третій – це чітка послідовність правових вчинків або дій особи у правовій сфері, що спрямовані на досягнення певного результату. Четвертий рівень – це отримання результату, на який

спрямовувалась правова поведінка, що водночас є благом, яке перебуває під правовою охороною [2].

Правова поведінка має соціальну та юридичну сторону, що дає можливість виділити її види: 1) правомірна поведінка; 2) правопорушення; 3) зловживання правом; 4) об'єктивно протиправне діяння.

Окрім зазначених видів правової поведінки, О. Скакун за формою зовнішнього вияву виділяє фізичну поведінку (діяльність); усну (вербальну) та письмову (документальну).

Деякі дослідники наділяють правову поведінку внутрішньою структурою, елементом якої є правовий вчинок. При цьому під правовим вчинком розуміють діяння, складовими елементами якого є суб'єкт (фізична чи юридична особа, наділена правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю), суб'єктивна сторона (передбачає внутрішнє ставлення суб'єкта до свого діяння та включає цілі, мотиви, правові установки тощо), об'єкт (явища навколишнього середовища, на які спрямовані діяння – суспільні відносини, соціальні цінності) та об'єктивна сторона (форма зовнішнього вияву вчинку – діяння, суспільно значущі наслідки та причинний зв'язок між діянням та його наслідками).

Суб’єктивна сторона правового вчинку відображає внутрішнє ставлення суб'єкта до свого діяння та його наслідків. Інакше кажучи, суб'єктивна сторона є тією частиною правосвідомості суб'єкта, що безпосередньо пов'язана з фізичною формою діяння і складається з мети, мотивів, правових установок, а найголовніше – осмислення права з позиції правового об’єктивізму. У межах такого праворозуміння відбувається апеляція до справедливості як закономірної форми людського буття та існування. Формальна визначеність та юридична закріпленість права, а також і примус, визнаються лише за умови вільної самореалізації людини, її індивідуальності, забезпечення якого неможливо без взаємного визнання суб’єктивності іншого [3, с. 87].

Цей тип праворозуміння виступає також рівнозначною противагою природно-правовій, тобто нормативістській концепції осмислення права. Він шукає базові засади та граничні основи права у свідомості суб’єкта, тому утворює самодостатню та цілісну реальність, що є прикладом взаємодії цілого комплексу взаємопов’язаних елементів – особливим універсумом, який формує модуль ідеального світу, і заодно, слугує організатором і упорядником цього світу в житті людини – її правової поведінки.

Правова поведінка, маючи не лише статичні, але й динамічні властивості, здатна до еволюції паралельно із ходом історії. Антропо- і соціогенез та біологічна еволюція людини призвели до формування людського мислення, активність людини все більше характеризувалася спрямованістю на досягнення конкретної мети та перетворення світу, тобто мала характер діяльності – архетипу подальших форм поведінки, що відрізняється інтенсифікацією своїх основних характеристик: цілеспрямованості, мотивації, усвідомленості, володіння способами і прийомами дій, емоційності, а також наявністю таких властивостей, як ініціативність і ситуативність.

Окрім цього, правова поведінка особи крізь призму історії визначається не лише часовою, але й просторовою детермінантою – загальною специфікою цивілізацій, а саме: традиціоналістською (Схід) та прогресистською (Захід). Світогляд та культура народів Сходу, яким притаманна підпорядкованість основних сфер життя єдиному духові канону, самозаглибленість та визнання природного ходу речей, переважанням загального над індивідуальним, суттєво відрізнялася і досі відрізняється від світоглядно-культурних цінностей народів Заходу, які базуються на автономії різних сфер суспільного життя, прагненні до змін дійсності, домінуванні індивідуального над загальним [2].

Отже, правова поведінка – це сукупність соціально значимих, свідомих вчинків суб'єктів права, що передбачені нормами права та контрольовані їх волею, які тягнуть за собою юридичні наслідки.

Правовій поведінці притаманна низка ознак, зокрема: соціальна значущість, що передбачає оцінка поведінки суб'єктів з погляду сукупності її соціальної характеристики; суб'єктивізм – ставлення особи до своїх дій та наслідків, які вони породжують;

регламентованість поведінки нормами права за допомогою яких впроваджується у життя суспільно корисна поведінка та витісняється небажана; підконтрольність поведінки державі яка через свої структури гарантує діяльність суб'єктів, створюючи відповідні умови для примусу чи заохочення; здатність правової поведінки породжувати юридичні наслідки.

В умовах правової реальності сучасного соціуму феномен правової поведінки суб'єктів суспільних відносин набуває надзвичайного значення і не втратить своєї актуальності та досліджуватиметься в міру парадигмального розвитку громадянського суспільства.

Література:

1. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник для студентів. URL : http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2301.htm (дата звернення: 19.09. 2023).

2. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: аксіологічно-нормативна детермінація / Автореф. дис.. на здобуття наук ступеня к. ю.н. зі спец. 12.00.12 – філософія права: URL : http://mydisser.com/en/catalog/view/6/ (дата звернення: 19.09. 2023).

3. Гаврилов В. В. Развитие концепции правовой системы в отечественной доктрине права: общетеоретический и международно-правовой подходы. *Журнал российского права.* 2004. № 1. С. 76-87.

Сапожнікова Роксолана Владиславівна,
здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ФІЛОСОФІЯ МЕТАВСЕСВІТУ: КОНЦЕПЦІЯ МАРКА ЦУКЕРБЕРГА

Безпрецедентний розвиток цифрових технологій сучасності як концепції майбутнього відкриває нові горизонти для формування кіберсоціалізованої особистості «homo cyberus», яка не обмежує себе пасивною позицією глядача, натомість активно організовує свій інформаційно-комунікативний простір у віртуальній площині. Першими, хто представив метавсесвіт як набір цифрових просторів, які існують у режимі реального часу, були компанії Microsoft та Meta, що показали Horizon Worlds [1, с. 190.]. Концепція проєкту Марка Цукерберга Metaverse – віртуальний світ, у якому людина існує як аватар. Це, по суті, гра, в якій немає ігрового процесу, його має визначити сам користувач, тобто створити свою діджитал-реальність, у якій він стає творцем або надлюдиною.

Термін «метавсесвіт», який дослівно перекладається як «поза межами Всесвіту», вигадав американський письменник-фантаст Ніл Стівенсон у романі 1992 року «Снігопад», де розробив свій мережевий тривимірний світ. Ця книга не тільки популяризувала термін «аватар» у сенсі віртуального уособлення людини, але й неабияк вплинула на філософське бачення Цукерберга. За його словами, метавсесвіт – це логічне продовження людської еволюції та нове покоління інтернету, яке дозволить на собі відчути штучну реальність [2]. На початку 2000-х років такі ідеї виглядали малоймовірними і безперспективними, але з початком пандемії COVID-19 розпочалися незворотні зміни, які стали причиною зародження і розвитку нових підходів у сфері цифрових послуг. Почали активно розвиватися технології доповненої, віртуальної та змішаної реальності.

Створення віртуального «я» надихнуло користувачів безмежними можливостями в побудові свого ідеального світу, де не існують межі дозволеного, відсутні закони та обов'язки. Норми поведінки і традиції, які мають багатовікове підґрунтя і чітку аргументацію, зазвичай починають розглядатися як непотрібні та необов'язкові. Фактично створюється нове світобачення, культура та світосприйняття цифрового суспільства, де користувач може вільно об'єднуватися з іншими «мешканцями» кіберпростору для

створення нових напрямів самореалізації й різного роду діяльності (наукової, естетичної, культурної, фінансової, політичної), незважаючи на гендерне, соціально-економічне або політичне становище людини [3, с. 193]. По суті, кожен аватар у цифровій реальності є абсолютно рівноправним та незалежним.

Але, з іншого боку, це створює масову культуру, де відбувається, певним чином, віртуальна автоманіпуляція: людина свідомо використовує нереальні образи для своєї кіберпрезентації й починає ототожнювати себе із цими образами [3, с. 193]. Ця тенденція може призвести до втрати істинної самоідентифікації, де особистість втрачає зв'язок з реальністю і стає рабом ідеалізованим стандартам, які накладаються віртуальним світом. Крім того, ця масова культура може сприяти виникненню проблем із самооцінкою та відчуттям незадоволення від життя, оскільки люди намагатимуться досягти нереальних стандартів, які надзвичайно важко або навіть неможливо досягнути в реальному житті. Таким чином, хоча цифрові технології і розширюють наші можливості, вони також мають потенційно негативний вплив на наше психологічне і соціальне самопочуття.

Концепція Цукерберга щодо створення метавсесвіту викликає безліч протиріч у сфері правотворчості, філософії, психології, етики та інших галузей наук, оскільки це створює кардинально новий шлях розвитку цивілізації та місця особистості в ньому, проте розвиток цифрових технологій продовжує прискорюватися, а ідея створення віртуального середовища, в якому людина може існувати у вигляді аватара, знаходить все більш широкий відгук серед технологічних гігантів та громадськості.

Література:

1. Дерман Л. М., Ткач Г. Л. Метавсесвіт у дизайні та мистецтві XXI століття: економічні, екологічні та етичні виміри. URL : https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-11 (дата звернення – 23.09.2023).

2. Alex Hern Mark Zuckerberg’s metaverse vision is over. Can Apple save it? URL : https://www.theguardian.com/technology/2023/may/21/mark-zuckerbergs-metaverse-vision-is-over-can-apple-save-it (дата звернення – 27.09.2023).

3. Івушкіна О. В., Сілютіна І. М.. Особистість у кіберкультурі (до питання про кіберсоціалізацію людини). URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/92588 (дата звернення – 27.09.2023).

СЕКЦІЯ 1

РУХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ, ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ В УКРАЇНІ
Андрійко О. Ф. 4

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ЄС В ПЛАНІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА ЗА УЧАСТЮ КІЛЬКОХ ДЕРЖАВ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ЗАВДАНЬ КРІЗЬ ПРИЗМУ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ
Вінник О. М. 6

РОЛЬ САНКЦІЙ ЯК ДІЄВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА МІЖНАРОДНУ ПОЛІТИКУ
Головко П. В. 8

ОГЛЯД ВИМОГ ДО ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ У НОРМАТИВНИХ ДОКУМЕНТАХ УКРАЇНИ ТА ЄС
Захаркевич В. В. 11

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ
Лозінська С. В. 12

ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ВИНИКНЕННЮ І ПОШИРЕННЮ ОСОБЛИВО НЕБЕЗПЕЧНИХ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ
Омельчук О.М, Данілова А.В. 14

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБОРОНИ РАСОВОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ
Остапенко К. Р. 16

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПОВНОГО ЦИКЛУ АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
Рябцев Г. Л. 18

ПРАВА І БЕЗПЕКА ГРОМАДЯН ЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СТАНДАРТ І ПРІОРИТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ
Слінько Т. М. 20

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ВИМІРИ
Черняк О. Ю. 22

СЕКЦІЯ 2

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО.
ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ПРАВОВІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ КРИЗИ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ
Богуцький П. П. 25

УКРАЇНА – ЗАСНОВНИЦЯ ООН
Бондар В. В. 26

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ З 1991 РОКУ
Гулько Н.С. 28

ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРОЦЕС КОНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ
Іщук С. І. 30

ТРИДЦЯТИЛІТНЯ ВІЙНА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ МАПУ ЄВРОПИ
Кіт П. В. 31

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПУ ЯК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ СИНТЕЗ
Костицький М. В.
Кушакова-Костицька Н. В. 33

ГАДЯЦЬКА УГОДА ЯК ПРОЄКТ СОЮЗУ УКРАЇНИ, ПОЛЬЩІ І ЛИТВИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ
Миколайчук Д. В. 34

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДИГІТАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЯК АКТУАЛЬНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ
Наджафлі Е. М. 36

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЙОГО ВИДИ ЗА МУСУЛЬМАНСЬКИМ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ
Налуцишин В. В., Налуцишин Р. В. 37

СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ: ПЕРШИЙ СОЮЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ
Сенюк О.О. 39

ПЕРША ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: ДО ІСТОРІЇ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ
Стеньгач Н.О. 40

ЮРІЙ НЕМИРИЧ – АВТОР КОНЦЕПЦІЇ ТРИЄДИНОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ
Шевченко Е. О. 42

РОЛЬ ПРЕАМБУЛИ В ТЛУМАЧЕННІ КОНСТИТУЦІЇ
Щербанюк О. В. 44

СЕКЦІЯ 3

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО.
ФІНАНСОВЕ ПРАВО. ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ
ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

СИСТЕМА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ: ВИДОВА КЛАСИФІКАЦІЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ
Волкова Д.Є. 49

ПРАВО НА КОМПЕНСАЦІЮ ЗА ЗНИЩЕНЕ ЧИ ПОШКОДЖЕНЕ НЕРУХОМЕ МАЙНО
Гопанчук В. С., Матвієнко Р. А. 51

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ
Грох А.О. 52

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОДОЛАННЯ КОРУПЦІЇ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
Гуменюк О. Г.
Ленчук А.С. 54

РОЗВИТОК КОМАНДНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ: ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ
Давидчук З.Ю. 56

РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
Животовська І.Ю. 59

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ, ЯКІЙ НАДАЄТЬСЯ ПСИХІАТРИЧНА ДОПОМОГА В ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ
Контаровська М.В. 61

УХВАЛЕННЯ ЗАКОНУ «ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ПРОЦЕДУРУ» – РУХ ДО ЄВРОПИ
Корж І.Ф. 63

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Мазур Я.П. 65

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ
Мартинюк Р.С., Хомич Т. М. 67

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВНЕСЕННЯ ОБ'ЄКТА НЕРУХОМОСТІ ДО РЕЄСТРУ ПОШКОДЖЕНОГО ТА ЗНИЩЕНОГО МАЙНА ДЛЯ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ ЖИТЛО
Мироненко В.П. 69

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
Мороз В.О. 70

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ І КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ
Новодворська Я.І. 72

БЕЗПЕКОВИЙ АСПЕКТ В УДОСКОНАЛЕННІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ
Омельчук Л.В., Ільченко А.В. 75

ПОНЯТТЯ ТА ПРИРОДА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
Пивоварчук Т.С. 77

ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНОЗЕМЦІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
Попова К.В., Лисенко А.А. 79

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ І ЗАВДАНЬ КОНТРОЛЮ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
Світличний В.А. 81

ПРАВО НА ОТРИМАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Сторожук І.П. 84

РУХ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ШЛЯХ ДО ОБМЕЖЕНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ПРАВЛІННЯ
Терлецький Д.С. 86

РЕФОРМУВАННЯ МІСТОБУДІВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
Туровець Ю.М. 88

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
Шутюк А.Є. 89

СЕКЦІЯ 4

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. СІМЕЙНЕ ПРАВО.
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. КОМЕРЦІЙНЕ ПРАВО.
МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

ЖИТЛОВО-ПРАВОВИЙ ЛАНЦЮГ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОВОЇ ПОТРЕБИ
Аврамова О.Є. 91

ЗМІНА СТАНДАРТУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: АНАЛІЗ СПІРНИХ МОМЕНТІВ ЗАКОНОПРОЄКТІВ № 9306 ТА 9306-1
Білоусов Ю.В. 93

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
Борозенна А.М. 96

ВИДИ ОДНОСТОРОННІХ ПРАВОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ВІД БАТЬКІВ
Ватрас В.А. 98

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ШЛЯХОМ НАДАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ ПРАВА НА ШЛЮБ ЯК СПОСОБУ ЗАХИСТУ
Гаврік Р.О. 100

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕГІДНОЇ ПОВЕДІНКИ В ШЛЮБІ
Грицишина Л.В. 102

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ЦИФРОВИХ АКТИВІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ОБОРОТІ
Гулейков І.Ю. 103

ДО ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНИ
Долинська М.С. 105

ПРИНЦИП ПРІОРИТЕТНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЖИТЛО В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ КРАЇНИ
Заіка Ю.О. 107

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ООН У КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ
Іваницький А.М. 109

ПІДХОДИ ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІДЕНТИФІКАЦІЇ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН»
Іванов П.В. 111

МІЖДЕРЖАВНІ ПОЗОВИ УКРАЇНИ ДО ЄСПЛ: ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ ТА ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР РІШЕНЬ
Карвацька С.Б., Строїч М.І. 113

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС ПРО КОНКУРЕНЦІЮ
Кірик А.Ю. 115

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ
Коваль Я.С. 117

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ІНОЗЕМЦЯМИ ТА ОСОБАМИ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
Корнєва П.М. 118

СЕЛФ-СКРИНІНГ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ПРАВА ЄС ЯК СКЛАДОВА ПРАВОВОЇ ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ
Кравчук Д.В. 120

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ РЕПАТРІАНТІВ ІЗРАЇЛЮ
Ліневич А.М. 121

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТУ РАДИ ЄВРОПИ В УКРАЇНІ «БОРОТЬБА З НАСИЛЬСТВОМ СТОСОВНО ЖІНОК В УКРАЇНІ – ЕТАП LL»
Момот К.С. 123

ПРАВОВА ПРИРОДА СІМЕЙНОГО СПОРУ МІЖ БАТЬКАМИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ НИМИ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЩОДО ДІТЕЙ
Муха М.Є. 125

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У КОНТЕКСТІ РЕЛІГІЙНИХ І КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ: КОНФЛІКТ АБО ЗБАЛАНСОВАНИЙ ПІДХІД?
Ніколайченко В.П. 127

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА УСИНОВЛЕННЯМ
Носа І.Ю. 128

ВИДИ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ У СІМЕЙНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ ТА ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ
Польова В.Є. 130

ФАРМАЦЕВТИЧНІ КОМПАНІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
Пономарьова О.О. 132

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ SAVE THE CHILDREN У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ
Реньов Є.В. 134

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ ОРГАНІВ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ У ВІДНОСИНАХ ЩОДО ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ МІЖ БАТЬКАМИ
Розізнаний Є.Г. 136

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ
Романюк В.А. 137

ЗАДОВОЛЕННЯ ЗАГАЛЬНОСУСПІЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ЯК ОСНОВНА МЕТА УЧАСТІ ДЕРЖАВИ УКРАЇНА У ЦИВІЛЬНИХ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ
Ромась М.І. 139

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ ДИТЯЧОЇ ЕВТАНАЗІЇ ЯК ПРАВА НА СМЕРТЬ
Сапожнікова Р.В. 141

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СУТНОСТІ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН МІЖ ПОДРУЖЖЯМ
Сердечна І.Л. 143

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ
Старик Б.Ю. 144

ОКРЕМІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ СТОРІН У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, В ЯКИХ РЕАЛІЗУЄТЬСЯ ПРИНЦИП «НАЙКРАЩІ ІНТЕРЕСИ ДИТИНИ»
Ступак О.В. 146

ЗІСТАВЛЕННЯ РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ ТА НЕГАТОРНОГО СПОСОБУ ЗАХИСТУ
Ус М.В. 148

КОВІД ПОВЕРНУВСЯ. ЧИ ГОТОВА ДО ЦЬОГО ЦИВІЛІСТИКА
Харитонов Є.О., Харитонова О.І. 150

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНЦЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ПИТАННЯ
Хижний А.В. 151

ДО ПИТАННЯ ПРО НІКЧЕМНІСТЬ ЗАПОВІТУ
Чорна Ж.Л. 153

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В АРАБСЬКІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
Шептицький М.І. 155

ГОСПОДАРСЬКІ ТОВАРИСТВА ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ
Яновицька А.В. 157

INTERNATIONAL FINANCIAL SYSTEM AND THE LAW
Ivanova R. Y. 158

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE OBLIGATIONS TO EXTRADITE AND PROSECUTE UNDER THE AUT DEDERE AUT JUDICARE CLAUSE
Kosianenko S. O. 160

СЕКЦІЯ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ПРІОРИТЕТНІ ВЕКТОРИ
Анісімова Г.В. 162

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ У СФЕРУ ОХОРОНИ, ЗБЕРЕЖЕННЯ, ВІДНОВЛЕННЯ ТА ПІДТРИМКИ ПРИРОДО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ
Балюк Г.І. 164

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ
Белінський Д.С. 165

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ГАРАНТУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ НЕРУХОМОГО МАЙНА, ЯКІ БУДУТЬ СПОРУДЖЕНІ В МАЙБУТНЬОМУ»
Бляхарський Я.С. 167

ОСОБЛИВОСТІ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА СУМІСНИЦТВОМ
Бурак В.Я. 169

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ТЕРИТОРІЇ ЧОРНОБИЛЬСЬКОГО РАДІАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА
Ващишин М.Я. 172

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ ЯК СУДОВИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ ПРИ «НАКЛАДКАХ» ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
Вергелес О.А. 174

ОСОБЛИВОСТІ ТА СПЕЦИФІКА ПРАЦІ ЮРИСКОНСУЛЬТІВ
Висоцька А.Ю. 176

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ
Гошта В.Ю. 178

ВПЛИВ СОНЯЧНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЙ НА ДОВКІЛЛЯ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ
Григор'єва Х.А. 179

ЗНИЖЕННЯ ПРОТЕКЦІЙНОСТІ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ
Заверюха М.М. 181

ВИЗНАННЯ ПРОТИПРАВНИМИ АКТІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
Заєць О.І. 183

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ПІД ЧАС ПРОСТОРОВОГО ПЛАНУВАННЯ
Ігнатенко І.В. 185

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОГОВІРНОЇ РОБОТИ НА ПІДПРИЄМСТВІ, УСТАНОВІ, ОРГАНІЗАЦІЇ
Ковальчук А.Г. 187

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ОБІГУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
Костяшкін І.О., Навроцький В.А. 189

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАВОВОЇ РОБОТИ І ЮРИДИЧНОГО СУПРОВОДУ ПРАЦІВНИКАМИ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ
Кримчак А.В. 191

ЗМІНА ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ, ЯК СПОСІБ ПРИШВИДШЕННЯ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ
Кухарчук Д.В. 193

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ КОМУНАЛЬНОЇ ТА ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ
Ліщук Р.В. 195

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИРОЩУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ КОНОПЛІ ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ В УКРАЇНІ
Місінкевич А.Л. 197

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДАЖУ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ
Нетяга О.В. 198

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ШТУЧНО СТВОРЕНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК
Роман Н.О. 200

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕЄСТРАЦІЇ НЕРУХОМОСТІ (В ТОМУ ЧИСЛІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК) ТА РЕЄСТРАЦІЇ ПРАВ НА НЕРУХОМІСТЬ У ШВЕЦІЇ
Слепньова К.В. 202

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ЗАПАСУ
Федорович В.І. 204

ДО ПИТАННЯ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
Федчишин Д.В. 206

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ
Харитонова Т.Є. 207

ДНО ВОДОЙМИ ЯК ОБ'ЄКТ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН
Шульга М.В. 209

BAN ON PROFESSIONS FOR WOMEN AS A FORM OF DISCRIMINATION IN POST-SOVIET COUNTRIES
Guzova A. 211

СЕКЦІЯ 6

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

ДО ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ
Балов П.О. 214

ТЛУМАЧЕННЯ СВОБОДИ ВІД САМОВИКРИТТЯ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ВЕРХОВНОГО СУДУ
Барабанова Д.А. 216

ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА
Бережний С.Д. 218

ДО ПИТАННЯ АПЕЛЯЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛИ СЛІДЧОГО СУДДІ ПРО СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА АБО ПРО ВІДМОВУ В ТАКОМУ СКАСУВАННІ
Бобечко Н.Р. 222

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНОЛОГІЇ
Виговський Д.Л. 224

ПРАВОВІДНОСИНИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗАКОННОСТІ ПРИЙНЯТИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИМИ СУДДЯМИ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ОСКАРЖЕННЮ
Вітушинська О.О. 225

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
Волкотруб С.Г. 227

ПОНЯТТЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ
Головко П.В. 228

ПОКАРАННЯ ЗА ПРОТИПРАВНИЙ ВПЛИВ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВ ЄС
Грамчук А.І. 231

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЕТАПІ СУДОВИХ ДЕБАТІВ
Данькова С.О. 233

ПОНЯТТЯ ЗМІШАНОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
Захарчук В.М. 235

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ЯВИЩЕ СЬОГОДЕННЯ
Каламітра А.М. 237

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО ТА ДІЗНАВАЧА ЗА НЕВИКОНАННЯ ПИСЬМОВИХ ВКАЗІВОК ПРОКУРОРА
Когут І.А. 240

КРИМІНАЛІСТИЧНА СКЛАДОВА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ СЛІДЧОГО (ДЕТЕКТИВА) ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ
Копанчук В.О., Кравчук О.В. 242

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗЛОЧИНИ ПІД ВПЛИВОМ ЕЛЕКТРОННИХ ІГОР
Костюченко А.В. 244

ГЕНЕРАТИВНИЙ ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ЦИФРОВОЇ КРИМІНАЛІСТИКИ
Котух Є.В., Калганова О.А., Колосовський Є.Ю...... 246

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОЇ РОБОТИ ПРАВООХОРОНЦЯ
Кравчук О.В., Осмолян В.А...... 249

ЗІСТАВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАСТОСУВАННЯ» І «ОБРАННЯ» ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ
Крушинський С.А...... 251

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГАРАНТІЙ ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРИ АПЕЛЯЦІЙНОМУ ОСКАРЖЕННІ УХВАЛ СЛІДЧИХ СУДДІВ
Кулєбякін В.О...... 252

ІНСТИТУТ ОЧЕВИДНОЇ НЕДОПУСТИМОСТІ ДОКАЗІВ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
Лисюк С.О...... 254

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТИ
Налуцишин В.В., Налуцишин Вол. В. 256

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ НА ПІДСТАВІ Ч. 1 СТ. 105 КК УКРАЇНИ
Нікіфорова Т.І. 258

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
Орлов М.Е. 260

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ОБОВ'ЯЗКОВОЇ ПРАЦІ ДЛЯ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ
Осієвська Н.В. 262

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ
Пащенко О.О. 264

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ ОСОБІ, ЯКА НА МОМЕНТ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ НЕ МАЛА ТАКОГО ПРАВА
Письменський Є.О...... 266

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ ДАЛЕКОГО СХОДУ
Плисюк Н.М......268

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ПРИТЯГНЕННЯ ПРОКУРОРА ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ
Присяжна А.В......270

ОСНОВНІ СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВА
Репчонок А.Ю......272

КАРАЛЬНА СУТНІСТЬ І ОСНОВНІ ОЗНАКИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ВИПРАВНИХ РОБІТ
Савчук Р.В......274

НАСЛІДКИ ЗНИЩЕННЯ ТА ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА, ЩО НАЛЕЖИТЬ «СПЕЦІАЛЬНИМ» ПОТЕРПІЛИМ
Семенюк-Прибатень А.В......276

ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ ЯК ЗЛОЧИН, ПЕРЕДБАЧЕНИЙ КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ
Сидорук С.С......277

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ АВСТРІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)
Смірнова І.С......279

СУЧАСНИЙ СТАН РЕФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ПЕРСОНАЛУ УКРАЇНИ
Томков Н.О......281

АЛГОРИТМ ТА ПРАВИЛА КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНОГО ЗА НАЯВНОСТІ КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЙОГО СКЛАДУ
Ус О.В......283

ОСОБЛИВОСТІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА УЧАСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ
Хмелевська Н.В......285

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ВЛАСНЕ БАЧЕННЯ
Циганюк Ю.В......287

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБ'ЄДНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ
Шабатура М.В. 288

СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ ВИХОВНОГО ХАРАКТЕРУ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ
Якимець М.О. 289

СЕКЦІЯ 7

ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

ЕКОЛОГІЧНІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ЗНИЩЕННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС РОСІЙСЬКИМИ АГРЕСОРАМИ
Виговська Т.В. 292

КОРУПЦІЯ ЯК НЕГАТИВНИЙ СУСПІЛЬНО ФУНКЦІОНУЮЧИЙ ФЕНОМЕН
Виговський Л.А. 294

ФІЛОСОФСЬКЕ ВЧЕННЯ Г. ЛЕЙБНІЦА ПРО СУБ'ЄКТА ПРАВА І СУЧАСНА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА РЕАЛЬНІСТЬ
Вовк В.М. 296

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНИЙ ВИМІР СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ СПІЛЬНОТ У КАНАДІ (НА ПРИКЛАДІ ПРОВІНЦІЇ МАНІТОБА)
Куліш Н.С. 297

АКТУАЛЬНІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАДАННЯ СУСПІЛЬНО ЗНАЧУЩИХ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ
Миронова Г.А. 299

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ВІЙНИ, МИРУ І СВОБОДИ У ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ
Момот К.С. 301

ПРАВОВА ПОВЕДІНКА В УМОВАХ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ
Савенко В.В. 303

ФІЛОСОФІЯ МЕТАВСЕСВІТУ: КОНЦЕПЦІЯ МАРКА ЦУКЕРБЕРГА
Сапожнікова Р.В. 305

Наукове видання

ЗБІРНИК ТЕЗ

МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ДВАДЦЯТЬ ДРУГІ ОСІННІ ЮРИДИЧНІ ЧИТАННЯ

(13 жовтня 2023 року)

«ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»

Відповідальний редактор – Шевчук І. В.
Коректор – Подолянчук О.В.
Комп'ютерний набір – Данілова А.В., Масловська Л.В.

Видано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.

29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, буд. 8.
Тел.: (382) 71-75-91, (382) 71-80-80.
Ел. адреса: nauka@univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.